

APROBATA DE MINISTERIU

1. VI r
1910

ISTORIA LUMEI

ÎN VREMILE MAI NOUĂ

DE LA

LUDOVIC AL XIV-^{LEA} PÂNĂ ASTĂZI

284839

POVESTITA ȘCOLARILOR
DIN CLASA A III-a A ȘCOLILOR SECUNDARE

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

„MINERVA“ Institut de Arte grafice și Editură

Bulevardul Academiei 3, — Edgar Quinet 4.

1907

~~7 156553~~
~~075.3/51135~~
383.498

Re 254/12

Re 5/09

B.C.U. Bucuresti

C383498

CĂTRE ȘCOLARI.

Cartea aceasta are ca scop să vă facă să înțelegeți viața care se desfășură sub ochii voștri, în deosebite țări și la deosebite popoare.

În mijlocul vieții acesteia veți trăi voi ca oameni, și trebuie să vă dați sama de dânsa, s'o puteți judeca. Altfel nu veți fi adevărați cetățeni, luminați și conștienți de ce fac.

Însă înțelegerea rostului țărilor și popoarelor n'o puteți căpăta dacă nu știți de unde au pornit ele și cum au ajuns acolo unde sânt astăzi.

De aceia vi se dă studiul istoriei.

Din el mai învățați un lucru. Vedeți că, precum numai omul acela e fericit care trăește din munca lui, și iubește pe semenii săi, și, mai ales, pe acei din țara și din neamul lui, tot așa nu se alege bine decât de poporul acela care e alcătuit din oameni harnici, cumpătați, cu știință de carte, care, în deplină înțelegere frățească și în bună rânduială, lucrează cât ține viața lor.

Munca este izvor de viață, lenea e o icoană a morții. Buna înțelegere întărește, dihonnia slăbește.

Cartea aceasta voi să nu vă căzniți a o învăța pe de rost, prosteste, ci să o cetiți cu înțelegere. Căci ea nu e alta decât o învățatură părintească pe care am scris-o pentru voi ca și cum toți ați fi copiii mei.

LECTIA I-a (dublă).

Ludovic al XIV-lea și vremea lui: firea Regelui și cultura sprijinită de dânsul. Cele dintâiu războaie purtate de el: întregirea hotarelor.

1. Ludovic al XIV-lea a fost cel mai mândru rege pe care l-au avut Francezii.

Eră mândru în purtările lui, în îmbrăcămintea lui, în locuințele strălucitoare pe care și le făcea și cu care a cheltuit ne mai auzită mulțime de bani, și mândru în sfârșit în planurile de cucerire și stăpânire pe care și le făcuse.

Până acuma, regii Franței nu înțelegeau să fie decât stăpâni acasă la dânșii, așa încât dintre supușii lor să nu se ridice niciunul care să poată stă în fața Regelui. Ludovic al XIV-lea vroia mai mult decât aceasta: el ținea să stăpânească Europa întreagă.

Voiă să nu fie în lumea toată un rege așa de bogat în stăpânire, așa de ascultat în țară la el și peste hotarele țării sale, să n'aibă nimeni atâtea venituri, atâta oaste și atâta strălucire în jurul domniei lui, ca dânsul.

2. Domnia i-a fost foarte lungă: el a stăpânit întâiu fiind încă în vârsta copilăriei, dela 1643, când a murit tatăl său Ludovic al XIII-lea, om încă tânăr, dar care fusese totdeauna șubred, până la 1655, când a intrat în Parlamentul din Paris, adevă în tribunalul cel mai înalt al Franciei, îmbrăcat de vânătoare și ținând în mână biciul cu care biciuia câinii, cea ce este, fără îndoială, un chip necuviincios de a arăta că un rege tânăr a ajuns în stare să caute el singur de afacerile Statului. Apoi a fost rege în toată puterea cuvântului până la 1715.

Dela 1655, prin urmare, el a stăpânit cu de la sine putere fără să mai întrebe pe alții, și stăpânirea lui s'a întins până în anul 1715, ceia ce înseamnă una dintre cele mai lungi domnii pe care a avut-o vreodată un popor. Dacă Ludovic al XIV-lea s'a făcut așa de încrezător în sine, așa de mândru, așa de desprețuitor pentru toată lumea, aceasta se datorește și începuturilor cu totul neobișnuite ale vârstei sale.

Cum am văzut, el n'a trăit anii de copil sub îngrijirea părintelui său; mama sa, o principesă spaniolă din Casa de Austria, Ana, n'a fost vrednică să fie mama unui rege. Grija Cărmuirii a încăput pe mâna altora.

Din nenorocire, nu mai trăia vestitul cardinal Richelieu, care ridica până la atâta mărire și putere Franța din jumătatea întâia a veacului acestuia, al XVII-lea. El lăsase însă un ucenic al său, care era și el înzestrat cu destoinicie și în stare să cheltuiască multă muncă pentru scopurile cele mai înalte ale unui Stat. Dar era un străin, un Italian, născut dintr'un neam sărac și care n'avea, prin urmare, aceiași trecere și aceiași înrăurire ca și marele său înaintaș.

Ministrul lui Ludovic al XIV-lea tânăr, cardinalul Mazarini (citește: Mațarini), căruia Francezii îi ziceau Mazarin, era un om care se gândea înainte de toate la binele și folosul lui și rudelor sale și numai pe lângă aceasta la binele țării și la norocita domnie a stăpânului său. Era și el cardinal, dar numai haina-i era de preot. Până la sfârșitul vieții sale el a fost într'una luat în răs, și pentru păcatele pe care le avea, și pentru acelea pe care i le dăruia lumea. Mai ales nobilii cei mândri din Franța și poporul din Paris, deprinși la bătaie de joc și la ridiculizare, nu puteau suferi pe străinul acesta care se îmbogățise și se înălțase în paguba țării.

Totuși, așa cum era Mazarin, tot a adus foloase lui Ludovic al XIV-lea. Anume: aristocrația franceză, după moartea lui Richelieu, care o ingenunchiase, ajunsese iar nesupusă și doritoare de zgomot și stăpânire. În cartea de anul trecut s'a arătat ce ispravă au pornit să facă oamenii aceștia de neam mare prin așa-numita Frondă, o răscoală din Paris care s'a întins și asupra provinciei și la care au luat parte mulți dintre fruntașii Franciei. Am văzut că Mazarin se pricepuse a-i domoli.

Cu toate că Regele încă dela 1651 a fost declarat vârstnic, adecă în stare a cărmui singur, Mazarin a mai păstrat încă

grija afacerilor până la încheierea păcii cu Spania, care, cum am văzut, erà cu totul în folosul Francezilor. Pe urmă, Mazarin a mai trăit doi ani de zile, dar stăpânirea o aveà Ludovic al XIV-lea care, oricum, nu erà decât un băiețaș.

3. Cu o creștere ca aceasta : pe de o parte deprins, de cum a deschis ochii în lume aproape, să fie rege și, pe de altă parte, silit să îndure rușine și să fugă, precum a făcut pe vremea Frondei, crescut pe urmă de clerici care îi vorbiau numai de sfințenia desăvârșită a re-

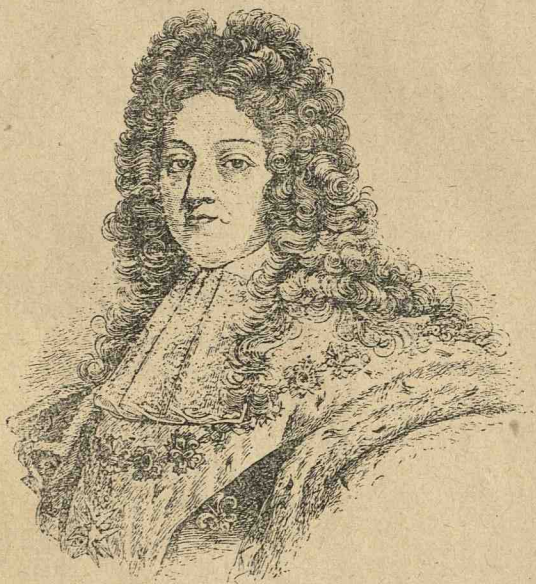

Fig. 1. — Ludovic al XIV-lea. Are pe cap o perucă așa cum se obișnuia pe acest timp. Mustățile și barba îi sânt rase după modă. E îmbrăcat într'o mantie de blană de cacom albă. La gât are o cravată de batistă cu horbote; atarnă colanul Ordinului Sf. Duh.

gelui, care e chemat să stăpânească toate și față de care nimeni să nu cuteze a ridica cuvântul ca să dea măcar un sfat deosebit, Ludovic al XIV-lea trebuia să se facă un tiran. Așa ar fi putut să ajungă un blestem pentru țara lui, făcându-și toate chefurile pe seama ei și cu munca ei. Din norocire însă pentru Francezi, el primise învățături creștinești bune, credea în dreptatea dumnezeiască și se sfiă să facă anume fapte rele care i-ar fi adus Iadul pe lumea cealaltă. Pe urmă, cetise cărțile de istorie despre eroii cei mari din lumea veche, despre atâția stăpânitori mari care se străduise să capete glorie. Voiă să fie

un rege evlavios ca regii cei buni din Israel, dar și un rege mare cum fusese un Cir, un Alexandru al Macedoniei și, iară, un rege bogat și sprijinitor al tuturor artelor, al scrisului și al învățătorei, ca Solomon din Iudeia. De o parte, el a săvârșit greșeli multe, a trăit o viață de familie care nu se poate lăuda, a ascultat oameni pe care nu s'ar fi cuvenit să-i asculte; a risipit bani scumpi cu clădiri minunate, unde nu voiă să se vadă altă mărire decât a lui, s'a crezut fără păreche pe lume și n'a cruțat pe nimeni ca să se înalțe cât de sus; dar, pe de altă parte, a fost un om muncitor, viteaz, plăcut la vorbă, înțelegător pentru viața sufletească a țării lui.

Ludovic a avut însușiri mari de evlavie și înțelegere pentru lucrurile frumoase în scris și în artă și păcate grele de ambiție și tiranie. Păcatele lui s'au dus cu dânsul, până și lipsa cea mare de bani pe care a lăsat-o în Vistierie, s'a acoperit cu vremea, după moartea lui, dar și până astăzi Franța din veacul XVII-lea este vestită pentru literatura și arta pe care a avut-o, dând-o și lumii celelalte ca îndemn de îndreptare.

4. Începând întâiu cu literatura, cu scrisul, sub Ludovic XIV-lea nu puteau să fie poeți *epici* sau poeți *lirici*: nu eră îngăduit omului să spuie în poezie ce se petrecea în sufletul lui și nici nu se încălzea lumea așa de tare pentru vre-o faptă însemnată, ca să se poată scrie o epopee.

Sub Ludovic a fost astfel o mare înflorire a poeziei dramatice, a teatrului: a teatrului vesel, *comedie*, și mai ales a teatrului tragic, *tragedie*. Toate piesele și bucățile de teatru erau făcute în vederea plăcerii Curței și a lumii înalte care stătea de încunjură pe rege totdeauna, locuind chiar în odăile lui dela palat și grămădindu-se până și la ceasurile de dimineată când regele se îmbracă cu cămașa.

Mai ales pe vremea când Ludovic al XIV-lea eră foarte tânăr, a scris poetul *Corneille*, din Normandia, despre care am mai vorbit. El cunoștea tragediile Romanilor, prin imitații din Spania; în scrisele sale eră multă îndrăzneală și mândrie calerească.

Corneille nu eră întru toate potrivit sa fie poetul de căpetenie al lui Ludovic al XIV-lea. Un astfel de poet a fost însă *Racine*, care se ridică în vremea când Corneille îmbătrânise acuma, și scrise mai blând și mai îngrijit decât dânsul.

Racine aveà legătură cu înaintașul său, dar nu și cu Spaniolii; el scria piese potrivite pentru lumea dela Curte; acestea erau foarte îngrijite ca vers, foarte alese în ceia ce privește cuvintele, așa cum se potrivește într'un salon, unde se adună «lumea bună». Patimile omenști: ura, răzburarea, iubirea, erau înfățișate slăbit, așa încât să nu se zgudue prea mult boierimea dela Curte; altfel, scria așa de curgător și senin, încât și astăzi îl cetesc mult cu plăcere.

În comedie se ridică un om al cărui meșteșug erà acela de actor: *Molière*, unul din cei mai mari zugrăvitori de chipuri omenști biciuite pentru păcatele lor.

Și el se îndreaptă în mare parte după cei vechi, dar culege ici și colo câte un chip din societatea în care trăia; își râde de femeile ce se fac învățate, de înșelătorii buneicredinți, de bădăranii boieriți; dar adese ori înfățișează numai glume cu haz în versuri frumoase. Și *Molière* erà poet de Curte, dar nu tocmai așa ca Racine, pe care întru aceasta nu-l poate întrece nimeni.

Cu mult mai firesc, mai pe înțeles și mai plin de haz decât toți, a fost însă scriitorul de fabule *La Fontaine*. Acesta, un om foarte cum se cade, care n'aveà nicio legătură sufletească cu oamenii cei mari și nici nu voià să știe de dânșii, n'a scris numai pentru copii fabulele lui. Povestirile lui despre șiretenia, răutatea și bunătatea dobitoacelor, pe care le privește întocmai ca pe oameni, căci și ele au într'însele cevà din simțirea noastră, sânt așa de pline de viață și duiosie chiar, învățătura lor este așa de bună și versul se mișcă așa de ușor, încât și oamenii în vrâstă le cetesc până și astăzi cu o deosebită mulțămire.

Cărți de istorie însemnate nu le-a scris nimeni; filozoful cel mare francez din vremea aceasta, Descartes, a murit într'o vreme când Ludovic erà în copilărie.

Și apoi el nici n'a locuit în Franța când a scris cărțile lui cele mai însemnate. Lui Ludovic nici nu-i trebuiau filozofii de Curte; aveà nevoie însă de predicatori ai Curței.

Atunci se ridică un șir întreg de oratori bisericești, având în frunte pe episcopul *Bossuet*. Acesta, și când a scris istorie, a scris-o tot ca un predicator. Arhiepiscopul de Cambrai, *Fénelon*, învățător al nepotului de fiu al Regelui, a scris

pentru creșterea morală a acestuia: *Télémaque*, povestind acolo, în legătură cu viața lui Telemah, fiul lui Ulise, din vechea vreme grecească, despre felul cum un tânăr trebuie să-și capete învățătură și purtări frumoase.

5. Îi trebuiau însă lui Ludovic arhitecți pentru casele frumoase ce le-a clădit, într'un stil imitat dela cei vechi; îi trebuiau grădinarii, cari au făcut grădinile cele mai vestite de pe lume, cu copacii drepți și tunși ca niște soldați; precum și alții care să-i împodobească odăile cu scene frumoase din mitologia păgână, așa cum a făcut mai frumos decât ceilalți pictorul Le Poussin; sculptori îi trebuiau, să-i facă statui pentru grădinile lui, așa încât nu erau sculptori pentru statuile din piața publică cum sânt cei de astăzi.

Lebrun și Poussin, ca pictori, alții ca arhitecți și sculptori au lucrat mult, fiind și bine răsplătiți, pentru această Curte luxoasă.

6. În lucrurile obișnuite ale Cărmuirii, Ludovic al XIV-lea trebuia să aibă ajutători, căci, altfel, el își întrebuința viața mai mult cu lucrurile Curței și cu arta ce eră în legătură cu dânsa. De multe ori, pentru binele Statului francez, miniștrii cei mari ai lui au lucrat mai uult de cât dânsul chiar. Ei i-ar fi înfrânat bucurios și dorința de luptă neconținută și petrecerile risipitoare.

Mai ales doi miniștri ai lui Ludovic sânt amintiți cu recunoștință de Francezi. Unul e *Louvois*, care a pregătit oastea cea bună, cu care s'au câștigat biruințele regelui. Firește însă că și Louvois a păstrat normele cele vechi ale meșteșugului de luptă, întrebuințând ostași pe plată, care îmbătrâneau sub steaguri, și puindu-le în frunte ofițeri dintre nobili, care își cumpărau pe bani gradele.

Un fiu de negustor, *Colbert*, a fost un și mai însemnat ajutător al lui Ludovic: el a fost ministrul bogăției Franciei: al agriculturii (lucrului de pământ), al industriei (sau meșteșugurilor) și al negoțului. El e lăudat mai ales pentru fabricile felurite ce a întemeiat.

Pe atunci, cea mai mare înțelepciune a unui economist și îngrijitor al bogăției unui popor eră să facă a se strânge repede și sigur dările și a întemeia fabrici, căci era răspândită credința că un popor nu trebuie să imprumute niciun fel de mărfuri de la alt popor, chiar

dacă îi dă în schimb lucruri de același preț sau dacă vinde cu câștig. În aceasta a stat grija cea mare a lui Colbert și, pe când, înainte, Francezii aduceau de peste graniță atâtea mărfuri industriale, de la dânsul înainte, începură să le lucreze în țară.

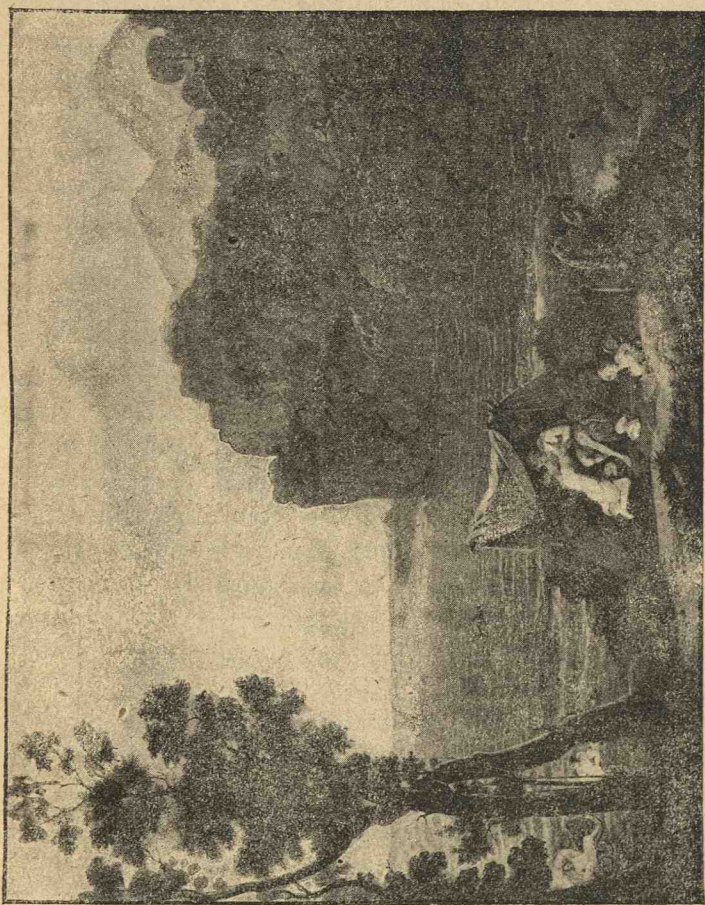

Fig 2.—Unul din tablourile marelui pictor Lorrain, care a lucrat peisagii adevărate din natură, de mări, păduri și altele.

Cum se vede, cu o mai puțină cheltuială și poftă de cucerire, cu o Curte mai mică și mai puțin costisitoare, Ludovic al XIV-lea ar fi fost de sigur cel mai mare rege al Franciei, pe când așa, pe urma multelor războaie și biruri, pe urma neplăței lefurilor, lumea ajunsese a-l urâ, și, la moartea lui el fu petrecut la mormânt de blestemele săracilor.

URMARE.

7. Ludovic al XIV-lea a purtat multe războaie, nu pentru că i-ar fi plăcut să strălucească în fruntea oștirilor, căci mai bucuros era să trăiască în palatele lui împodobite cu toate cele, dar el a simțit întâiu nevoia de a căpăta hotarele fi-rești ale țării lui, de a o întinde până unde se întindea și neamul francez, și, pe urmă, deprinzându-se a birui și a face cuceriri, el a ajuns a face un șir de războaie numai pentru gloria de a se ști cel d'întăiu în Europa și ascultat de toți suveranii ceilalți.

Știm că, în cea d'întăiu tinereță a lui, s'a purtat mulți ani de zile un războiu cu Spania. Prin pacea lui Mazarin, se întări granița în unele părți, dar nu în toate, așa cum cerea interesul regatului francez. Mai ales țara era deschisă de spre partea nord-estică, fiindcă aici Casa de Austria din Spania mai stăpâneă o parte din moștenirea burgundică, a ducilor de Burgundia, al căror șir încetează din veacul al XV-lea.

Locuitorii din Flandra erau în bună parte francezi; și acum, ca și în vremurile vechi, ei erau foarte muncitori și isteți la meșteșuguri, așa încât Flandra trebuia să ispitească și pentru bogăția ei. Ludovic nu așteptă de cât moartea so-crului său, Filip al IV-lea, regele Spaniei — căci și el luase de soție o princesă spaniolă — pentru a-și întregi granița în această parte.

Spaniolii își prăpădiseră în războaiele d'inainte în bună parte vestita lor infanterie. Țara era cu totul sărăcită, în mâinile unei clii de preoți și curteni.

În Flandra, care venea Spaniolilor așa de peste mână, stăteau oști puține. Francezii, din potrivă, aveau oastea cea nouă a lui Louvois și mai trăiau generalii cei buni de pe vremea războiului de treizeci de ani.

8. Regelui Franciei, care descoperise ușor oarecare vechi drepturi ale soției sale la moștenirea Flandrei, drepturi ce nu erau cuprinse însă în izvodul de zestre, i-a fost deci foarte lesne să iea toată partea apuseană a țării, aceia care îi trebuia și pe care știă că poate s'o păstreze.

În anul următor însă, 1668, toți acei care nu vedeau cu ochi buni întinderea Franciei, se înțelesesă pentru a opri în loc încălcările ei.

Dar Ludovic știa că nici Englezii, cărmuiți de un rege pe care el îl plăteă, Carol al II-lea, nici Olandezii, foarte slabi prin neînțelegerile d'inuntru, nici depărtații Suedezi, care n'aveau marină, nu erau în stare să poarte războiu cu dânsul.

În anul al doilea de războiu, numai în câteva zile, oastea franceză, cu însuși regele în frunte, iea o altă provincie spaniolă locuită de Francezi, și foarte bogată și ea, de care, iarăș, avea nevoie Franța: anume vechiul comitat de *Burgundia*, străbătut de coama munților Jura și de larga apă Saône. I se zicea acum Franche-Comté, adică comitatul cel liber, nestăpânit de rege. Spaniolii aveau de mai mulți ani de zile o aprigă luptă cu Portughezii, care, sub dinastia de Braganța, se smulseseră de sub atârănarea lor. Așa încât nici acum Regele Spaniei nu-și putu trimete trupele la locul amenințat. Poate că Ludovic ar fi mers și mai departe, dar sfetnicii lui cei cuminiți îl sfătuiau să se mulțamească cu atât. Pacea, încheiată în orașul *Aachen* din Germania, dădu Franciei ceea ce apucase a lua în 1667 numai.

9. Ludovic privea orice piedecă s'ar fi adus politicii sale ca o jignire a lui ca om, și câtă prin urmare să-și răzbune împotriva negustorilor din Olanda, care cutezaseră, în ultimul războiu, să-i stea în drum. Războiul cu Olanda începe în anul 1672. Mândrul rege francez va fi crezut că, și data aceasta, va fi numai o plimbare ostășească. De fapt, la început, biruința i-a fost ușoară: Olandezii s'au ridicat împotriva cărmuitorului lor, «marelui-pensionar», care era ca un fel de președinte de republică, și l-au ucis. Dar, sub căpitanul și statuderul lor *Wilem*, din vestita familie de *Oranje* (în franțuzește: Orange), ei deschiseră apoi zăgazele care opreau apa Mării de a le inecă țărișoara, și astfel oastea lui Ludovic nu putu să meargă mai departe.

10. Pe de altă parte, dușmânii se ridicau din partea unor State mai puternice împotriva Francezilor. Dacă Anglia ținea și acum cu Ludovic, ba îl ajută chiar cu corăbii, dacă Suedia se împăcase cu el și-l lăsa sa-și facă voile, Spania credea să capete înapoi Flandra, și, în Ger-

mania, atât Împăratul, cât și puternicul Elector de Brandenburg, Hohenzollernul de la Berlin, nu înțelegeau să lase pe vechiul dușman francez a se întinde peste granița firească a Rinului.

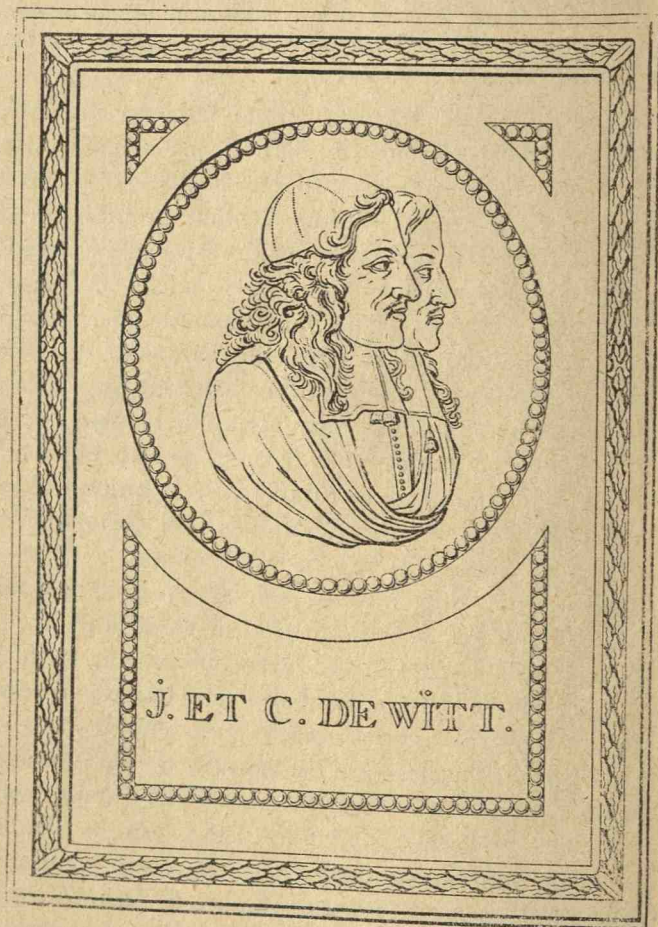

Fig. 3. — Ioan de Witt, «pensionarul» ucis de Olandezi în războiul cu Ludovic al XIV-lea, și fratele său, Cornelin, care a perit odată cu dânsul.

11. Când se ridicară apoi împotriva lui Ludovic alți vecini ca să-l împiedece de a merge prea departe, începû astfel un lung și greu războiu în care biruiră pe rând generalii cei mari și bătrâni ai lui Ludovic. Cercul luptelor se întinse

până în depărtata Sicilie, care ținea de Spania, și unde Ludovic fu proclamat rege. De o bucată de vreme, Francezii nu se mai gândeau la Olanda, pe care o părăsiseră, dar ei se hotărâră a pedepsi pe Spanioli, smulgându-le și partea rămasă din Flandra. Aici ei biruiră, pe când, la Rinul mijlociu, abia își puteau apăra granița. Un războiu cu Germania, împărțită în mai multe State, eră totdeauna obositor, dar nu puneă pe nimeni în adevărată primejdie. Deci, la urmă, cu toate înfrângerile pe apă și pe uscat pe care se întâmplase a le suferi Franța, ea păstră totuși Flandra, pe care Spaniolii ar fi voit să o capete înapoi, ba încă, data aceasta, ea fû adăugită cu orașe ce nu fuseseră căpătate întâiași dată. Ludovic dobândi chiar cealaltă provincie pe care o pierduse prin pacea dela Aachen: comitatul Burgundiei. Olanda ramăsese în stăpânirea tuturor hotarelor și drepturilor ei.

Prin pacea cea nouă dela *Nymwegen* (cet. Nimegân; franțuzește: Nimègue), Spaniolii singuri se aleseră cu pierderi.

Aceasta se întâmplă totdeauna când o țară e slăbită înăuntru prin lene, prin lipsă de lumină, prin apăsarea celor mulți de cei puțini. Toți aliații de pe lume nu-i pot folosi la nimic.

Ba încă, în anul următor, Ludovic fû în stare să răsplătească pe Suedia aliată, făcând-o să capete înapoi ceia ce îi luase înainte Electorul de Brandenburg.

Glasul lui Ludovic începeă să fie hotărâtor în Europa. Electorul de Bavaria își dădû fata după fiul regelui francez, care aveă acum un prieten sigur în Germania chiar.

Atunci, sub cuvânt că-și statornicește hotarele în părțile pe care actele și tratatele le lăsase nelămurite, Ludovic întemeiă niște tribunale care aveau dreptul să hotărască dacă Francezii pot să ieă în stăpânire cutare pământ sau cetate din apropiere de granițele lor, ceia ce firește eră o călcare în picioare a tuturor drepturilor.

Astfel s'a luat și însemnatul oraș Strassburg, care a fost până la 1870 capitala Alsaciei franceze, pământ german răpit de Regatul vecin.

Până și Papa trebui să se închine într'o privință lui Ludovic, care nu mai voiă să aibă stăpân în nimic pe nimeni.

LECTIA a II-a.

Războaiele din Europa pe vremea lui Ludovic al XIV-lea: Gloria regelui frances. Luptele Turcilor împotriva Casei de Austria. Regatul polon sub Ion Sobieski. Războiul din Răsărit împotriva Turcilor pentru stăpânirea țărilor noastre.

1. Pe la 1670—80 au fost cele mai frumoase zile ale lui Ludovic al XIV-lea, căruia i se poate zice că i-a stat prin putere să facă departe peste granițele sale tot ceia ce a voit. În Italia, tunurile de pe corăbiile sale bătură însemnatul oraș Genova, care-l jignise, și dogele de acolo trebui să-i ceară iertare. Pirații, sau hoții de mare, de pe coasta de Miazănoapte a Africei, de care se temeau toți corăbierii din lume, fură pedepsiți așa cum îi pedepsise cu o sută de ani în urmă numai Împăratul Carol Quintul. De Spanioli, n'avea să se mai teamă nimeni. Olanda era mulțămită că se putuse păstră, și statuderul (Staatshalter pe nemțește, adică: guvernator neatârnat), de acolo, Gulielm (olandezește Wilem) de Oranje, căsătorit cu Maria, fata viitorului rege englez Iacob al II-lea (frate cu Carol al II-lea, simbriașul lui Ludovic), umblă după Coroana engleză în paguba socrului său. Mai curând ar fi cruțat pe Francezi pentru ca ei să-l lase slobod a-și atinge visul.

2. Ar mai fi rămas Casa de Austria din Germania, Împăratul din Viena.

Împotriva Austriei, dușmanca cea veche a Franciei, Ludovic întrebuiță, pentru a-și păstră cuceririle, același mijloc hotărâtor pe care-l întrebuițase înaintașul său Francisc I-iu, când avusese să se lupte cu Carol Quintul: pe *Turci*. Împăratul de acum, *Leopold*, un om cu totul slab, nu poate să fie pus alături cu acel vestit Carol de odinioară. Dar nici Sultanul turcesc nu era de o potrivă cu ceia ce fusese marele Soliman. Totuși, oștirile păgâne, având în fruntea lor pe însuși Marele-Vizir *Carà-Mustafà* (Mustafà-cel-Negru), îndrăzniră să înainteze până la Viena, tocmai așa cum se făcuse pe acea vreme a lui Soliman.

Amândoi Domnii noștri, și mândrul *Șerban Cantacuzino* din București, și *Duca-Vodă* din Iași, un Grec bătrân, ager,

foarte lacom și crud cu boierii, pe care îi bătea la tălpi, erau în tabăra Turcilor. Dar merseseră numai de nevoie, pentrucă nu puteau face altfel. Ienicerii și spahiii turcești erau destui și cu multă încredere în biruință; ei mai erau siguri că, dacă mor luptând cu creștinii, îi răsplătește Dumnezeu lor, Allah, în Raiu.

Ceiace făcu însă, să nu izbutească gândul Turcilor de a lua cetatea Vienei, fû amestecul regelui Poloniei *Ion Sobieski*.

3. Știm că Polonii s'au bătut cu Cazacii pe vremea când erau Domni la noi Vasile Lupu și Matei Basarab. Cazacii au biruit și au ajuns a fi de sine stătători, închinându-se numai de formă Turcilor. De atunci Polonia a mers tot mai rău. După Vladislav, cel care a avut să se lupte cu Hatmanul Hmilnițchi, a venit un rege și mai slab: Ioan-Cazimir, care și-a părăsit tronul și s'a dus în Franța, unde a trăit câțiva ani de zile între preoți, pe de o parte, și între oameni ușurateci, pe de altă parte. Atunci Polonii, au trebuit să-și aleagă craiu din alt neam. Adunarea magnatilor și a clericilor s'a unit să ridice în Scaun pe Mihai Vișnovițchi, bolnăviciosul fiu al lui Ieremia și coborător, după mama acestuia, fiică a lui Ieremia-Vodă Movilă, din neamul stăpânitorilor Moldovei.

După moartea lui Vișnovițchi, care eră și mlădiță a Domnilor Moldovei, s'a ridicat Rege al Poloniei un om vestit prin îndelungatele lui silinți împotriva Turcilor, ca General-Mare al Regatului. Ion Sobieski eră fiul unui nobil polon care a avut o mulțime de legături cu țara noastră; el însuși a câșigat biruința lui cea mare împotriva oștilor păgâne în 1673, la *Hotin*, pe malul Nistrului, cetatea cea puternică basarabeană, pe care o clădiseră de mult Domnii noștri și sub care se întindea un târg care eră încă în stăpânirea Moldovei.

Craiul Ioan, sau, cum îi zic Polonii, *Ian*, eră harnic, foarte viteaz, bun cunoscător al războaielor și ușor de apropiat de oricine. Toată lumea în țara lui ținea la dânsul, fiindcă era prietenos, milostiv și darnic. Noi, Românii, trebuie să ne aducem aminte că în oastea lui au fost totdeauna o mulțime de Moldoveni și chiar Munteni, și dintre boieri și dintre

țărani, cărora le era silă de stăpânirea turcească și se grămădeau la dânsul ca la un Craiu creștin, menit, după credința lor, să scoată țările noastre din robie.

4. Deși nu era cu totul tânăr, Sobieski se căsătorî din nou, luându-și nevastă dintr'o familie nobilă franceză, și Regina Maria, sau, cum îi zic Polonii, dezmiardat, Marișienca, era foarte mult iubită de supușii săi.

Cu toate că ar fi urmat ca Sobieski să fi fost mai bucuros de o alianță cu Francezii, între altele și fiindcă Polonii urau, de mult, pe Austriaci, cu care se certau și pentru stăpânirea asupra țărilor noastre, el era un creștin prea bun și un cavaler prea desăvârșit ca să îngăduie o astfel de rușine pentru Creștinătate cum ar fi fost căderea Vienei în mâinile Turcilor. Deci se grăbi să alerge pentru despresurarea cetății împărătești.

Sobieski ajunse în Viena împresurată într'o vreme când Turcii erau obosiți și prin urmare numai buni de bătut. Ei s'au întors cu rușine, alegându-se numai cu prada, pe care au vândut-o în drum, și din care și noi am cumpărat câte ceva.

Împăratul Leopold a fost foarte bucuros că a scăpat de primejdie, dar n'a păstrat multă vreme mulțămîntă ajutorului și mîntuitorului său. Oricât s'ar înțelege de bine doi stăpânitori de țară, oricât ar fi de prieteni unul cu altul și și-ar datori recunoștință, totuși trebuie să biruiască interesele *țărilor* pe care ei le stăpânesc. Dacă țările nu se pot împacă, nici iubirea dintre dânsii nu poate să dăinuiască multă vreme. Poate că Ludovic al XIV-lea, deși era creștin, și încă așa de evlavios, ar fi fost bucuros de o biruință turcească, dar și așa, cu plecarea lui Carà-Mustafă d'inaintea Vienei, el își făcea destul de bine socotelile.

5. Împăratul, care nu putea să vadă cu ochi buni înaintarea Francezilor dincolo de granița cea veche și dreaptă a Rinului, pe care a pus-o firea între cele două țări, ar fi fost bucuros să împiedece pe Francezi în întinderea lor fără de margine, cu atât mai mult, cu cât ei puseseră mîna și pe unele bucăți de pămînt care erau ale lui de-a dreptul.

Acuma când Turcii se arătaseră destul de obosiți și decăzuți pentru a putea fi biruiți în chip hotărător, Leopold vedeă în altă parte câștigul cel mare. Decît să se lupte cu Ludovic al XIV-lea pentru câteva orașe și Ținuturi la Rin, era

mult mai folositor pentru dânsul și îi venea și mai la îndemână să înceapă un șir de lupte pentru a ajunge din nou în stăpânirea atâtor pământuri pe care de vre-un veac și jumătate Creștinătatea le pierduse față de Turci.

Atunci începî un războiu mare în Răsărit, pe când Apusul zăbovea pe câțiva ani începerea războaielor sale. Pe de o parte, Polonii își puseră în minte să cucerească tot pământul românesc până la Dunăre, sau, dacă nu se poate atîta, să puie mâna măcar pe Moldova, asupra căreia se lăudau că au drepturi foarte vechi și pe care nu le părăsiseră niciodată.

6. De două ori Craiul Ioan a intrat în Moldova, unde, înainte de aceasta, chiar după despresurarea Vienei, ostașii lui prădalnici, cărora li se zicea la noi *podghiazuri de joi-miri*, pătrunseseră în țară, în sărbătorile Crăciunului, scoțând din Domnie pe Vodă Duca cel bătrîn, și punând în loc pe un boier ce ținea cu Leșii, pe *Ștefan, feciorul lui Petriceicu*, care fu scos pe urmă de Turci.

Odată, în **1686**, regele veni la Iași, unde era Domn acuma trimes de Turci, un ostaș bătrîn care slujise și în oastea polonă, *Constantin Cantemir*. El luă în stăpânire orașul de unde Vodă fugise, și plecă mai departe dealungul Prutului ca să supuie Bugeacul, unde se retrăgeau Tatarii aceia cumpliți care ajutau pe Turci în toate războaiele lor. Dar se trezi în locuri pustii și sălbatice, unde nu era nici hrană pentru oameni, nici iarbă pentru cai, nici măcar fântâni sau izvoare. Se întoarse astfel, blestemând ceasul când pornise. Într'alt rînd, regele apucă spre munții Neamțului și-și puse în minte, așa de puternic cum era el, să ieă Cetatea Neamțului, unde stătuseră așa de adese ori Domnii moldovenesți cei vechi. Cetatea a și luat-o, și de atunci merge povestea despre plăieșii aceia puțini care au apărat-o, desprețuind moartea, împotriva marelui Craiu străin.

La urmă, după atâtea străduințe, Polonii, cu toată lăudăroșia lor că nu se vor lăsa până nu ne vor avea în mână, nu s'au ales cu nimic alt decît cu dobîndirea îndărăt a cetății celei puternice din Podolia, *Camenița*, în fața Hotinului. Ba

Moldovenii nu s'au lăsat totdeauna călcați în picioare, și, precum se apăraseră în Cetatea Neamțului, tot așa, în deosebite locuri, ei au lovit rău pe năvălitorii poloni. Ba chiar în anul 1685, așa bătrân cum eră Vodă Cantemir, el i-a bătut

Fig. 4. — Scenă de războiu (după un tablou de pictorul olandez Rujsdael)

în toată rânduiala la *Boian*, un sat din Bucovina de astăzi, chiar în marginea Basarabiei.

7. Din partea lor, Austriecii ayură foloase mari de pe

urma războiului acesta. Nu trecea un an fără să câştige ei vre-o bătălie însemnată, sau fără să puie mâna pe vre-o cetate din cele mari.

În zădar căutară Turcii să facă încurcătură Împăratului ridicând în Ungaria-de-sus, pe la Caşovia, un rege nou al neamului unguresc, care voiă să scape de sub apăsarea Nemţilor. Acesta a fost *Emeric Tököly*, om cu minţile bune, cu o îndrăzneală oarbă, care putea să izbutească într-o hartă, dar nu eră în stare să stăpânească o ţară. Totuşi, în anul 1684, ducele de Lotaringia, care eră în siujba Împăratului, începû să înainteze în Ungaria. Cetăţile lui Tököly sânt luate una după alta.

La 1686 se cucereşte chiar Buda, capitala de odinioară a regatului unguresc, unde bisericile fuseseră prefăcute în moschei şi unde un Paşă ţinea locul Craiului, de 150 de ani trecuţi.

X

LECTIA a III-a.

Războiul din Răsărit împotriva Turcilor: partea a doua.

Năvălirea Germanilor în Țara-Românească. Luptele Ruşilor şi Veneţienilor cu Turcii. Începuturile Țarului rusesc Petru-cel-Mare. Pacea din Carlovăţ.

1. O izbândă ca luarea Budei trebuia să umple de bucurie inima tuturor creştinilor, nu numai a Austriacilor. Îndată oştile împărăteşti intrară în Ardeal, care pe vremea aceea eră, cum ştim, un principat de sine stătător, afară numai că plătea haraciu sau tribut Turcilor.

Domnul din Ardeal, *Mihail Apaffy*, li se închină. După moartea lui, fiul său, numit tot aşa, le-a lăsat chiar ţara în mână. De astă dată, trimeşi de-ai Împăratului intrară în legătură cu mândrul Domn al Țărei-Româneşti, Şerban Cantacuzino, pe care căutau să-l momească, din altă parte, şi Polonii. Dar el chibzuiă bine şi nu se lăsă câştigat cu una cu două, fără folos pentru el şi cu pagubă pentru ţara lui.

Şerban-Vodă moare la 1688; şi, după moartea lui, alegându-se nepotul său de soră, Constantin Brâncoveanu, ge-

neralul împărătesc Veterani intră chiar în Oltenia, cu gîndul să meargă asupra Bucureștilor. Numai cu multă trudă putură fi scoși, mai mult prin cumpărare cu bani, străinii care venise fără să aibă învoială lămurită cu noi. Ba chiar, peste cîtva timp, Brâncoveanu, cu câțiva Turci și mulți Tatari, merse în Ardeal ca să puie iarăși în stăpânirea Țării Ungurești pe Tököly. Atunci s'a câștigat lupta cea mare de la *Zărnești*, lîngă Brașov, la piciorul muntelui, lîngă vestitele prăpăstii.

În tabăra împărătească luptă cu gradul de colonel și ginerele lui Șerban-Vodă, Constantin Bălăceanu Aga, care dorea Domnia. El a fost omorât, și capul lui s'a trimes la București, unde a fost pus în prepeleac, chiar în gardul casei sale. Brâncoveanu a biruit, dar n'a putut înainta mai departe, și Tököly, după ce ne-a încurcat o mulțime de vreme, luându-ne banii și prădându-ne hoștește, s'a dus la Turci, unde a și murit, adăpostit și ținut cu tain de dînșii.

Într'o nouă bătălie, de la Mohaci, loc unde se prăpădise vechiul regat unguresc, în ziua când perise în mlaștini Craiul Ludovic al II-lea, Austriei, care se priveau ca moștenitori ai acelor vechi regi unguri, își ieau răzbunarea împotriva păgînilor, după atîta trecere de vreme. După patru ani de zile, Vizirul, unul din neamul Chiupruliilor cel vestit, Arnăuți din satul Chiupri, este omorît în lupta de la Sallankemen.

În 1697, un vestit general tânăr, din familia care domnea în Savoia, Eugeniu, căruia i se zicea, pentru aceasta, *Eugeniu de Savoia*, izbutește să câștige o biruință fără păreche la *Zenta*, pe Tisa, în smârcuri, lîngă Canișa-Mică, Kis-Kanizsa.

2. De atunci, Turcii n'au mai îndrăznit să mai facă nicio încercare pentru a-și căpăta înapoi cele pierdute. Alți doi dușmani le se arătasera în coastă, din Apus și din Răsărit, slăbindu-i și mai mult. De o parte, erau Venețienii, care, cu acest prilej, au făcut cel din urmă războiu glorios al lor.

Un general dintr'o vestită familie aristocratică a Veneției, Morosini, perni acum asupra Turcilor cu corăbii venețiene multe, și, scoborîndu-se pe coasta Moreei sau Peloponesului,

pe care îl stăpânise odată în mare parte Venețienii, izbuti să cucerească o mulțime de locuri din această întinsă țară, care ajunsese astfel iarăși în puterea Veneției. Lui Morosini i s'a zis pentru aceasta: «Peloponesianul», potrivit cu datina romană ca războinicii biruitori să fie numiți după țările câștigate de dînșii, și i s'a făcut tot felul de cinste.

3. Din cealaltă parte, Rușii, care căutau de mult drumul la Marea Neagră, se gândiră să intre în stăpînirea Crimeei, locuită de Tatars, să sfărâme puterea Turcilor în Marea Neagră și să-și capete în vestita cetate *Azov* un port pentru comerțul și corăbiile lor de războiu, la această Mare, ce duce până în preajma Constantinopolei. Rușii erau mulți și stăpâneau o țară întinsă, dar norocul Turcilor a fost că dușmanii lor erau încă sălbateci, fără niciun fel de rânduială, și în fruntea lor nu stătea un Țar care să fie pregătit pentru astfel de cuceriri.

Fedor al II-lea, Țarul Rusiei, murise de curând și lăsase doi copii nevîrstnici, pe Petru și Ivan, a căror epitropie o avea sora lor mai mare, Sofia, care înțelegea să cârmuiască singură, lăsându-și frații cât mai neînvățați și nedeprinși cu cârmuirea.

În astfel de împrejurări, cu greu se poate purta un războiu cum trebuie. Totuși de la o vreme Țarul Petru izbutește a scăpa de epitropia surorii și de paza ostașilor de curte, asemenea cu pretorienii romani, *strelîți*. Atunci câștigă el biruinți însemnate împotriva Turcilor, în locurile la care râvniă. De pe atunci Rușii, care cercaseră să capete încrederea noastră cu tot felul de minciuni încă de pe vremea lui Vasile Lupu și Matei Basarab, începură să trimeată la noi oameni șireți, care căutau să ne momească cu vorbe dulci, ca să ne cuprindă pe urmă în Împărăția lor, unde să ne prăpădim limba și neamul.

La urmă, după foarte lungi desbateri între creștini și Turci, și mai ales între deosebitele neamuri creștine, din care fiecare ar fi vrut să ieă tot și să nu lase celorlalți nimic, s'a încheeat, în luna lui Ianuarie **1699**, vestita pace de la *Carlovăț*, nemțește Carlowitz, în părțile de jos ale monarhiei austriace (în Slavonia, lângă Petruvaradin).

Știm ce au câștigat prin pacea aceasta Polonii; puțin de tot pe lângă cât le eră pofta. Austria a fost mai norocoasă; ea a păstrat mai tot ce cucerise: Ungaria turcească, Ardealul, părțile dela Miazăzi, zise Slavonia, fiindcă sunt locuite de Slavi; a dat însă înapoi Sultanului numai Banatul, în mijlocul căruia se află cetatea puternică și veche a Timișoarei, pe care apoi Austriacii o întăriră și mai mult după datinile Apusului. Dintre ceilalți luptători, Venețienii avură Moreea toată sau Peloponesul, două insule vecine: una la Răsărit și alta la Apus de această peninsulă, precum și anumite locuri foarte folositoare pentru negoț pe coasta Dalmației. Rușii fură mulțamiți să nu scape din mâni cetatea și portul Azovului.

LECȚIA a IV-a.

Liga dela Augsburg. Schimbarea dinastiei englese. Începerea erei constituționale.

1. Încă din anul 1686 se făcuse o mare legătură sau *ligă* împotriva poftelor de stăpânire a lui Ludovic al XIV-lea, din partea atâtor stăpânitori din Apus. Liga aceasta se zice: liga din *Augsburg*, pentru că Trimeșii deosebiților stăpânitori s'au întâlnit în acest oraș din Germania de Miazăzi. Din ea făceau parte și vechile țări umilite și despoiate de Ludovic (Spania, Olanda, Bavaria, Austria).

Întăiu era Spania, unde eră rege acuma, încă din 1665, un biet om cu numele de *Carol al II-lea*, care nu sămănă deloc cu acela care fusese Carol I-*u*, vestitul rege și Împărat, pe care lumea îl cunoaște sub numele său împărătesc de Carol al V-lea sau Quintul. Acestălalt eră un om prăpădit, mic, slab, galben, cu gura scoasă înainte, cu ochii sticloși, care, din tinereță încă, arată că n'o să poată stăpâni multă vreme. Cu dânsul se vedeă că i se sfârșește neamul, care se coboră după străbuni din împărății germani ai Casei de Austria, iar după străbună din Casa de Burgundia, care se mântuise cu Carol Cutezătorul. Mai eră Olanda, care căută, firește, să-și răzbune. În ligă mai intrase o rudă

din Germania a lui Ludovic: *Electorul de Bavaria*, și, lângă dânsul, cel de Saxonia, precum și mai multe din așa-numitele *cercuri*, în care se împărțea Împărăția. Împăratul însuși își pusese iscălitura sub actul ligei dela Augsburg.

2. Deocamdată, nimeni nu era în stare să înceapă războiul, cât timp Împăratul avea de lucru cu Turcii. Ludovic al XIV-lea era însă prea mândru ca să sufere măcar amenințarea. De aceea, luptele le începă el, trecând granița Rinului și atacând pământul Electorului Palatin, unde prădase odinioară, de se pomeneste și până acum, vestitul general Turenne. Îndată după aceasta însă, dușmanii lui Ludovic câștigă o mare biruință fără să dea nicio luptă: anume ei smulg din alianța veche, și care părea așa de sigură, cu regele Franciei, pe una din cele mai însemnate țeri ale Europei: *Anglia*.

3. Acolo *Iacob al II-lea* trăia o viață rușinoasă. Ar fi vrut să fie de sine stăpânitor, fără amestecul Parlamentului, așa cum era vecinul și vechiul lui prieten, Ludovic, dar era prea fricos ca să încerce așa ceva. Tatăl său, Carol I-iu, se ridicase cu arma împotriva Parlamentului, vrând să scape de dânsul, și-și pierduse cașul. Ca să rămâie teafăr și să moară pe tron, Iacob purta pe toată lumea cu minciuni, căutând să-și ajungă astfel scopurile, care, de fapt, nu se deosebeau mult de ale lui Carol I-iu.

4. Ar fi izbutit totuși să trăiască toate zilele lui ca rege, dacă nu i s'ar fi născut la bătrânețe un fiu, din căsătoria cu o principesă italiană, a doua nevastă a lui. Dela întâia soție el avuse două fete: cea mai mare din ele, *Maria*, luase pe statuderul Olandei, care era și principe al Imperiului, pentru că avea în stăpânire principatul de Oranje, pe Wilem, despre care a mai fost vorba și mai înainte. Cealaltă, *Ana*, se mărită după un principe din Casa de Danemarca. Și unul și altul din cei doi gineri nădăjduiau să ajungă regi în Anglia. Când se născu însă copilul de bătrânețe, care fu numit, după tatăl său, tot Iacob, ei văzură cum le scapă din mână moștenirea cu care se mângâiaseră atâta vreme. Gi-

nerale din Danemarca era mai departe și un om mai pașnic; el se împacă deci cu soarta lui cea nouă. Statuderul era însă un om strașnic: nu mare și vînjos, dar iute și neadormit, care nu zăbovea nici cu cugetul și nici cu fapta. Știa că lumea ține la dânsul în Anglia fiindcă e protestant și fiindcă știe să stăpânească o țară cu așezăminte republicane, așa cum era Olanda și cum doreau Englezii să fie și țara lor, prin creșterea și mai mare a puterii Parlamentului englezesc.

5. Într'o bună dimineață, Wilem călcă pământul Angliei, ca să facă rînduială. Peste câteva săptămâni, se văzu în ce stătea rînduiala aceasta: Iacob se suiă într'o corabie și plecă pe furiș spre Franța, unde știa că Regele îi păstrează un

Fig. 5. — William I-ii, regele Angliei.

bun adăpost de bătrâneță. Iar Englezii se ridicaseră purtând portocale în vârful bețelor, ca o aluzie la înțelesul de «portocală» al cuvântului *Orange* (care se zice tot așa în englezește ca și în franțuzește), și strigau pe toate cărările: «Să nu mai fie catolicism», ori «Jos Papa»! Ei proclamară cu toată solemnitatea ca regi noi ai Angliei *liberale*, par-

lamentare, cârmuită cu voia nației, și nu numai cu voia aceleia ce stă pe tron, pe Maria și pe soțul ei Wilem, zis pe englezește *William* (cetește: Uiliam).

6. Amândoi erau să stăpânească cu aceleași drepturi, și toate măsurile de legi ce s'au luat în domnia lor până la moartea Mariei poartă în frunte numele amândurora, dar întâiu numele bărbatului și numai pe urmă, al femeii, *adevărata* moștenitoare a tronului englez. O revoluție mare se îndeplini prin aceasta. Din cele două partide care se luptau pentru guvern în Anglia, partidul înaintat, care voia să se fie în curent, să potrivească cu împrejurările nouă constituția cea veche, pe care nimeni nu se gândea să o înlăture, partidul *whigh* (cet: uîg), și partidul stării pe loc, păstrării constituției așa cum era, partidul *tory* (cet: tori), biruise cel d'întâiu. De acum era sigur că nu va mai vorbi nimeni în Anglia de absolutism, adecă de stăpânirea regelui după voia și cheful lui numai, iar nu după folosul lui și al neamului. Eră sigur, apoi, ca nimeni nu va mai încerca să înlăture legea protestantă, pentru care suferiseră atâtea Englezii, și să puie în loc catolicismul, pe care ei ajunseseră a-l ură de moarte. Anglia intră, cum s'ar zice, în *epoca ei parlamentară*, și, în același timp, ea se făcea dușmancă hotărâtă a Franciei, care, în veacul din urmă, dăduse Angliei o regină (pe mama lui Iacob al II-lea) și plătise la doi regi în șir (Carol al II-lea și Iacob al II-lea) pensii pentru a fi încredințată de ajutorul Englezilor, sau măcar de păsuirea din partea Angliei (1688).

LECTȚIA a V-a.

Înălțarea Brandenburgului și încoronarea celui d'întâiu rege al Prusiei. Lupta lui Ludovic cu liga dela Augsburg.

1. În același an 1688, se mai petrece o schimbare însemnată în viața Statelor europene. Moare *Frederic-Wilhelm*, Electorul Brandenburgului, căruia i s'a zis, pentru vrednicia sa: «Marele-Elector». Stăpânise 48 de ani,

ceia ce este o lungă Domnie pentru cel mai fericit domnitor. În acest timp s'a desfășurat, cum se știe, războiul cel mare de treizeci de ani, la care și Prusia a luat parte. Frederic-Wilhelm n'a dovedit în acest războiu destoinicia militară a unui Gustav-Adolf al Suediei. Deși a stat dese ori în fruntea oștirilor sale, nu se poate zice că a fost un mare general. La încheierea păcei însă, Statele Marelui-Elector au fost adăugite cu pământuri nouă. Dar nu întru aceasta îi stă însemnătatea lui, căci el nu eră un Ludovic al XIV-lea, care să caute a cuceri provincii, pe care să fie silit pe urmă să le părăsească după ce a cheltuit banii și ostașii țarei sale, — avere scumpă care nu trebuie nici o dată aruncată în vînt. Om înțelept și care-și dădea seamă de însușirile cele mai de căpetenie pe care trebuie să le aibă un cărmuitor, de datoriile cele mai grele care apasă asupra lui, el și-a întărit țara înăuntru prin dreptate bună, prin administrație ușoară și sigură, prin creșterea bogăției. Căci la dănsul s'au adăpostit atâtea dintre protestanții pe care Ludovic al XIV-lea, care ducea evlavie pentru catolicism până la cruzime și până la păgubirea țărilor sale, i-a silit să iasă din cuprinsul Regatului, pentru că nu le mai îngăduia o deplină libertate de conștiință și de închinăciune. E «retragerea», desființarea, în 1685, a *edictului de Nantes*, dat de Henric al IV-lea.

Până la dănsul, stăpînirile Casei de Hohenzollern, din care făcea parte Frederic-Wilhelm, erau împărțite în două grupe: de o parte, Electoratul, care eră cuprins în Împărăția germană și care eră obișnuit să stea pe atunci sub ascultarea Împăratului, căutând să câștige câte ceva pe urma lui; iar, pe de altă parte, Prusia, căreia îi se zicea *ducală*. Aceasta fusese secularizată de un Hohenzollern, strămoș al Electorului nostru, care fusese Mare-Maiestru al Ordinului Teutonic. Pe urmă, ea fusese alipită prin moștenire la Brandenburg. Pentru Polonia aceasta ducală, Electorul, prinț al Imperiului, și unul din cei mai însemnați, eră vasal al regelui Poloniei. Amestecându-se într'un războiu pe care l-am zugrăvit în altă parte a acestei cărți, Marele-Elector izbuti să scape de rușinea acestei legături de vasalitate cu o monarhie decăzută. Înainte și după această împrejurare, el a fost un dibaciu chibzuitor al legăturilor țării sale, neștiind-o nici odată în vre-o alianță care să nu-i fi adus cu siguranță foloase. Pentru aceia Frederic-Wilhelm e vrednic și până acuma de recunoștința poporului său, căci n'a vrut să se înalțe pe sine în paguba și pentru primejdia tuturor.

2. Fiul său, *Frederic, al III-lea* în rândul Electorilor, n'avea nici cumînțenia, nici cumpănirea, nici deșteptăciunea lui. Eră un om slab, râvnitor de multă cinste și în stare să se lase înșelat de oricine se apropiă linguşitor sau măgulitor de dănsul. Voiă, înainte de toate, cum aveă atîta pământ și

se coborà dintr'un neam mare, să poarte și el o coroană de rege, să fie adevărat *regele* Frederic I-*u*. Nu putea fi însă rege al Brandenburgului, care era un marchizat, un marcgrafi^{at}, ci numai al Prusiei, care venise mai târziu în stăpînirea Casei de Hohenzollern. Pentru această ambiție a lucrat el neconținut de la 1688 înainte. Pentru dânsa a făcut războiul și a încheiat pace, și în nicio zi n'a fost mai fericit în viața lui decât în aceia cînd, cu o pompă împrumutată dela Curtea lui Ludovic al XIV-lea, care era modelul său în această privință, el a putut să se încunun^e ca rege, în anul 1701, la Königsberg, oraș de căpetenie și ca un fel de Capitală a Prusiei, în ziua de 18 Ianuar. De atunci Europa a avut un Regat mai mult.

3. Pe cînd Frederic-Wilhelm trăise o viață simplă, asemenea de multe ori cu viața unui nobil mai puțin bogat și mai puțin mîndru din Franța regelui Ludovic, Frederic acesta (al III-lea ca Elector, I-*u* ca rege) a vrut să stea în același rînd cu glori^{osul} stăpînitor francez. Pentru aceasta a întemeiat și el un Ordin de cavaleriⁱ, al unei decorații ce trebuia să se dea celor d'întăiu în toate privințele din țările sale: se luase și în aceasta după exemplul regilor Franciei, care aveau astfel de Ordine încă din veacul al XVI-lea. Ce-i drept, mai târziu, prin dreapta împărțire a acestei decorații din partea unor principⁱ cu conștiință și cu sentiment de răspundere, Vulturul Negru ajuns^e să fie un Ordin care cinstește mai mult decât atâtea altele, pe acei care îl poartă.

4. Frederic a întemeiat și o *Academie* de științe, fiindcă Franța avea sub Ludovic al XIV-lea, și chiar înainte de dânsul, o *Academie*; între membrii Academiei prusiene a fost și vestitul filosof și istoric *Leibnitz* (cet.: Laibniț).

Norocul a făcut să se găsească pentru această societate, în care se adunau învățații pentru a discuta puncte însemnate de ale științei și descoperirile pe care le făcuseră, un președinte ca Leibnitz. Acesta a fost unul dintre cei mai însemnați învățați ai Europei din această vreme. E vrednic să fie pus alături de Descartes, decât care a avut chiar o activitate mai întinsă, ca unul ce a scris și lucrări de istorie, ba încă a strâns chiar izvoare istorice. Era din Leipzig sau Lipsca, în Statele Elect^{orului} de Saxania, prin urmare din același neam de Germani de Sud ca și marele Luther. A fost însemnat și ca filozof, și ca istoric, și apoi ca teolog, ca matematic, ca fizic, ca geolog, ca jurisconsult. S'a făcut vestit prin revista latinească pe care o scotea, din

1683 încă, și prin Teodicea lui, sau știința despre dreptatea lui Dumnezeu, prin mașina lui aritmetică și prin încercările asupra înțelegerii omenestii. El a vrut să întemeieze și aiurea Academii în Germania, care eră tot așa de bine pregătită pentru dănselle ca și Franța, dar a izbutit numai la Berlin, multămită nesăturății dorinței de glorie a regelui celui nou. A murit foarte bătrîn, în Hanovra, la 1716.

Trebue să știm mai mult despre dânsul pentru că, dacă Franța a avut în vremea aceasta scriitori în toate ramurile, dintre care unii s'au uitat cu vremea, iar amintirea altora trăiește și până acuma, Germania de pe atunci, cît eră ea de largă, n'a avut niciun poet mare, niciun artist mare și, dintre cugetători, Leibniz stă singur, stăpînind întreagă vremea lui și întinzîndu-și faima mult peste hotarele țării și timpului său.

5. Cînd Ludovic al XIV-lea, în lupta nouă cu Europa apuseană, trecu granița Rinului, el n'avu noroc întîiu.

Noul Elector de Brandenburg și ducele de Lotaringia, chemat dela comanda oștilor împotriva Turcilor, izbutiră, chiar din anul următor, să ieă înapoi linia Rinului. Încercarea lui Iacob al II-lea de a pune stăpînire pe Anglia cu ajutorul lui Ludovic al XIV-lea, nu izbuti.

În zădar încercă regele Iacob să se coboare de pe corăbiile franceze în Irlanda, pe care o credeă mai slab apărată.

Regele William al Angliei putu să rămăie și în fruntea Cărmuirii olandeze, unde Ludovic l-ar fi văzut bucuros înlocuit cu un altul, ce ar fi avut față de dânsul sentimente mai bune.

Războiul pe uscat se purtă în trei locuri: sus, în Țările-de-jos, la mijloc, pe Rin, și, jos, în partea de Miază noapte a Italiei, unde *ducele de Savoia*, care umblă și el după o Coroană regală, credeă să se folosească mai mult unindu-se cu dușmanii regelui Franciei. Pe lângă aceasta, războiul se făcea și mai departe pe Mare, unde comandantii oficiali și pirații sau hoții de Mare ai Franciei, Angliei și Olandei se întâlneau ca să se lupte, cînd într'o parte a Oceanului, cînd în alta. Nicăiri nu se putea ajunge, totuși, la o hotărîre a lucrului.

6. În Țările-de-jos, de o parte și de alta, se luau și se pierdeau orașe fără ca vre unul din luptători să fie în stare a păstră sau a întinde până la granița firească locurile cucerite. La Rin, Francesii și dușmanii lor erau, cînd pe un mal, cînd pe altul al apei. În Italia și în părțile franceze vecine cu dânsa, ducele de Savoia eră, cînd biruitor, cînd

învins. Sânt multe lupte frumoase: niciuna dintr'însele însă nu este hotărâtoare. Niciuna nu obosește, dintre Puterile ce se războiesc, în așa fel, încât să nu mai fie în stare măcar în timp de un an să scoată oștile pe câmpul de bătaie. Fiecare păstrase cinstea, nimeni nu-și întindea hotarele.

7. La urmă, în 1697, după multe hărțuieli mărunte, oboseala face să se încheie o pace. Suedia, care se ținuse de-o parte, o mijlocește, fără să aibă în vedere un câștig pentru dânsa, care mai păstră totuși oarecare stăpânire pe malul german al Mărei Baltice. Locul ales pentru negocieri a fost unul din multele sate, mari ca niște târguri, ce sânt așezate în mijlocul naturei celei mai frumoase, în apropiere de liniștitul oraș Haga, capitala de atunci și de acum a Olandei, la *Ryswijk* (cet.: Răisvaic). În toamnă se ajunsese la o înțelegere, dar din pacea aceasta dela Ryswijk nu iese niciun fel de lucruri nouă.

Cu pagubă se aleseseră din războiu două Puteri: Savoia, căreia i se smulseseră provinciile de pe pământul francez (în jurul orașelor Chambéry și Nizza), și Spania, în dauna căreia se luaseră de Francezi unele locuri din apropierea Pirineilor. Amândouă căpătară înapoi ceea ce pierduseră, așa încât nici cei slabi nu avură pagube, nici, din partea lor, cei tari nu traseră foloase.

Ludovic al XIV-lea părăsi lupta zădarnică împotriva dinastiei celei nouă din Anglia: el trebui să se supună soartei care luă pe bunul prieten și aliat englez și puneă în loc pe vechiul dușman din Olanda, care eră să fie de acum înainte uneltitorul tuturor planurilor rele împotriva Franciei și regelui ei. El se învoi acum în silă să-și aibă primejdia în coastă.

8. Dacă cu aceasta măcar s'ar fi statornicit o liniște tracică în Europa! Și eră multă nevoie de dânsa. Adevărat că regii visau numai glorie și o viață de petreceri împodobită de artă, uitând cu totul că, dintre câți au datorii în această lume, ei o au pe cea mai mare. Din partea lor, diplomații nu căutau altceva decât să stârnească ceartă pentru înmulțirea prin războiu a provinciilor stăpânului lor. Oastea eră alcătuită din elemente pe plată, ce n'aveau altă dorință decât să trăiască bine pe socoteala celor năvăliți și învinși și să se îmbogățească cu pradă strânsă; ea n'avea astâmpăr; ofițerii

tineri își cumpărau rangurile și doreau să se arăte vrednici de cinstea veche a Casei lor prin izbânzi îndrăznețe și fapte de cavaleri. Însă mai erau atâția oameni muncitori care ar fi vrut să-și poată căută în pace de munca și negoțul lor. În toate țările din Europa, orașele ajunseseră acum la o însemnatate mult mai mare: erau în ele mulți locuitori, care se împărtășeau de o bogată și înaltă cultură. Rânduiala lor eră mai bună decât pe vremuri. Se descoperiseră atâtea mijloace

Fig. 6. — Negustori olandezi din acest timp (după un tablou de van der Helst). Au pălării cu marginile mari, gulere plecate în jos, surtoace lungi, cu mânecile răsfrânte, pantaloni până la genunchi, ciorapi lungi și pantofi cu fiong; poartă părul lung și au barbă ascuțită. E moda de pe vremea lui Henric al IV-lea, puțin schimbată.

nouă de a înmulți și a crește bogăția pământului. Circulația, trecerea dela un loc la altul a mărfurilor, eră pe zi ce mergea mai vioaie. Feluri de lucru care fusese, veacuri întregi, o taină, erau acum cunoscute pretutindeni, și Franța putea să lucreze tot cu atâta iscusință anumite produse ale industriei pe care de multă vreme eră deprinsă să le ieă din Italia, locul lor obișnuit de pregătire.

Fruntașii orașenilor, ai *burgheziei*, împodobiți cu luminile câștigate în școlile înalte, începeau să pătrundă acum în lumea judecătorilor, așa-numita, în Franța, «nobleță de parlament» sau «de robă» (după veșmântul cu care se îmbrăcau la judecăți magistrații). Din ce în ce, literatura și arta erau stăpânite tot de oameni ieșiți din mijlocul acestei clase de meșteșugari și negustori. Dar, în loc să înțeleagă că datoria unui cârmuitor de țară este să ajute munca poporului, s'o îndrepte, să o apere împotriva oricui, diplomația, oastea, Curtea, familiile domnitoare, izbeau în interesele a milioane de oameni, care alcătuiau clasa muncitoare.

LECȚIA a VI-a

Decăderea Spaniei. Începutul războiului pentru urmare la tronul ei. Cum se purtau războaiele pe atunci. Europa pe la 1700.

1. Prilej de luptă se găsi îndată în două chestii mari, care trebuiau să împartă în chip firesc Puterile Europei, adecă interesele dinastiilor lor. Una este soarta *Spaniei* îmbătrânite, iar cealaltă soarta *Rusiei* tinere, care se ridică, într'un avânt din ce în ce mai puternic, pentru a-și face locul pe lume.

Și astfel, de-acum înainte, timp de vre-o douăzeci-treizeci de ani în șir, se întâmpină tot legături diplomatice și războaie crâncene pentru a se ști cine va stăpâni în Spania după stingerea neamului păcătos al Casei de Austria, din care abia mai trăia dintr'o zi în alta ticălosul de Carol al II-lea și, pe de altă parte, pentru a ști până unde se poate întinde Rusia, dacă este îngăduit sau ba ca ea să aibă, în dezvoltarea ei, Marea delă Apus, cea Baltică, și Marea de Miazăzi, Marea Neagră, de unde putea trimete corăbii și pe unde putea schimba mărfuri, peste care Mări Rusia putea privi și lucra în lume.

2. Încă din anul 1698, când se văzu în sfârșit că regele Carol al II-lea e pe sfârșite, se făcuse o înțelegere între Puterile care se dușmăneau pe atunci cu privire la moștenirea

spaniolă. Tratatul care vindea pielea ursului din pădure s'a încheiat la Haga, în Olanda, care și ea era interesată în această afacere din cauza vecinătății Țerilor-de-Jos spaniole.

Se învoiră : *Anglia*, care începuse a râvni stăpânirea asupra Mărei și care ar fi fost bucuroasă să răpească ceva din coloniile întinse pe care le aveau Spaniolii, încă din vremile descoperirilor celor mari maritime, și *Franța*, a cărei Casă stăpânitoare era înrudită cu Casa de Austria din Spania, pe de o parte prin căsătoria lui Ludovic al XIII-lea cu Ana de Austria și, pe de alta, prin o a doua căsătorie, a lui Ludovic al XIV-lea cu Maria-Tereza, din aceeași familie domnitoare.

Bine înțeles că nu era vorba decât de *posesiile* spaniole, și nu de o împărțire a Spaniei propriu-zise. Aceasta era să rămâie în întregime unui singur rege, și învoiala dela Haga era tocmai cu privire la regele ce era să fie.

Stăpânul Angliei și al Olandei, William I-iu, n'ar fi suferit nimic într'un chip ca în Madrid să se așeze ca rege Filip de Franța, ruda de aproape a lui Ludovic al XIV-lea, care era unul dintre moștenitorii firești ai lui Carol al II-lea.

Se hotărâ, prin urmare, ca amândouă Coroanele Castiliei și Aragoniei să le primească un fiu al Electorului Bavariei, un nepot de fiică al Împăratului Leopold.

Acesta nu trebuia să aibă însă și posesiile cele întinse pe care și le câștigase Spania în veacul al XV-lea și al XVI-lea peste Mare în Italia, adică : ducatul de Milan, la Nordul peninsulei, și Regatul Neapolei și Sicilia, din Sud. Rostul pretendentului francez și al unui dintre concurenții săi din Casa de Austria trebuia găsit în această parte de moștenire. De alminteri, și Carol al II-lea, făcându-și testamentul, lăsase ca urmaș al său în Spania pe același prinț german.

3. Dar Carol, silit de diplomația franceză, făcând, la moartea celui d'întâiu urmaș pe care și-l alesese, un al doilea testament. Data aceasta, el se opreă asupra principelui francez Filip. Puțină vreme pe urmă, în cursul aceluiași an 1700, regele spaniol, încă tânăr, dar care-și așteptase totdeauna moartea dintr'o zi pe alta, se stingeă în Madrid. El lăsă țara lui în prada primejdiei străine și a războiului din lăuntru.

Căci războiu, trebuia să fie : Ludovic al XIV-lea, care pusese

la cale moștenirea lui Filip de Bourbon *), îngădui nepotului său,—nepot de fiu—, să treacă munții ca să-și iea în stăpânire moștenirea. Atunci se zice că, într'o clipă de mare bucurie, cum pot să le aibă numai ambițioșii când ajung să capete o pradă pe care au vânat-o multă vreme, el ar fi strigat, fără să se gândească la câtă nenorocire se cuprindeă în acest strigăt: «de-acuma Pirineii nu mai sânt!». Ceia ce înseamnă că el aveà de gând să facă prin nepotul său în Spania aceeași politică de cotropire și întindere nesățioasă, de stoarcere a unui popor pentru gloria sa, pe care o făcea și în Franța, unde lumea începea să fie din ce în ce mai nemulțămîtă, cu toată strălucirea aceasta, și costisitoare, și netrainică.

Războiul începe la 1701.

Chiar dintru început, Austria singură nu voise să recunoască pe regele cel nou al Spaniei. Împăratului îi dădea mâna acuma să înceapă lupta cu Franța, pe care o dorea mai presus decât oricare alta. Leopold mântuise, în adevăr, lungul războiu cu Turcii, în care mersese, se poate zice, din biruință în biruință și în care căpătase o țară așa de întinsă în Ungaria, un principat așa de bogat în toate și însemnat din punct de vedere militar ca Ardealul și o încredere în sine pe care Împăratul el însuși și oștirile lui n'o aveau înainte de aceste încercări cu un dușman așa de temut odinioară.

4. Tânărul general mare pe care oștirea austriacă îl aveà acum la îndămână, principele Eugeniu, din Casa de Savoia, căpătă comanda în Italia. Însă războiul nu erà să se desfășure numai acolo, ci, ca și celelalte războaie împotriva Împăratului și aliaților săi, pe trei puncte: de o parte, aici în peninsula; de altă parte, la Rin, unde erau de apărat vechile *linii* (adecă linii de apărare) și, în sfârșit, la Nord, în Țările-de-Jos.

5. Ludovic al XIV-lea aveà foarte puțini aliați în aceste nouă încercări care trebuiau să hotărească dacă el va fi sau nu stăpânitor mai mare peste stăpânirile Europei.

Chiar aliații pe care îi avù la început, nu ținură multă vreme cu dânsul: erau aliații norocului său, și nu ai prieteniei sale.

*) Întreaga familie domnitoare în Franța purtà acest nume dinastic de Bourbon, după titlul ce-l purtaseră înaintașii ei până a nu căpăta Coroana franceză.

În Germania, el putea să se sprijine pe Electorul de Bavaria, care i se făcuse iarăși prieten; acesta însuși avea legături cu doi Electori mai mici din părțile Rinului, care însă nu erau în stare să ridice oștire pentru a o face să lucreze alături sau în înțelegere cu oștirea franceză. Nici chiar Electorul de Bavaria n'a întrebuințat trupele sale; el a fost bun bucuros că i s'a încredințat guvernul Țărilor-de-jos spaniole, unde a dovedit foarte răpede că nu e în stare să îndeplinească sarcina cea grea. Nu trebuie să uităm însă Brandenburgul, cel mai însemnat Stat germanic pe lângă Statele de moștenire ale Împăratului (adecă Austria propriu zisă). Brandenburgul însă avea altceva de lucru acum: acolo Electorul se încoronă rege și nu nu mai putea de bucurie.

6. În Italia, aliatul francez era ducele de Savoia, cu fiica căruia se căsătorise tânărul rege Filip al V-lea de Spania. Dar Savoia își avea socotelile ei deosebite. Rare ori o dinastie a socotit mai negustorește în toate împrejurările pentru ca să-și întindă hotarele și să-și înalțe situația, ca dinastia aceasta de Savoia. Ducei îi era tot una, ori cu Ludovic al XIV-lea, ori împotriva lui, cu ginerele ori cu dușmanii ginerelui. După ce văzu serbarea de încoronare de la Königsberg, el avea înainte de toate gândul de a nu se lăsa mai pe jos de acest râvnitor de coroană regală. Voiă să fie rege și el, și cu toate că, în cursul războiului, a fost învins de atâtea ori, cu toate că, înșelând pe unii și pe alții, a fost desprețuit de toți, el a izbutit să-și capete la sfârșit regatul. Începuse duce în Savoia să și mântuiască acum rege în *insula Sicilia*, pe care aliații o cuceriră pentru dânsul și pe care el însuși o schimbă peste puțină vreme cu *Sardinia*.

În sfârșit, în Peninsula Iberică, *regele Portugaliei*, care adevărat că înseamnă foarte puțin lucru, sprijini întâiu cauza regelui Filip, rămânând ca mai târziu să se hotărască împotriva lui, pentru că astfel nădăjduia un folos mai mare.

7. Până la 1704, războiul a fost nehotărât. Pe vremea noastră, când se frământă astfel două sau mai multe țări, fiecare caută să dea o lovitură hotărâtoare, mergând, — orice cheltueli de bani ar face și oricâți oameni ar pierde —, drept asupra dușmanului și căutând, pe lângă aceasta, să sărăcească cât mai mult țara. Pe atunci nu era așa: lupta se dădea pentru câte un oraș care era foarte întărit, și era mare cinste prin urmare să-l smulgă cineva din mâinile aceluia care îl stăpâneau. Săptămâni și luni întregi de zile, ținea astfel înconjurarea cetății. După ce se mântuia cu dânsa, oștile, care pierduseră numai foarte puțin sânge, mergeau spre altă cetate,

care stătea în drum. O asediau cu tot atâta zăbavă, și, dacă puteau, o luau și pe aceia. Și așa mergeau de la o cetate la alta până venea toamna. De îndată ce se strică vremea, nu se mai purtă războiul mai departe: oștenii cu plată erau foarte șireți și dibaci, dar nu erau răbdători: și ofițerii cei tineri de neamuri mari erau foarte gingași. Astăzi însă se știe că acte din cele mai însemnate într'un războiu se petrec tocmai în mijlocul celor mai grozave greutăți ale iernei. Pe atunci, fiecare primăvară aducea o nouă strângere și potrivire de oști, așa încât dușmăniile înarmate între două popoare puteau să ție cât de multă vreme, până atunci, adecă, când unul era cu totul stors de bani și nu mai putea nădăjdui o întindere.

7. *Spania* avea războiul acasă: în adevăr, acolo intră, încă din anul 1704, prin Portugalia, care era acuma înțeleasă cu dânsul, arhiducele Carol din Casa de Austria, care voia să fie el rege. Dela această dată înainte, oștile lui Filip al IV-lea și mercenarii lui Carol al III-lea, proclamat astfel rege al Spaniei, se hărțuiesc neconținut. Trupe portugheze și trupe franceze, acestea din urmă de la o bucată de vreme sub călăuzirea vestitului general, de origine engleză, Berwick, se amestecau și ele în această îndârjită sfâșiere lăuntrică a Spaniei, care a sărăcit atunci cu desăvârșire și nu s'a mai putut ridica nici până în zilele noastre.

Pământul francez nu era încălcat de dușmanii lui Ludovic al XIV-lea: armatele acestuia se băteau peste granițe. De câte ori Franța însăși a fost încălcată de năvălitori, ea a putut să scape de dânsii. N'au putut să debarce cu folos Englezii și n'au putut să se așeze statornic pe cellalt mal al Rinului Germanii. Provinciile pe care Ludovic le moștenește dela tatăl său n'au avut să sufere decât mai târziu, în cei din urmă ani, cu totul nenorociți, ai războiului, de care va fi vorba îndată.

Nici *Anglia* nu era neliniștită în cuprinsul hotarelor sale. Când regele William, care-și cheltuise foarte răpede viața, moare în 1702, Coroana trecu fără nici o zguduire, acum, căci și regina Maria murise încă de mult, la sora Mariei, la fata cea mai mică a răposatului rege Iacob, la *Ana*, care era acum văduvă după bărbatul ei, principele de Danemarca.

Cevă mai târziu, Francezii începură în adevăr să trimeată în Anglia, pentru a o cucerii, de la regina Ana, sora și urmașa Mariei și a soțului ei William, pe acela în care ei vedeau moștenitorul de drept al acestei țări, pe copilul lui Iacob al II-lea, din pricina căruia se făcuse revoluția de la 1688. Dar încercarea n'a izbutit, și, cu toate că aveă o marină destul de bună, Ludovic n'a mai voit să încerce norocul.

8. În Olanda nu se vedeă nicăiri vreun dușman. Orașele munceau în liniște ca mai înainte. Porturile erau pline de corăbii, prin locurile ferite de Mare se făceă cu o deosebită îngrijire lucrarea pământului: școlile și scrisul înfloreau. Patria lui William I-iu purtă războiu fără să simtă, și îi eră tot una când eră să se încheie pacea.

9. *Imperiul german* eră mare: se întindea acum de la Rin până la hotarele noastre, până la trecătorile Orșovei, a Vulcanului, a Rucărului, Oituzului, Ghimeșului și Bicazului. Eră liniște în Ardeal, unde Cărmuirea împărătească puneă la cale lucrurile în vremurile nouă, aducând călugări iezuiți ca luptători ai catolicismului împotriva rătăcirii calvine și căpătând, prin făgăduieli că se va îmbunătăți soarta preoților și întregului nostru neam, trecerea Românilor la Unirea în credință cu Biserica Romei. Eră liniște în Ungaria, unde creștinii erau acuma stăpânitori pe locurile părăsite de Turci. Regatul cel nou al Prusiei se întăreă cu așezăminte și se împodobeă cu tot felul de podoabe, căci, așa cum eră regele Frederic I-iu, el nu uită însă dătinile de gospodărie ale neamului său. În Saxonia eră o grijă de războiu, dar de alt războiu, pe care îl vom povesti îndată, și care e cu totul deosebit de războiul acesta din Apus și Miazăzi. Numai la Rin sufereau locuitorii câtorva Ținuturi prin care treceau ostașii lui Ludovic al XIV-lea sau ai Împăratului, hărțuindu-se, când pe un mal, când pe celălalt al apei.

10. Chiar și în Italia, nu toate locurile erau încălcate și păgubite de oștiri. *Veneția* își căută de petreceri și de negoț; de la început încă, ea se declarase neutră; ea eră pe atunci cum este Parisul acum, un loc unde lume după lume, din toate țările, vine să ducă o viață de plăceri. După ceia ce pățise mai de mult, *Genova* nu voiă să aibă a face cu niciuna din părțile luptătoare. Și *Papa* se ținea de o parte. Bătrânul

Mare-Duce de *Toscana* privea fără interes cum se tulbură alte provincii de un războiu în care el n'avea niciun amestec. Vechiul și gloriosul neam al Medicilor se stingea în pace aici, la Florența.

Numai în *proviinciile spaniole* din peninsula italică, adecă în Milan, în Neapole și Sicilia și în părțile vecine cu dânsesele, unde principi mărunți stăteau de mult timp în atârnare față de Spania, — numai acolo erau pagube și suferințe și frică de viitor.

Acolo se luptau, cu cea mai mare înviersunare, Francezii și Imperialii, adecă «oamenii Împăratului»; dar, cum am spus, numai de la o cetate la alta. Asupra nimănui nu cădea ca o lovitură de trăsnet ca să-l amortească.

LECȚIA a VII-a.

Războiul pentru moștenirea Spaniei până la încheierea lui. Europa după încheierea păcii. Moartea lui Ludovic al XIV-lea.

1. Dar mai ales de la 1706 desfășurarea războiului se făcu mai vioaie, și se vedeă limpede că lucrările tind către sfârșit.

Englezii aveau acum un general mare: *Ducele de Marlborough* (cetește: Marlbörò), care, în fruntea ostașilor săi cu plată, foarte bine călăuziți de dânsul, se ivea când într-o parte, când într'alta a câmpului de luptă, așa de întins.

El eră și atotputernic la curtea Reginei Ana, care aveă mai multă tragere de inimă pentru războiu și cheltuiă mai bucuos pentru dânsul decât cumnatul și înaintașul ei.

2. În 1706, dușmanii Franciei, care-și făcuseră de lucru până atunci împotriva Țărilor-de-jos spaniole, putură să treacă și în Flandra franceză, cea cucerită de Ludovic mai de mult.

De acum înainte, aproape în fiecare an, ei intra mai adânc în cuprinsul Franciei, câștigând o cetate după cealaltă, cu toate că mândrii Francezi se apărau foarte bine. Este adevărat că din alte părți nu mai eră încălcat pământul regatului, dar pentru Ludovic eră o mare durere să vadă, în anii săi

de bătrâneță, cum se pierde cea mai însemnată și bogată parte din cuceririle pe care le făcuse când era tânăr, cum se dezbină iarăși de Franța locuri de care, așa de mult, regatul avea nevoie. Acuma nu se mai gândea el la soarta lui Filip de Spania, căruia cellalt rege, Carol, îi smulsese odată și Madridul, dar numai pentru puțină vreme. Acuma oștile regelui francez se luptau, cum ziceau Romanii cei de demult: «pentru altarele și vetrele lor». Față de o primejdie și o rușine ca aceasta, trebuia să cadă și trufia omului celui mai îndărătnic. Ludovic fu silit să vorbească el cel d'întăiu de pace, pe când, altă dată, nici n'asteptă să ridice dușmanul arma, pentru a cădea el asupra lui.

3. Dar aliații nu păreau să dorească o împăcare. La cere-rile franceze, ei tot trăgănau cu răspunsul, și nu se opreau din luptă, căutând să-și facă, până la cucerirea păcei, o stă-pânire ostășească tot mai întinsă, cu care să silească pe Lu-dovic la cele mai dureroase cedări.

La dreptul vorbind însă, furia cea mare de războiu se vede numai la Imperiali. *Olanda* știă că n'are ce să câștige: o amestecase în răz-boiu răposatul rege englez William și, pe urmă, ea eră mulțămită că sfărâmasese toată înflorirea Țărilor-de-jos spaniole, la care se uită de mult cu invidie îndreptățită. *Anglia* căută numai atât: să slăbească pe Francezi, așa încât aceștia să nu o mai poată amenința în desfășu-rarea ei către tot mai multă bogăție. Pe lângă aceasta, ea izbutise să capete anumite locuri și țări, care îi erau de cel mai mare folos în nouăle ei îndeletniciri de muncă industrială și comercială. Astfel, ea puse mâna pe una din Insulele Baleare, pe *Minorca*, și, pe de altă parte, se așezase în punctul cel mai de Sud al Spaniei, acolo unde stânca ei pare că atinge stânca Africei, și unde o primejdioasă strâmtoare des-parte două Mări: Oceanul Apusului și Marea de Miazăzi, Mediterana, pe *Gibraltar*, care a fost strașnic întărit, așa că până astăzi nu l-a putut lua nimeni din mâna Englezilor.

4. *Imperiul*, este adevărat că ar fi vrut să ducă lupta până în pân-zele albe. Cât trăise Împăratul Leopold, care a murit la 1705, el n'avea mai mare gând decit acela de a-și vedeă fiul cel mic, Carol, rege în Spania, dar, după moartea lui Leopold, Împăratul cel nou, *Iosif*, frate mai mare al lui Carol, nu arată atâta râvnă pentru așezarea fratelui său în Scaunul din Madrid. Și, apoi, cea mai mare parte din Europa ar fi văzut numai cu ochi răi aceiași familie stăpânind și în Peninsula

Iberică și în Imperiu: abia scăpase lumea de visul de groază al domniei universale a lui Carol Quintul! Pe urmă, Împăratul Iosif n'avea decât fete, așa încât Carol, regele Spaniei, avea sorți să ajungă Împărat, cum a și ajuns mai târziu, și atunci Spania și Statele Casei de Austria, împreună cu demnitatea imperială, s'ar fi găsit întrunite în aceeași persoană. Ceia ce nimeni dintre vecini nu putea să îngăduie.

5. La urmă, se ajunsese la pace. Și data aceasta, negocierile începură întâiu într'o localitate din Olanda, dar nu într'un sat fără însemnătate, ci într'un oraș mare, în *Utrecht*, mare prin industria ca și prin Universitatea sa. Aici se iscăli, în luna lui April a anului 1713, un tratat între Ludovic al XIV-lea și nepotul său din Spania, pe de o parte, iar, pe de altă parte, Anglia și câțiva dintre aliați.

Filip rămâne rege în Madrid, ba păstrează chiar și coloniile cele întinse ale Spaniei. Paguba era numai din partea Franței: aceasta cedă coloniile pe care Anglia apucase a pune mâna în America de Nord; peninsula *Acadia* dela Răsăritul Canadei, și, în Africa, Ținuturile bogate în praf de aur și fildeș de lângă râurile Senegal și Gambia, ca să nu mai poată împiedeca mersul negoțului și corăbiilor militare engleze. În Marea Nordului, ea fû silită să sfărâme întăriturile cetății *Dunkerque*. Anglia mai căpătă și dreptul de a face pe mulți ani de zile negoțul, mai ales cu robi negri, în coloniile spaniole din America, care fuseseră atâta vreme închise pentru orice concurență străină.

Victor-Amedeu, ducele Savoii, pentru înțelepciunea lui și reată, ajungea rege în Sicilia, pe care i-o dădeau aliații ca preț de trădare. Iar unul care nici nu se mișcase din loc și făcuse pe toți să creadă că este de partea lor, Frederic de Brandenburg și de Prusia, acuma rege, își întregea granița către Apus, smulgînd o provincie olandeză, *Gheldra*, lângă ducatul său dela gura Rinului, Cleve. Pe lângă aceasta, ca un apanagiu de familie, el căpătă orașul svițerian *Neuchâtel* și comitatul de *Vallengin*, cu titlul de principe.

6. Ca să fie însă pace desăvârșită, trebuia să se mai încheie un tratat, între Austria, care tot zăbovea, și între

Franța. Peste câteva luni a fost iscălit și acela, dar nu în Olanda, ci într'un loc unde s'au purtat negocieri deosebite între aceste două Puteri rămase încă dușmane, la *Rastadt*, (cet.: Raștat) în Germania. Prin pacea aceasta dela 1714, pe care o iscălire un general vestit din partea Francezilor, *Villars*, care câștigase cele mai multe biruințe în războiul din urmă, iar, din partea Împăratului, Eugeniu de Savoia, se dădeau lui Carol, fost rege al Spaniei, iar acum, de trei ani de zile, Împărat german, în locul fratelui său Iosif, Țările-de-jos spaniole. Tot el eră să aibă de acum înainte, fără nicio deosebire, toate posesiunile italiene ale Spaniei lui Carol al II-lea, adică și *Milanul*, cu întinsul său ducat, și *Neapole*, cu regatul său binecuvântat de tot bielsugul și toate frumusețile, și marea insulă a *Sardiniei*. Numai *Sicilia* fusese dată de mai multă vreme ducelui de Savoia ca să aibă de unde-și lua un titlu de stăpânire pentru regalitatea lui cea nouă.

7. Cum se vede, vechea Spanie, care se alcătuiă din pământuri iberice, din coloniile americane și din aproape o jumătate a Italiei, eră sfărâmată în două și împărțită. Împărțirea eră, firește, în folosul Casei de Austria, care ar fi putut căpăta mai mult, dar nu cu același folos și aceiași trăinicie.

8. Împăratului din Viena, în adevăr, nu-i trebuiau întinsele provincii americane, până la care n'avea cum să trimeată corăbii, căci Statele austriece abia aveau o legătură cu Marea; cu greu ar fi putut păstră și Spania, căci Franța, cu toată puterea ei și setea ei de răz bunare și dorința ei de a-i face rău, ar fi stat la mijloc. Pe când, cu Țările-de-jos și cu Italia, Casa de Austria căpăta o mare întărire a situației sale.

Prin Țările-de-jos, ea aveă un mal de Mare în părțile unde până atunci ea nu putuse răzbate. Dacă ar fi avut luarea-aminte și destoinicia trebuitoare, ea puteă să facă de aici un negoț însemnat, care să-i crească foarte mult veniturile. Dar, pe lângă aceasta, Țările-de-jos îi serveau și pentru a puteă supraveghea ceia ce se petrece în partea apuseană a Imperiului, așa încât să-și poată păstră în acest Imperiu o situație pe care ar fi luat-o bucuros alții, și mai ales Casa de Hohenzollern din Prusia. Cu posesiunile italiene, Austria eră în stare să țină veșnic în atârnare de dânsa pe noul rege din Casa de Savoia, să străjuiască de aproape pe Papa, să aducă pe încetul moartea Veneției, căreia i se îngustau toate cărările de negoț, să prăpădească în sfârșit Toscana neatârnată și să exercite o supraveghere, chiar tiranică, asupra stătuțelor celor mici care se mai găseau în tot lungul

și largul Italiei. Se poate zice că Țările-de-jos și Italia, legate oarecum între dânsule prin anumite posturi de pe linia Rinului, alcătuiau pentru Austria în Apus cea ce eră pentru dânsa în Răsărit Ungaria și Ardealul: un bulevard, o cetățuie, prin care se asigură cetatea cea mare și de unde apărătorii puteau să vadă în fiecare clipă care sânt mișcările dușmanului și să-i pregătească tot felul de greutăți și primejdii.

9. Însă *Olanda* nu putea privi cu ochi buni întinderea Casei de Austria la hotarele sale; ea bănuia că Împăratul ar avea de gând să-i dăuneze negoțul, prin care ea se ținea.

Pentru a nu stârni nemulțămiri, care ar fi putut fi izvorul unei nouă coalițiuni, îndreptată, data aceasta, împotriva Casei de Austria, Carol al VI-lea se înțelese cu negustorii din Haga, printr'un tratat zis *al Barierelor*, care fù încheiat în portul *Anvers* sau Antwerpen, ajuns în stăpânirea Austriei, chiar din anul 1715.

Olandezii căpătau dreptul de a țineă ostași de-ai lor în orașele așezate în Țările-de-jos împărătești, de-a lungul graniței. Se înțelegea dela sine că aceste Țări-de-jos nu erau să fie o provincie oarecare a Casei de Austria, ci trebuiau să-și păstreze acele vechi datine, așa de iubite, pe care nu le putuse înlătură nici măcar omul așa de puternic și așa de iubit, o bucată de vreme, care a fost Carol Quintul și nici un rege așa de tiran și cumplit cum a fost Filip al II-lea. Deci, nu erau să se ia alte măsuri decât cele îngăduite de Statele Generale ale provinciilor; guvernatorul eră să fie aproape de sine stătător, iar oștile împărătești n'aveau ce să caute în cuprinsul cuceririi celei nouă a Casei de Austria. Olanda nu uită să ceară din partea Împăratului asigurarea deplină că niciodată nu va încercă să rupă ceva din teritoriul ei.

10. Peste câteva luni de zile, *în același an 1715, toamna, moare Ludovic al XIV-lea*. Rare ori s'a văzut un sfârșit mai trist pentru o domnie mai glorioasă și mai îndelungată.

În anii cei din urmă, Franța eră într'o stare de plâns. Miniștrii cei mari muriseră, și nimeni nu s'a găsit să urmeze cu pricepere unui Colbert sau unui Louvois. Dacă erau generali buni, cum se dovedise

aceasta și în cursul ultimului războiu, cârmuitorii cei buni și administratorii cei cinștiți și pricepuți ai finanțelor muriseră fără urmași. Cheltuielile de Stat, care pe atunci erau foarte puține, nu se puteau susține cu mijloacele care mai rămăseseră Vistieriei. Dările, care se încasau atunci, nu de-a dreptul, ci prin anumiți mijlocitori sau speculanți dintre particulari, dările acestea erau mâncate pe mulți ani de zile înainte. În toate părțile, Regele făcuse împrumuturi pe care nici el nu gândise când le-ar putea plăti. Atâtea dintre venituri erau amanetate împrumutătorilor, foarte multe din lefuri nu erau achitate, cu toate că nu trebuie să uităm că pe atunci funcționari cu plată erau foarte puțini, cei mai mulți ținându-se cu venituri dela acei care erau supuși ocârmuirii lor. Ba chiar funcționarul plătea el Vistieriei Statului ca să poată fi funcționar, și vânzarea funcțiilor eră un venit de căpetenie al tuturor Statelor din Europa în această vreme.

11. Odată Curtea era deprinsă să hrănească un mare număr de oameni, bărbați și femei, din familiile cele mari, care nu părăseau niciodată Curtea și aveau acolo titluri sau erau adăpostiți și atunci când nu îndeplineau niciun rost; la atâtea persoane li se trimetea, chiar când nu erau la Curte, o sumă însemnată, ca pensie. Acuma, izvorul lefurilor ca și al pensiunilor secase; oaspeții Curților se împrăștiaseră în mare parte. Până și dintre slugi, multe nu căpătau cele ce le trebuiau pentru îmbrăcăminte și haine, și se vedeă un lucru așa de rușinos cum eră cerșirea în public din partea unora din dregătorii cei mici ai regelui.

12. Acuma nu se mai clădeau palate, nu se mai croiau grădini, nu se mai zugrăveau tablouri, nici statui nu se mai săpau pentru împodobirea locuințelor regale. Petrecerile de multă vreme încetaseră; Regelui îi murise Regina cea bună și răbdătoare, Spaniola; pe prietenele sale din altă vreme le uitase, și acuma luase în căsătorie pe ascuns pe o femeie, *doamna de Maintenon*, care fusese, în tinerețe, căci era bătrână acuma, soția unui schilod care scria lucruri glumețe și răutăcioase, mai mult sau mai puțin cu haz, poetul Scarron. Doamna aceasta se pocăia în anii ei de bătrânețe și puneă la pocăință și pe rege.

13. Eră multă evlavie la Curtea lui Ludovic al XIV-lea acuma, dar nu evlavie aceia care împacă pe Dumnezeu și înseninează sufletul, ci evlavie *de formă* și *cuvinte*, care lasă pe om tot așa cum fusese și înainte, și care nu folosește nimic pentru curățirea sufletului. Nenorociri casnice năpădeau din toate părțile asupra regelui, nenorociri în războaie și îngustare în venituri, și regele eră ipnotizat, fermecat, se poate zice, de o femeie meșteră în a stăpâni prin mijloace tainice.

Fiul lui Ludovic, nepotul său de fiu, muriseră, și moștenitorul tronului eră numai un biet copil care nu știă ce e cu

dânsul. Bătrânul rege nu găseă măcar un epitrop potrivit pentru anii de copilărie ai urmaşului lui.

După regulile obişnuite în familiile domnitoare, sarcina aceasta de epitrop trebuia s'o aibă un nepot al lui Ludovic, ducele de Orléans, om risipitor, stricat şi cu totul lipsit de ruşine şi conştiinţă, care şi-a făcut răs de datoria sa şi a coborât şi mai adânc Franţa în sărăcie, neorânduială şi necinste. Boala din urmă a regelui s'a ținut în ascuns, şi, când l-au dus la mormânt, mulţimea aruncă cu pietre asupra sicriului său, blestemându-l pe dânsul.

Cum vom vedeă, domnia cea nouă a copilului şi a epitropului său, stricatul *duce de Orléans*, căpetenia desfrânaţilor şi cheltuitorilor, eră să fie şi mai rea decât domnia veche. Pare că toate păcatele Franciei doritoare de a stăpâni ţări şi popoare care nu voiau aceasta, ci doriau să trăiască şi ele la lumina zilei, se ispăşiau acuma.

LECTIA a VIII-a.

Țarul Petru cel Mare al Rusiei. Începuturile viteazului rege al Suediei Carol al XII-lea.

1. Venim acuma la cellalt războiu, la războiul de Miazănoapte şi Răsărit, care îşi are, cum am spus, un rost cu totul deosebit decât cel din Apus.

În Rusia, se ridicase un tânăr Țar care eră să se dovedească un împărat mare. Petru, fiul Țarului Fedor, fusese crescut, cum ştim, în întunerec şi nenorocire. Nici tatăl, nici mama lui nu trăiau; fratele lui, *Ivan*, eră un bicisnic, care trebuia să moară în curând; sora lui, Sofia, o femeie straşnică, având dorinţa de a stăpâni şi ea precum stăpânise părintele ei. La Curte erau câţiva străini care storceau pe Ruşi şi un număr de *cneji* (principi) şi *boieri* deprinşi a trăi în necunoştinţa tuturor lucrurilor, în tot felul de viclenii şi uneltiri împotriva celorlalţi, în petreceri din cele mai proaste: desfrâu şi, mai ales, beţie, căci nicăiri în Europa

nu se obișnuia o beție mai dobitocească decât la Curtea rusească din Moscova.

O administrație se poate zice că nu era; Sfatul Curței

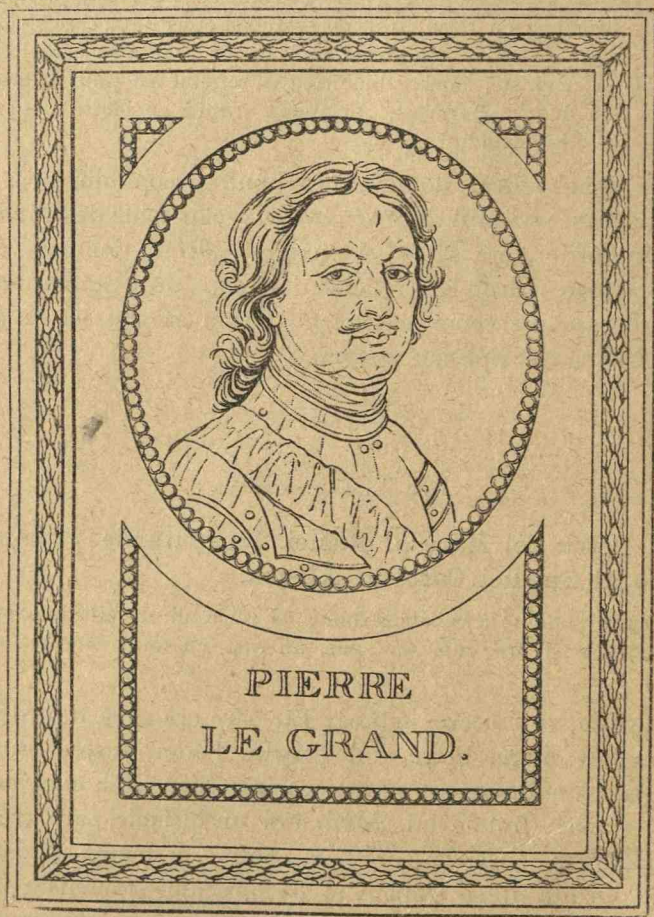

Fig. 7. — Petru-cel-Mare (după o gravură francesă). Umblă, după moda rusească, cu mustăți și plete (dar fără barbă). E îmbrăcat în platoșă de războiu.

se adună când și cum voia; Țarul nu ținea seamă numai decât de părerea sftenicilor. În deosebitele Ținuturi, guveratorii erau niște adevărați satrapi, ca în țara Persilor celor

vechi, niște adevărați Pași, ca în Turcia. În mâna lor eră averea, cinstea și viața oricui. Ei puteau să despoaie, să rușineze, să omoare în bătai și să spânzure. Mai erau în stare să facă aceasta pentru că, deși erau evlavioși și făceau cruci mai lungi decât oricare alt creștin, cu toate acestea putericiile din Rusia nu vedeau pe Dumnezeu decât în biserică și nu stăteau în fața lui cu conștiința curată: erau trândavi, sălbateci și nemiloși.

2. Oastea rusească abia eră vrednică de numele de oaste. Cei care se numeau ostași erau mai mult niște păzitori ai Curței, un fel de strajă a Țarului. Când venea vorba de un războiu, strângea fiecare guvernator în provincia lui pe cine putea și cum putea. Cu astfel de mijloace izbutea Rusia să lupte cu Polonia, dar nu și cu oștile ascultătoare și bine rânduite ale Europei. Straja, așa numiții *strelți*, eră mai mult o pacoste; dacă i-ar asămăna cineva cu pretorienii cei vechi, ar năpăstui pe cei din urmă, care, cel puțin, dacă umblau totdeauna să răstoarne pe Împărați, nu erau niște hoți și niște bețivi.

3. Când Petru ajunse Țar, înlăturând pe Sofia și scăpând de la o vreme și de fratele său Ivan, când el izbuti să ieșă de la Turci Azovul și să încheie o pace cinstită, în același rând cu monarhi așa de însemnați ca regele Poloniei și Împăratul, și cu civilizata Republică a Veneției, el n'avea nicio pregătire pentru a-și îndreptă și cârmul bine țara. Un altul ar fi făcut numai ca și Țarii dinaintea sa: ar fi trăit boierește, bătând în dreapta și în stânga, neținând seamă de legătura sfântă a căsătoriei și petrecând nopțile înaintea păharelor cu vin.

Petru înțelesese însă, după câte auzise de la un Apusean, un Elvețian din Geneva, care nimerise pe acolo, cu cât sânt mai presus, în bună rânduială a muncii și în legiuirea dreaptă a legăturilor dintre oameni, țările din Apus.

Pentru aceia a pornit el să le vadă, dând sarcina trebilor din Rusia în sama unor oameni de încredere. El a călătorit în Apus, sau în Europa, cum se zicea în Rusia ca și la noi (ca și cum noi, făcând parte din Răsărit, n'am mai fi făcut parte din continentul Europei). A călătorit fără nicio mândrie și fără nicio pompă, ca să nu capete cinstea cerută de demni-

tatea sa împărătească. S'a dus prin Olanda și Anglia ca un om de rând, văzând cum se fac corăbii, cum se sapă canale, cum se îndeplinește toată munca și cum se poartă tot negoțul. În lipsa lui, streliții se apucară de isprava lor obișnuită. El veni, îi învinse și-i răpuse. Cum era însuși un om pornit, sălbatec, deși îi plăcea de Apusenii cei blânzi și cu purtări frumoase, a luat singur și a tăiat pe câțiva dintre cei mai cerbicoși străjeri răsculați ai puterii sale.

Pe urmă, s'a așternut pe lucru.

5. Niciunui om de pe lume nu-i stă prin putință să schimbe dintr'oză pe alta adîncul lucrurilor; dar un om îndrăzneț și priceput poate să prefacă unele din înfățișări și, pe urmă, dacă poporul este mare, harnic și destoinic, se schimbă pe încetul și temeiurile vieții. În altă țară și în alt timp, Petru ar fi putut încerca lucruri mai trainice; pe atunci însă nu era cu putință să se lămurească cineva limpede nici asupra trecutului unui popor, nici asupra însușirilor lui adevărate, nici asupra împrejurărilor de traiu în toate ramurile. Se vedeă numai ce era de-asupra, în Rusia ca și în alte părți; aici la suprafață, s'a apucat să dreagă și să adauge Petru.

I se părea că patriarhul, care stătea în fruntea clerului rusec, este un arhiereu cu moravuri rele și care nu-și înțelege chemarea, și Petru socotea că din pricina aceasta preoțimea din Rusia stă așa de jos în ceia ce privește priceperea și chiar evlavia. Atunci, s'a făcut el singur patriarh, hotărînd ca de la el înainte nu va stă nimeni decât Țarul în fruntea Bisericei rusești, — ceia ce s'a păstrat până astăzi. Arhieriei făceau acum numai un sobor, al cărui președinte și cărmuitor era Împăratul.

6. Hainele cele lungi până la pămînt și largi ca niște rochii, ale Rușilor, blănurile cele scumpe, pe care le purtau și vara, și în care se ghemuiau cei mai bogați și mai puternici dintre supușii săi, Petru nu le putea suferi. Lui îi se părea că cea mai bună îmbrăcăminte e îmbrăcăminte apuseană, cu jiletca și surtucul strâns pe trup, cu pantalonii până la genunchi, cu ciorapi, pantofi și în cap cu perucă de cele mari cu mai multe caturi, cum le purta Ludovic al XIV-lea. Rușii, ca toți Răsăritenii, purtau bărbi mari și, pe lângă aceasta, își lăsau chică lungă; din potrivă, Apusenii, pe cît aveau de mult păr fals pe cap, în peruca clădită sus de tot, pe atîta își rădeau de cu îngrijire obrazul,

căci purtarea mustăților și bărbei li se părea lor o urmă de sălbătăcie. (Vezi, mai sus, chipurile lui Ludovic al XIV-lea și lui William I-ii.)

Petru luă hotărârea de a nu i se mai înfățișa înaintea nici-un pletos, nici-un bărbos, după moda veche; de voie, de nevoie, fiecare din cei ce aveau legături cu Curtea, trebuia să cheme bărbierul; când uitau ei, porunceă Împăratul.

7. Oastea cea veche, îmbrăcată în haine răsăritene, strălucitoare, de mătășă și catifea, întocmai ca și oastea Polonilor sau boierilor noștri, ori a Turcilor, oastea aceasta nu-i plăcea lui Petru. El voia ostași îmbrăcați europenește, în mondire și pantaloni de postav gros, aspru, și cu încălțămînți ca acele obișnuite în oastea nemțească, în cap cu pălării având trei cornuri și numite pentru aceasta: «tricornuri».

Ca prin minune, oastea rusească își schimbă înfățișarea, apropiindu-se de uniforma oștilor moderne.

8. Cum se vede, lui Petru cel Mare nu-i era atât să civilizeze în adevăr sufletește pe poporul lui, căci de suflet n'avea grijă nimeni în Rusia, și nici ceia ce este civilizație adevărată nu înțelegeau decât puțini oameni în Europa, iar, în Rusia, niciunul. El voia să facă astfel încât Rusia lui să n'aibă a se rușina în nicio privință față de țările Apusului, să îmbrace adecă țara lui în veșminte europene.

Nu-i venea la socoteală nici Capitala cea veche, Moscova, aceia în care parcă se adăpostea, prin vechile odăi luxoase ale Cremlinului cu începuturi tătărăști, un trecut de barbarie al Rusiei; pentru forma nouă îi trebuia și un nou *Scaun de domnie*, un oraș care să poată fi în legături strânse și zilnice cu Europa. Avea loc la Marea Neagră, dar pe aici nu se ducea cineva decât numai către Țara Turcească, prin urmare înapoi spre barbarie. La Marea Baltică, nu era nici soarele cel bun al țărilor de Miazăzi, nici cerul cel senin, nici vegetația cea bogată, nici locuitorii cei mulți, de o rasă mai aleasă; acolo erau bălți și neguri și puțini oameni, rămași în urmă, foarte săraci, îndobitociți de greutatea luptei pentru hrană. Totuși acolo, într-o provincie care de puțină vreme numai fusese căpătată de Ruși, în întinderea lor din veacul al XVII-lea, acolo își făcuseră el Capitala, în vederea Suediei și în apropierea provinciilor de peste mare ale Suedezilor, provincii locuite prin orașe de Germani, iar pe la țară de

urmaşii vechilor locuitori estoni şi leţi. Oraşul se numi Cetea Sfântului Petru, după patronul Împăratului, dar numele i se dete în nemţeşte: Sankt-Petersburg. De aici s'a prescurtat: Petersburg; dar Ruşii din popor îi zic: «Pitr».

9. Îndată Petru avu prilej să arate Europei ce poate oastea lui cea nouă, să se așeze astfel prin biruință în rândul celorlalți suverani. Prilejul îl dădă un dușman pe care întâmplarea, o ciudățenie a firei, i-l scoase înainte.

Știm ce rost însemnat a avut Suedia în războiul de treizeci de ani. Regele ei, Gustav-Adolf, unul din cei mai mari viteji pe care îi pomenește istoria mai nouă, venise cu niște soldați aleși, țărani și nobili, care mergeau la războiu ca sub ochiul lui Dumnezeu și se pregăteau de luptă cântând, în seara înainte de dansa, rugăciuni creștinești prin care cereau ajutor de sus pentru dreptatea lor. Gustav-Adolf murise în mijlocul uneia din biruințele sale. Lăsase o fată care nu-i sămănă: Cristina. Prinsă de iubire pentru carte și pentru artă, ea își lăsă țara și se duse la Roma, unde se făcă catolică, trăind acuma în mijlocul preoților și oamenilor aleși din Italia. Cu multă greutate, putu să-și păstreze tronul urmașul Cristinei, vărul său, regele Carol-Gustav, pe care l-am întâlnit în lupta cu Polonii.

10. Urmașul lui Carol-Gustav, regele Suediei, a fost *Carol al XI-lea*, care a domnit mult, treizeci și șapte de ani, fiind amestecat și în războaiele lui Ludovic al XIV-lea. Era un om aspru, strict și un suflet sec. Avea însă un fiu înaintea căruia se închină Suedezii și până azi, neaflându-i păreche în toată desfășurarea istoriei lor.

Nu doară că noul rege Carol, prin urmare *Carol al XII-lea*, ar fi fost drept, iubitor de oameni, cuminte, învățat, cinstit în legăturile sale cu vecinii și muncitor pentru binele popoului său. Din potrivă, n'avea niciuna din aceste însușiri. Eră pornit, mâniaș, îndărătnic, însă mai eră și viteaz ca un voinic din povești, în stare să se lupte, nu numai cu oamenii, dar cu iadul întreg, dacă i-ar fi stat împotrivă. Se luptă între ostași ca un ostaș, nu lăsă pe nimeni să-i iea locul întâiu la primejdie; parcă nu trăia pe lumea asta, ci într-o lume a lui deosebită, în care nu putea să fie vorba decât de întreceri în vitejie și îndrăzneală, cu oricine i s'ar aduce în cale. Eră

bucuros de dușmani, și, odată ce-și făcea datoria, puțin îi păsa de biruință, ba chiar de glorie; nenorocirea însăși ajungea să fie dulce pentru dânsul.

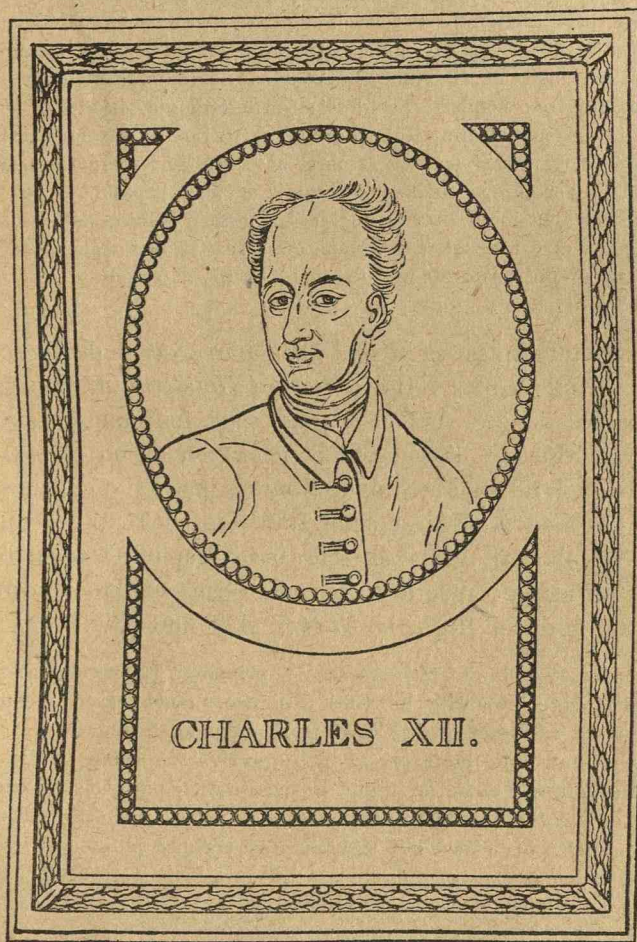

Fig. 8.—Carol al XII-lea, în mondir de luptă. (După o gravură francesă).

11. Văzând pe un tinerel în fruntea Suediei, n'a fost un vecin care să nu dorească să smulgă acestei țări însemnătatea pe care o căpătase în veacul al XVII-lea. Mai ales erau bu-

curoși vecinii să înlăture pe Suedezi de pe continent, să-i zvârle înapoi în peninsula lor cea rece și neprietenoasă.

Gânduri rele asupra lui Carol al XII-lea și regatului său le avea astfel *regele Danemarcei*, care stăpâniă și Norvegia, *Electorul de Brandenburg*, ba chiar și Țarul rusesc, bucuros să-și întregască stăpânirea dela Marea Baltică, pe care puneă mai mult temei decât pe întregimea Siberiei sale asiatice. Și Polonii, care aveau acum în fruntea lor, după moartea lui Ioan Sobieski, pe un Elector de Saxonia, *August al II-lea*, căruia i se zicea de Turci «Rupe-Potcoave», de tare ce eră, dar care avea și mintea tare, adecă neînțelegătoare, ar fi vrut să se împărtaşească la pradă. Voiau să puie și ei mâna pe Livonia suedeză, căpătând astfel o bucată de țerm în locul Prusiei ducale, de mult pierdută. Astfel se făcu o legătură între tânărul rege danez, care n'avea nici treizeci de ani, între tânărul Țar doritor de inoiri și între «Rupe-Potcoave» din Saxonia și din Statul polon.

12. Se întâmplase că Regele Danemarcei avea de lucru cu cumnatul lui Carol al XII-lea, *duce al Holsteinului*, dela granița sudică daneză. Astfel, el putu să-și îndrepte dușmânia împotriva Suediei. Dar niciodată n'a răzbunat un stăpânitor de țară mai fulgerător atingerea adusă patriei și cinstei sale decât Carol al XII-lea. Polonii fură dați afară din Livonia, Carol se coborî în insula care cuprindea Capitala Danemarcei, și sili pe regele Frederic să încheie o pace umilitoare. Într'o mare ciocnire cu Rușii, la *Narva*, el îi împrăștiă.

Europa stătea uimită înaintea acestei priveriști. Ea era deprinsă cu războaie încete, pregătite de vechi și sigure alianțe; ea eră obișnuită cu suverani care stăteau la Curte, pe când generalii duceau încetinel oștirile; felul ei de luptă eră al încunjurărilor de cetate și frumoeselor întâlniri pe câmp de luptă, în care numai puțini ostași cădeau jertfă, din partea învingătorului ca și din partea învinsului. Tânărul acesta din Suedia cădea însă năprasnic și toropea pe dușman. Nu se văzuse încă om care să fulgere așa de răpede pe toți aceia care se atingeau de dânsul.

13. Acum, Carol ar fi trebuit să aleagă între dușmani. S'ar fi cuvenit să vadă că cel mai primejdios e Țarul, să se întoarcă asupra lui după lupta dela Narva, și, fără gând să-l nimicească, căci așa ceva ar fi fost cu neputință, să-l gonească odată pentru totdeauna de pe malul Mărei, unde se

așezase ca un păianjen în mijlocul pânzei pe care o țese. În loc de aceasta, lui Carol i se părură că datoria sa de cavaler este să urmărească pe bietul rege polon învins. Se luă după dânsul; i-a fost ușor să intre în Varșovia, dar i-a fost foarte greu să dea un rost nou Polonilor.

Această țară era un iad de intrigi: fiecare voia să fie mai mare decât cellalt, întreaga nobilime nu se ținea de altceva decât de petreceri sau uneltiri; în castelele lor domnea cea mai mare neîngrijire și lene. Clerul se gândea la datoriile sale bisericești, dar de loc la datoriile față de țară și de neam. În orașe năvăliseră Evreii germani și luaseră toate izvoarele de câștig în mâna lor. Țăranii, apăsați de toată lumea, trăiau mai rău ca vitele. Nu era ușor să găsească cineva pentru Poloni un Rege care să poată rămâne. După multă trudă, Carol a ales pe *Stanislas Leszczyński* (cetește: Leșcinski), al cărui tată fusese odată, ca sol la Poartă, și prin Moldova noastră, și care era foarte bine cunoscut dincoace de Nistru. (Pe atunci Moldova mergea, după dreptate, până la Nistru, și nu numai până la Prut.)

Multă trudă i-a trebuit lui Carol până să-l așeze în Scaun pe Stanislas Leszczyński, ocrotitul său, care, îndată ce era lăsat singur, se împletea și cădea jos ca o păpușă fără viață.

14. Ca să-l asigure odată, prefăcând Polonia într'un fel de Stat vasal al Suediei, Regele tânăr și necumpănit intră și în *Saxonia*, amestecându-se astfel, spre marele năcaz al multora, și în afacerile Imperiului. La urmă, după ce bătut pe regele August de câte ori îl întâlni, îi impuse un tratat prin care acesta se lepădă de orice drept asupra Poloniei.

X

LECTIA a IX-a.

Carol al XII-lea în luptă cu Petru-cel-Mare. Rușii în Moldova și pacea dela Prut. Moartea regelui Carol al Suediei. Pacea din Nord. Frederic-Wilhelm al Prusiei.

1. Abia acuma avea răgaz biruitorul să se gândească la Ruși. Aceștia nu-și prăpădiseră vremea. Pe când Carol se ținea de marile lui isprăvi de viteaz, ei, pe tăcutele, cucureau necon-

tenit pământurile care le erau neapărate pe malul Mării Baltice, unde voiau să-și strămute temeiul. Acuma, în 1706, până și Narva, locul slăvitei biruinți dela început a regelui Suediei, eră în stăpânirea Rușilor, sau, cum le ziceam noi pe atunci: «Muscalilor» (dela vechea lor capitală, Moscova, zisă de ai noștri: Mose). Răspingând viclenele oferte de pace ale lui Petru, Carol se hotărâ să răzbată în pustietățile rusești până va întâlni pe dușmanul său și-l va sili să primească o luptă mare, în care neapărat că biruința va rămâne de partea celor ce erau deprinși să biruiască. Îl momea caracterul legendar al unei astfel de expediții. Eră ca în povești, când Făt-frumos mergea să caute cu opinci de fier comori din țări nespuse de depărtate, pe care le păzesc zmeii cei strașnici; i se părea lui Carol că dela Alexandru-cel-Mare, care pătrunsese prin pustietățile Persilor, nu s'au mai săvârșit așa fapte de viteaz ca aceia care își pusese în minte să o săvârșească acuma. El ajunsese în rânduială bună în țara Rușilor-Mici, dela Apus, în fruntea cărora stăteau luptătorii *cazaci* cu Hatmanul lor *Mazepa*, urmașul lui Doroșenco, cu care am avut noi atâtea legături, și al lui Bogdan și lui Timuș Hmilnițchi, care fuseseră cuscru și ginerele lui Vasile Lupu, Domnul Moldovei.

2. Mazepa ar fi vrut să scape bucuros de jugul muscălesc, și, ca să-l ispitească la sine pe Carol, el întrebuință cele mai mari făgăduieli și cele mai sfinte asigurări. Deodată Carol se găsi în fața Țarului, care strânsese tiptil oastea; un general al său, care trebuia să vie din spre Mare, fusese biruit. În zădar așteptă Carol oastea cea mare a Cazacilor. Rușii nu mai erau cei dela Narva, se deprinseseră acuma a se bate europenește și nu le mai eră frică de Suedezi, pe care de atâtea ori îi învinseseră. Carol a făcut cele mai mari minuni de vitejie care se pot închipui, dar fără niciun folos. Rușii erau prea mulți, și se băteau în țara lor. Regele suedez a fost învins, a scăpat, ca dus de o mână dumnezeiască, de robia Rușilor, și, răpezindu-se călare peste pustietatea tătărească, ajunsese la Nistrul nostru, pe care-l trecu.

3. Se așează lângă vechea cetate Tighinea, pe Nistru chiar,

căreia îi ziceau Bender, sau «Poartă», Turcii, ce se așezaseră de multă vreme într'însa. A stat la *Varnița*, un sat din ve-

Constantin-Vodă Brâncoveanu, Domn muntean

cinătate, de unde se luă var pentru cetate, timp de doi ani de zile. Ar fi vrut să se întoarcă acasă (eră așa departe țara

lui!), dar nu voia să treacă umilit, ca un învins, prin țara Sultanului și de acolo, cu pază, prin Imperiu. Nădejdea lui era să încurce pe Turci, care-l primiseră ca niște oameni ospitalieri, într'un războiu cu Rușii, care nu mai puteau de năcaz că le scăpase din mână.

4. Și-a și ajuns el scopul, căci de multă vreme se adunau pricini de nemulțămire între cele două popoare. Țarul Petru umblă prin Trimeșii săi în țările noastre, și chiar mai departe, peste Dunăre, pregătind o răscoală mare a creștinilor împotriva stăpânirii turcești. Ai noștri, care suferiseră atâtea nedreptăți din partea Turcilor lacomi și crunți, erau bucuroși de Împăratul creștin, dar nu se gândeau sărmanii, așa nevinoși cum erau în sufletul lor, că sânt creștini mai răi decât păgânii, care, aceștia, dacă ieau banii tuturor și capetele câtorva, cel puțin lasă să trăiască un neam cu numele, limba și datinile lui.

5. Oștile turcești pleacă spre Dunăre, sub călăuzirea Marelui-Vizir. Pe atunci era Domn în București *Constantin Brâncoveanu*, pe care-l cunoaștem, om bogat, binevoitor cu toată lumea, deosebit de cucernic (el a dres cele mai multe mănăstiri din țară, care, fără de aceasta, s'ar fi ruinat) și ajunsese acum la bătrânețe, fiind judecat pretutindeni ca un om foarte cu pricepere în toate lucrurile politice. El nu era nici cu Turcii, nici cu Rușii, nici cu Nemții; era cu interesele *lui*, adică și cu interesele *noastre*, ale poporului românesc, căruia nu trebuie să-i placă niciodată de nici-o Putere străină.

6. În Moldova se suise în Scaun numai de câteva luni de zile un tânăr foarte învățat, cum n'a mai fost altul în neamul nostru, Dimitrie Cantemir, fiul cinstitului Domn bătrân din vremea lui Sobieski, *Constantin-Vodă Cantemir*. Crescut la Constantinopol, el văzuse bine în ce hal sânt Turcii și socotea că ei nu pot să mai stea, mai ales după rușinea păcei dela Carlovăț, împotriva unei oștiri europene și că, deci, cum prin războiu se înălțaseră, prin războiu vor peri. Astfel el intră în legături cu Rușii și-i chemă în țară la dânsul, asigurându-i

de orice sprijin, și mai ales de hrană îndestulătoare. Au și venit Rușii, și chiar Împăratul a petrecut câteva zile în Iași, a băut cu Domnul, pe care Petru îl învârteă de umeri ca pe un copil, căci Muscalul eră tare și Domnul nostru, ca un om nvățat, mai slăbuț. La urmă însă, s'a văzut că nu e hrană

Dimitrie Cantemir, ca tânăr.

și că Brâncoveanu nu vrea să ajute cu banii și cu carele lui de provizii.

7. Turcii veneau răpede. S'au întâlnit cu Rușii la *Stăni-*

lești pe Prut, și lupta a ținut mai multe zile. Tot focul Rușilor n'a folosit la nimic: Turcii și Tatarii erau să-i încunjure din toate părțile. Moldovenii noștri, cu Domnul lor în frunte, se aflau în primejdie de moarte, ca și câțiva Munteni care se alipiseră la Ruși fără știrea lui Brâncoveanu. La urmă, Țarul a fost bucuros să încheie un tratat prin care făgăduia să dea Turcilor înapoi tot ce câștigase prin pacea de mai înainte. Petru era bun bucuros că scăpase!

8. Mânia lui Carol n'a fost slabă când a auzit că Turcii sânt așa de păcătoși, încât lasă să le scape un dușman căzut atât de bine în căpcană. A venit în tabăra Vizirului și i-a rupt cu pintenii rochia de mătasă; ar fi vrut să-l bată! Vizirul s'a întors însă înapoi la Constantinopol. După câteva luni de zile, Turcii au început să simtă greu găzduirea regelui Suediei, care îi și costă o groază de bani, căci el înțelegea să trăiască tot viață împărătească. Atunci au început să-l îndemne să se întoarcă. Dar el nu voiă nici să se clințească din loc. Așa s'au zăbovit lucrurile până în 1713. Atunci s'a dat poruncă dela Constantinopol să-l scoată cu Tatarii. Carol s'a bătut cu dâșii ca cu niște dușmani, dar Turcii, oameni omenoși cu oaspeții, l-au cruțat, știindu-l că este un Craiu și un viteaz. L-au pus într'un rădvan și l-au dus cu alaiu strălucit la Demotica, lângă Stambul, unde câteva luni a zăcut în pat, nefiind bolnav, dar nevrând să vadă pe nimeni, nici să vorbească cu cineva. După alte luni de zile de îndărătnicie, l-au încredințat în sfârșit că trebuie să se întoarcă.

9. A trecut pe la noi prin țară, după peirea lui Brâncoveanu, care fusese tăiat la Constantinopol, cu toți copiii lui, pentru trădare, căci se schimbaseră Vizirul și era acum un om crunt care a omorât mulți creștini fără dreptate. În Domnia lui Ștefan Cantacuzino, vărul, pârâșul și urmașul Brâncoveanului, a trecut Carol al XII-lea ca un fulger prin țară, fără să știe nimeni, prin Pitești, și așa s'a strecurat în Ardeal, zicând numai că este un ofițer din oastea regelui Suediei, iar nu regele însuși. După multe întâmplări, el a sosit,

în sfârșit, într'una din cetățile sale lângă Marea Baltică, unde un general al său se apăra de multă vreme împotriva dușmanilor care-l strângeau din toate părțile. De acolo a trecut în Suedia, unde ai săi l-au primit ca pe un Mesia, venit să răscumpere păcatele oamenilor.

10. A mai încercat să se ridice, intrând în legături cu *Spania*, care voiă și ea să-și resplătească pentru suferințele și pagubele din trecut, sub istețul ei ministru *Alberoni*; dar nu se ajunsese la niciun capăt. În sfârșit, el începù din nou războiul cu *Danemarca* și pătrunse în *Norvegia*, care eră o provincie a regelui danez. Aici, la *Frederikshall*, o cetate pe care o încunjură, un glonte i-a trecut prin cap, lăsându-l mort. Nici până astăzi nu se știe de unde a venit glonte

Aducerea lui Carol al XII-lea mort (după un tablou de Cederström).

acela, dacă dela un dușman sau dela un trădător. Mare cinste a lăsat Carol al XII-lea Suediei, dar și o pagubă și o risipă și stoarcere a puterilor sale care este mai mare decât cinstea. Însă Suedezii sunt până astăzi oameni viteji și cinstiți, credincioși față de regele lor, așa încât ei au uitat paguba strămoșilor și se gândesc numai la cinstea care a rămas pe urma *lui*, a regelui erou.

Unul din cele mai frumoase tablouri zugrăvite de pictorii Suediei înfățișează pe Carol al XII-lea mort, dus în sicriu descoperit pe umerii generalilor bătrâni care-l aduc prin strămtorile munților înapoi în țară. El este înmormântat într'un mormânt regal în Stockholm, Capitala Suediei.

11. După plecarea lui Carol al XII-lea, eră cu totul cu neputință ca Stanislas Leszczynski să mai poată rămâne ca rege în Polonia.

Fusese o bucată de vreme pe lângă Carol al XII-lea la Benderul nostru, avuse nădejdea că Turcii îl vor duce înapoi în regatul său. Aceștia și porniră cu oști, care păreau menite pentru un asemenea scop; dar ei nu merseră mai departe decât cetatea *Hotinului*, pe care o luară din mână pârălabului Moldovei și o trecură sub stăpânirea lor: de atunci Hotinul s'a dezlipit de Moldova. Lui Stanislas nu i se mai dădă niciun ajutor. El trăi mai mulți ani de pribegie, în care nimeri și la Iași, unde Domnul de atunci al Moldovei, urmașul lui Dimitrie Cantemir, învățatul Grec tânăr Nicolae Mavrocordat, care avea însă și sânge de Domn român în trupul său, îl primi foarte bine.

La urmă, el trebui să se învoiască cu articolele care îl priveau în pacea din 1720. Această pace pune un capăt tuturor chestiilor pe care le ridicase inimoașa mișcare a lui Carol al XII-lea. Cu numele, Stanislas rămâne tot rege al Poloniei, dar în țara aceasta nu mai stăpânește nicio palmă de pământ; cu venitul ce i-l dau Polonii, el poate să meargă să se așeze oriunde.

Părtenitorii săi și acei care luptaseră pentru dânsul sânt iertați: unii se întorc peste Nistru, dela noi, din Moldova, unde petrecuseră mai multă vreme, spre năcazul și împovărarea locuitorilor.

12. Și Prusia se amestecase dela o bucată de vreme în războiul cu Carol al XII-lea, anume de atunci de când văzuse că poate cu siguranță să câștige ceva. Acuma era rege acolo fiul lui Frederic I-iu, prin urmare al doilea rege al Prusiei.

Frederic-Wilhelm I-iu, acesta era un om așa de aspru și morocănos, cum rare ori a mai stat vre unul pe tronul unei țări: toată vremea și-o petrecea privind cum fac exerciții ostașii din garda sa, pe care o formase numai din oameni foarte mari. Agenții lui îi căutau până foarte departe, și

până pe la noi, unde aflau câte un flăcău deosebit de voinic, pe care îl momiau îndată și-l scriau la «lungi», cum le se zicea în românește. Când n'avea de lucru cu uriașii lui, cu care se jucă întocmai ca un copil cu niște păpuși, el se înfundă

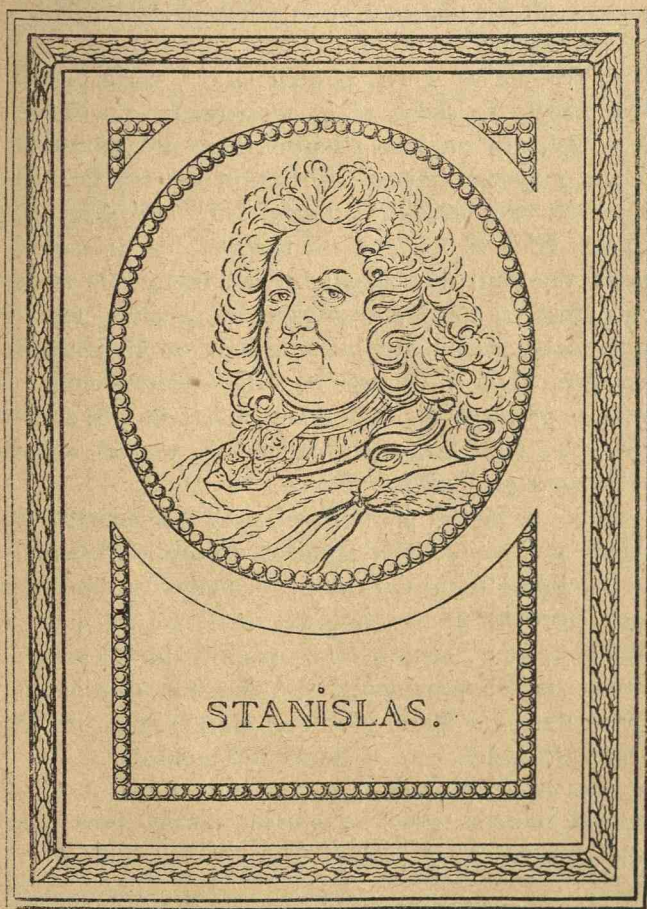

Fig. 9. — Regele Stanislas Leszczynski, în port ca al lui Ludovic al XIV-lea.

în câte o odaie cu câțiva generali și se puneă să pufăie din lulele pline de tabac prost. Se îmbracă în haine ordinare de postav albastru ca și al soldaților; învățase temeinic, dar

nu-i plăcea să vorbească de învățătură, și îi era silă de cărți. Nevasta lui era una din cele mai nenorocite femei; abia putea el să o vadă în ochi. Pe copii, care erau buni și nu meritau să fie crescuți aspru, îi ținea în vorbe rele și în bătai; unul dintre dâșii a spus chiar că odată tatăl său ar fi vrut să-l gâtuie cu o perdea, ceia ce, chiar dacă ar fi adevărat, nu trebuia să spuie, pentru că era vorba de tatăl său, ale cărui păcate se cădea să le acopere, iar nu să le dea în vileag. Altfel, era un bun administrator al veniturilor țării sale și un gospodar dintre cei dintâi; se îngrijea bine de oaste, pentru că-i plăcea de dânsa. Dar o iubea așa de mult, încât îi era frică să înceapă un războiu, ca nu cumva să-și betujească vre-unul din ostașii lui cei iubiți. De aceia politica lui a fost cu totul atârânătoare de Austria, mai având, pe lângă toate, și un strașnic respect de Împărat. La încheierea păcii dela 1720 însă, el folosi foarte mult: căpătă pe jumătate *Pomerania*, dela malul Mărei Baltice și două din insulele cele mari, care se ridică nu tocmai departe de țarm: *Usedom* și *Wollin*.

Tot atunci se făcu și pacea *Suediei* cu *Danemarca*, care rămase și de aici înainte în stăpânirea ducatului *Holstein*, locuit de o poporație de limbă danesă și germană. În anul următor, și Rușii primiră pacea. Aceasta este vestita pace de la *Nystadt* (cetește: Naiștat), care asigură lui Petru-cel-Mare stăpânirea tuturor provinciilor ce se înșiră de-a lungul malului răsăritean al Mărei Baltice, afară numai de ducatul întins al *Finlandei*, care rămâne al Suedezilor.

Și pe acela îl priveau însă Rușii cu ochi lacomi, și era să vină vremea când Finlanda trebuia să le cadă în mână. Până atunci însă provincia aceasta a mai trăit aproape un veac sub stăpânirea suedeză, care era cruțătoare și aducea cu dînsa lumina școlilor și a literaturii. Cu afacerile acestea s'a făcut în sfârșit rânduială în țările de Miazănoapte și Nord-Est, a căror frământare ținea de vre-o treizeci de ani acum.

Să vedem acum care a fost împrejurările din Apus timp de douăzeci de ani de zile, de la moartea lui Ludovic al XIV-lea și de la încheierea războiului celui mare și greu al moștenirii spaniole până la începerea, în 1733, a unui nou războiu pentru hotărârea de alte granițe: așa-numitul războiu al urmării la tronul Poloniei.

LECTIA a X-a.

Imperiul, Franța și Spania între anii 1715 și 1733.

1. Se poate zice că în această vreme, de la 1715 la 1733, numai Imperiul, adică, înainte de toate, stăpânirile Casei de Austria, așa-numitele «State ereditare» ale dinastiei, — fiindcă aici nu se făcea alegere la moartea Împăratului, ci ele treceau de-a dreptul asupra fiului sau rudei sale celei mai apropiate, numai aici a fost în acest răstâmp liniște. Este adevărat că oștile austriace se luptau în vremea aceasta, dar aiurea, în Răsărit, peste hotarul țării, pe când în Apus, la Rin și în Italia, Împăratul nu a avut să înfrunte în vremea aceasta greutăți războinice, nici n'a găsit cu cale să supere cu oastea pe nimeni.

Împărat știm că era Carol, acela care voia să fie rege al Spaniei și care se alesese acum numai cu coroana împărătească și cu stăpânirile spaniole din Italia și Țările-de-jos. În Spania i se zisese Carol al III-lea, în Împărăție era *Carol al VI-lea*, pentru că venea la rând după Carol al V-lea, sau Quintul. Era mai de grabă un om blând și slab, pe care de curînd încă îl împovărau bătrânețele, după multele oboseli și înfrîngeri ce avuse să îndure în Spania.

Ca și fratele său Iosif, în locul căruia venise la Domnie, el n'avea băieți, ci numai o fată, pe *Maria-Tereza*. Ca orice părinte, el ar fi vrut să nu-și lase moștenirea vreunui străin sau vreunei rude mai depărtate, ci acestei fete a lui, pe care o crescuse cu cea mai mare îngrijire ca să fie în stare a stăpâni țări așa de întinse, și care aveă de la Dumnezeu darul unei deșteptăciuni deosebite și un simț al datoriei cu totul ales. Gândul lui Carol al VI-lea de la o bucată de vreme era mai ales acesta: să facă pe toată lumea a se învoi la urmarea în stăpânire a *Mariei-Terezei*, fiica lui.

2. Pentru aceasta luă el o hotărâre căreia i se zice *Pragmatica Sancțiune* (adecă: orânduire, așezământ, «ordonanță» regală ori împărătească) și care n'avea de scop să facă din Maria-Tereza, după moartea lui, o împărăteasă, căci nu se putea ca Imperiul să aibă în fruntea lui o femeie, ci numai să asigure acestei principese stăpânirea peste provinciile Casei

de Austria și peste Ungaria. Odată ce le-ar fi avut pe acestea, nu mai rămânea însă nicio îndoială că alegătorii erau să primească mai bucuros decât pe oricine altul pe soțul ce și l-ar fi luat tinăra moștenitoare. Acest soț a fost ales de însuși Împăratul în persoana unui tânăr sfios și supus, *ducele de Lotaringia*. Prin urmare, aceasta era grija cea mare în Austria, afară de războiul cu Turcii, de care am mai pomenit și pe care în altă lecție îl vom desluși cu deamăruntul.

3. În *Franta* era acum un rege-copil, al cărui epitrop, Filip de Orléans, se înfățișa ca un om de petreceri, foarte stricat. El își alegea și un ministru potrivit cu dînsul.

Atâta doar că acesta ajută mai mult petrecerile stăpânului său decît să petreacă el singur. Era un preot, dar unul care nu se gîndea nici la Dumnezeu, nici la conștiința lui; era unul din preoții aceia, din care se aflau mulți în Paris, avînd numai haina preoțească și purtînd titlul de «abbé», «abate», ceea ce ar însemna egumen, — dar de așa egumeni să ferească Dumnezeu orice mănăstire.

Numele lui era *Dubois*; el se născuse dintr'un neam sărac și necunoscut; prin lingușiri și uneltiri de tot felul, ajunsese să fie stăpîn pe sufletul lui Filip de Orléans, și, prin urmare, pe *Franta* întreagă. Nu se poate spune ce jaf în banii tuturor, ce bătae de joc de cele mai sfinte datorii și ce uitare adîncă a politicei celei mai elementare s'au săvârșit în acest răstimp în *Franta*. Lui Dubois i-avenit în gînd odată să se înțeleagă cu dușmanii firești ai țării sale, cu *Anglia* și *Olanda*, și să înceapă războiul împotriva *Spaniei*.

4. Nici în *Spania* nu era cu mult mai bine: regele Filip al V-lea se arătă prăpădit de oboseală la o vreme cînd alții sînt în deplina stăpînire a puterilor lor; la 40 de ani abia trecuți, el ar fi fost bucuros să lase tronul fiului său mai mare și să se adăpostească la o mănăstire.

Îi murise nevasta d'întăiu și se însurase a doua oară, cu o principesă italiană, pe care i-o recomandase ministrul său de căpetenie. Acesta era un cleric ca și Dubois din *Franta* și ca și alții mai mari decît Dubois, care fuseseră miniștri mai înainte în *Franta*: Mazarini și Richelieu. Nu era Spaniol, ci Italian (niciun neam nu se pricepea mai bine la șireteniile acestea diplomatice decît Italianii).

Ministrul spaniol *Alberoni* avea gânduri mari și nouă: îi trecea prin minte că poate să capete înapoi pentru Spania, la care, va să zică, ținea ca la țara lui, tot ceia ce ea pierduse în timpul din urmă. Voiă să smulgă măcar unele părți din Italia pentru familia domnitoare în Spania și râvnea să scoată pe Englezi din Gibraltar. Pentru aceasta ar fi fost în stare să dea foc Europei întregi și să întrebuințeze toate mijloacele ce-i stăteau la îndemână. În Franța s'a înțeles cu toți nemulțămiiții, cu copiii din flori ai lui Ludovic al XIV-lea și cu câte o femeie ambițioasă, făcând tot felul de conspirații, așa încât s'a putut spune că a vrut să prindă pe regele cel tânăr și să aducă o unire a Spaniei și Franciei sub regele Filip, care era și el doar din Casa de Bourbon.

Eră visul lui Ludovic al XIV-lea, dar, data aceasta, pornit acum din cealaltă parte, din țara cea mai mică, care era, pe lângă aceasta, cu totul slăbită și sărăcită.

Cum ar fi fost în stare să cucerească și stăpânească peste Franța un Stat ca Spania, în care nu era nici muncă, nici rânduială, nici conștiință de interesele cele mai înalte ale unui popor! Regele era dezgustat de toate; Regina cea nouă, Italianca, nu se gândea decât în ce chip să poată afla principate în Italia pentru copiii ei, care nu puteau moșteni tronul spaniol, căci el se cuvenea fiului mai mare al lui Filip, născut din altă căsătorie.

5. Curtea aceasta spaniolă era mai rea decât o temniță: nu vedeai un om vesel, nu se mișcă nimeni slobod și vioiu, nu se auzea o vorbă răspicată; parcă s'ar fi prăbușit lumea dacă ar fi cântat cineva. Toți stăteau înțepeniiți în forme vechi, ca și cum ar fi fost morți de două sute de ani. Ministru era un străin din Italia, și numai cu greu s'ar fi putut cârmui Spania de către Spanioli, fiindcă nobilii, așa-numiții *Granzi* (grande, spaniolește: mare), erau săraci, leneși și neluminați; stăteau închiși în casele lor cum stătea închis Regele la Curte. Avea câte unul sute de odăi, și nu era în stare să dea o bucată de pâine unui sărac care trecea pe lângă casa sa; dar abia găsea și el cu ce să se hrănească! Țărănimea se ținea mândră, lăudându-se că este de sânge nobil, sau, cum se zicea în Spania, de «sânge albastru»; dar nu căta niciunul să lucreze pământul cum se cade. Totuși fiecare parcă era gata să spuie că este *hidalgo*, adică «fiul cuiva», cum am zice noi: «os sfânt». Cu gândul acesta nu-și pășteau bine nici turmele. Străinii nu erau îngăduiți să muncească,

fiindcă erau străini, iar Spaniolii nu munceau fiindcă erau Spanioli

6. Numai preoților le era bine; dar nu erau preoți cu evlavie față de Dumnezeu și iubire de oameni, în același timp, cum se cuvine să fie, ci niște preoți care se făceau a iubi pe Dumnezeu, dar pe oameni nu-i iubeau de loc și se gândeau numai la o viață bună și la puterea lor. Mănăstirile erau cele mai bogate case din regatul întreg: școlile erau numai în mâna călugărilor și preoților: printr'insele se căzneau ei să facă pe oameni a înțelege cât mai puțin, ca să fie totdeauna robii lor. Nu era iertat să iasă în Spania nicio carte fără a fi cercetată de ei din scoartă până în scoartă, și, dacă era un gând mai îndrăzneț în cărțile acelea, ele erau osândite și arse.

Spania fiind slabă, robită unor nobili răi și unor preoți lacomi, care nu lăsau lumea să muncească, să câștige și să se lumineze, oricât s'a căznit Alberoni, negociind în dreapta și în stânga, făcând și desfăcând alianțe, când cu o țară, când cu alta, și turburând neconținut liniștea Europei, n'a putut să-și îndeplinească visul.

7. Cu o țară de nimic nu se pot face lucruri însemnate, nici de omul cel mai mare. Dar Italianul a fost destul de șiret ca să capete totuși ceva pentru Spania decăzută și umilită. Prin mai multe tratate, el asigură principilor celor mai mici din Cassa de Spania moștenirea în ducatele de *Parma* și *Piacența*, așezate în mijlocul Italiei și asupra cărora aveau pretenție principii aceștia după stingerea familiei domnitoare, *Farnese*.

Parma este vestită pentru brânza ei: parmezanul, și Piacența prin sinodul cel mare ce s'a ținut sub Urban al II-lea și din care a ieșit cruciada întâia.

Mai capătă pentru aceiași copii ai reginei și moștenirea asupra *Toscanei*, unde se vedeă că se va sfârși în curând vechea Casă de *Medici*, care era vestită, ca și Casa *Farnese*, pentru sprijinul pe care îl dăduse totdeauna artelor și literaturii. În sfârșit, în 1720, regele cel nou din *Savoia* se învoui să primească dela Austria în locul Siciliei *Sardinia*, și, peste câțeva vreme, și *Sicilia*, împreună cu *Neapole*, era să iasă din stăpânirea Austrieilor, pentru ca să fie și ea un

apanagiu (adecă un mijloc de traiu) pentru fiii mai tineri ai regilor Spaniei.

Fig. 10. — Viața la Curte în Apus, după un tablou de atunci. Se văd porturile cele nouă ale femeilor. În față se joacă danțul zis *menuet*, care se alcătuiă din pași meșteșugiți pe care dănuitorii îi făceau unul înaintea celuilalt (după un tablou francez de atunci).

Toate lucrurile acestea s'au îndeplinit pe încetul și cu multă istețime și stăruință, dar Alberoni n'a rămas să se bucure de isprăvile

politiceii sale: la cea d'întăiu neizbândă, el a fost înlăturat; însă politica sa a mers dela sine mai departe.

8. După mântuirea încurcăturilor cu Spania, Franța lui Ludovic al XV-lea n'a avut zile mai bune. Regele cel tânăr trăia cum dădea Dumnezeu, cu așa îngrijitori cum erau Filip de Orléans și Dubois, pe care toată lumea îl privea cu despreț, ca pe un om scârbos. Fusesse vorba întăiu că Ludovic să ieă pe o principesă de Spania, dar s'au amestecat intrigi de acelea care se făceau, se poate zice, în fiecare clipă. Principesa, care fusese și adusă la Paris, a fost trimasă înapoi, și de aici a început dușmănia cu țara vecină. S'a întâmplat astfel că Ludovic al XV-lea, dintr'una din cele mai vechi familii domnitoare din lume, a luat în căsătorie pe fata bietului Stanislas Leszczyński, care fusese rege în Polonia. Ludovic, care sămănă în această privință cu străbunul și înaintașul său, a făcut viață amară nevastei sale, care eră la Curte ca o moartă între vii și a fost ajutată să trăiască astfel numai de răbdarea ei creștină, asemenea cu a unei sfinte. Dar se cuvenea acuma să se caute și un loc de adăpost pentru socrul cel bătrân care nu voiă încă să se astâmpere. De aici au venit, cum vom vedea, multe alte încurcături pentru Franța.

9. Regele Franciei, ginerele lui Stanislas Leszczyński, eră încă de tot tânăr: nu-i plăcea de loc să se amestece în afacerile Statului, cum ar fi fost datoria lui; aveă numai gândul la petreceri neîngăduite. Își trăia deci tinereța în trândăvie ca un trântor; supușii săi ținuseră întăiu la dânsul, dar, când l-au văzut astfel, au pierdut pe încetul toată iubirea și toată încrederea în el. Nici miniștri cum se cade nu știă să-și aleagă; primea pe acela care se furișă cu mai mult meșteșug sau pe acela care eră recomandat de una din femeile ce petreceau la Curte.

Mai multă vreme i-a fost ministru în acești ani de tinereță un preot bătrân, abatele Fleury, care era un cărturar și a scris cu o frumuseță deosebită cărți de istorie. Dar, cu toate că era și om cinstit, el n'avea puterea și hotărârea ce trebuiau ca să ducă o țară mare, pe care, pe lângă aceasta, a bătut-o Dumnezeu cu un rege așa de netrebnic.

10. În sfârșit, în *Anglia*, lucrurile se petreceau ca într'o monarhie parlamentară: regina Ana stătea pe tron, dar nu înțelegea să cârmuiască singură. În toate, ea cerea părerea Parlamentului, care se adună în fiecare an și dezbată toate chestiile de căpetenie privitoare la binele Regatului. Pe urmă,

amănuntele le hotărau miniștrii. Cele două partide veneau la cârmuire unul după altul; când unul era obosit, sau când nu știu să dea dezlegări potrivite chestiilor mari ale timpului, atunci urmă cellalt.

Pe atunci partidele din Anglia erau încă cinstite; lorzii sau domnii cei mari, care făceau parte dintr'o Cameră deosebită, a *Lorzilor*, erau iubitori de țară și se gândeau numai la binele ei, iar membrii celeilalte Camere, Camera Comunelor, sau, cum am zice, Camera de obște, erau aleși după bună chibzuială de aceia care aveau acest drept în deosebitele comitate. Anglia nu voia niciun războiu, și nu-i păsa de ceia ce țările celelalte numeau «glorie». Ei îi era de ajuns să fie lăsată a munci în pace pentru îmbogățirea și fericirea ei.

Fig. 11. — Grădină ca în veacul al XVIII-lea (după un tablou francez).

11. Regina Ana n'avea moștenitori: o mulțime de principii erau înrudiți cu dânsa, niciunul însă prea de aproape. Dintre aceștia toți, Englezii au ales pe cel care putea mai greu să încerce tirania, stăpânirea prin sine însuși, de pe urma căreia venise gonirea lui Iacob al II-lea. Astfel ajunse rege al

Angliei în anul 1714, cu un an prin urmare înainte de moartea lui Ludovic al XIV-lea, *Gheorghe I-ii*, din Casa de *Hanovra*.

Hanovra era unul din Electoratele Germaniei, adică una din țările ai căror stăpânitori aveau dreptul să aleagă pe Împărat. Eră un Electorat din cele mai nouă; abia în 1692 ridicase Împăratul pe tatăl lui Gheorghe la demnitatea de Elector. Regele cel nou al Angliei eră un om blând, căruia nu-i displăceau petrecerile și eră bucuros să fie lăsat în liniște, pe când miniștrii cârmuiau țara.

În anul 1727, îi urmâ fiul său, numit tot Gheorghe, prin urmare *Gheorghe al II-lea*; eră o fire cu totul ștearsă, care, ca și tatăl său, și într'un fel ca și Regina Ana, a stat pe tron, dar n'a cârmuit.

Deci Anglia eră o țară care se cârmuia *prin sine*, pe când toate țările celelalte din Europa erau țări cârmuite *prin suveranii lor*. Însă un suveran poate să fie bun, poate să fie și rău, pe când, de cele mai multe ori, o țară își nemerește interesele ei de căpetenie; ea știe unde o doare. Astfel s'a desfășurat prin urmare viața țărilor din Apusul Europei până la războiul pentru urmarea la tronul Poloniei.

LECȚIA a XI-a.

Războiul cel nou din Răsărit și pacea dela Passarowitz.

1. În timpul când Apusul vedeă înodându-se și desnodându-se legăturile meșteșugite ale politicei, pe care le învârteau câțiva oameni, în paguba mai mult decât în folosul atâtor milioane, în Răsărit eră iarăși un războiu mare. Turcii începuseră să simtă că le vine din nou puterea; cel puțin așa se înșelau ei, fără să-și dea seama că bătrâneța începuse să-i copleșască.

La dreptul vorbind, un popor poate să nu îmbătrânească niciodată atunci când caută neconținut scopuri înalte, spre binele lui și spre binele omenirii, pentru tot ceia ce gândește și tot ceia ce face; dar un popor care și-a avut un scop și l-a ajuns și pe urmă trăiește pe socoteala isprăvilor lui celor vechi, poporul acesta amortește pe încetul și se prăpădește într'o vreme mai scurtă sau mai lungă: parcă ar fi un om care stă în fundul patului și nu se mai mișcă. Așa erau Turcii.

2. Ei aveau însă la 1716 un Mare-Vizir strașnic, pe *Gin-Ali-Pașa*.

Ca și atâția alții dintre Turcii cei mari, e n'avea nicio cunoștință adevărată despre mersul și rostul lumii, despre puterea fiecărei țări, și chiar despre mijloacele ce stau la îndemâna Împărăției turcești.

El își închipuia că creștinii au isbutit în războiul încheiat prin pacea dela Carlovăț numai prin trădarea Marelui-Tălmaciu grec al Porții, *Alexandru Mavrocordat* (tatăl lui Nicolae-Vodă), sau prin nedestoinicia cutărui Pașă, ori prin cine știe ce întâmplare, care a fost odată și n'o să mai fie altă dată. Căci pentru creștini la un loc, pentru legea și civilizația lor, el aveà cel mai mare despreț. Îi priveà ca pe niște

Medalia bătută de Vodă Brâncoveanu.

spurcați, ca pe niște câni. Ali este acela care a smuls pe Vodă Brâncoveanu al nostru din București în sfânta săptămână dinaintea Paștelui, l-a târât, cu Doamna, fiii și fetele lui, la Constantinopol, l-a vârat în groaznica închisoare a celor Șapte Turnuri, unde s'ar fi prăpădit cu timpul bătrânul acesta, și pe urmă l-a scos din adâncimile acelea negre și umede și l-a făcut să piară de securea calăului, tocmai în ziua de Sântă-Măria Mică, când își serbă hramul Doamna lui, Marica. Tot el, Ali, este acela care, nemulțămît și cu urmașul lui Constantin Brâncoveanu, cu *Ștefan Cantacuzino*, l-a chemat la Poartă și pe acesta, și apoi s'a arătat tot așa de crud față de Cantacuzino ca și față de Brâncoveanu. Tatăl lui Ștefan, un bătrân venerabil și un scriitor foarte priceput, *Constantin Stolnicul*, a suferit moartea ca și fiul

său: amândoi au fost zugrumați în închisoare, iar un unchiu al lui, și încă un boier, au fost tăiați la Adrianopol.

3. Alî socotea că nu e nimic mai ușor decât să bată pe *Venețieni* și să iea înapoi Morea. El începû deci războiul cu Republica. Veneția însă așteptă numai atâta ca să se arunce iarăși asupra Turcilor, și să le ieă ceia ce n'apucase a lua în războiul de mai înainte. Însă Venețienii erau ușor de biruit, și lesne au putut să le smulgă Turcii anumite cetăți din Moreea.

Nu mergeau lucrurile tot așa și cu Imperialii, cu Nemții. Principele Eugeniu de Savoia trăia încă, și, chiar din cel d'intâiu an al luptelor celor nouă, el pune mâna pe *Timișoara*, cetatea cea puternică și Capitala Banatului. În anul al doilea, *Belgradul*, așezat chiar pe Dunăre, cel mai însemnat oraș al Sârbilor și o cetate vestit de tare, căzû în mâna ostașilor împărătești. În zădar încercară dușmanii Austriei să înoiască jocul cel vechiu cu Tököly, sprijinind pe Ungurii care se ridicaseră în Ungaria-de-sus și în Ardeal împotriva Împăratului, având în fruntea lor pe un urmaș al Racoteștilor din veacul al XVI-lea, pe *Francisc*, care eră în legătură și cu Francezii. Francisc a izbutit o bucată de vreme să se țină împotriva Austriacilor: eră un om viteaz și harnic și pe care-l ajutau foarte mult, atât Ungurii dela țară, căroră li se zicea «lobonți» și «curuți», cât și țărani români din părțile Bistriței ardelenene și din Maramurăș. Și până astăzi se păstrează într'o biserică maramurășeană unul din steagurile sub care săteni de ai noștri au luptat pentru eroul Rákóczy. El a numit acolo și un Vlădică român, pe Ion Țârcă. Și până în zilele noastre se pomenește încă un haiduc Pinte Viteazul, care s'a luptat până la sfârșit pentru Rákóczy. Dar, la urmă, a fost silit să se împace cu Împăratul, și astfel plecă din țară. A murit în Turcia, și, în 1906, Ungurii, care i-au păstrat recunoștință, au putut să-i aducă în sfârșit oasele înapoi.

4. Rare ori s'a făcut mai multă ispravă într'un războiul mai scurt decât în acesta dintre Austria, Veneția și Turcia. Meritul este fără îndoială al lui Eugeniu de Savoia. Încă

din 1718 se încheie pacea, și anume în satul sârbesc *Pojarevaciu*, căruia în nemțește se zice Passarowitz, lângă Semendria.

Printr'această pace, Austria jertfi fără rușine pe aliata sa Veneția, care pierdeă *Moreea* și nu păstră decât unele insule. În schimb, Austria însăși se îmbogăți cu două provincii mari, *Banatul Timișoarei* și o bucată mare din *Serbia*, cu cetatea *Belgradului*. Mai mult chiar, ea se întindea și pe pământul nostru românesc.

5. Iată ce se întâmplase aici: Austriecii căutaseră să ia și Moldova și Țara-Românească. În Moldova îi bătuse un boier de țară ajuns Domn, *Mihai-Vodă Racoviță*, care a sfărâmat și pe o ceată de Nemți ajunși până la Iași, sub căpitanul Ferentz. El gonî pe catane (așa se zicea soldaților nemți) și din mănăstirile dela munte, și, luând Tătari cu dânsul, trecu chiar în Ardeal, prădând; isprăvi mult rău în părțile bistrițene, făcând însă, ca un nechibzuit, să sufere și Românii din părțile acelea, care sânt mai mulți decât alte neamuri.

6. În București, *Nicolae Mavrocordat* a fost prins de Turci, cu ajutorul boierilor, îndată după deschiderea războiului. Cea mai mare parte din boierimea fruntașă mai ales ținea cu Nemții: ea ar fi vrut să aibă Domn pe fiul lui Șerban-Vodă, beizadeaua *Gheorghe Cantacuzino*, care să domnească peste tot principatul muntean supus de acum Împăratului creștin. Dar nu s'a putut face altfel de cât să se câștige pentru Austria numai *Oltenia*, cele cinci județe de peste apa Oltului, unde Gheorghe Cantacuzino a fost așezat ca Ban. Peste puțină vreme, boierii noștri au văzut însă pe cine primiseră în casă: Nemții i-au împovărat cu dări multe și cu alte supărări, așa încât ei și țara întreagă au fost bucuroși când, într'un alt războiu, pe care-l vom zugrăvi pe urmă, cele cinci județe s'au întors înapoi la Domnul care stăpâneă în București.

Astfel, dacă pentru noi pacea dela Carlovăț a fost bună pentru că a luat Ardealul din mâna Craiului Ungurilor care ne prigonea și l-a dat pe mâna Austriecilor, care aveau oarecare tragere de inimă pentru noi, dacă, iarăși, pacea dela Passarowitz ne-a fost prielnică prin aceasta că Românii din Banat, care sânt mai mult de $\frac{2}{3}$ din numărul locui-

torilor țării, au trecut din robia turcească în stăpânirea mai gospodărească a Nemților, tot pacea aceasta dela Passarowitz ne-a făcut neajunsul și durerea de a smulge din pământul țării noastre, stăpânit de Domnul ei, pe mai bine de douăzeci de ani, Oltenia, care este unul din temeiurile neamului nostru.

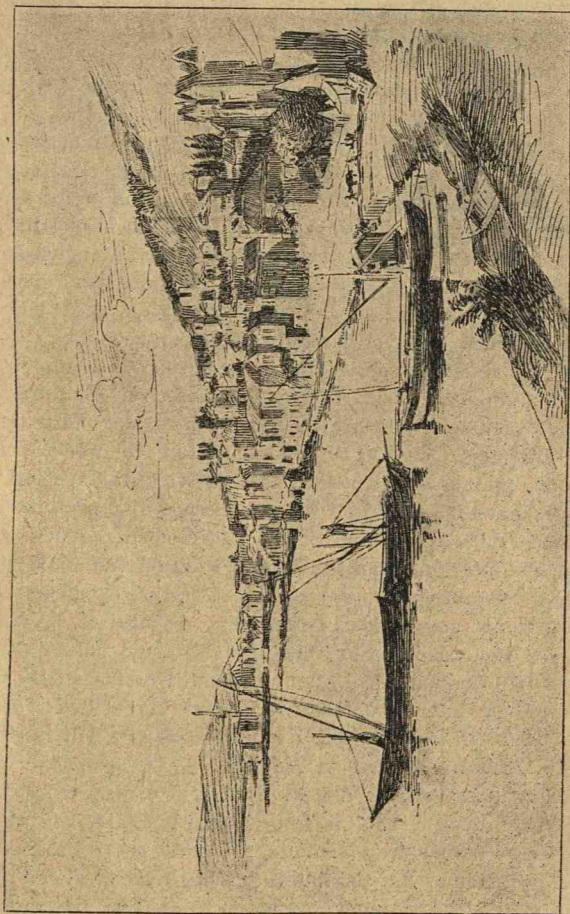
7. Prin războiul care se încheiă în anul 1718 cu această pace dela Passarowitz, se văzu în ce hal de slăbiciune se află acuma Împărăția turcească. De acum înainte ea nu mai eră în stare să mai poarte războaie ca acelea de odinioară, prin care câștigă bani și provincii și care îi dăduseră atâta glorie. Sultanii nu mai ieșeau de mult din Constantinopolul lor, pe când înainte, în fiecare lună a lui April, ei plecau în fruntea oștirilor și le sileau oarecum pe acestea să biruiască prin rușinea pe care o aveau de a lăsa pe Padișahul și Împăratul lor să fugă sau să fie amenințat, să fie prins de dușmani. Acuma, Sultanii stăteau închși în odăile strălucitoare ale Seraiului lor; n'aveau niciun fel de grijă pentru binele țării sau pentru apărarea hotarelor ei; căutau numai să trăiască cât se poate mai mulțumiți și mai fără grijă și să grămădească aur cât mai mult, pe care nu se mai săturau să-l privească.

8. Generali ca în vremurile cele vechi, Pași de aceia vestiți, dintre care fiecare câștigase una sau mai multe provincii, nu mai trăiau acuma în cuprinsul Împărăției turcești. Oastea turcească eră și ea acuma în deplină decădere. În vremurile cele vechi, *ienicerii* erau fii de creștini, smulși de la vetrele lor, duși la Constantinopol, crescuți acolo, așa încât să deprindă limba și toate datinile Turcilor și, astfel, necunoscându-și părinții și rudele, și nici măcar locul de naștere, ei n'aveau alt stăpân și tată decât pe Sultan, de care atârnau în toate. De vre-o sută de ani și mai bine însă, *ienicerii* erau culeși printre locuitorii Constantinoplei, firește printre acei care nu puteau afla alt lucru și nu-și puteau câștiga altfel pâinea. Nici *spahii* nu erau cei ce fuseseră odinioară cei vechi, care erau deprinși să locuiască pe moșiile lor, întocmai ca boierii noștri, și să vie la războiu încunjurați de cei mai viteji dintre locuitorii musulmani de pe acele moșii. Acuma, *spahii* nu mai erau oameni bogați, strălucitori și cinstiți ca pe acele vremuri.

9. Din ce în ce mai mult Turcii erau înlocuiți în toate celelalte rosturi ale lor de Greci. În vremea veche, când Turcii erau mari și tari, creștinii care vroiau să joace un rol în Împărăția lor, trebuiau să treacă întâiu la legea lui Mohammed, să se turcească, să ajungă cei ce se numeau cu cuvântul de *renegat* sau lepădat de lege, și, apoi, un astfel de om, care nu se mai arată prin nimic că a fost vreodată creștin, putea să întrebuințeze însușirile lui în folosul Statului turcesc și să tragă el însuși toate foloasele din acest amestec. De o bucată de vreme însă, renegații erau foarte puțini la număr; cei care

stăpânesc țara și conduc oștile sânt mai ales din familii turcești vechi, și nu din cele formate în timpurile din urmă prin îmbrățișarea legii musulmane.

În schimb, neamul cel mai viclean și mai priceput în afaceri dintre creștinii supuși Sultanului, Grecii, pătrundeau pretutindeni și hotărau

Constantinopolul.

adese ori lucrurile cele mai însemnate, fără ca pentru aceasta să fi făcut la început jertfa legii lor creștine. Nu eră unul dintre oamenii cei puternici la Constantinopol care să nu fie încunjurat de o mulțime întreagă dintre Grecii aceștia, care îl ajutau în timpurile de umilință

și nenorocire și care înțelegeau să se folosească de dânsul atunci când ajungea puternic în Împărăție. Grecul putea să fie oricât de umil și putea să fie oricât de trufaș, după împrejurări: față de stăpân, el se plecă cu fruntea până la pământ, îl ascultă la toate cele, și-l lingusea în toate slăbiciunile; îi stătea totdeauna la îndemână cu banii numărători, de care avea nevoie; îi dădea știri despre lucrurile cel mai ascunse și era în stare să îndeplinească pentru dânsul lucrurile cele mai josnice. Față de alți Turci, el se purta firește cu frică și sfială, știind însă cum să-i facă să simtă dușmănia pe care ar fi avut-o în potriua lor.

10. Față de creștini, fie de creștinii din Constantinopol, fie de aceia din alte părți ale Împărăției, fie, în sfârșit, față de noi, creștinii dela Dunăre, Grecii erau de o îndrăzneală și de o obraznicie care nu mai cunoșteă nicio margine: siguri de sprijinul patronilor lor, sau, cum le se zicea pe turcește, *regèlelor*, pe care-i aveau la Constantinopol, ei apăsau cu poftete și păcatele lor în chipul cel mai împovărat asupra întregii Creștinătăți supuse Sultanului. Începeau cine știe cum: ca sacagii, ca mici negustori, ca luntrași, ca hoți de Mare; această parte din viața lor ținea până își găseau regeana. Dacă puteau să-și ridice Tureul lor, se ridicau și ei; când Turcul acesta avea noroc să fie Imbrohor sau Comis-Mare (care se îngrijește de caii Sultanului), Chehaia-beiu (logofăt sau ministru de interne) sau Mare-Vizir (cancelariu sau prim-ministru), atunci ei ar fi fost în stare chiar să capete pentru dânsii *cuca*, căciula domnească a stăpânitorilor Moldovei ori ai Țării-Românești; puteau să-și facă vre-o rudă, care apucase a se călugări, Mitropolit sau Patriarh în cutare Scaun bisericesc din provinciile otomane.

11. Dar cei mai mulți nu umblau nici după strălucirea Domniilor, nici după venerația care se dădea arhierilor. Locurile de Domn se păstrau în tot cursul întâii jumătăți a veacului al XVII-lea Mavrocordaților sau coborătorilor, mai mult sau mai puțin grecisați prin petrecerea în Constantinopol, ai unor familii românești ori trecute de multă vreme la limba și obiceiurile noastre. Astfel sânt: *Racoviștii*, ce se coborau din niște boieri ai Moldovei-de-jos; *Ghiculeștii*, dintr-o familie de Arnăuți așezată la noi încă de la începutul veacului al XVII-lea, înrudită apoi cu Mavrocordățeștii, care, și ei, aveau în vinele lor sânge de-al Domnilor celor vechi ai Moldovei. Apoi: Calimăcheștii, care aveau drept străbun pe un răzaș din Basarabia și drept străbună pe o femeie din Câmpulungul bucovinean al ciobanilor moldoveni. Grecii *stăteau* numai pe lângă Domni și pe lângă arhierii, dar în astfel de împrejurări, încât îi stăpâneau cu desăvârșire. Domnii aveau de multe ori pînă la gât, iar Grecii lor folosul. Cu toate că se întâmpla uneori ca un Grec de aceștia, pierzându-și sărita de prea multă izbândă și prea multă bogăție, să uite cumpătul care era numai decât de nevoie în legăturile cu Turcii, să se amestece în afaceri curat tur

cești, fără să se îngrijească a se ascunde, și astfel cutare Grec mare, deprins a fi privit ca un ocrotitor al Creștinătății de supt Turci, să fie înălțat într-o bună zi în spânzurătoarea de care eră vrednic și el și cei de o potrivă cu dânsul.

12. Când un poper ajunge însă, cum ajunseseră Turcii aceștia din secolul al XVIII-lea, să cârmuiască numai cu numele, când lasă pe alții, mai harnici, mai isteți și mai destoinici, să i se amestece în toate rosturile, stăpânindu-i și bogăția și chiar viața politică, în sfârșit, când un popor nu e în stare să se apere cum trebuie în afară, ci trăește numai din îngăduiala vecinilor săi, din certele vecinilor care nu se pot împacă să-l cotopească, fiecare vrând o parte mai mare,—atunci se porte zice că poporul acela n'are zile multe. E sigur de viitorul lui numai un popor care se cârmuieste prin puterile sale și pentru scopurile sale. Turcii nu mai erau în această stare: nici războiul nu eră al lor, pentru că nu știau să se lupte într'însul; nici, în timp de pace, munca din cuprinsul țării lor nu eră muncă turcească. Dacă Turcii au trăit până astăzi, au trăit de o viață ca aceia cum nu s'ar învoi să o trăiască nici un popor mândru și cu conștiință de sine, din câte se află pe lume.

LECTIA a XII-a.

Turcia și Austria de la pacea din Passarowitz la noul războiu dintre ele: 1738. Pacea din Belgrad.

1. Pareă sigur că și într'un nou războiu Turcii vor fi bătuti: nu știau să se apere față de mijloacele nouă de luptă pe care le găsiseră creștinii din Europa, și nu știau aceasta pentru că erau leneși și trufași și nu-și aveau neconținut supt ochi dușmanul, ca să știe totdeauna cum îl pot răspinge. De o parte, era de prevăzut că, după înfrângerea în războiul din urmă, Turcii vor fi atacați din nou, și se știă cine se va aruncă asupra lor. Erau Puterile acelea creștine care aveau legături cu vechea Împărăție romană de Răsărit sau cu cea de Apus, acelea care purtau pe stema lor vulturul cu două capete și care credeau că au drept chemare să stăpânească cândva, în folosul creștinilor, Constantinopolea căzută în mâni păgâne. Erau Puterile acelea care înaintau neconținut, printr'o pornire firească, către Miază zi, căutând Mările cele calde, ce udă țermuri frumoase și roditoare. Adecă, pe de o parte, *Austria*, urmașă a Împărăției romane de Apus, și, pe de altă parte, *Rusia*, care se privea ca având drept asupra Împărăției romane de Răsărit. Austria căpătase Serbia, nu ca să se oprească pentru totdeauna

la stăpânirea ei, ci pentru ca, de aici, din Serbia, să înainteze tot mai departe în provinciile macedonene, cu gândul să răzbată în sfârșit la Salonic. *Rusia*, din partea ei, ar fi vrut să pătrundă în Împărăția turcească, ținând către Constantinopol prin țările noastre, pe care le prelucra și le ațâța în tot chipul spre folosul ei.

2. În 1721, Turcii avuseseră un scurt războiu cu *Perșii*, și, de oare ce Perșii nu erau în stare mai bună de cât dânșii, Sultanul izbutise să câștige câteva biruinți, și își închipuia acum că e în stare să înfrunte oștirile europene. După șase ani de zile, se încheie pace între Turci și între Perși. Cei d'întăiu câștigară, în adevăr, mai multe provincii *armenești* și *georgiene* de oarecare însemnătate. O schimbare în Persia aduce însă războiul din nou, și abia în 1732 se încheie o altă pace, tot așa de folositoare Turcilor. De fapt, Turcii se întăriseră puțin prin luptele acestea din urmă, și mai ales căpătaseră o încredere într'înșii care le lipsea mai înainte.

3. Pe de altă parte, Austria slăbea printr'un nou războiu, pe care, începându-l în 1733, cu totul fără voia ei, trebui să-l poarte timp de doi ani de zile, până în 1735. Pricina acestui războiu a fost cu totul întâmplătoare. *Regele Poloniei*, cel cu care se luptase atâta vreme Carol al XII-lea, muri. În Polonia însă, nu era legea de moștenire a coroanei din tată în fiu; nu era, la dreptul vorbind, o dinastie. Prin urmare Polonii puteau să aleagă pe fiul regelui mort, dar puteau alege și pe alt cineva. De mulți ani de zile, Stanislas Leszczyński, fugar în Franța, unde fiica sa era soția lui Ludovic al XV-lea, așteptă numai ceasul morții dușmanului său pentru a încerca încă odată să fie cu adevărat rege în Polonia. El se răpezi îndată în această țară, găsi părtenitori, și fu proclamat în Varșovia, Capitala Regatului. Franța l-ar fi ajutat bucuros, cum credea că are și datoria, dar ea nu putea să poarte un războiu într'un loc așa depărtat cum era Polonia; sprijinind pe Stanislas prin alte căi însă, ea făcu să izbucnească un războiu nou.

4. Războiul acesta se purta împotriva Imperiului și din

partea celor două Puteri care fusese păgubite de dânsul în vremea lui Ludovic al XIV-lea și în încurcăturile care se întâmplaseră după moartea acestui rege. Franța se unește cu Spania, și la ele se alipește și un aliat mai slab, *ducele Savoi*, care se îndulcise la întinderea puterii sale și ar fi vrut acum să aibă un Stat mai potrivit cu demnitatea lui cea nouă de rege.

Data aceasta, potrivit cu tratatele, nu puteau să fie nouă lupte în Țările-de-jos, a căror situație eră pe deplin lămurită. Rămăneau, prin urmare, numai *două* locuri unde să se frământa dușmanii: linia Rinului și Italia. Aici, ducele Savoi izbutește a cucerii o mare parte din *Lombardia*, și trebuiă să râvnească în chip firesc să intre chiar în Capitala acestei provincii, Milanul. .

O mulțime de locuri din Italia mijlocie: *Pavia*, *Parma*, *Piacența*, cad în stăpânirea dușmanilor Casei de Austria. Regatul Neapolului și insula Sicilia sânt cucerite.

5. Împăratul eră îmbătrânit și slăbit acum, și nu se gîndeă la altceva, cum știm, decât la transmiterea puterii sale către fiica sa, arhiducesa Maria-Tereza, chiar jertfind unele provincii ale Imperiului și făcând o mulțime de concesii vrăjmașilor. El ar fi fost bucuros să se recunoască din partea acestora urmarea la tron a copilei sale și să se eruce acesteia primejdia războiului în cei d'întăiu ani de stăpânire. Astfel, războiul acesta n'a fost așa de lung ca cele dinaintea lui.

Îndată ce s'a văzut învins, Împăratul s'a învoit răpede la încheerea păcei.

6. Prin pacea aceasta, dela *Viena*, se dădeă regatul *Siciliei* unuia din fii regelui Spaniei, Carol, sau, spaniolește, *Carlos*. Regele *Sardiniei* căpătă numai o parte din Ținutul Milanului, iar Împăratul nu dobândeă îndărăt decât *Parma* și *Piacența*, care nici ele nu erau să rămână multă vreme în stăpânirea dinastiei sale. Și, de oare ce se întâmplase ca ducele *Toscanei* să moară încă din 1723, lăsând posesiunile sale Austriei, Toscana eră desfăcută și ea din Italia austriacă pentru ca să fie dăruită *ducelui de Lotaringia*. Acesta, Francisc, care luase în căsătorie pe Maria-Tereza, trebui să se strămute în Italia, pentru că în ducatul său cel vechiu se făcuse loc, prin Tratatul din Viena, regelui pribeag Stanislas,

N'a fost prea greu Rușilor ca, dela început chiar, să puie mâna pe *Azov*, care eră cea d'întăiu țintă a războiului. Pe urmă, firește, ei s'au îndreptat către hotarul Moldovei noastre, care eră atunci Nistrul, precum și contra puternicei cetăți care apăra vadul peste apa Niprului, care curge la răsarit de Nistru, *Oceacovul*, numit de Turci: Ozu. Această cetate, pe care noi o țineam cu hrana, trimetându-i grânele făcute pe câmpiile românești, a căzut după un asediu de unsprezece zile. Comandantul trupelor rusești, un German, *Münnich*, izbuti să iea *Hotinul*, altă cetate de apărare a Turcilor, pe care, cum știm, o smulseseră dela noi și o întăriseră pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. Odată ce aveau în stăpânire Hotinul, Rușii putură pătrunde în voie în Moldova, unde nicio întăritură nu le mai stetea în cale. Ei pătrunseră în Iași, și siliră aici pe boieri să primească condițiunile grele, și unele dintr'însele necinstite, pe care le impuse *Münnich*. Domnul de atunci al Moldovei, Grigore Ghica cel tânăr, fugise din Scaunul sau de stăpânire la apropierea oștilor creștine. Țara nu eră însă împotriva lui, și, Rușii purtându-se cu o sălbătăcie deosebită și necruțând pe nimeni, iubirea cu care fuseseră întâmpinați altă dată, la intrarea lor supt Țarul Petru, nu se mai arată și de această dată.

12. Rușii ar fi vrut, firește, să pătrundă și în Muntenia, să iea și acest principat și să ajungă până la granița Dunărei, dar ei fură opriți dela aceasta prin lipsa de noroc a aliaților pe care-i avură chiar dela început, Austrieii.

Austria trebuia se ieă parte la acest războiu pentru că-i eră frică să nu se înalțe Rusia în paguba ei și să nu smulgă provincii pe care ea ar fi fost bucuroasă să le cucerească și să le aibă în stăpânire. Soldații austriaci, catanele, trecură granița Serbiei împărătești și pătrunseră în acea parte sârbească pe care o stăpâneau încă Turcii, luând cetatea *Niș*. Dar în fruntea lor nu mai stătea niciun general vestit, căci Eugeniu de Savoia murise cu câțiva ani în urmă. Astfel, Nișul fu pierdut în curând, în anul următor. Turcii pătrunseră acuma, la rîndul lor, pe pămîntul sârbesc supus Austriei.

Grigore Matei Ghica, Domnul Moldovei.

Austriacii încercară în zadar să se împotrivescă Marelui Vizir, care îi zdrobi în lupta dela *Krotska* și merse chiar să încunjure *Belgradul*.

Curtea Împărătească nu-i lăsă să ia cetatea, ca să treacă poate pe pământ austriac mai vechiu, ci se grăbi să încheie pacea, pe care i-o mijlociră unii ambasadori din Apus ai Puterilor prietene, precum și viclenia unora dintre Greci, care fuseseseră cumpărați de Austria. (Pentru aceia a și fost tăiat Alexandru, fratele lui Grigore Ghica, talmaciul cel mare al Porței, care aveă și titlul de Domn românesc, fără să fi stăpânit vreodată în Iași sau în București.)

13. Nu se poate o pace mai rușinoasă decât cum a fost aceasta pentru Austrieci. Ei trebuiră să dea înapoi Turcilor și *Serbia*, câtă o aveau pe atunci, și partea din principatul muntean, *Oltenia* întreagă, pe care o căpătaseră prin tratatul dela Passarowitz și o stăpâniseră, în paguba intereselor și viitorului nostru, timp de peste douăzeci de ani. În astfel de împrejurări, și Rușii, care rămăseseră să se lupte singuri, dnpă ce potriviseră toate lucrurile pentru un atac îndoit împotriva oștirilor Sultanului, trebuiră să-și părăsească cuceririle făcute în cei doi ani ai războiului. Ele erau: *Azovul*, la care ei țineau totuși așa de mult, și puternica cetate de la Nipru, care închidea drumul către principatele noastre, *Oceacovul*. Pacea aceasta, pe care noi trebuie să o binecuvântăm, pentru că Oltenia s'a întors înapoi la trupul țării, se numește pacea dela *Belgrad*, și ea a fost încheiată în luna lui Septembrie din anul 1739.

14. Războiu în Răsărit n'a mai fost multă vreme. Turcii au putut să-și urmărească în tot răgazul decadența lor înceată, datorită lipsei de muncă și tragere de inimă. Abia după patruzeci de ani, făcură Rușii o încercare nouă de a căpăta țările noastre și de a întinde granița lor până la Dunăre, de unde să poată amenința Constantinopolul. În acest timp însă, se petrec lucruri foarte însemnate în Apusul Europei, și în frământările de acolo se amestecă toate Puterile fără deosebire, ba chiar și Rusia. Ele încearcă cu toatele, prin diplomație ca și prin fapta oștirilor, să întemeieze o nouă stare de lucruri în Europa, potrivit cu starea cea nouă a deosebitelor Puteri.

LECTIA a XIII-a.

Frederic-cel-mare, regele Prusiei, și cultura germană din vremea sa. Războiul pentru moștenirea Austriei.

1. În 1740 moare Împăratul Carol și, potrivit cu Prag-

Fig. 13. — Maria-Tereza cu Coroana Ungariei pe frunte.

matica Sancțiune, pe care mai toată lumea o recunoscuse în Europa, trebuia să-i urmeze fiica lui, Maria-Tereza.

Este adevărat că Împăratul Iosif lăsase și el două fete, dintre care una fusese măritată cu cel de-al doilea August, rege al Poloniei, care

eră în același timp și Elector în Saxonia, iar cealaltă eră soția altui Elector din Sudul Germaniei, Carol, elector de Bavaria. Mai ales Carol a cerut pentru dânsul moștenirea Împăratului mort, aducând înainte că o femeie nu poate să moștenească nici măcar Statele ereditare ale Casei de Austria.

În anul următor, *Carol de Bavaria*, ginerele Împăratului Iosif și dușman declarat al Mariei-Terezei, a și fost proclamat rege al Boemiei, unde moștenirea se făcea de-a dreptul, rămânând să fie ales pe urmă de Unguri, dacă ar fi voit, și rege al Ungariei, și putând apoi să ceară Electorilor și alegerea sa ca Împărat german. El și-a zis *Carol al VII-lea*, când, în 1742, a găsit Electori care să-l primească în această însușire de Împărat.

El n'ar fi avut însă nici odată această îndrăzneală, și nimeni nu s'ar fi adunat în jurul lui, dacă în afacerea moștenirii la tronul Austriei n'ar fi fost amestecate interesele, mai respectate și mai firești, ale unei Puteri în stare să impună voința sa oricui: anume interesele Prusiei.

2. Frederic-Wilhelm, căruia i s'a zis și Regele-sergent, pentru că nu se deosebea întru nimic, nici ca apucături, nici ca fel de cugetare, de un aspru sergent dintr'un regiment oarecare, moare în același an cu Împăratul Carol al VI-lea (Regele Prusiei în Maiu, iar Împăratul în Octombre).

În locul lui veni fiul său, singurul său fiu, *Frederic*, pe care tatăl său nu-l putuse suferi niciodată. Deși s'ar fi cunoscut ca legăturile între tată și fiu să fie cu totul altele, cu toate acestea se poate înțelege de ce trăiau într'o astfel de dușmănie: regele cel bătrân eră un om practic, econom și aspru, care nu cetea niciun fel de cărți decât numai Biblia, în care, ce e drept, găsea cele mai frumoase învățăături (de le-ar fi urmat pe acelea!).

Nu-i plăcea de artiști, care fac tablouri și statui, de cântăreți cu meșteșuguri muzicale și de lumea îngrijită și gingașă de la Curte. Nu-i plăcea nici de fiul său Frederic, și n'a voit să sufere nici măcar pe Regina lui. Frederic însă eră un tânăr căruia îi plăcea literatura și muzica; cetea cărți franțuzești, cărți de istorie, dar și de poezie mai ușoară. Ba

chiar făcea și el încercări de literatură în limba franceză, ceea ce n'ar fi trebuit să facă, pentru că, fiind prinț german, trebuia să întrebuințeze numai limba poporului său, să se gândească numai la interesele de cultură ale acestui popor peste care era să stăpânească. Pe lângă aceasta, găsea o deosebită plăcere să cânte din flaut. În lucrurile militare avea, fără îndoială, pricepere și era netăgăduit și un bun gospodar, cum a dovedit îndată, pentru că nu se poate zice că tatăl său ar fi avut atâta îngrijire pentru fabrici, pentru agricultura țării, pentru secarea mlaștinelor și pentru alte ramuri ale vieții economice cum a avut-o el, Frederic.

3. Însă nu-i plăcea să se joace de-a soldatul, cum îi plăcuse totdeauna tatălui său, nu-i plăcea să stea numai în tovărășia unor generali grosolani, care-i fumau din lulele sub nas; nu-i plăcea să se închidă în această singură grijă a uniformelor și a părăzilor. Pentru dânsul, ostașul nu era un scop, ci un mijloc. Prin oastea cea nouă prusiană, pe care tatăl său o ținuse, cum am zice, la icoane, nelăsând pe nimeni să se atingă de dânsa, prin această oaste, așa de bună cum nu era niciuna în Europa, el înțelegea să dea regatului său, Prusia, și Casei sale de Hohenzollern o însemnătate hotărâtoare în viața germană. Voiă să înlocuiască Casa de Austria în supremația sau egemonia, în întâietatea, prin urmare, pe care o avuse până atunci.

Și, într'un fel, avea dreptate: Austria aceasta nu era cu desăvârșire germană. E drept că Împăratul stătea în Viena și că Statele ereditare, Austria de sus și de jos, Stiria, Carintia, Carniola, Tirolul, erau locuite în cea mai mare parte de o populație de rasă și limbă germană, dar Împăratul era, în același timp, rege în Boemia, locuită de Cehi, și în Ungaria, care își avea neamul ei stăpânitor, de altă obârșie și de altă limbă. Pe de altă parte, am văzut că Austria era bucuroasă să răzbată în părțile dunărene și balcanice și să ieșă cât mai multe Ținuturi românești și sârbești. Să ne mai gândim iarăși că o bună parte a Italiei era sub ascultarea ei. Așa încât tot felul de popoare, cu tot felul de graiuri, se găseau în stăpânirea nemijlocită a Casei de Austria, care pusese, în același timp, mâna pe Coroana germană și înțelegea să stăpânească de o potrivă dela Rin până la Dunărea-de-jos, și chiar până la lanțul munților Balcani și până în depărtatul Archipelag.

4. Poporul german se trezise pe atunci la conștiința puterii, drepturilor și chemărilor sale. Frederic însuși nu voiă să știe decât numai de limba aleasă a saloanelor din Europa, prin urmare de limba franceză și de literatura scrisă în această limbă, nu numai pentru Francezi, dar pentru clasa suptire din tot cuprinsul continentului. O știință și o literatură germană se ridică însă în vremea lui, fără să le pese de desprețul cu care el, rătăcit în această privință, le privea. Atunci s'a alcătuit școala din *Leipzig*, în luptă cu școala din *Svizzera*; de o parte fiind scriitor de frunte *Gottsched*, iar, de altă parte, rivalul său, *Bodmer*, care nu era așa de adânc, însă scria mult mai lesne și mai cu haz decât dânsul.

Frederic a stăpânit până în anul 1786, și, în timpul domniei lui, literatura germană, scăpând mai mult sau mai puțin de sub jugul imitației străine, câștigă scriitori în adevăr de mâna întâiu, care o pun alături, dacă nu mai presus chiar, de literatura franceză din aceași vreme.

5. Astfel întâlnim în acest răstimp pe un scriitor așa de ales în închipuirea sa, așa de gingaș în înfățișarea lucrurilor, așa de plin de spirit fin, precum a fost *Wieland*, unul din întemeietorii adevăratei poezii germane. Tot în această epocă tipărește *Lessing* lucrările sale de căpetenie, care dau regule firești *teatrului german*, învățându-l să nu se ieă slugarnic, precum se luase până atunci, după teatrul francez, în părțile lui cele mai false și mai ușuratece. Alte ori, el ne înfățișează chiar însuși câte o piesă plină de cugetare, de măsură și de adevăr, precum este «*Emilia Galotti*», sau «*Natan cel Întept*». Vestitul scriitor *Lessing* moare în vrâstă de ceva mai mult de cinczeci de ani.

6. Înainte de sfârșitul domniei lui Frederic, moare și învățatul cercetător al rămășițelor de *artă* și *antichitate* latină și grecească *Winkelman*, un om de un gust deosebit și de o aleasă pătrundere în tot ce privește sau înfățișează frumuseța prin artă. Și acesta și-a petrecut viața în timpul când tronul din Berlin era ocupat de regele iubitor de limba și literatura franțuzească, de Frederic al II-lea, neînțelegător al literaturii aceleia care se desfășură acuma, cu atâta putere, în însăși limba sa.

7. Cu mult înainte de a se încheia domnia cea glorioasă a lui Frederic, căpătase un loc de profesor la Universitatea din Königsberg, prin urmare în Statele chiar ale lui Frederic, un om care a făcut mai mult decât oricine pentru desfășurarea filosofiei în timpurile noastre: *Immanuel Kant*, care a dat și o nouă bază moralei, statornicind că, în om, dela naștere chiar, și fără nicio înrăurire din partea lucrurilor, este o pornire neînvingă, un *imperativ categoric* către anume scopuri, așa încât fiecare e îndemnat, *de la fire chiar*, să caute îndeplinirea desăvârșită și severă a *datoriei*.

8. Unui popor care ajunge la o treaptă așa de înaltă în dezvoltarea culturii și conștiinței sale, îi trebuie și o *alcătuire de Stat* în care să nu se afle alături cu o mulțime de alte popoare, slujind numai interesele unei dinastii. Pentru vechii Germani, fără o literatură mai bogată și mai lămurită, știind numai să plătească biruri și să asculte de orice poruncă venită dela Cărmuire, ori de eră bună ori rea, pentru aceia ajungea și o stăpânire ca stăpânirea împărătească. Germanilor acestora noi, tinerilor care începeau să se ridice către jumătatea veacului al XVIII-lea, le trebuia o țară germană și care să fie străbătută în întregime de idei germane tinzând către idealul german. Frederic nu înțelegea, cu ușurătatea lui de franțuzit, toate aceste lucruri, dar omul face de multe ori lucruri bune de rostul cărora nu-și dă seama pe deplin.

Pare că-l îndemna cineva pe regele acesta isteț, având o oaste așa de bună, să puie, printr'un războiu împotriva Austriei, care eră și germană, dar și slavă, și ungurească, și italiană, temeliile vieții viitoare a poporului german. Căci asupra Imperiului german celui nou, din zilele noastre, stăpânește Casa de Hohenzollern, urmașii lui Frederic-cel-Mare, și Imperiul acesta nou a plecat din puterea și munca Prusiei, și toate aceste lucruri n'ar fi fost cu putință dacă, în clipa când Austria eră mai slabă și mai șovăitoare, mai puțin sigură de sine, n'ar fi fost în fruntea Prusiei, tocmai gata de luptă, prin străduința atâtor stăpânitori mai vechi, un om așa de îndrăzneț și plin de talent, așa de meșter în a țese negocieri și a încheia alianțe în toate părțile Europei, cum a fost Frederic al II-lea, căruia pentru aceasta i s'a spus cu dreptate *Frederic-cel-Mare*.

LECȚIA a XIV-a.

Războiul pentru moștenirea Austriei.

1. Deocamdată, regele cel tânăr al Prusiei, pe care nu-l cunoștea nimeni cât prețuește și ce se ascunde în el, se gândea numai să ieă în stăpânire provincia *Silezia*, care fusese odinioară neatârnată, apoi polonă, mai târziu disputată între Polonia și Boemia și, în sfârșit, căzuse, împreună cu Boemia, în stăpânirea Casei de Austria. Silezia e o țară întinsă, bogată, potrivită și pentru agricultură în văile sale și ascunzând și metale folositoare în adâncimile stâncoase ale pământului

său. Aici se puteau întemeia, pe de altă parte, fabrici de postav vestite, cu lâna dela oile din Moravia. În sfârșit, printr'înșa și-ar fi asigurat către Sud-Est granița ei, Prusia. Pentru toate aceste cuvinte, Frederic se hotărâ să facă orice silință pentru a smulge Silesia dela Austria și a o uni cu Statele sale.

2. El nu se înțelese deocamdată cu nimeni, ci, sigur de puterea sa, se răpezi fulgerător, încă din 1741, asupra Sileziei și, în primăvara acestui an, câștigă, la *Molwitz*, cea d'întăiu mare biruință a sa. Numai după aceasta, el căpătă alianța celor doi Electori germani interesați să-și iee partea în moștenirea lui Carol al VI-lea sau să înlocuiască, dacă se poate, pe Maria-Tereza, care tocmai se încunună la Pressburg ca regină a Ungariei. *Franța* se amestecă și ea împotriva tinerei regine, fără să aibă cine știe ce plan hotărât, ci numai pentru a urmă vechea datină de luptă împotriva Imperiului și a câștigă pentru Ludovic al XV-lea o glorie care să samene măcar de departe cu gloria marelui răsbunic al său, Ludovic al XIV-lea. Și alte Puteri se amestecară îndată.

Spaniolii doreau să capete tot mai mult pământ în Italia, unde stăpâniseră în alte vremuri, iar *regele Sardiniei*, deocamdată aliat cu Maria-Tereza, voia să smulgă și el pentru dânsul ceia ce era cu puțință. Fiindcă Franța luase partea Electorului Bavariei, a Împăratului Carol al VII-lea, Anglia trebuia să se hotărească pentru Maria-Tereza.

3. Cel mai dibaciu luptător și mai cruțător al puterilor sale a fost și singurul care știă pentru ce se luptă: Frederic al II-lea. Stăpân pe Silezia, el pătrunsese și în Boemia, parcă ar fi vrut să ieă și această țară. Atunci Maria-Tereza îi cedă, printr'o pace pripită, cea d'întăiu din aceste țeri. După aceasta, Francezii duc greul războiului. Ei pătrund, la rândul lor, în Boemia și se așează în Capitala acestei țări, *Praga*. Sînt goniți apoi în timp de iarnă din acest oraș. Pe urmă se bat în primăvară cu Englezii, al căror rege, Gheorghe al II-lea, le scapă din mână. Ei merg în *Italia*, unde se frământă oștile regelui Sardiniei cu oștile spaniole, câștigă unele lupte și

pierd altele, până ce, în 1744, Regele francez însuși năvălește în Țările-de-jos austriace.

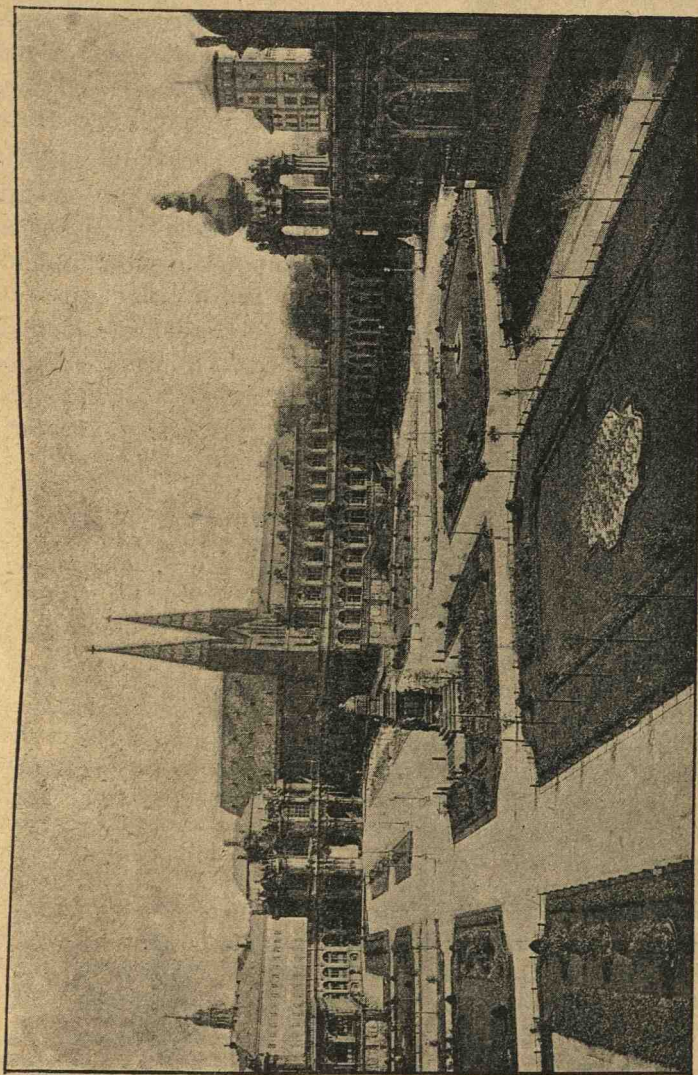

Fig. 14.—Vederea orașului Dresda: Dresda veche, din veacul al XVII-lea, cu clădirile în care sânt astăzi muzeei.

4. Văzând că lucrurile merg bine, Frederic se aruncă din nou acuma. Într'o campanie, el ieă Praga; în cealaltă,

năvăleşte în Saxonia, care eră unită cu Maria-Tereza, şi pune mâna pe Lipsca şi pe Dresda. Din nou, după aceste lovituri, tot aşa de răpezi ca şi cele dela început, Austrieii încheie pacea cu dânsul, recunoscându-i toate cuceririle cele vechi. Din partea lui, şi el recunoaşte şi consimte la încoronarea lui *Francisc de Lotaringia*, soţul reginei Ungariei, ca Împărat german.

5. În acest timp, Francezii izbutiau să ieă, unele după altele, cetăţile şi oraşele întărite din Țările-de-jos. Regele însuşi apărură de câteva ori pe acest câmp de luptă; el se mângâia că va ajunge să se întindă până la graniţa Olandei, înlăturând straja austriacă dela hotarele sale. Dar Împărăteasa, care eră încunjurată de foarte buni generali şi de diplomaţi încă şi mai buni, între care vestitul *Kaunitz*, cel mai meşter om din lume în tot felul de şurubării, ştiură să înjghebe o ligă împotriva ambiţioşilor Francezi, unindu-se, de o parte, cu *Anglia*, iar, de altă parte, cu *Rusia*.

În această din urmă țară, Țarina Ana nu avuse o Domnie lungă. Mulţi dintre Ruşi o priveau ca pe o străină, pentru că tatăl ei era un German şi ea însăşi crescuse şi trăise mai toată tineretea ei în Germania. Poate că ar fi fost înlăturată de pe tron, dacă nu i s'ar fi întâmplat moartea, în anul 1740. Un om care-i stătea foarte aproape, *Biren*, un fel de vântură-țară, pe care ea îl înălțase foarte sus, făcându-l şi duce de Curlanda, hotără moştenirea rusească, chemând la tron pe copilul *Ivan*, nepotul de fică al ducelui de Mecklemburg, de care a fost vorba mai sus.

Ivan acesta n'avea, sârmanul, la proclamarea lui, decât vrâsta de doi ani. Mamă-sa şi tatăl său veniră să cârmuiască în numele Țarului prunc. Şi pe aceştia Ruşii cei adevăraţi îi priveau ca pe nişte străini, ca pe nişte Nemţi care au venit să stoarcă şi să întrebuinteze pentru scopurile lor marea şi sfânta Rusie. Biren, din partea lui, eră foarte urât de toată lumea. Astfel, după foarte puţină vreme, Țarul Ivan fu dat jos, fără ca el să fi putut înţelege că a fost vreodată Împărat, şi închis într'o închisoare, de unde, în viaţa lui întreagă, n'a ieşit şi unde a crescut ajungând om în toată firea, fără să aibă niciun fel de cunoştinţă a lucrurilor din afară, trecând astfel de la copilărie la viaţa întunecată a unui idiot.

6. În locul Țarului-copil Ivan, urmaşul Anei, aruncat la închisoare de răsculaţi, oştile ridică pe tronul rusesc pe

fiica lui Petru-cel-Mare, care trăise cu totul la o parte, cu sfială și cu îngrijire pentru viața ei, neîndrăznind nici să se mărite, pe *Elisaveta*.

Elisaveta purtă întâiu un scurt războiu cu Suedia, căreia îi smulse *Finlanda*, fără să o poată păstră însă la încheierea păcii. Gândul ei și al celor care o încunjurau eră însă și mai mare decât a ajunge în stăpânirea întregului mal al Mării Baltice. În această vreme, Rusia se simți destul de tare și luminată, de europenizată, pentru a se amesteca în afacerile acelei Europe bătrâne, care o desprețuisse până atunci ca pe o țară sălbatecă. Și astfel se încheie un tratat cu Austria. Trupe rusești străbătură întreaga Germanie și ajunseră până la Rin, în apele căruia nu se răsfrânseseră pînă atunci uniforme de ale depărtatului Țar din Răsărit și Miazănoapte.

7. În urma tuturor acestor legături și încercări războinice, se văzură în sfârșit lucrurile destul de limpezi pentru a se putea încheia pace între toți luptătorii. Pacea aceasta dela 1748 se zice dela *Aachen*. Printr'însa Prusia, începătoarea zizaniei, păstră ce cucerise, dar toată lumea recunoștea pe Maria-Tereza ca regină a Ungariei și a Boemiei și pe Francisc I-lea de Lotaringia, soțul ei, ca Împărat german. Franța, care se lăcomise dela început la războiu, nu căpătă nimic. Ba chiar, așa era de mare păcătoșenia regelui, care n'avea ochi decât pentru fel de fel de femei cu purtări proaste, încât ea trebui să dea Englezilor anume locuri din colonii. Cele două Puteri se luptară și mai departe în *India*, unde negustorii englezi și francezi își făcuseră așa-numite *contoare*, locuri în care se păstrau mărfuri, în paguba stăpânitorilor celor vechi ai țării, *rajahii* sau «regii» indieni.

Spania avea noroc și data aceasta: pentru copiii mai tineri ai lui Filip al V-lea, care muri în curând, se căpătau ducatele de Parma și Piacența, așa încât numai principii spanioli stăpâneau acuma în Italia. Și regele Sardiniei luă ceva pentru osteneala pe care și-o dăduse.

LECTIA a XV-a.

Câțiva ani de pace în Europa. Cultura și literatura cea nouă franceză. Coloniile franceze și engleze în India.

1. Câțiva ani a fost apoi liniște, cea ce nu era obișnuit pe acea vreme, când orice suveran n'avea altă grijă decât să caute cum poate hărțui, păgubi și umili pe altul.

Rusia și Austria, cele două vechi dușmance, deși nu se împăcaseră în inimă, totuși nu și-ar fi sărit în cap. Spania nu știa cum să mulțamească lui Dumnezeu pentru binefacerile ce-i dăduse în Italia. Franța și Anglia, care se încercaseră pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, care uneltiseră neconținut una împotriva alteia până la războiul pentru moștenirea austriacă și care se măsuraseră, în sfârșit, și pe uscat și pe Mare în acest războiu, fără să poată ajunge la rezultate trainice, acestea trebuiau să-și mai stea odată față în față cu arma în mână, dar nu chiar acum.

2. Și era păcat de astfel de luptă, păcat pentru civilizația omească. Pe când regele Ludovic al XV-lea umblă numai după vânători și petreceri și adevăratul stăpân la Curtea Franciei era o femeie ticăloasă, căreia regele îi dăduse titlul de marchiză de Pompadour, Francezii munceau pentru propășirea țării și neamului lor.

În acest timp, mintea Franciei, limpede și îndrăzneată, căpătă cuceriri însemnate, mai vrednice de un popor decât încăierarea sângeroasă cu vrăjmașii. După literatura de Curte din vremea lui Ludovic al XIV-lea, alcătuită toată ca să facă plăcerea Regelui și celor din jurul lui, se ridică acum o altă literatură. Aceasta avea un scop cu mult mai înalt decât cealaltă. Ea voia să dreagă toate nedreptățile, să aline toate suferințele și, prin cugetarea dreaptă asupra rostului unei Cărmuiri, să asigure tuturor locuitorilor țării pacea, dreptatea și ocrotirea.

Pe atunci se ridicaseră cei trei frunțași ai literaturii franceze mai nouă.

3. Unul, cel mai cunoscut, era un fiu de avocat din Paris, căruia i se zicea de acasă Arouet și care mai târziu și-a luat însuși numele, care i se părea mai frumos, de *Voltaire*, cu care și-a iscălit toate scrierile și pe care l-a făcut vestit în toată lumea. Nu mai era nevoie să zică cineva Arouet sau să spuie cum îi era numele din botez, pentru că toți știau de acest singur nume: *Voltaire*. În tinereță, a fost

poet, și unele din versurile lui au atârnat mânia puternicilor, pentru că în ele se cuprindeau aluzii dureroase cu privire la dâșii. Pe urmă a făcut de toate : și poezii ușoare, și tragedii, care sânt foarte corecte ca formă, dar n'au nici măreția tragediei lui Corneille, nici dulceața acelor pe care le-a compus Racine. A scris și cărți de istorie, în care a lăudat oarecum pe Ludovic al XIV-lea și altele în care se

Fig. 15. — Voltaire.

cuprinde istorie universală și se schițează viața de viteaz a lui Carol al XII-lea ; a scris și povestiri în proză. Dar însemnătatea lui cea mare este că a atârnat neconținut sufletele tuturor împotriva nedreptății de orice fel, că a biciuit cu scrisul său usturător pe toți cei ce aveau locuri ce nu le se cuveneau sau întrebunțau rău puterea pe care le-o dăduseră împrejurările.

4. Cam de o vârstă cu dânsul era un judecător de la una din Curțile mai înalte ale Franciei: *Montesquieu*. Născut în Sudul țării, acesta eră un istoric, care a scris despre Romani și despre rostul oricărei legi din oricare țară. Lucrarea lui ieă însă o însemnătate mai mare prin aceia că el înțelegea să învețe orice Stat cum trebuie să-și facă legi, adăugând

că legile să fie de o potrivă pentru toată lumea și să n'aibă alt scop decât înălțarea și fericirea țării.

5. Mai tânăr decât ei era un Elvețian, de loc din Geneva, *Jean-Jacques Rousseau*. Acesta era mai mult aplecat spre poezie; era un sentimental care se mândrea cu ce se petrece în inima lui. Rousseau osândeà orice civilizație și laudà starea oamenilor din timpurile cele mai vechi, când trăiau laolaltă după voia firii, fără să-și fi dat ocârmuire, fără să se fi al-

Fig. 16. — Montesquieu.

cătuit în clase și fără să se îndrepte după legi. El asigură pe cetitorii săi că, la început, când oamenii au intrat în societate, ei au făcut între dânsii o înțelegere, un contract, pe care îl numește, într'o cărticică a sa: «Contract social», și că, prin urmare, nimeni nu e îndatorit față de Cîrmuire, față de dregători, față de rege sau față de împărat decât potrivit cu contractul acela. Deci, orice stăpânire deplină, care nu mai întreabă pe cei stăpâniți în niciun lucru, este o stăpânire

nedreaptă, și lumea, *poporul*, cum zicea Rousseau, are dreptul să se ridice și să ceară îndeplinirea, respectarea învoielii.

Ideile acestea sânt, fără îndoială, greșite: prin civilizație, care cuprinde roadele muncii omenști, a ajuns omul să stăpânească natura și să-și stăpânească, îmbunătățindu-l, însuși sufletul său. Iar cârmuirile vin, cu părțile lor bune sau rele, de la nevoia neapărată pe care

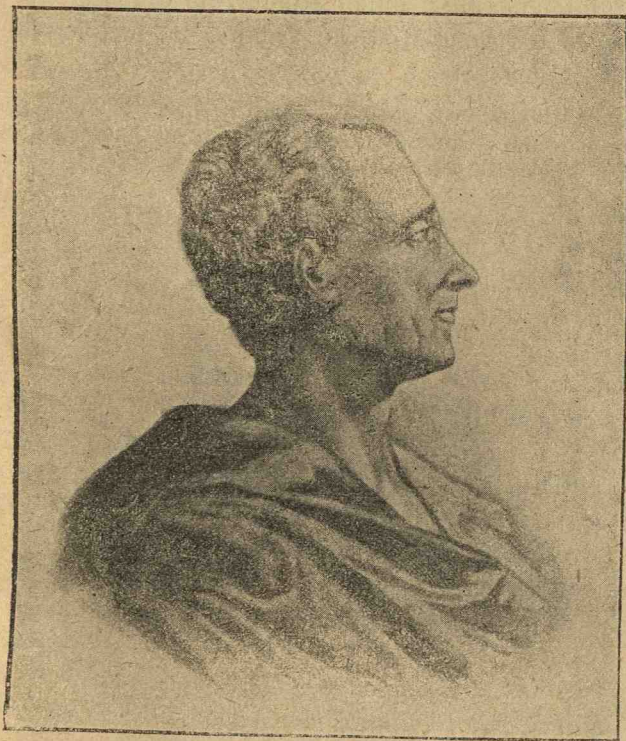

Fig. 17. — Montesquieu, în veșmânt de Roman.

o au oamenii de a lăsa fiecare câte ceva din aplecările sau gusturile sale, așa încât toți să poată trăi cu siguranță la un loc. În orice cârmuire este nedreptate, dar nedreptatea se înlătură, nu atâta cu sila, cât prin înaintarea civilizației, prin îmbunătățirea sufletească ce iese dintr'însa.

Însă Rousseau spuneă părerile sale cu foarte multă patimă și într'o formă foarte frumoasă, așa încât mulți oameni erau loviți de scri-

sele lui. Și ele au avut o foarte mare înrăurire asupra strașnicilor turburări și' măceluri care au venit mai târziu, dând naștere unei societăți nouă.

6. Ludovic al XV-lea nu cetea însă cărțile acestor oameni, căroră le se zicea *filozofi*, nu pentru că făceau filozofie, ci pentru că judecau lucrurile filozofic. El își închipuia că temeiul sânt generalii și diplomații lui, pe când cei trei scriitori găteau o revoluție pe care Dumnezeu, prea ertător, l-a cruțat de n'a văzut-o și el, regele vinovat.

Diplomații lui Ludovic pregăteau pentru generalii lui un nou sir de lupte în care eră să se răspândească însă fără folos singele a mii de oameni nevinovați din toată Europa.

7. Încă de mai multă vreme, Englezii și Francezii se luptau în colonii, și anume în două puncte ale coloniilor pe care le aveau în alte continente: în *India* și în *Canada*.

În India, de peste un veac, deosebite Companii de negoț își făcuseră *contoarele* lor, legând tot felul de relații cu stăpânitorii indigeni. Companiile franceze și engleze sânt cam din aceeași vreme. Englezii au început să îngrijească de negoțul acesta în Indii, unde până atunci stăpâniseră Portughezii singuri, pe vremea reginei Elisaveta. Ei au fost ajutați, între altele, și de faptul că soția regelui Carol al II-lea era Portugheză, și adusese ca zestre soțului ei însemnata localitate *Madras*, din partea de Miazăzi a peninsulei. Din partea lor, Francezii, care n'aveau aceeași putere de a răzbate și aceeași istețime negustorească ca Englezii, își încercară și ei norocul în aceste părți indiene în vremea lui Henric al IV-lea, care, cum se știe, a fost contemporan cu regina engleză Elisaveta. Companiile franceze au fost ajutate foarte mult de acei Francezi care înțelegeau foarte bine că puterea politică a unei țări nu se poate răzima decât pe o viață economică puternică, și, prin urmare, pe o mare bogăție a poporului și a țării. Astfel, un sprijinitor al contoarelor din India a fost și marele ministru Richelieu, din întâia jumătate a secolului al XVII-lea, și acel ministru care a avut supt Ludovic al XIV-lea

grija gospodăriei naționale, Colbert. Între deosebitele localități pe care le ocupaseră Francezii, cele mai însemnate erau Pondichéry, Chandernagor și Karikal, întemeiate cu toatele în veacul al XVII-lea, adică în a doua jumătate a acestui veac, înainte de epoca de întrebuintare a tuturor puterilor și a întregii luări-aminte a Francezilor în războaiele cele mari și ruinătoare de la capătul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

8. Bine înțeles că toate stăpînirile acestea ale Englezilor ale Francezilor, ca și rămășițele stăpînirii olandeze și portugheze de odinioară, n'aveau a face decât numai cu coasta. Negustorii puseseră mîna numai pe un port, unde soseau pe uscat carele cu mărfuri, iar, pe Mare, deosebite corăbii, care veneau să le ia pentru a le duce în țările Europei. În lăuntru, vechea rasă a localnicilor trăia liniștită în vechile ei forme de Stat, și nimeni dintre străini n'ar fi avut îndrăzneala să intre în legături dușmane cu stăpînitorii Indienilor. Acești stăpînitori ai localnicilor se cheamă Rajahi, ceia ce înseamnă «regi», dar asupra tuturor, încă de la începutul secolului al XIV-lea, se așezase o mare putere străină, puterea dinastiei *mongole*.

Știm că, în cei dintâi ani ai secolului al XIII-lea, neamul Mongolilor, condus de strălucitul său Împărat *Ginghishan*, izbutise să cuprindă Persia, Ținuturile vecine, și chiar părți însemnate din Europa. După moartea lui Ginghishan, provinciile Împărăției se făcuseră neatâruncate, și astfel fiecare din ele putea să aibă o soartă deosebită. Pe când alte State mongolice se prăpădiseră mai de vreme, acela ce se alcătuiă dintr'o parte a Persiei, Corasanul, și din partea de Nord a Indiei, se desfășură liniștit mai departe. Ca adevărat întemeietor al acestui Stat însă trebuie să fie privit *Babur*, care a trăit pe la 1500 și care a întemeiat din ruinele monarhiei lui Ginghishan un Stat indo-persan, numit al Marelui-Mongol, Stat despre care în Europa se spuneau toate minunățiile, închipuindu-si Europeanii neștiutori că acolo se găsesc cele mai mari bogății și plăceri de pe fața pământului. După un lung șir de Împărați de aceștia, numiți Mari-Mongoli, se suie pe tronul din Delhi (un oraș care și astăzi a rămas mare și vestit, deși are numai vre-o 200.000 din cea mai mare parte foarte săraci, față de peste un milion de oameni muncitori și în, bună parte, bogați, care trăiau acolo în vremuri mai vechi) *Aureng-Zeib*, care a întrecut cu

mult pe înaintașii săi și a întins granițele Împărăției sale și la Miază-noapte, unde a supus Tibetul, și la Apus, în dauna Persiei, și la Răsărit, în paguba unora dintre stăpânitorii indieni. S'ar fi putut crede despre dânsul că el va izbuti să înlăture pe străinii de pe malul Mării: el eră însă numai o căpetenie ostășească și un monarh în înțeles răsăritean, așa încât aveă nevoie de banul Europeanilor, și eră chiar bu-curos în această privință de dânsii.

9. Oricum însă, el ar fi fost în stare să silească pe Englezi și pe Francezi să trăiască în bună pace și să nu cate a se întinde prin prea multe pozițiuni și rosturi în afacerile Industanului. După moartea lui însă, n'a mai fost unul care să-i samene, și, pe de altă parte, Statul mongol slăbit a fost atacat cu viteză de Șahul viteaz al Persiei, care l-a zguduit și mai mult.

După moartea marelui Împărat mongol *Aureng-Zeib*; negustorii din cele două Companii pierdură frica lor cea veche de puterea împărătească. De acum, ele erau slobode să se hărțuiască între ele, și să-și facă tot răul ce eră cu putință.

10. Totuși până la un timp, guvernatorii francezi căutau să trăiască bine cu Curtea mongolică, ba câte unul eră foarte mândru că i se dădea din partea acesteia titlul de cărmuitor de provincie, sau *nabab* (mai mare decât acest titlu eră titlul de *subab*).

La 1743 ajunge la postul de guvernator francez *Dupleix*, care aveă visuri mari: lăsat fără sfat și fără ajutor, de cele mai multe ori, din partea Guvernului central francez, el găseă însă mijloacele care erau de trebuință pentru a întinde hotarele așezărilor franceze. Soția sa, o Portugheză, îi eră de mare folos în această privință. În timpul războiului pentru moștenirea austriacă, el găsi prilej de a atacă Madrasul, pe care îl și luă. Toate încercările Englezilor de a-și căpăta înapoi cel mai frumos oraș din India, rămaseră zădarnice, deși ei erau ajutați de unul din stăpânitorii băștinași, de nababul provinciei *Decan*.

După încheierea păcii, Englezii și Francezii din India urmară cu vechile lor vrăjmășii, cu deosebire numai că nu se luptau sub numele lor, ci sub numele deosebitelor căpetenii indigene, care doreau să aibă puterea într'o provincie sau alta. Dela o bucată de vreme însă, se putea vedeă că Englezii, care aveau în fruntea lor pe *Robert Clive* (cetește: Claiv), se împuterniceau

Ei izbutesc să câştige însemnatul Ținut al *Bengalului*. Francezii trimeseră trupe nouă și un comandant pentru ca să împiedece această întindere a puterii dușmane, dar ei n'aură noroc, și comandantul cel nou, *Lally Tollendal*, fû prins la Pondichéry, unde se închisese.

LECTIA a XXVI-a.

Coloniile engleze și franceze în America de Nord.

1. În același timp, în America se purtau lupte mărunte, de fiecare clipă, între coloniștii englezi și coloniștii francezi. Întinderea franceză în aceste Ținuturi s'a făcut cam în același timp ca și în peninsula Industanului, adecă la începutul veacului al XVI-lea, precum știm din lecțiile de anul trecut. Iarăși, ca și în Industan, înaintarea franceză în continentul cel nou a fost foarte mult ajutată de politica economică harnică și îngrijită a lui Colbert. Zădarnic încercară Englezii să gonească din părțile Canadei, unde Francezul *Champlain* zidise, încă dela începutul veacului al XVI-lea, orașul *Québec*, pe adversarii lor firești. Francezii erau foarte puternici aici și intemeiară un mare număr de alte așezări, în care se vorbea franțuzește și se trăia după datinele franceze, întocmai ca în țara de unde pleaseră. În timpul războiului pentru moștenirea Austriei au fost atâtea ciocniri pe malul râului Saint-Laurent, dar starea de lucruri rămase cam aceiași.

2. Din partea lor, Englezii trecuseră pe teritoriul unde sânt astăzi Statele-Unite, în atâtea rânduri, siliți mai mult de prigonirile politice și religioase ce le îndurau în patria lor, decât îndemnați de dorința de a câștiga în aceste părți o bogăție nouă.

Cea mai veche provincie colonizată de dânșii poartă numele de *Virginia*, fiindcă s'a alcătuit pe vremea când Anglia eră stăpânită de o regină ce nu voise să se mărite, Elisaveta. În deceniile următoare, regii Angliei, urmași ai Elisavetei,

ochii și nu mai făcură greșelile pe care le făcuse nenorocitul Bing. Astfel, până la sfârșitul războiului, în toate întâlnirile pe Mare, Anglia a fost biruitoare.

2. Regele Angliei era, în același timp, cum știm, și Elector de Hanovra, și în jurul lui se învârtea viața politică a colțului nord-vestic, de către Olanda, al Germaniei. Data aceasta, Francezii nu mai urmară calea lor din războiul pentru moștenirea Austriei. În loc să se ducă în Țările-de-jos, cu regele sau cu generalii vestiți în frunte, pentru a încunjură și cuceri pe rând deosebitele cetăți, ei pătrunseră în *Hanovra* și în *Hesa*, căutând să facă tot răul cu putință regelui Angliei în această țară de lângă Rin. Căci, la dreptul vorbind, Gheorghe al II-lea ținea mult mai mult la Hanovra decât la Coroana lui engleză; el se ducea foarte dese ori acasă în Germania și petrecea luni întregi de zile acolo. Aproape niciunul dintre suveranii aceștia din Casa de Hanovra nu s'a privit, până în veacul al XIX-lea, așa de mult ca Englez, cât se privea ca German.

3. Odată oastea engleză, comandată de un principe din familia regală, a fost încunjurată de Francezi la *Closter-Seven* și prinsă, ceia ce eră, fără îndoială, o mare ispravă din partea oștilor lui Ludovic al XV-lea. Dar cu atât nu se hotărâ soarta luptelor, și, peste câteva luni de zile, iarăși o armată engleză se luptă în părțile acestea cu biruatorii de la *Closter-Seven*. Anglia putea să ducă oricât de multă vreme războiul în acest chip: pe Mare, știă bine că va birui, și, an de an, ea câștigă tot mai mult teren afară din Europa, atât în Indistan și Canada, cât și în insulele cele mari și roditoare de sub cerurile fericite, care se cuprind în așa-numitul golf de Mexico. În Europa, pe uscat, ea nu cheltuia și nu-și obosea puterile proprii, pe când luptătorii pentru cinstea Coroanei franceze și apărarea sau întinderea pământului francez erau Francezi ei singuri, care, oricâte biruințe ar fi câștigat, totuși, într'un războiu așa de lung și de greu, trebuiau să se istovească, să-și piardă nădejdea. O bucată de vreme, Englezii răspândeau, în loc de sânge și vieți omenești, numai bani, de care credea toată lumea că aveau destui.

Soldații lor erau, prin urmare, Germani, luați de la deosebiți stăpânitori mai mici ai Germaniei, care se deprinseseră a trăi în felul strălucitor și aducător de cheltuială al lui Ludovic al XIV-lea și al XV-lea și care din veniturile, lor, nu erau în stare să ție o pompă și o strălucire ca acelea.

Prin urmare, acești oameni fără simț și fără conștiință vindeau Angliei, pentru o anume pensie, care se plătea de la Londra în fiecare an, un număr de soldați culeși din ținuturile lor. La atâta neomenie ajunseseră prin urmare unii stăpânitori de popoare în secolul al XVII-lea! Dacă este o nevoie ca oricine locuiește o țară și face parte dintr'un neam să fie în stare în anume clipe să-și jertfească averea, liniștea, sănătatea și viața pentru păstrarea țării, pentru înflorirea neamului, ce nelegiuire mai mare se poate închipui decât aceea de a sili pe un om să meargă cu primejdia vieții sale împotriva unui dușman cu care, nici el, nici neamul lui n'au nimic a face, care nici măcar nu-l plătește cu bani, ci banii aceștia se dau numai stăpânitorului său nelegiuit!

4. Prusia nu voiă mai mult decât Silezia, pe care o căpătase încă din războiul cel d'întăiu împotriva Mariei-Terezei.

Dar pe vremea aceea nu eră de ajuns să fi căpătat o țară și să ți se fi recunoscut prin pace stăpânirea asupra ei, ci trebuia să slăbești pe dușman așa de mult, încât, cu toată dorința lui, el să nu poată veni din nou împotriva-ți pentru a lua înapoi ceea ce pierduse. Atunci nu hotărau în viața Statelor popoarele, care au nevoie de liniște pentru munca lor, ci diplomații, care căutau să înainteze prin intrigi și șiretenie, care întrebuințau toate mijloacele pentru a-și linguși suveranul, și generalii, care doreau strălucire, înaintare și câștig în războaie nouă. Maria-Tereza aveă un ministru foarte isteț, pe Kaunitz, care nu hrănea niciun alt gând decât să umilească pe Frederic al II-lea și să aducă înapoi vremile cele bune pentru Austria, făcând, între altele, să i se dea înapoi Silezia.

Dar Frederic trebuia să fie totdeauna pe pază. El mai dorea încă să răsplătească vecinului său din Saxonia tot gândul rău pe care i-l purtase acesta totdeauna. Fără îndoială că ar fi fost foarte bucuros dacă ar fi scăzut hotarele Saxoniiei și ar fi adaus la țara sa o parte din pământurile Electoralului, acest aliat al Austrieilor. Astfel, având Silezia la granița răsăriteană, o parte măcar din Saxonia, de-asupra Boemiei, el s'ar fi simțit mult mai bine asigurat pentru viitor.

Prin urmare, când s'a început din nou războiul, trupele prusiene au pătruns, după vechea datină, aici, în Saxonia, au gonit pe Elector și au pus stăpânire pe toate pozițiunile aces-

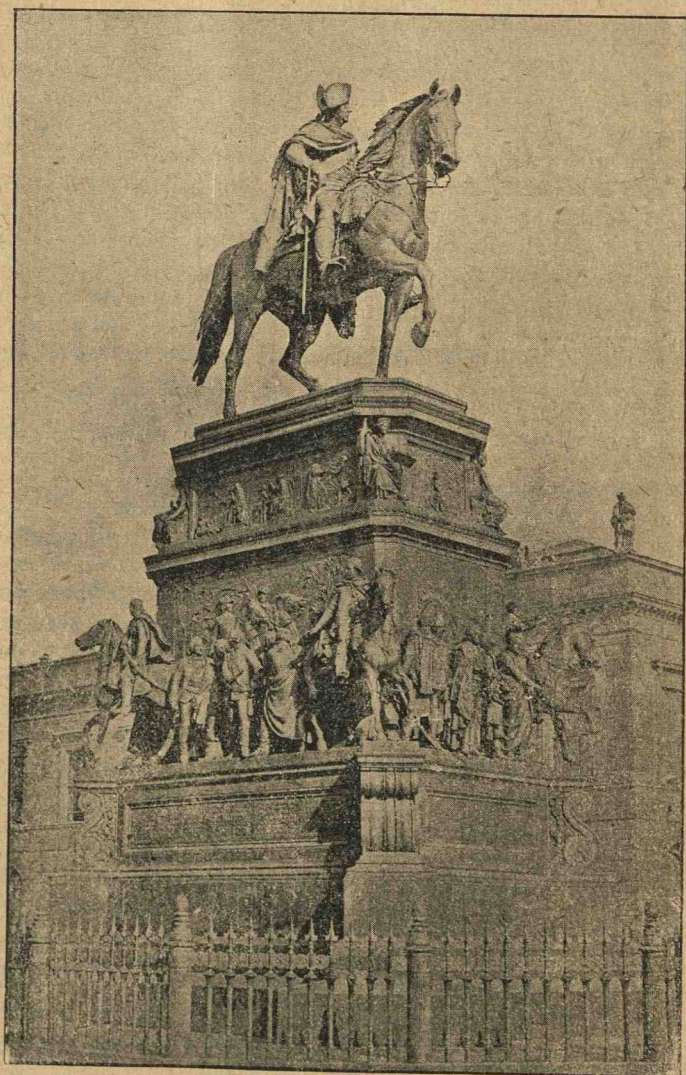

Fig. 18.—Statuia din Berlin (de Rauch) a lui Frederic al II-lea. Pe pedestal, cei mai mari generali și fruntașii țării în domnia lui.

tuia. Șase ani de zile întregi, Prusienii au stat aici, și oștile lui Frederic al II-lea au garnisonat cele două orașe de căpetenie din Saxonia: *Lipsca* și *Dresda*. Iarăși a încercat Frederic să ocupe și o parte din *Boemia*, dar fără să aibă gândul de a rămâneă vre-odată acolo.

Din partea lor, Austrieii, care aveau acum generalii vestiți, în stare să bată și pe Frederic al II-lea, precum erau generalul *Laudon* și generalul *Dawn*, făcură necurmăte năvăliri în Saxonia pentru a înlătură de acolo stăpânirea prusiană, și chiar în Silezia, pe care nădăjduiau să o poată cuceri din nou pentru suverana lor, Maria-Tereza. Austria se mândrește cu războaiele acestea, în care ea a câștigat un număr de biruinți foarte însemnate și în care conducătorii oștirilor sale au dat dovezi de adâncă cunoștință a strategiei (adecă a meșteșugului militar care te face să învingi și să înlături pe dușman, nu prin lupta cu arma albă sau prin atacuri de cavalerie, ci printr'o socotire dibace a drumurilor și localităților). Dar Frederic eră om în stare a scăpă din toate greutățile. Cea mai însemnată biruință din toată viața lui, poate, a fost cea dela *Rossbach*, când toată lumea îl credeă pierdut. O singură dată a avut și el neîncredere în viitorul său: chiar și vorbea într'o scrisoare către un prieten, că nu i-a rămas altceva decât să moară ca un rege. Eră prea meșter însă în ale războiului, eră prea iscusit în găsirea mijloacelor prin care să scape de greutățile cele mai mari, și ostașii săi erau prea bine pregătiți și prea ascultători, pentru ca vre-o țară, chiar mai mare decât Prusia lui, să fie în stare a-l răpune.

LECȚIA a XVIII-a.

Amestecul Rusiei în războiul de șapte ani. Italia și războiul. Spania ieă parte la războiu. Încheierea păcii.

1. În Rusia stăpâneă, cum știm, la începutul acestui războiu, Împărăteasa *Elisaveta*. Aceia care o sfătuiau, găsiră că

ar fi bine ca Rusia, sub Împărăteasa cea nouă, ca să dea dovezi despre însemnătatea și puterea ei, să se amestece în acest al doilea războiu austriac, precum se amestecase în cel d'întăiu. Astfel, iarăși, regimentele rusești, care erau făcute și înarmate întocmai ca regimentele europene, și care erau mai răbdătoare, mai supuse și mai gata de jertfă decât cele ale Europeanilor mai civilizați, trecură granița, năvălind în Prusia răsăriteană. Rușii n'aveau de loc gândul de a cucerii această provincie, pe care Frederic n'ar fi lăsat-o în mâna dușmanului cu nici-un preț. Dar, precum s'a zis, scopul rusesc eră altul: să arate numai că sânt și Rușii în Europa și că nu se poate purta un războiu însemnat pe continent fără amestecul și înrăurirea lor. Astfel, ei ajunseră a cucerii și Capitala Prusiei răsăritene sau ducale, orașul *Königsberg*. Ei meraseră chiar și mai departe, până la râul Oder, amenințând *Frankfurtul*, și, într'un timp când Frederic eră prins cu totul aiurea și nu se află în stare să apere Capitala sa, intrară chiar în *Berlin*. Dar aceasta n'avea nicio însemnătate, pentru că, după ce Rușii cerură un preț de răscumpărare, ei fură siliți să plece din acest oraș, unde Prusienii ar fi fost în măsură să-i încunjure și să-i prăpădească peste câțva timp. Ei se întâlniră cu oștile prusiene în mai multe lupte, și 'ntr'una din ele, ei izbutiră să câștige biruința. Lucrul acesta nu e de mirare, de oare ce Rușii erau foarte mulți, foarte supuși și, pe lângă acestea, ei nu mai aveau alți dușmani decât numai pe Prusieni, pe când oștile prusiene erau împărțite în atâtea locuri, împotriva atâtor puteri vrăjmașe.

Ca să înțeleagă cineva bine biruințele rusești, trebuie să mai țină samă încă de un fapt: anume de acela că generalii lor nu-i cruțau cătuși de puțin; ei voiau să biruiască pe dușman cu orice preț,—să fi prăpădit chiar mai bine de jumătate de oștire. Aceasta este totdeauna taina biruințelor celor mari pe care le câștigă sălbatecii asupra popoarelor civilizate.

2. În Sud, războiul al doilea între Frederic și Maria-Tereza, zis și Războiul de șapte ani, a avut mai puțină înrăurire. Data aceasta, nu s'au dat lupte în Italia, ale cărei câmpii

bogate și orașe înfloritoare au fost cruțate prin urmare de nenorocirile pe care le aduc totdeauna luptele. Însă ministrul lui Ludovic al XV-lea, *Choiseul*, o fire aplecată către intrigă, a fost în stare să câștige, într'un anume moment, pentru o alianță cu Franța pe toți principii din familia regală spaniolă. Se alcătui atunci un *pact de familie*, de oare ce dintr'însul făceau parte toți suveranii din Casa de Bourbon, care stăpâneau asupra deosebitelor țări din Europa. Deci, lângă Regele Franciei se află acum al Spaniei, precum și rudele sale, care stăpâneau în Italia de mijloc sau în cea sudică.

3. Pe atunci eră rege în Spania, după moartea fratelui său, care și el urmase lui Filip al V-lea, *Carol al III-lea*, același care fusese cel dintâiu rege al Neapolei din dinastia de Bourbon. Carol nu sămănă cu fratele și tatăl său; eră un om de o fire aleasă, un om cu inima bună, care se îngrijea de binele supușilor săi și eră în stare să înlăture toate prejudecățile cele rele ale trecutului. Și în Neapole și în Madrid, el a căutat să facă ceia ce făcea în timp de pace Frederic al II-lea în țările sale, să se îngrijească de o bună administrație financiară, să ajute munca poporului său în toate ramurile și să îndrepte această muncă pe tărâmurile nouă ale industriei, așa încât să nu mai iasă banii țarei pentru mărfuri străine. Pe lângă aceasta, el nu eră, ca atâția din înaintașii săi, în robia desăvârșită a unui cler care nu înțelegea că menirea preotului este numai să săvârșească slujba dumnezeiască și să aline sufletul oamenilor, ci credea că preoțimea este chemată să stăpânească în dauna mirenilor viața omenească în toate împărțirile ei. Miniștrii lui Carol, un *Tanucci* în Italia, un *Aranda* în Spania, erau oameni luminați, cu idei înaintate, care voiau să cârmuiască țara pentru binele ei și pentru gloria suveranului, iar nu pentru interesele materiale ale clerului, care uitase învățăturile de sărăcie de pe vremea Apostolilor.

4. Totuși, așa cum eră el, Carol nu înțelese ce pagubă mare putea să aducă Spaniei amestecul ei în războiul de șapte ani. În adevăr, ce aveau să câștige Spaniolii? În

Italia, aveau cât le trebuia; coloniile nu erau în stare să și le stăpânească. La atâta ispravă au putut ajunge prin amestecul lor în războiu că au pierdut o parte din colonii, mai ales pe acelea care se găsesc în golful Mexicului. Englezii au izbutit să cucerească însemnata insulă *Cuba* și să intre chiar în Capitala ei, Havana. Iar, pe de altă parte, ei au pus mâna pe marele arhipelag care se află la Nord-Vestul Oceaniei și în apropiere de insulele Sonde, de la Sud-Ostul Asiei, anume *Filipinele*, cu capitala lor Manilla. Scump au plătit astfel Spaniolii cinstea de a fi încă odată aliații vecinilor lor de peste munte, Francezii.

5. În 1762, Puterile ce se luptau erau destul de obosite și soarta luptelor se deslușise în destul pentru a se încheia pacea. În sfârșit, Împărăteasa Elisaveta murise, și urmașul ei, un nepot, *Petru*, fiul Anei de Holstein, se uită la Frederic al II-lea ca la omul după care trebuia să se ieie în toate faptele sale și căruia era gata să-i vie în ajutor, chiar și cu paguba politică a țării sale. Pacea fu iscălită întâiu de Francezi și Englezi. Prin ea, Anglia păstră cuceririle ei în *Acadia* și *Canada*, precum și în insulele vecine. De la Spania smulse întinsa peninsulă *Florida*, dela Sud-Ostul Statelor Unite de astăzi, și, în apropierea acesteia, ea căpătă dela Francezi o țară mult mai mare decât țările mari din Europa, numită *Luisiana*, după numele lui Ludovic al XIV-lea. Altfel, Spania își căpătă înapoi Cuba și Filipinele, iar Franța un mare număr din insulele americane și orașele indiene pe care le pierduse. Abia în anul următor se împacă și Austria cu Prusia prin tratatul de la *Hubertsburg*, încheiat cu câteva zile numai după tratatul definitiv între Puterile apusene și sudice, care fusese iscălit la Paris. Între cele două Puteri germane, nu se făcea nicio schimbare de hotare.

LECTȚIA a XIX-lea.

**Starea Angliei în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea.
Răscoala coloniilor din America-de-Nord.**

1. Dar vechea dușmănie între Franța și Anglia avea nevoie de încă un războiu, al treilea. Data aceasta însă, Anglia n'a fost aceia care a dorit să scoată iarăși corăbii din porturi și să cumpere soldați din Germania, ci războiul a fost impus de împrejurări protivnice.

Deși, prin schimbarea de rege din 1688, țara aceasta scăpase de grija tiraniei regale și de întoarcerea vremurilor catolicismului, deși regii cei noi din Casa de Hanovra stăteau foarte bucuroși închiși în palatul lor, unde duceau o viață simplă ca a oricărui orășean, totuși stăpânirea aceasta a țării prin Parlament avea și părțile ei rele. Parlamentul era alcătuit dintr'o Cameră de sus și o Cameră de jos. Din cea d'întăiu făceau parte Lorzii, adică coborâtorii familiilor celor vechi din Anglia. Aceștia nu erau niște oameni deosebit de luminați și patrioți; pentru dâșii venirea la Parlament era prețuită numai din punctul de vedere al cinstei. Cealaltă Cameră era alcătuită din reprezentanții deosebitelor comitate și ai unui număr de orașe: trebuie să se țină seamă însă, că numai unele orașe, și nu cele mai mari, trimeteau reprezentanții lor în Parlament. Trimeteau numai acelea care aveau acest drept din vremurile îndepărtate ale evului mediu. Așa încât orașele cele nouă, oricât ar fi fost de muncitoare și de bogate și de bine locuite, erau lăsate fără reprezentanți, pe când cine știe ce oraș care fusese foarte însemnat în veacul al XIV-lea poate, dar care decăzuse de atunci neconținut, și acum era numai un sat sau o adunătură de căsuțe, orașul acesta avea deputat în Camera de jos. Multe dintre orașe nu alegeau pe omul cel mai destoinic și cel mai curat pentru a-l trimete să dezbătă chestiile privitoare la binele țării întregi; cu atât mai rău se alegeau deputații comitatelor. Pentru ca o țară să se cârmuiască bine, ea însăși trebuie să întrunească multe însușiri. Una e ca buna-stare să fie foarte răspândită, așa încât alegătorul să n'aibă nevoie de banul pe care vrea să-l răspândească cel ce dorește să fie ales. Pe de altă parte, trebuie ca alegătorii să-și dea seama că nu sânt niște oameni răzleți, care au să-și caute fiecare de plăcerile și gusturile lor, ci că fac parte dintr'un popor și sânt datori, deci, să aibă în vedere, atunci când aleg, numai scopurile cele mai înalte ale aceluia popor.

astfel în adunarea Statului Pensilvania, și dădă aici o mulțime de sfaturi bune, care fură ascultate pentru folosul locuitorilor acestui Stat. Franklin, prin învățătura pe care însuși și-o câștigase, căci nu urmase nicio școală înaltă, ajunsese și un adevărat om da știință. El se îndeletnicea cu studii privitoare la *electricitate*, și, gândindu-se multă vreme la această mare putere ascunsă din lume, găsi mijlocul de a apăra de loviturile ei sfărâmătoare clădirile, prin paratrăsnet, vârful acela de metal care primește electricitatea din nori și o strecoară pe lângă clădire, fără s'o vatăme întru nimic, într'o groapă, unde se pierde apoi în pământ.

4. Pe Franklin îl trimeseră prin urmare Americanii la Londra ca să arate drepturile lor. Aici stătă el o bucată de vreme, izbutind în parte în misiunea care-i fusese încredințată.

Însă lucrurile merseseră prea departe pentru a se putea statornici din nou buna înțelegere din alte timpuri.

Dacă în veacul al XVIII-lea locuitorii unei țări ar fi simțit că țara este a lor și că această țară a lor trebuie să slujească țințelor mai înalte ale unui neam, atunci locuitorii din coloniile engleze ale Americii-de-Nord s'ar fi învoit să facă jertfa avutului lor pentru a sprijini Anglia, țara de unde plecaseră. În această vreme însă, părerile cu privire la rosturile unei țări erau cu totul altele. Se credea că țara este a regelui, sau a dinastiei, sau a unui număr de oameni în situații mai înalte, care o călăuzesc potrivit cu interesele lor. Deci, deși vorbeau limba engleză, deși purtau nume englezești și aveau rude în Anglia, locuitorii din America-de-Nord se gândeau, înainte de toate, în chip practic, la nevoile lor de toate zilele, la câștigul pe care-l puteau avea și la ușurarea cât mai mare a sarcinilor de dăjdii ce apăseau asupra lor. Așa încât, fără să se gândească la strâmtorarea în care se află Anglia, ei merseră până la răscoală, înecând un transport întreg de ceaiu, care soseă într'un port al lor. În felul acesta, ei arătau că nu voiesc să primească de acum înainte niciuna din mărfurile care veneau din alte colonii engleze împovărate cu taxele pe care nu voiau și ei să le recunoască. Mai bine să-și aducă singuri ceaiu, ori să se scutească de ceaiu, sau de rochii de mătăasă, sau de hârtia cea bună, decât să se învoiască la o călcare a drepturilor și la o jignire a intereselor lor bănești.

5. Cea d'întăiu măsură pe care o luară răsculații, fu să se adune pentru a face declarația solemnă a *drepturilor* pe care nu înțeleg să le părăsească niciodată. O adunare, strânsă în orașul *Philadelphia*, fixă aceste drepturi. Pe lângă drepturile istorice care ieșeau din Constituția engleză și din pri-

vilegiile speciale ale deosebitelor colonii, se adăugeau însă și drepturile *firești*, care nu erau scrise în niciun document vechiu sau nou, dar care, după părerea Americanilor, veneau dela sine, din felul cum s'a alcătuit societatea omenească. Eră, prin urmare, o înrăurire a *filozofiei* aceleia care se formase întâiu în Anglia și care se răspândise pe urmă în Franța, unde căpătase, cum văzurăm, trei reprezentanți de frunte, și care acuma strabătea toate părțile lumii. Oameni tineri, călăuziți de principiile filozofiei, credincioși ai științei celei nouă de Stat, se aflau și aici, în America. Unul dintre dâșii era chiar Franklin, un altul se află încă în rândurile armatei coloniale: eră Gheorghe *Washington* (cet.: Ūșinîtî), un moșier.

6. Părerea tinerilor învinse, și, când Anglia trimese ostașii săi împotriva răsculaților din colonii, Americanii aceștia se hotărără să nu părăsească în niciun chip lupta, să meargă cu dânsa, oricâte jertfe ar face, până la biruința deplină.

Englezii găsiseră acuma niște dușmani tot așa de puternici ca și dâșii în ceia ce privește energia și îndărătnicia, în aceste elemente engleze dezlipite de câteva zeci sau sute de ani de pământul englez pentru a întemeia în acest continent depărtat o civilizație nouă, purtând însă în suflet și așezăminte pecetea, ușor de recunoscut, a poporului englez.

Războiul ținū mulți ani de zile. Încă în 1776, coloniile se declaraseră neatârinate, rupând orice fel de legături politice și economice cu regatul englez.

De o parte, luptau soldați germani pe care Anglia îi căpătase de la principii lor și care aveau în frunte pe cei mai buni generali ce stăteau la îndămâna Ministeriului englez în această vreme. De altă parte, erau numai oameni care nu învățaseră niciodată meșteșugul armelor și trăiseră până atunci în cea mai mare parte cu lucrarea de pământ sau cu meșteșuguri, ca negustori, medci, avocați prin orașe.

7. S'ar fi crezut că răsculații sânt mai slabi decât puterile militare venite din Anglia. Cu atât mai mult, cu cât Statele nu erau deprinse să lucreze împreună, și, chiar în războiul acesta pentru libertate, fiecare ar fi vrut bucuros să stea el în frunte și să tragă folosul cel mare. Însă nu

eră așa: totdeauna un popor se luptă mai bine atunci când se află în cuprinsul hotarelor sale; Englezii și soldații germani închiriați pentru acest războiu nu cunoșteau însă de loc părțile Americii. Apoi, asupra sortii unui războiu hotărâște foarte mult simțul pe care-l are în sine fiecare din părțile care se luptă.

Dar, pe când soldații străini plătiți de Anglia veneau din supunere și frică pentru a sprijini o cauză ce n'avea nimic a face cu dânsii și nu vorbea de loc inimii lor, coloniștii știau foarte bine că ei apără, nu numai drepturi care le se păreau sfinte, dar întreaga lor situație de atunci și întreg viitorul fiilor și urmașilor lor.

Fig. 20. — Washington.

8. Deși pe acea vreme legăturile între țări erau mult mai rare și mai puțin însemnate decât în timpul nostru, așa încât numai cu greu se putea afla ce se petrece într'un loc așa de depărtat cum eră America de nord, deși conducătorii armatei americane nu erau oameni cunoscuți și biruințele pe care se întâmplau să le câștige erau biruințe mărunte, câștigate cu trupe puține, — cu toate acestea, dela o bucată de vreme, toată lumea în Europa vorbea numai de silința pe care o făceau acești oameni viteji, ce-și apărau dreptatea și țara.

În tineretul francez care se ridică atunci, eră o mare pornire de simpatie pentru cauza americană.

LECTIA a XX-a.

Franța cea nouă a lui Ludovic al XVI-lea. Războiul cu Anglia pentru neatârnarea coloniilor americane.

1. Regele Ludovic al XV-lea murise după o lungă viață rușinoasă, și nimeni nu i-a plâns moartea, care n'a fost mai puțin ticăloasă decât viața lui. Îi urmă nepotul său de fiu, căci fiul îi murise de mai multă vreme, un nepot care se chema și el tot Ludovic, și în rândul regilor Franciei e *Ludovic al XVI-lea*. Noul rege era încă foarte tânăr și avea aceleași idei și sentimente ca și supușii săi de aceeași vârstă. Franța cea tânără nu sămăna de loc cu Franța cea bătrână. După oameni care căutau numai de petreceri și erau siguri că nu poate să fie o țară mai fericită decât e țara lor, veniseră acum alții care erau încredințați că Franța merge spre ruină pe urma tuturor greșelilor și păcatelor care se făcuseră în trecut și că acum trebuie să se iea hotărâri mari și îndrăznețe pentru a o scăpa de peire și pentru a-i asigura un viitor îndelungat și cinstit. Mântuirea o așteptau însă cu toții, nu dela o îmbunătățire înceată, care să țină seamă de adevărata stare a lucrurilor, — ci dela o schimbare fulgerătoare, care trebuia să înlăture tot ceia ce ființa până atunci și să puie în locul unei societăți socotite nedrepte o *altă* societate, întemeiată pe temeliile arătate de *școala filozofilor*. Și Regele credea că trebuie reforme, și de aceia, chiar în cei d'intâiu ani ai domniei lui, el căută să descopere dintre fruntașii generației mai tinere pe acela care ar fi fost în stare să îndeplinească o faptă așa de însemnată, dar așa de grea.

2. Între aceia căroră le-a dat o asemenea însărcinare, doi mai ales au avut un rol de căpetenie: unul, *Turgot*, făcea parte dintr'o școală economică nouă. Acesta cerea, pe de o parte, supunere la aceleași sarcini față de Stat a oamenilor din deosebitele clase sociale, fără să țină seamă de *privilegii*, care nu mai puteau avea rost în împrejurările cele nouă. Pe de altă parte, el cerea înlăturarea tuturor piedecilor ce se

puseseră până atunci luptei libere între toți cei care se împărtășesc la munca națională.

Deci doreă să nu mai fie, cum fuseseră până atunci, anumite privilegii pentru unii negustori, anumite alcătuiri ce-și aveau începuturile

Fig. 21. — Scenă din Franța dela țară a veacului al XVIII-lea (după un tablou).

încă din veacul de mijloc și care sileau pe fiecare meseriaș să lucreze numai în anumite cadre: breslele. Ideia lui Turgot era, fără îndoială, mare, și tocmai pentru că el ținea la aducerea ei întreagă întru îndeplinire, un Ministeriu al lui nu putea să dăinuiască mult față de im-

potrivirea tuturor acelor care își vedeau, prin planurile lui, interesele lor de căpetenie jignite.

3. Cellalt sfătuitor însemnat al lui Ludovic al XVI-lea, care proiectă să schimbe cu desăvârșire țara, fără ca regele să piardă însă situația și drepturile lui, eră un bancher din Geneva, *Necker*. Se pricepea foarte bine, ca un om de meșteșug ce eră, la afaceri bănești. El fû chemat la dregătoria de director-general al finanțelor pentru ca să scoată Franța din prăpastia în care părea că trebuie să se prăvale.

4. Căci datoria cea veche a lui Ludovic al XIV-lea nu fusese plătită, și Regența adăusese și ea alte sarcini pe lângă acelea pe care le lăsase războinicul și cheltuitorul rege. După aceasta venise viața de petreceri luxoase și de desfrâu necruțător a lui Ludovic al XV-lea, și se poate zice că, un veac aproape, Franța nu mai avu o administrație financiară vrednică de acest nume.

Dacă se făcuse o încercare de a drege reaua stare a Vistieriei, această încercare se petrecuse în împrejurări cu totul nesigure și primejdioase : se primise planul unui străin, unui Scoțian, Law (cet. Lò), de a se înlocui mersul banului cu mersul hârtiei de credit, care trebuia schimbată în bani atunci când va fi înfățișată la Casele publice (așa cum este hârtia noastră de bancă față de moneda sunătoare în care poate să fie schimbată). Pentru ca o astfel de hârtie să aibă prețul adevărat, Statul sau o legătură de bancheri trebuie să fie totdeauna în stare a o schimba pe aur, strâns la un loc și bine păzit în cuprinsul așezământului care răspândește hârtia. Dar Law n'avea banii care i-ar fi trebuit ca să chizăsluiască toate hârtiile de credit pe care le răspândea în toate părțile. Planul lui de a căpăta bani prin întreprinderi mari în colonii, al căror monopol i se dăduse, cerea prea mulți ani de zile. Până atunci, lumea, care cumpărase nebunește hârtii de acestea, pierdû încrederea în ele și alergă să le schimbe pe bani. Bani însă nefiind, a fost o adevărată nenorocire națională. De atunci nu s'a mai luat în toată domnia lui Ludovic al XV-lea nicio măsură pentru a se înlătura falimentul Statului.

5. Dela priceperea și credința, dela puterea de muncă a lui Necker, așteptă Ludovic al XVI-lea dregerea situației financiare desperate. Necker a alcătuit în adevăr cel d'întăiu budget, cea d'întăiu expunere sistematică a veniturilor, în cea

mai mare parte mâncate înainte sau amanetate, și arată că atâtea cheltueli ar trebui să fie neapărat scăzute. Dar cu atâta nu se putea ajunge la scopul dorit. Ar fi trebuit dări nouă și îndrăznețe, pe care clasele privilegiate, nobilimea și clerul, nu voiau să le plătească.

6. Astfel stăteau lucrurile în Franța, când întâmplările din America-de-Nord treziră simpatiile tuturilor tinerilor dela Curte și din armată, care ar fi vrut să se facă o Franță nouă pe baza ideilor filozofice. Unii dintre dâșii pleacă chiar în America, cum a făcut tânărul, frumosul și foarte viteazul *Lafayette*, și acolo ajutară prin avântul lor mare de Francezi la câștigarea atâtor biruințe împotriva Englezilor.

Încă de pe atunci, în Franța avea o putere deosebită *opinia publică*. Miniștrii și regele trebuiau să țină seamă, de voie, de nevoie, de părerea pe care o avea în orice chestie fruntașii societății franceze din Paris. Așa a fost și la această întâmplare a răscoalei coloniilor americane.

Încă din anul 1778, corăbii franceze luptă în potrive corăbiilor engleze, și războiul începuse.

7. Războiul acesta se poartă în întregime pe Mare. Niciodată trupe franceze nu trecură în Germania ca să lupte împotriva trupelor plătite de către Englezi, cum se întâmplase până atunci. Numai câteva regimente franceze au debarcat pe coastele Americii și au luat parte acolo la șirul de lupte mici din care se alcătuește întreg lungul războiu pentru libertatea coloniilor engleze. Flota spaniolă luptă încă dela început alături de flota franceză, cu gândul de a izbuti să capete îndărăt dela Englezi insula *Minorca* și *Gibraltarul*. Cu toate că Gibraltarul a fost încunjurat de o mare flotă franco-spaniolă, totuși nu s'a ajuns la nicio ispravă, pe cînd *Minorca* a trecut în adevăr în mâinile Spaniolilor, fără ca Englezii să le-o mai poată smulge.

8. Aiurea nu se putea purta războiu dintr'o mulțime de motive. Italia era pe deplin rînduită, și aici nimeni n'avea interes să stărneasca lupte nouă. Imperiul era încurcat încă în chestia moștenirii bavareze: murise adevărat Electorul Bavariei, fără să lase urmaș, și moștenirea lui a trebuit să treacă asupra Electorului Palatin. Austria căută să-l facă pe acesta a plăti învoirea ei prin însemnate cedări de teritorii bavareze, lucru

la care firește că se împotrivea Prusia, care nu voia să crească în nici-un chip și la niciun loc puterea austriacă. A fost un războiu în care se poate zice că nu s'a vărsat sânge de loc: oștile 'au stat multă vreme față în față, săpând numai la șanțuri. De aceia s'a și zis acestui războiu, care s'a încheiat la 1779 (pacea dela *Teschen*), «războiul cartofilor». Rusia ieșise abia dintr'un lung și greu războiu cu Turcia, care va fi zugrăvit îndată. Ea se mărgeni numai să ceară Englezilor, împreună cu atâtea alte Puteri (cu mai toate din Europa), să nu ieă măsuri de supraveghere și cercetare a tuturor corăbiilor, de frica unui ajutor dat Americanilor, măsuri pe care începuse a le lua, jignind pe orice Putere avea o flotă de războiu și corăbii de negoț.

Un astfel de războiu ca acela pe care-l trezise chestia coloniilor americane, nu putea să ție multă vreme. Încă din anul 1783, se ajunsese la încheierea păcii dela *Versailles*. Prin pacea aceasta, nu se hotărăște altceva decât că Anglia recunoaște libertatea provinciilor americane care fuseseră până atunci coloniile sale. Acestea au voie, prin urmare, să trăiască de aici înainte cu Guvernul lor deosebit, alcătuit dintr'o adunare numită Congres (cu o Cameră a deputaților, aleasă pe doi ani, și un Senat, ales pe 6 ani), pe lângă un președinte, a cărui stăpânire nu are să ție mai mult de patru ani, păstrând fiecare din State, de alminterea, viața sa deosebită, în toate ramurile.

Franța capătă o parte din vechile ei colonii pierdute în războiul de mai înainte, iar Spania, mai fericită acum ca oricând, se alege cu *Minorca* și cu *Florida* (pe care Statele Unite o cumpără la 1870). Trebuie să adăugim că și Olanda fusese atacată de Englezi și că prin tratatul acesta ea ajungea iarăși în stăpânirea coloniilor ce i se răpiseră. Englezii rămăneau însă cu India, unde în zădar ridicară Francezii asupra lor pe cei doi Sultani din *Misora* sau Maisur, în apropierea Madrasului (Sultanatul încetă la 1799, la moartea lui *Tiposaib*, lăsând pe Englezi și mai puternici decât înainte, pe când posesiunile franceze se topiau în fiecare zi).

LECTIA a XXI-a.

Decăderea Poloniei și creșterea Rusiei la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

1. În Răsărit erau două Puteri a căror soartă se părea că trebuie hotărâtă în curând, anume : Polonia și Turcia.

Aceste țări, deși deosebite între ele prin neam și prin legea lor, precum și prin unele așezăminte de căpetenie, deși avură un trecut cu totul diferit, se asemănă însă în ceia ce privește unele lipsuri și păcate, care aduceau, pentru una ca și pentru cealaltă, aceiași stare de slăbiciune și nenorocire. Și într-o țară și în cealaltă, stăpânitorul n'avea nicio grijă pentru afacerile Statului. Sultanii din Casa lui Osman erau în deplină decădere. Cum am văzut, ei nu ieșeau niciodată din Constantinopole, nu mai stăteau în fruntea oștirii și-și petreceau timpul cu nimicuri și desfrânări.

2. Polonia avuse odată o dinastie. Dinastia aceasta de obârșie polonă se stinsese însă în veacul al XVI-lea. De atunci veniseră, prin alegere, tot regi din deosebite familii europene. Am văzut însă că în veacul al XVII-lea se suiră pe tronul Poloniei doi regi destoinici, dintre cari unul, Mihail Vișnovițchi, foarte bun, iar cellalt, Ioan Sobieski, foarte viteaz. După moartea lui Ioan Sobieski, văzurăm iarăși că stăpânirea în Polonia a trecut asupra dinastiei Electorilor de Saxonia, și că Stanislas Leszczyński, pe care îl sprijineau unii din nobilii poloni, nu a fost în stare să înlăture pe regele August cel d'întăiu.

August al II-lea nu era mai bun decât tatăl său : sub el nici nu s'a simțit că a fost rege în Polonia, ci nobilii au făcut aproape ceia ce au vrut ei în deosebitele provincii ale regatului.

3. Politica externă, adică legăturile Poloniei cu străinătatea, nici nu le conducea un Polon, ci ministrul de căpetenie în Saxonia al Regelui, adică vestitul *Brühl*.

În curând, toți vecinii au pierdut orice considerație cu privire la Polonia, pe care Ioan Sobieski, prin isprăvile lui războinice, o ridicase iar în ochii lumii. Pare că niciodată n'ar fi mântuit oștirea polonă Viena încunjurată de Turci și n'ar fi scăpat într'o anume clipă Creștinătatea de primejdia cea mare a cuceririi turcești!

4. Vecinilor, care erau cu mult mai puternici : Rusia, Austria și Prusia, nici nu putea să le fie milă de biata țara aceasta decăzută, în care nobilii nu ascultau de nimeni, ci-și făceau fiecare de cap, și în care țărănimea ajungea din ce în ce mai săracă și era tot mai rău cârmuită. De niciun popor nu le e milă altor popoare, ci până astăzi totdeauna acel care a putut să împileze pe un popor slab și ticăloșit, nu s'a sfiit să facă astfel.

Tot mai mult se răspândia în cercurile diplomatice — care n'aveau altă grijă decât să caute unde sânt țeri nenorocite, rău administrate și rău apărate, pentru a încerca să le smulgă provincii sau să le înghiță cu totul — gândul că Polonia trebuie împărțită, luându-și fiecare partea care i-ar veni mai mult la îndamână și i-ar fi mai de folos.

Din nenorocire pentru Polonia, netrebnicul rege August a domnit o mulțime de vreme : nu mai puțin de treizeci de ani.

5. Când a fost vorba să-i dea un urmaș, Rusia s'a hotărât să impună Polonilor pe acel rege care era mai mult pe placul ei.

Pe această vreme nu era Împărat în Rusia, ci o Împărăteasă.

Știm că la moartea împărătesei Elisaveta fusese proclamat *Țarul Petru*, care ținea la Frederic-cel-Mare și căta să îndrepte Rusia către un viitor care să samene cu starea de atunci a Prusiei. Petru nu putea să aibă însă o Domnie lungă; era un om de o asprime și de o grosolănie neobișnuită. Pe lângă aceasta, era bănuitor, și nimeni nu se putea stăvi pe lângă dânsul. Măsurile sale porneau dela gânduri bune, dar ele trebuiau să fie foarte jignitoare pentru toată lumea. pe care o stingherea în atâtea lucruri care ar fi putut fi lăsate slobode.

După Petru-cel-Mare, care se apucase să tundă părul și să taie bărbile tuturor supușilor săi, venise *Țarul* acesta Petru,

care dădea porunci împărătești — *ucazuri* —, sub cele mai strașnice pedepse, împotriva celor care umblau îmbrăcați în haine tăiate altfel decât acelea care se purtau în Prusia, sau împotriva acelor care ar așeza prea mult către stradă oalele de flori de pe fereastră!

6. Soția lui Petru era o principesă germană din Casa de Anhalt, *Ecaterina*, femeie foarte pricepută și potrivită pentru a cârmui o țară, dar căreia bărbatul ei nu-i dădea nicio cinste și pe care nu o întrebă niciodată asupra afacerilor Statului, ceia ce era foarte jignitor pentru dânsa. Dela o vreme, Ecaterina începuse să se teamă că bărbatul ei ar voi să o omoare, și atunci ea crezù, fără dreptate, că are ea datoria de a-și apăra viața puind la cale omorârea lui — ceia ce este un mare păcat, căci și altfel ar fi fost în stare Ecaterina să împiedece gândurile cele rele ale soțului ei. Ea alcătui prin urmare o conspirație împotriva Țarului. Acesta, care stătea într'un sat din apropierea Petersburgului, se văzù deodată în mâna dușmanilor. Fu dat jos de pe tron, căci toată lumea se hotărâ pentru Ecaterina, dela care așteptă mai multă dreptate și mai multă blândețe.

După câteva zile numai, se răspândi în Petersburg — Capitala cea nouă a Rusiei — vestea că Țarul Petru s'a îmbolnăvit pe neașteptate și că a murit, fără să se pomenească de otrava pe care i-o dăduseră niște oameni fărădelege cu învoirea însăși a Împărătesei.

LECTIA a XXII-a.

Ecaterina a II-a, Împărăteasa Rusiei. Legăturile ei cu Turcii.

1. Ecaterina a II-a, ca și cea d'întâiu, moșteni pe bărbatul ei fără ca nimeni să se ridice împotriva acestui fel de urmare la tron. Căci la Ruși nu era statornicită încă după cuviință legea moștenirii în Domnie. Ecaterina nu ținea ca de la început să se vorbească și de ea ca deplină Împărăteasă, căci n'avea alt drept

decât acela că fusese soția unui Împărat. Ea se făcù a stăpâni numai în numele și pentru folosul fiului care i se născuse din căsătoria cu Țărul ucis, fiu care primise numele de *Pavel*.

Toată lumea însă văzù în curând că Împărăteasa nici nu se gândește să crească pentru stăpânire pe Pavel și a se dà vreodată în lături înaintea lui, lăsându-l să domnească după toată dreptatea. Se lămurì răpede că ea înțelegea să păstreze frânele puterii până la cel din urmă an din viața ei.

2. Ecaterina a fost o Împărăteasă bună pentru Rusia. Eră foarte harnică: toate afacerile Statului trebuiau să-i treacă prin mână. Ajunsesse cunoscătoare în foarte scurtă vreme a tuturor rosturilor politice din Europa și putea să prețuiască după cuviință pe toți stăpânitorii ceilalți.

În administrație, ea impuse rânduiala care nu există înainte de dânsa. De oaste se îngriji tot așa de bine cum s'ar fi îngrijit și un Împărat în stare a merge în fruntea oștirii. Pe lângă aceasta, ea știà să vorbească frumos, dulce, cu oamenii pe care voia să-i câștige, și se pricepea să exercite o înrăurire însemnată, nu numai asupra oamenilor fruntași din țara ei, dar chiar și asupra reprezentanților străini care se aflau pe lângă Curtea ei. Vorbea mai multe limbi, scria ușor franțuzește, și se poate zice că niciodată nu avuse Rusia un stăpânitor împodobit cu astfel de însușiri bogate, felurite și strălucitoare.

3. Dar avea și slăbiciunile ei, care erau mari și pe care nu eră măcar în stare să le ascundă, de bună-cuviință, față de supușii ei. Viața ei nu eră așa cum trebuie să fie viața oricărei femei, fie din rândurile de sus, fie din rândurile de jos ale societății. Astfel, ea avuse o patimă neertată și pentru un tânăr Polon frumos și ușuratec, foarte cheltuitor, care stătù o bucată de vreme în Petersburg: *Stanislas Poniatowski*. Pe acesta și izbutì să-l facă rege în Polonia.

Polonii se arătară cei mai ticăloși oameni de pe fața pământului primind să aleagă și să păstreze pe tron pe un om care n'avea altă vrednicie decât aceia că fusese în legături ne-

îngăduite de morală cu Împărăteasa Rusiei, care acum voia să scape de dânsul. Cu un astfel de rege, fiecare putea să se gândească în voie la tulburarea, la păgubirea, și chiar la sfărâmarea Poloniei.

4. Doritorii de a căpăta provincii nouă aveau însă în vedere și pe Turci. De când se încheiase pacea de la Belgrad, aceștia nu înaintaseră în nicio privință.

Pe lângă nedestoinicia Sultanilor, care trăiau ca niște trântori în odăile seraiurilor lor, rar de se găsea un înalt dregător care să fie în adevăr în stare a căta, nu de interesele pungei și plăcerilor lui, ci de interesele țării. Astfel a fost, numai odată, Marele Vizir *Raghib-Pașa*, care întâmpină în viața sa mulți dușmani, dar izbuti să-i răpuie pe rând și a rămas stăpânitorul adevărat al Împărăției turcești până la moartea lui. După ce a murit însă Raghib, care era vrednic de a fi pus alături cu cei mai însemnați miniștri din țările apusene, dar nu puteau să facă atâtea isprăvi ca dâșii, pentru că n'avea oamenii și mijloacele de nevoie, Turcii au rămas fără niciun fel de îndreptare.

Îi purtau Grecii cum voiau. Îi înșelau destul și Grecii din țară de la noi, unde Domnii erau mai mult din neam grecesc sau Români grecizați și dădeau știri care nu răspundeau totdeauna adevărului și stinghereau nevoile Împărăției, căci Turcii se luau după știrile acestea, și astfel hotărârile lor erau foarte adese ori greșite. În Constantinopol chiar, o mulțime de Greci erau în legătură cu deosebitele ambasade europene și priveau lucrurile, nu după interesul turcesc, ci după interesul aceleia dintre Puteri care îi plătiă.

Turcii bojbăiau astfel prin întunec, neștiind ce se află în jurul lor și ce trebuie să facă, fiind deci gata spre înjunghiere, după părerea celor mai mulți.

5. Între Puterile vecine cu Polonia și cu Turcia, cea mai nerăbdătoare și mai îndrăzneată, precum și cea mai lipsită de muștrare de cuget, era, fără îndoială, Rusia.

Dacă Ecaterina nu râvneă încă stăpânirea asupra Constantinopolei, totuși ea credeă că nu i se va încheia Domnia fără ca granițele Împărăției rusești să fie coborâte până la Dunărea noastră. Pe de altă parte, ea căta să smulgă cât mai mult din Polonia, întinzându-se astfel pe această cale către

Marea Baltică, care să o poată pune în legătură cu Europa. Nu-și putea desface Rusia brațele fără să lovească cu mâna dreaptă în Poloni, cu mâna stângă în Turci.

LECTIA a XXIII-a.

Împărțirea întâiu a Poloniei și noul războiu între Rusia și Turcia.

1. Multă muștrare de cuget nu aveà în politică nici regele Prusiei, Frederic, care aveà în vedere, fără îndoială, binele țării sale, dar numai atât, puțin păsându-i dacă hotărârile pe care le luà erau potrivite cu morala sau împotriva moralei. El aveà pământuri de cerut dela Poloni. Într'adevăr țara lui se poate zice că erà tăiată în două, căci pe o parte erà Brandenburgul cel vechiu, locuit de o poporație germană, iar, pe de altă parte, Prusia ducală, în care trăiau laolaltă Poloni și Germani, pe când la mijloc se înfigeà ca un uriaș piron cealaltă Prusie, rămasă în stăpânirea polonă, pentru care i se ziceà și *Prusia regală*. Aceasta erà o provincie foarte însemnată, care aveà, între altele, un bogat port la Marea Baltică, prin care se puteau aveà legături strânse cu Apusul, *Danzig*, și o cetate așa de puternică precum erà *Thorn*.

2. Și Austria ar fi fost bucuroasă să hotărească odată cu Polonia o desbatere foarte veche pe cere o avuse, cu vechiul regat polon, Ungaria, atunci când ea erà neatârnată. E vorba de dezbaterea cu privire la stăpânirea provinciilor de Nord ale regatului desființat *Rusia Roșie*.

Anume Maria-Tereza, adevă minștrii ei căutători de tot felul de încurcături, numai ca să poată smulge ceva dela vecini, doreà să adauge la stăpânirile austriace mai vechi *Galitia* și *Lodomeria*, în care erau vechi orașe negustorești așa de bogate și frumoase, ca Lembergul și Cracovia.

3. Într'un popor păcătoșit, străinii găesc totdeauna sprijin pentru polititica lor dușmănoasă àcelui popor. Nu le-a fost

greu dușmanilor Poloniei să ațâțe turburări între diferiții nobili, dintre care unii, cei mai mulți, erau catolici, iar alții, cei din părțile rusești, ortodoxi, fără a număra pe câțiva care erau protestanți.

De o parte și de alta, s'au alcătuit legături, *ligi*, pentru apărarea intereselor de religie și șleahță, fără a se gândi vre unul și la interesele cele mari și hotărâtoare ale Poloniei însăși. Franța se amestecă în afacerile Poloniei, întetind pe dușmanii Rusiei.

4. În curând s'a ajuns astfel la războiu fățiș între o confederație sau ligă și cealaltă.

Rușii întrebuintară prilejul pentru a trece granițele, făcându-se a sprijini pe aceia dintre nobilii Poloniei care erau gata să se înțeleagă cu dânsii.

În curând, Polonia fu o babilonie fără nume. Urmând pe niște fugari, ostașii ruși trecură granița și merșeră până pe pământul turcesc, ceea ce eră o călcare de pace. Turcii se hotărâră să nu o îngăduie, și astfel se ajunse la un mare războiu între cei doi vecini care se urau de atâta vreme și care nu se pierduseră niciodată din ochi.

Războiul acesta trebuia să se desfășure, ca toate celelalte, pe pământul nenorocit al țării noastre.

Pe atunci domnea în Țara-Românească *Grigore-Vodă Ghica*, fiul lui Alexandru, aceluia care a fost tăiat de Turci pentru trădare, după încheierea păcei dela Belgrad. El eră un om foarte gospodar și foarte șiret. Nu-l puteau prinde Turcii ușor în uneltirile lor viclene, care aveau de scop să-i asigure cât mai lungă și mai liniștită cărmuire.

În Moldova, Domnul, mai tânăr și fără multă cunoștință a împrejurărilor, eră *Grigore-Vodă, fiul lui Ioan-Vodă Calimachi*. La dreptul vorbind, niciunul dintre dânsii nu se gândea la binele nostru, ci numai la desvoltarea carierei sale de stăpânitor.

5. Războiul începe în 1768. Rușii ieau cheile Nistrului: *Hotinul*, la Nord, iar, pe la mijlocul cursului apei, *Benderul*.

Ei intră în Moldova. Cuceresc Botoșanii, Iașii, și, după câteva luni de zile, și Bucureștii erau în mâinile lor.

Numai la vestea că se apropie Rușii, niște oameni din popor, uniți cu agenți de-ai Rusiei, puseră pe fugă pe Turci și luară Capitala de astăzi a României, silind pe Domn să se ascundă. Mai pe urmă, Grigore Ghica fu dus rob la Petersburg, nu fără mulțămirea lui deosebită, căci în ascuns el ținea cu Rușii.

În altă parte, Rușii luau *Azovul*. Flota turcească eră arsă în Arhipelag, în fața cu insula Chios, în *golful Ceșmè*.

În toate părțile mergeau trimeși de taină ai Rușilor, îmbrăcați în haine de călugări sau alte veșminte schimbate pentru a afăța pe Greci și, în de obște, pe toți creștinii din Împărăția turcească, împotriva stăpânitorilor. De data aceasta, Rușii nu se mai luptau alături cu Austriecii, și, războiul având o singură comandă și un singur plan, lucrurile mergeau mult mai bine de cum ar fi mers altfel.

6. Cine plăti întâiu gloaba, fù Polonia.

Țara aceasta ajunsese în așa hal, încât oricine îi putea cere orice și eră sigur că, pentru bani sau de frică, o parte din Poloni se va învoi cu cererile cele mai dăunătoare țării lor.

Astfel, Rusia, Prusia și Austria se înțelesesă încă din anul 1771 să împartă multele și însemnatele Ținuturi ale Poloniei, sub cuvânt că, din dorința de liniște și din iubirea de oameni, ele căutau să împiedece pe Poloni de a se dușmăni așa de neomenos între sine. Astfel, Rusia luă *Lituania* întreagă, cu capitala ei, Vilna, toată *Livonia* polonă, întreaga *Volinie* și câteva ținuturi mai mici; Prusia căpătă cea mai mare parte din provinciile râvnite, și, mai ales, *Posnania*, afară de Ținuturile celor două orașe mai însemnate, Danzig și Thorn. Cât despre Austria, nu-i mai trebuia altceva decât ce dobandeă acuma: cele două cetăți de negoț, de unde, în vremurile vechi, veneau negustorii spre Moldova, *Cracovia* — căreia îi ziceau ai noștri Cracăul — și *Lembergul*, al cărui nume românesc este Liovul, și, pe lângă acestea, *Wieliczka*, cu minele acelea vestite de sare.

Odată ce se înțeleșeseră întru sine hoții, i se spuse și păgubașului ce-l așteptă. Polonii se mulțămără să facă un act de protestare, pe care nimeni nu-l țină în seamă, și astfel fapta cea rea fû săvârșită. Se găsi chiar o păcătoasă de dietă, de adunare de Poloni, care, sub amenințare, se învoi să dea formă legală sfișierii patriei, printr'un vot al ei.

7. În acest timp, Rușii și Turcii se luptau de-alungul Dunărei. Într'una din luptele acestea, care se dădû la *Comana*, lângă mănăstirea unde are locul de odihnă Radu-Vodă Șerban, urmașul lui Mihai-Viteazul (mănăstire în Vlașca, nu departe de București) căzû, între alții, împușcat de un glonte, unul dintre frații Cantacuzinești, care sprijiniseră foarte mult înaintarea Rușilor, socotind că din stăpânirea rusească va ieși cine știe ce fericire pentru țările noastre, și mai ales pentru neamul boieresc din ele, *Pârvu Cantacuzino*.

Și într'alte părți, la Dunăre și, mai târziu, la Marea Neagră, se dădură lupte între cele două oștiri. Turcii se luptară de multe ori dârji, fiindcă, dacă stăpânirea lor eră rea, poporul păstră încă toată destoinicia lui războinică, pe care n'a pierdut-o nici până astăzi. Dar nu izbutiră la nimic.

LECTIA a XXIV-a.

Pacea dela Chiuciuc-Cainargi și luarea Bucovinei. Pregătirea unui nou războiu. Moartea lui Frederic-cel-Mare.

1. În anul 1772 încă, se încercase a se face pace. Anume Puteri europene care aveau interes să înceteze războiul pentru ca să poată întrebuința pe războinici după scopurile lor, se amestecaseră. Mai din toate părțile veneau propuneri de mijlocire. Austriei îi trecuse chiar prin gând să facă un astfel de negoț cu Turcii, încât să nu păgubească nimic și, în schimb, să capete din nou Oltenia.

Dar nu i-a ajutat Dumnezeu să răpească încă odată această parte însemnată din pământul românesc.

La urmă, se făcû pacea într'un sat din apropierea *Silis-trei*, la Dunăre, în *Chiuciuc-Cainargi*, la 1774. Rușii că-

pătau țara până la Nipru, și erau slobozi să-și trimeată corăbii oriunde în Marea Neagră.

2. Un câștig nu mai puțin însemnat decât acesta eră învoirea Turciei ca *Tatarii din Crimeia* să fie neatârnați.

Tatarii aceștia avuseră încă o parte însemnată în asediul Vienei, la 1683; după aceasta, ei iernaseră un timp în Moldova. Aveau așezări și în Crimeia, unde la Baccesarai eră reședința de căpetenie a Hanului, reședință ale cărei ruini frumoase se văd și până astăzi în partea de jos a Basarabiei noastre, în așa-numitul *Bugeac*. Aici când venia Hanul, în țara *Nogailor* — un trib al Tatarilor, deosebit prin urâciunea lui —, el stătea la Căușani, în marginea Nistrului, ceva mai jos de cetatea turcească a Benderului.

La începutul veacului al XVIII-lea, fuseseră multe certuri lăuntrice între Tatarii, căci dinastia stăpânitoare a *Ghiraizilor*, urmașii lui Hagi-Ghirai, cuprindea prea mulți principii, care voiau bucuros să se înlocuiască pentru a fi Hani sau ajutători ai Hanilor, ziși *Calga*, sau, în sfârșit, Sultani de frunte (a treia dregătorie la Tatarii): *Nuredini*.

Cum se amestecaseră în afacerile Polonilor, așa se amestecară foarte bucuros Rușii, tot sub cuvânt de pace și de bunăvoință, în afacerile Tatarilor. Ei izbutiră să-i îndușmănească și mai rău de cum erau dușmani la început. Altfel, agenții rusești spuneau tot vorbe frumoase: că nu vor să cotopească pe Tatarii, ci numai să-i facă slobozi față de Turcii hrăpitori.

Dar, de fapt, gândul eră numai acela de a-i desface de Turci pentru a-i putea cuceri mai ușor.

3. Austria nu putuse căpăta Oltenia, dar eră hotărâtă să nu iasă din războiu fără să smulgă ceva și pentru dânsa din moștenirea turcească. Ea se învoi pe jumătate cu Rusia și căpăta cel puțin siguranța că, dacă va încerca să intre în Moldova, nu va afla nicio împotrivire din partea mareșalului rusesc ce comandă în această țară: Rumiențov sau Romanțov. Supt cuvânt că la noi e ciumă din pricina războiului, cătanele împărătești trecură granița Galiției și începură a se întinde în Moldova-de-sus, punând mâna pe rând pe Cernăuți, unde eră vadul de căpetenie al Prutului, pe valea Câmpulungului, unde stăteau oierii cei vestiți, pe toate mănăstirile cele vechi ale Domnilor moldoveni, pe târgul Siretiului sau Seretele, unde stătuseră cei mai vechi stăpânitori

ai Moldovei, și pe Suceava, care fusese Scaunul lui Ștefan-cel-Mare, al cărui mormânt din Putna ajunse și el în robia Austrieilor. Regimentele împărățești merseră chiar mai departe și ajunseră până la Roman.

Fig. 22. — Grigore Alexandru-Vodă Ghica.

Turcii numiseră Domn pe Grigore Ghica, întors din robie de la Ruși. Acesta ar fi dorit să scape Moldova de cetro-pirea austriacă pentru ca să-și poată culege biruri mai bo-

gate dintr'o țară mai mare. Dar ce putea stăruința lui? Pe de altă parte, boierii noștri abia aveau simț pentru țară.

Austriecii plătiră bani la Constantinopol, și netrebnicii miniștri pe care îi avea Sultanul de atunci, se învoiră să le se dea cea ce alcătuiește astăzi Bucovina austriacă (1775). O provincie întreagă pe care ei însă o zugrăviseră Turcilor ca și cum ar fi numai un colțișor de țară cu câteva sate!

Mai târziu, Ghica a fost omorât la Iași chiar, de un trimes al Porței turcești, dar nu pentru afacerea aceasta cu Bucovina, ci pentru că Turcii îl bănuiau că ar sta în înțelegere cu Rușii, care îl ospătaseră așa de bine în Capitala lor pe vremea războiului.

Numai după ce se mântui cu afacerile din Apusul Europei și se statornici iar liniște acolo, Rusia putu să se gîndească la o întindere nouă în Împărăția turcească. Data aceasta, Ecaterina nu mai eră tînără, și în bătrîneța ei ea făcea planuri mai nesocotite decât acelea pe care le făcuse în tinereță. Își închipuia că n'are decât să trimeată oaste puternică pentru ca toate țările creștine și necreștine, de la Nipru până la Țarigrad — așa zic Slavii și, prin urmare, și Rușii, Constantinopolei —, să i se supuie, iar Turcii să-și facă calabalâcul și să plece înapoi în Asia.

4. În această privință, Ecaterina ținu să se înțeleagă cu Austria. Maria-Tereza trăia încă, dar niciodată ea nu s'a întâlnit cu vecina sa de la Răsărit. Maria-Tereza era o femeie cum se cade, pe când Ecaterina avea purtări proaste. Dar de-o bucată de vreme fusese ales ca rege al Romanilor, adecă moștenitor al Împărăției germane, fiul cel mai mare al Mariei-Terezei și al Împăratului Francisc I-iu, mort de mult, *Iosif*, căruia i s'a zis Iosif al II-lea (cel dintâiu Iosif fusese pe vremea lui Ludovic al XIV-lea).

5. Iosif a fost cel mai bun dintre toți suveranii Casei de Austria. Eră iubitor de oameni și doritor de a le face tot binele. Eră cumpătat și înțelept. Nu-i plăceau războiul și cotropirea, ci înțelegea să-și întrebuințeze toate silințele pentru întinderea bunei stări și a luminei între supușii săi. Îi erau urîți numai acei care trăesc pe socoteala altora, înșelându-i, și, fiindcă clerul catolic obișnuia să se amestece

într-o mulțime de lucruri care nu-l priveau, Împăratul n'avea ochi să-l vadă.

După poftirea Ecaterinei, Iosif al II-lea a plecat în Rusia, unde nu mai fusese până atunci un Împărat german sau un suveran european. Întâlnirea se făcù în Crimeea, care eră acum rusească, precum se putea prevedea ușor. Încă din 1784, folosindu-se de dușmănia Tatarilor între sine, Împărăteasa pusese mâna pe această întinsă țară, în același timp când, în părțile Caucazului, izbutea să facă pe regele Gheorghe a se pune sub umbra aripelor vulturului împărătesc celui răpareț.

Înțelegerea se făcù repede. De și Iosif, cum am spus, nu voia războiu, totuși el nu putea să lase pe Ruși a lua pentru dinșii toată moștenirea Turcilor decăzuți. Prin urmare, de voie, de nevoie, trebuia să se împărtășească și el la lupte.

6. Întâlnirea lui Iosif cu Ecaterina, pentru împărțirea Imperiului turcesc, se făcù la *Cherson*, localitate din Crimeia. Cu prilejul acestei întâlniri, s'a înălțat un arc de triumf pe care sta scris: «acesta este drumul la Constantinopol».

Împărăteasa botezase și pe un nepot al ei de fiu: *Constantin*, cu gândul că acesta are să fie Împărat în Constantinopol, precum fusese întemeietorul orașului Constantin-cel-Mare.

7. Războiul putù să se înceapă cu atât mai ușor, cu cât murise cu un an înainte cineva care totdeauna avusese o deosebită îngrijire ca Turcii să rămâie în picioare, marele rege al Prusiei, Frederic. După încheierea păcii de la Teschen cu Austria, acesta avù câteva luni de liniște. Eră bătrân acum și foarte slăbit. Ar fi trăit mai mult, dacă ar fi ascultat pe medicii săi și ar fi dus o viață mai puțin stapănită de toane. Așa însă, până la sfârșit, el a mâncat și a băut după plac, de și știa că prin hrana aceasta îmbielșugată, care nu se mai potrivea cu starea sănătății sale, el își grăbea moartea.

A lăsat în urmă oaste desăvârșită, finanțe cum nu le avea nicio altă țară din Europa, provincii cărmuite așa de gospodărește, încât puteau fi un model pentru oricine, o situație politică față cu toți vecinii așa de potrivită, încât și un copil ar fi fost în stare, cel puțin pentru câțiva vreme, să conducă monarhia prusiană, și amintirea celei mai glorioase domnii ce se poate într-o țară mică trăind încă în împrejurări grele.

Urmaşul său, un nepot de frate (fiul lui August-Wilhelm, principe de Prusia, mort încă din 1758), era un om molău, setos de petreceri de Curte alese, prost general, rău administrator, cheltuitor al banilor ţării, şi sprijinitor al acelor miniştri care ştiau să-l lingusească mai bine şi să-i desfăşoare înaintea ochilor de lesne-crezător planurile cele mai mari.

8. Pe timpul războiului care se deschise în curând între Rusia, Austria şi Turcia, unul din miniştrii aceştia se apucă să-i propuie o mijlocire între luptători, cu scopul ca Turcii să dea o bucată de pământ Austrieilor, aceştia să dea altă bucată de pământ Polonilor, iar Polonii, ca recunoştinţă, să dea în sfârşit Prusiei bucata de care avea nevoie, cu oraşele Danzig şi Thorn. Socoteală foarte frumoasă, dar care nu s'ar putea face decât sau cu proşti sau cu nebuni, şi Turcii, chiar şi în starea în care se aflau atunci, nu erau nici proşti, nici nebuni.

LECȚIA XXV-a.

Războiul pentru împărțirea Turciei.

1. Luptele cele nouă încep încă din anul 1787, când oastea austriacă se încearcă să puie mîna pe *Belgradul* pierdut. Dar adevăratul războiu se porni numai în 1788. Cu toate că Suedezii se aruncaseră asupra Ruşilor, aceştia mîntuiau răpede cu dînşii, şi, astfel, ei putură să se înfăţişeze alături cu Austrieii împotriva duşmanului comun, Turcii.

Fireşte că, şi de data aceasta, războiul se petrecu pe pământul nostru. Domni erau în Moldova şi în Țara-Românească nişte Fanarioți fără însemnătate, care se grăbiră să fugă care în cotro, lăsînd drum deschis oștei rusești. Comandant-general asupra aceştia fusese numit un anume *Potemchin* (Patiomchin), care fusese pe vremuri şi el foarte bine văzut la Curtea Ecaterinei a II-a şi care acum, îmbătrânit, căpătase sarcina de a bate pe Turci, de a-i despoia de Principatele noastre, cu gândul ca, pe urmă, dacă se va învoi diplomația europeană, Potemchin să ajungă stăpînitorul Moldovei şi al Țării-

Românești, scoase de sub tirania turcească. El erà să poarte atunci numele, care sună așa de frumos pentru orice Român, de: rege al Daciei. Firește însă că decât un rege ca acesta, cules în iatacul Împărătesei Rusiei, mai bine erà să rămînem sub Domnia de la Turci care, la timpul lor, erà să se ducă de la noi, și să așteptăm ceasul, fie și mai târziu, când puteam să ne liberăm pentru a trăi viața noastră deosebită, românească.

2. Rușii cuceriră *Oceacovul*, cetatea, de la Nipru, și, cu oarecare zăbavă și greutate, și *Hotinul* de la Nistru. După aceasta, ei putură pătrunde în voie de-a-lungul Siretiului până la Focșani. Și Basarabia întreagă ajunsé în minile lor. Din partea lor, Austriecii pătrunseră în Serbia și apoi în Bosnia. Dar Turcii îi alungară înapoi, ajungînd și ei pînă la Timișoara. Dacă nu le merse bine aici cătanelor, ele luară în stăpînire toată Oltenia, cu gândul să o păstreze măcar de data asta.

Astfel, în Iași, Cîrmuirea o avură boierii dintr'un Divan numit de Ruși, iar în Craiova și, pe urmă, chiar în București, cîrmuiau alte Divanuri, numite de Austrieci, în fruntea cărora stătea *principele de Coburg*.

3. De alminteri, războiul acesta era plin de schimbări neașteptate și de întoarcerea norocului luptelor. Aceasta se datorește mai multor pricini. Pe de o parte, Sultanul Abdul-Hamid murise și venise în locu-i *Selim al III-lea*, un om de ispravă și de îndrăzneală, căruia îi trecea prin minte să schimbe cu totul înfățișarea Împărăției, înlăturând vechile datini care nu mai puteau sluji la nimic și puind în locul lor altele, luate de la popoarele din Europa, ce se dovediseră în stare a învinge pe Turci și a le smulge provincii.

4. Austria slăbise în timpul războiului prin moartea Împăratului Iosif al II-lea. El avuse în anii din urmă multe și grele năcazuri. Pe cînd oștirile lui se frămîntau cu Turcii, locuitorii Țărilor-de-jos se răsculară și voiau o viață de-sine-stătătoare, după vechiul obicei pe care îl aveau țara, și fără amestecul neconținut al guvernatorului și al miniștrilor austrieci din Viena, cu care Flamanzii aceștia n'aveau nici în

clin, nici în mîneacă, și pentru care nu puteau să aibă nici-un fel de aplecare sau de iubire. Lôr le se părea că Iosif, cu măsurile lui, care aveau un caracter obșteșc, același priu urmare pentru orice țară, că Iosif acesta e un mare tiran, care vrea să le distrugă toate drepturile și libertățile cele vechi. Nici *Ungurii* nu erau mulțămîți cu reforme de acestea de-ale Împăratului. Ei, în Ungaria, erau foarte buni catolici, și Împăratul prigonea clerul catolic. Ei erau aristocrați și înțelegeau să se ție tot cu cărmuire boerească, iar Iosif al II-lea nu înțelegea să recunoască în tot cuprinsul posesiunilor sale decît două feluri de oameni: supușii, care plătesc biruri și dătoresc ascultare, și funcționarii, pe care îi numește Împăratul pentru binele țărilor sale. Astfel Iosif avu a face și cu o înviersunată împotrivire din partea dietelor ungurești, și, la urmă, trebui să se retragă unele din reformele pe care le hotărîse. Deci, el își pierdu orice încredere în sine și orice nădejde, și, cum era slab de puteri și de multă vreme bolnav, el muri, de năcaz, se poate zice, fiindcă voise să facă bine și oamenii nu-i recunoscuseră acest gând.

5. Nici Rusia nu stătea mai bine față cu războiul acesta. Ecaterina îmbătrânise rău, nu mai avea sfătuitoarii cei buni din alte timpuri. Potemchin era un leneș și un stricat, de care-și bătea joc toată lumea, și la Iași el se ținea numai de baluri și petreceri cu boieroaicele noastre, sau cu cunoștințe de-ale lui, care veniseră de peste graniță ca la o veselie neîntreruptă. Era destoinic, ce e drept, dar nu voia să facă dovada destoiniciei lui. Și, pe urmă, și lui i se apropiă sfîrșitul zilelor! Era așa de slăbit, încât în ultimul timp abia se mai mișcă din loc. Când l-au scos din Iași, el a putut să meargă numai până la un sat, dus cu o deosebită îngrijire, iar aici porunci să-l așeze pe iarbă, și-și dădă sufletul. Și astăzi se vede în Basarabia un monument pe locul unde și-a isprăvit traiul atotputernicul general. Trupul i-a fost dus în Rusia, dar măruntaiele i s'au așezat întâiu într'o urnă în biserica Golia din Iași, unde se vede încă pe părete însemnarea nu-

melui, demnităților și sfârșitului său. De alminteri, aici în Iași, la Golia, i s'a făcut tot prohodul: în loc să ajungă rege al Daciei, noi i-am mîncat pomana, și a fost mai bine așa!

LECȚIA a XXVI-a.

Păcile dela Siștov și dela Iași. A doua împărțire a Poloniei.

1. Încă un lucru grăbi încheierea păcei: în Apus mergeau lucrurile foarte rău pentru dinastiile cele vechi. Începuse Revoluția franceză, răscoala cea mare pentru drepturi a Francezilor din orașe (pe care o vom lămuri îndată). Pentru aceia, vrînd să înăbușe focul cel mare din Paris, anume Puteri apusene se hotărără să scape pe Ruși și pe Austrieci de piedeca războiului cu Turcii. Încă din anul 1790, *Anglia*, care nu se învoia cu Revoluția franceză, pentru că-i plăceau schimbările încete, fără dare de foc sau vărsare de sânge, *Olanda*, căreia îi eră mai ales de Țările-de-jos, vecine cu dânsa și unde pătrunsese spiritul revoluționar și, în sfârșit, *Prusia* lui Frederic-Wilhelm al II-a, care eră bună bucuroasă să se amestece în afacerile Francezilor, crezând să poată căpăta ceva, impuseră armistițiul sau oprirea de arme din *Reichenbach*, în Silezia.

2. Pe urmă, mai multe luni de zile urmează negocierile de pace, până ce, încă în cursul anului 1792, Austria făcu pacea definitiv cu Turcia la *Siștov*, peste Dunăre, în față cu Zimnicea noastră. Rușii mai zăboviră câteva săptămâni. dar, în luna lui *Ianuar 1793*, ei iscălră, la rîndul lor, pacea cu Turcii. Căpătau măcar cetatea *Oceacov* și învoirea Turcilor la anexarea, la alipirea deci către Rusia a *Crimeei* și a *Georgiei*. Pe cînd Austria, care nădăjduise așa de mult dela războiul cel nou, nu se alese chiar cu nimic.

3. Dar, ca să se poată amesteca Puteri din mijlocul și

din Răsăritul Europei în afacerile franceze, mai trebuia ceva: să se încheie și cu afacerile Poloniei. Îndemnați de exemplul pe care-l dădeau Francezii, Polonii crezură că a venit și pentru dânsii vremea să-și dea o Constituție potrivită cu nevoile poporului și care să-i scape, pe de o parte, de primejdia unei regalități care se preschimbă neconținut, cu oameni veniți cine știe de unde, iar, pe de altă parte, de toată umilința din partea străinilor.

Astfel, ei votară, spre cinstea lor, Constituția cea nouă din 1791, prin care se hotărâ o regalitate, cu drept de moștenire, în Casa de Saxonia, care, dacă nu făcuse bine, nu făcuse nici rău. Eră să fie o reprezentanță a poporului, prin două Camere: a Senatului și a Nunciilor, adică a deputaților din diferite provincii și orașe libere. Se prevedea ridicarea țăranilor la o stare mai omenească.

4. Regele Prusiei, care se ținea numai de mijlociri, încercă și data aceasta să capete, fără să-și jertfească ostașii, stăpânirea orașelor Danzig și Thorn. Făgădui să sprijine Constituția din 1791, dacă i se vor da aceste orașe. Dar nobilii nu voiau să se învoiască cu schimbarea făptuită.

Prusia își călcă atunci făgăduința. Electorul de Saxonia, din partea lui, nu voi să primească tronul Poloniei. Regele Poniatowski se arătă ticălos până la trădare. Nici dintr'o parte nu veni sprijin. Francezii revoluționari ar fi dorit să alerge în ajutorul Polonilor, care credeau în aceleași ideale ca și dânsii și erau însuflețiți de aceleași sentimente, dar ei înșii se aflau în faza cea mai grea a revoluției lor.

În zădar se luptă împotriva Rușilor, care trecuseră granița, cu cea mai mare jertfă și cu o deosebită pricepere războinică, vestitul general Koszciusko (cet.: Coșciusco). El trebui la urmă să fie învins.

5. În 1793, după ce numai eră acuma nicio oaste polonă, se făcu o nouă împărțire a Regatului. Printr'însa, Prusia căpătă ce râvnise de mult. Rusia luă ce rămăsese din *Lituania* și din *Volinia-de-jos*, adică tot cursul Niprului și, pe lângă acestea, întreaga provincie a *Podoliei*, care se

întinde dincolo de Nistru, în fața Basarabiei moldovenesti. Și data aceasta, se găsi o dietă care, de frică, se învoi la această jăfuire.

6. Totuși se aflară și oameni care să nu voiască în niciun chip a o recunoaște și se opuseră noilor stăpâni străini. Rușii din Varșovia fură măcelăriți, și, în fruntea unei nouă oștiri, înjghebate, din nenorocire, numai din nobili, căci țărani, nedreptățiți multă vreme, își uriau boerii, se puse iarăși Kosciusko. Din trei părți intrară atunci ostașii celor trei vecini răpărați. Prusienii făcură cea mai multă ispravă, iar Rușii dădură cea mai mare dovadă de sălbătăcie. Kosciusko căzu rănit la *Macejovice*, strigând: «S'a sfârșit cu Polonia», cu care odată, ar fi vrut să se sfârșească și el. Sălbătecul general Suvorov, un bătrân ofițer mojie, care dormea luni întregi cu cizmele în picioare, cuceri Varșovia, scaldându-se în sângele oamenilor nevinovați. Pe netrebnicul Rege Stanislas îl zvârliră peste graniță, dându-i o pensie cu care să se țină în anii lui cei din urmă, de bătrân nevolnic.

Deci, în 1795 cele trei puteri traseră la sine zdrențele cele din urmă ale regatului polon, vestit odinioară. Prusia își rotunji încă stăpânirea, tot așa făcea și Austria, iar Rușii se așezau ca stăpâni chiar în Capitala Poloniei desființate.

De acuma, toată grija Rusiei, Prusiei și Austriei se putea îndrepta asupra afacerilor apusene, unde Revoluția franceză schimbase toate rosturile și sfărâmasese toate legăturile cele vechi.

LECȚIA a XXVII-a.

Izbucnirea revoluției franceze.

1. În apropierea anului 1789, nimeni nu mai eră mulțumit în Franța. Începând de sus, regele știă foarte bine că nu se mai poate merge cum s'a mers până atunci, că trebuie o mare schimbare potrivită cu nevoile timpurilor nouă. Dar

Ludovic al XVI-lea simțea el însuși că nu-i om potrivit pentru aceasta. Eră și prea tânăr, prea îl ținuse departe bunicul, nelăsând să se amestece în afacerile Statului; prea eră încunjurat de oameni cu totul ușuratici sau fără price-

Fig. 23.—Port femeiesc din veacul al XVIII-lea (reprezintă pe o pictoreasă italiană).

pere, precum erau mătușile lui, fetele lui Ludovic al XV-lea, niște femei bune, frații săi, care nu umblau decât după petreceri (cel mai mic, contele de Artois, se rătăciă prin păduri cu trăsurile lui de modă nouă) și Regina, o fată a Ma-

riei-Tereza, nu sămănă de loc cu maică-sa ; fusese prea răzgâiată acasă și luată prea curând de acolo, și, de când era la Paris, arătă numai o deosebită aplicație către viața aceia plăcută al cărei maiestru era cumnatul ei cel mai tânăr. Ea nu putuse măcar să învețe a scrie cum se cade franțuzește, și trebuiau cele mai hotărâte sfaturi din partea Mariei-Tereza ca s'o împiedece de a se înfățișa înaintea oamenilor în atitudine necuviincioasă. Oamenii de Stat, viitori de bine ai regelui, nu se bucurau de atâta sprijin, în cât să fie ținuți mai mulți ani la cârmă și, prin urmare, să poată aduce îndreptări hotărâtoare la starea nenorocită din țara lor. Regele îi luă numai atunci când cuțitul îi ajungea la os și când își închipuia că Necker sau altul ca dânsul va fi în stare să schimbe, dintr'o zi într'alta, tot ce era rău în Regat. În locul lor erau chemați adese ori, și le se dădea grija afacerilor publice, tineri nobili care erau deprinși să-și risipească banii lor și, prin urmare, credeau că le e îngăduit să risipească și banul, căpătat cu multă trudă dela săraci, al Statului.

2. Unul din ei, *Calonne*, veni cu gândul că atunci află Statul mai curând un împrumut, când arată că cheltuiește mai mult, fără să se gândească la vremea când trebuie să facă odată și plata față de datornicii săi. Partea mai tânără din nobilime și clerul doreau să se facă neapărat o schimbare. Cu toată inima, ei erau pentru reforme. Dar nu se pricepeau de loc în ce fel să le facă, sau nu erau în stare să judece, care din ele sânt bune. Își închipuiau oamenii aceștia cu mintea ușoară că trei cuvinte : «libertate», «egalitate», «fraternitate», adică : să fie oamenii toți slobozi, deopotrivă unii față de ceilalți și să se iubească tocmai ca niște frați, că astfel de cuvinte pot face minuni chiar atunci când ei nu sânt pregătiți ca să se privească frățește, să se socoată unul deopotrivă cu cellalt și să se bucure de darul acela mare, greu de păstrat și de întrebuintat, al libertății. Credeau că un Stat se face și se preface așa cum stă scris în cartea acea mică, interesantă, a lui Rousseau, *Contractul*

social, că n'au decât să se adune oamenii la un loc și în câteva zile s'a mântuit de dezbatut o Constituție, și, dacă au o Constituție, sânt neamul cel mai fericit de pe fața pământului. Acestea sânt cuvinte foarte frumoase, dar numai cu dânsle se face gospodărie foarte proastă.

3. În sfârșit, în Paris erau câteva mii de oameni care n'aveau ce mânca și alții care erau gata oricând să facă revoluție, și pentru rege și împotriva regelui. Regele însă n'avea de ce să-i plătească, erau însă alții, chiar și principii din Casa regală, care aveau interes să-i ațâțe împotriva regelui, spre a pescui dânsii în apă turbure. Iar la țară erau atâtea milioane de țărani — vre-o 20.000.000 — care n'aveau niciun drept și nu înțelegeau nimic din rostul țării. Ceia ce-i durea mai mult, era că nu puteau să-și agonisească o bucată de pâne făcută din grâu bun, ci se hrăneau une ori ca vai de capul lor, cu pâne neagră, stricată.

În așa o țară se putea trezi foarte lesne o revoluție. Se poate zice că Franța întreagă ascundeă atâta nemulțămire cât foc ascunde un sac de pulbere, iar clericii, nobilii, tinerii magistrați doritori de reforme și regele însuși, cu Curtea sa, erau ca un copil neprevăzător care umblă cu un chibrit lângă sacul cu praf de pușcă, nu doar ca să-i dea foc și să piară, ci numai ca să vadă ce e înăuntru.

Câte nu se făcuseră în anul din urmă! Regele se certase cu Parlamentele, și din cearta aceasta se aleseseră cu batjocură și unii și alții. Căci Parlamentele fuseseră desființate, și pe urmă regele fusese silit să le aducă înapoi. Se încercase o reformă mare cu Turgot, și nu izbutise. Se încercase o reformă mică, numai asupra cheltuielilor și veniturilor, sub Necker, și nici așa nu se ajunsese la vre-un capăt.

Acuma se luă hotărârea de a strânge la un loc pe fruntașii țării ca să se ieă o hotărâre din partea lor. Ei trebuiau, anume, să voteze dările cele nouă, prin care s'ar fi putut drege viața financiară a Franciei.

După multe dezbateri, se hotărâ că, de oare ce sânt mai mulți locuitori în orașe decât nobili și decât clerici, adunarea aceasta, care era să fie un fel de *state-generale*, — despre acest așezământ a fost vorba anul trecut, — numărul orașenilor, al burghezilor, să fie tot așa de mare, cât numărul deputaților clerului și nobilimei la un loc.

De un amestec al țăranilor în această adunare, nici vorbă nu eră; ca nedreptățiți se priveau numai burghezii, pentru că nu se bucurau de privilegiu, cu toată munca pe care o cheltuiau.

4. Adunarea s'a strâns la un loc în luna lui Maiu, după calendarul nou, în 1789. Regele și Curtea ar fi voit ca cele trei clase sau ordine: clerul, nobilimea și burghezii, să desbată fiecare deosebit. Pe când fruntașii adunării (*La Fayette*,

Fig. 24. — Lafayette (în uniformă de general, cu perucă și panglică).

cel ce se luptase în America, și un nobil foarte stricat, dar foarte deștept și care aveă un glas puternic și o mare bogăție în cuvinte când vorbeă: *Mirabeau*) voiau să se unească la un loc toate cele trei stări, pentru a se alcătui, așa cum se prevedea în cartea lui Rousseau, într'o singură adunare menită să dea Franței o *Constituție*. Prin urmare, regele întindea Adunării un deget și Adunarea voia să i se dea mâna întreagă.

5. Întâiu s'a încercat să se aducă deputații neastâmpărați la supunere cu puterea. Dar ei nu s'au arătat înfricoșați, și regelui i-a fost teamă să puie mâna pe dinșii și să-i trimeată

înapoi în provinciile de unde veniseră. Adunarea s'a făcut astfel una singură. Pe urmă numai, au început să se facă pregătiri de oaste, pentru a pedepsi pe răzvrătiți. De oare ce însă eră prea târziu, se găsiră oameni care să uneltească în mulțimea flămândă și crudă din Paris, care se aruncă asupra vechii cetăți Bastilia—*Bastille* înseamnă chiar cetate—care stătea în mijlocul Parisului și unde se aflau pe vremea aceasta mai mulți prizonieri de Stat, adecă pentru afaceri politice, sau băieți de nobili, care se purtaseră rău și cheltuiseră bani și, prin urmare, familia îi închisese acolo ca să le vie minte la cap.

Bastilia a fost luată, și regele s'a îngrozit de primejdia ce-l amenință din partea locuitorilor din Paris. Fiindcă se poate zice că de atunci a început lupta cu armele împotriva regelui, care, sârmanul, voia tot binele, dar nu știu cum să-l facă, Francezii de astăzi, care trăesc în republică potrivit cu ideile de atunci, din 1789, privesc ziua de 14 *Iulie* ca ziua cea mai mare de serbare a neamului lor, așa cum avem noi de ex. 10 Maiu.

LECTIA XXVIII-a.

Alcătuirea Constituției franceze.

1. Regele eră pe vremea aceasta la *Versailles*, orașelul acela frumos pe care îl împodobise Ludovic al XIV-lea pentru petrecerea Curței la țară. Acolo se și chemase Adunarea, și acolo își țină ea ședințele. În *Versailles*, peste câteva săptămâni dela luarea Bastiliei, se și votă de Adunare, care eră lăsată acuma de capul ei, ca și cum n'ar mai fi fost rege în Franța, înlăturarea tuturor urmelor de *stăpânire feudală* și începerea timpului celui nou de *libertate, egalitate, fraternitate*.

2. Prin toate orașele și satele din Franța se răspândiră petece de hârtie pe care eră scris: «*declarația drepturilor*

omului», arătând ce drept are oricare om, fie el de orice treaptă. Se uită însă să se însemne, pe alt petec de hârtie, care sânt și datoriile pe care le are pururea orice om din orice treaptă, dacă vrea să trăiască la un loc cu oamenii ceilalți.

3. Cu aceasta părea că s'a mântuit toată greutatea. Ludovic se învoia în slăbiciunea lui la orice schimbare, dar erau oameni care voiau și mai mult decât atât. Un principe din familia regală, *ducele de Orléans*, voia să fie el rege. Mai mulți deputați doreau să nu mai fie rege de loc, ci republică, fără președinte măcar, ci o republică stăpânită de reprezentanții poporului, de deputați (căci senatori nu erau să fie). Pentru a grăbi lucrul, ei înteteau tot felul de răscoale.

Astfel, într-o zi de Octombre regele se trezi la Versailles cu o mulțime sălbatecă purtând în vârf de sulite capete de oameni tăiate, și cerându-i cu strigătele cele mai sălbatece — unii erau beți — să le se dea pâine, par'că regele putea să facă aceasta! Pâine nu era în Paris pentru că răzvrătirea tulburase toate legăturile firești între deosebitele provincii.

4. Nu se poate spune cât a îndurat Ludovic al XVI-lea în zilele acelea. Se credea aproape de moarte, dar era un bun creștin și știa că răbdarea împodobește pe om. El se învoi chiar în anul următor 1790, când revoluționarii, care aveau ei acum toată puterea, făcură o serbare mare, la un an de la luarea Bastiliei, să se înfățișeze însuși la Paris, cu regina și cu fiul său, Ludovic, arătând și astfel că el se învoise să nu mai stăpânească singur, ci să aibă lângă dânsul pe reprezentanții poporului francez. Poate că lucrurile ar fi fost totuși ținute în loc dacă ar fi trăit Mirabeau, a cărui înrăurire era foarte mare asupra tovarășilor săi, și care, nu numai că era un om mai cumpătat din firea sa, dar era plătit de Curte să o apere după putere, fără să se cunoască însă.

5. La câteva săptămâni însă după moartea lui Mirabeau, Adunarea, căreia i se zice *Adunarea Națională*, pentru ca vorbea în numele națiunii, a neamului întreg, luă astfel de măsuri, încât regele trebui să fugă din Paris, încercând să treacă

granița. Fù prins însă, și, în mijlocul celor mai mari bat-jocuri, adus înapoi sub pază. Câteva luni de zile nu i se îngădui să se amestece în afacerile Cărmuirii, ci stătea ca un prins. Când s'a mântuit însă Constituția, el fù chemat să ajute.

6. În Constituție se aflau și părți bune: Franța erà împărțită în *districte*, cam deopotrivă de mari; în fiecare district erà un număr de comune care se cărmuiau aproape prin sine. Episcopatele fuseseră potrivite cam după întinderea districtelor. Judecătorii trebuiau să fie aleși dintre cetățeni după vrednicia lor. *Deputații* — adevărații stăpâni ai țerii — erau să fie aleși de niște *alegători*, care și ei, la rândul lor, erau aleși de adunările poporului, numite *adunări primare*. Oastea nu erà să mai fie alcătuită din oameni cu plată, având în frunte băieți de familie, care își cumpărau brevetele sau gradele, ci ajungea adunarea înarmată a «cetățenilor» pentru apărarea țerii.

LECȚIA a XIX-a.

Republica se înființează în Franța.

1. Un altfel de rege ar fi fost în stare poate s'o ducă mai departe cu Constituția, dar Ludovic erà un om slab. Regina nu înțelegea să primească o situație așa de umilită, și nobilii, în loc să stea pe lângă rege, să-i dea sfaturi cuminți, se apucară să fugă peste graniță, așteptând vremea când s'ar putea întoarce ca să aducă lucrurile înapoi la starea cea veche. De aici se iscă o foarte mare ură împotriva regelui, care erà socotit că știe de planurile așa-numiților *emigrați* (pribegi) și că le sprijine. Trebuie să știm că între emigrați erau și frații regelui chiar.

2. Când s'a adunat a doua Cameră franceză, la 1791 toamna, ca să facă *legi* potrivite cu Constituția — de accia i s'a zis *Adunare legislativă* —, s'a văzut repede că cea mai mare parte din deputați nu mai sânt doritori de regalitate

constituțională, ci de *Republică*. Atâta deosebire eră că unii deputați din Sudul Franciei voiau o republică așa ca pe vremurile Atenei celei vechi, republică luminată, încrezătoare, pașnică, în care oricine să poată trăi în liniște și să se împărtășească de darurile cele mai frumoase ale civilizației. Din potrivă, alți deputați, ai Parisului sau Ținuturilor din Nord, credeau că nu se poate face nimic fără măsuri drastice, înlăturând pe rege, tăind pe nobili și întemeind astfel Franța cea nouă.

Celor d'întăiu li se zicea *Girondini* pentru că șefii lor veneau din districtul Girondei ; ceilalți purtau numele de *munteni*, nu pentru că veneau dela munte, ci pentru că stăteau tocmai sus, în amfiteatrul sălei de ședințe.

Puținii deputați care mai țineau cu regele, cumpătații, se așezaseră tocmai jos, unde se zicea că e «șes».

3. Mult rău i-au făcut regelui și suveranii vecini, care se amestecară în afacerile franceze, sub cuvântul că vreau să-l scape, dar care îndârjiră lumea și mai mult împotriva lui. La cererile jignitoare ale Austriei, Adunarea Legislativă votă războiul, în primăvara anului 1792. Oști nu erau însă, pentru a se duce lupta împotriva regimentelor multe și bine deprinse ale Austriei. Cei mai mulți ofițeri fugiseră ; banii lipseau, fiindcă dările nouă se strângeau cu greu, pentru că nu eră liniște în țară și pentru că mulți își închipuiau că, dacă a venit vremea libertății, nu mai au nimic de plătit Statului.

4. Războiul se duce însă cu ostași deprinși să asculte, cu ofițeri care și-au învățat meșteșugul și cu foarte mulți bani. În lipsă de acestea, se făcū o chemare către orice Francez ce își iubește țara, cerându-i să se înarmeze cum poate și să meargă la hotare să o apere. Chemarea n'a fost zădarnică, și multe mii de ostași au venit din deosebite Ținuturi în taberele ce se așezaseră lângă Paris. În așteptarea plecării, soldații tineri cântau un imn nou, de o putere neobișnuită, cel mai frumos cântec național pe care îl are vre-un popor :

Marsilieza, numită așa pentru că o scrisese la Marsilia, într'o clipă de inspirație patriotică, poetul *Rouget de l'Isle*.

5. Dușmanii lui Ludovic al XVI-lea și toți aceia care bănuiau că el se înțelege cu străinii, se folosiră de mulțimea soldaților celor noi și de starea de aprindere a tuturor, ca în timp de războiu, pentru a da o lovitură împotriva regelui. De curând se adusese din Anglia moda *cluburilor*, unde oamenii care aveau aceleași păreri în politică, se adunau pentru a desbate deosebite afaceri ce erau la ordinea zilei. Cluburile revoluționare puseseră totul la cale, și, într'o zi de Iulie, mulțimea năvăli în palat, strânse pe Ludovic într'un ungher, îi puse în cap o scufie roșie, ca scufia pe care o purtau în vremurile vechi statuile Libertății și care eră acuma foarte răspândită între revoluționari, și îi dădură să bea, în batjocură, un pahar de vin. Regele răbdă și data aceasta.

6. În curând însă se auzi în Franța că generalul oștirilor prusiene trimese pentru zdrobirea revoluției amenință cu foc și pară pe Francezi, dacă nu se vor stămpără și nu vor da toată puterea regelui. Atunci, altă grămadă, sălbătăcită, de oameni din popor, se îndreptă asupra palatului; ei se luară la luptă cu garda regelui, *Svițerii*, îi omorără și goniră pe rege în localul Adunării. De aici îl luară, împreună cu familia lui, și-l închiseră într'un vechiu turn din Paris. Peste câteva zile, Comuna din Paris, chiar, care eră în mâna doritorilor de republică, înarmă bande de ucigași și-i trimese prin închisori unde se aflau nobilii bănuți, dintre care mulți fură uciși. Atunci s'au văzut, pe lângă priveriști de grozavă barbarie, și înalte probe de virtute omenească: o fată a băut un pahar cu sânge ca să nu i se ucidă tatăl.

7. Așa îndârjiți cum erau Francezii, aflând și un general bun, avură neașteptatul noroc de a bate și pe Austrieci și pe Prusieni, în două lupte pe care le câștigară în toamnă, așa încât Adunarea Legislativă se împrăștiă ca biruitoare, fără să fi proclamat republica, dar ținând pe rege tot închis. A treia adunare, căreia i s'a zis *Convențiune* («Convențiune» și Adunare e același lucru), a început în toamna anului 1792

proclamând republica și dând în judecată pe rege. Toate mijloacele ce s'au întrebuintat de oameni miloși pentru a scăpa pe acela al cărui neam stăpâneà de aproape de 1000 ani Franța, au rămas zădarnice. Republicanii din Convențiune au fost așa de cruzi, încât au osândit la moarte pe acela care fusese regele lor. Nenorocitului Ludovic al XVI-lea i s'a tăiat capul cu mașina cea nouă care se pusese atunci în practică pentru a ușurà și a grăbi îndeplinirea pedepsei cu moarte, *ghilotina*.

8. Odată ce uciseseră pe rege, pe cine puteau să mai cruțe din protivnicii lor?

Timp de mai multe luni de zile, nu erà zi lăsată de Dumnezeu, în care căruțele să nu aducă din închisoare oameni de toate vârstele și de toate treptele, vinovați și nevinovați, bărbați și femei, pentru a le se tăia gâtul în piața zisă a Revoluției, unde femei sălbatece, din straturile cele mai de jos ale Parisului, se grămădeau ca la petrecere și urlau de bucurie când vedeau că curge sângele.

Așa a fost omorâtă regina *Maria Antonieta*; așa a fost omorât cel mai mare poet pe care-l aveà Franța atunci, *André Chénier*; tot așa și cel d'întăiu primar al Parisului, un om de știință și de o înaltă valoare, *Bailly*, apoi marele chimist *Lavoisier*, începătorul chimiei moderne, și mii dintre fruntașii prin naștere sau merite ai poporului francez. Așa o sălbătăcie nu s'a pomenit niciodată la un popor, și, oricât ar fi fost de mare frica față de străini, și, oricâte păcate ar fi făcut societatea cea veche care se judecă și osândeà acuma, trebuia să fie un Guvern deosebit de sângeros pentru ca să poată luà hotărâri ca acestea, care necinstesc pentru toate timpurile. Răspunderea cade însă asupra fruntașilor fanatici ai republicanilor care, de altmintrelea, s'au omorât și ei între ei, căci *Girondinii*, biruiți de *Munteni*, au fost trimiși și dânșii la ghilotină; ea cade asupra câtorva fruntași din provincie, asupra mulțimei flămânde din Paris, care n'aveà nicio creștere și nicio îndreptare și erà în stare să săvârșească faptele cele mai rele, — iar nu asupra Franciei întregi.

Țăranii abià știau ce se petrece în Paris; numai în unele localități ei prădaseră castelele. În unele provincii, ca în Bre-tania, ei țineau și la rege și la legea creștină, pe care revoluționarii voiau să o înlătore (odată ei s'au apucat de ne-

bunia de a face un Dumnezeu nou: *Zeița Rațiune*, adică mintea omului, care ar fi mai presus de orice), și acești țărani

Fig. 25. — Regina Maria Antonieta între paznici.

au făcut mai târziu cele mai mari jertfe pentru credința lor față de Dumnezeu și de rege.

În sfârșit, o mare parte din Franța cuminte și curată se găsea fugară peste graniță, pe când mii dintre cei mai buni tineri ai săi se aflau în oștirile ce se luptau împotriva străinului.

9. După moartea regelui s'a făcut *constituția cea nouă din 1793*. După dânsa, orice Francez în vârstă de 21 ani era alegător (aceasta se chiamă *sufragiu universal*). *O singură adunare* votă legile ; 24 de oameni, aleși din mijlocul ei, țineau locul miniștrilor și regelui la un loc ; *comitete* din adunare erau puse în fruntea deosebitelor servicii publice. În sfârșit, se dădea poporului din Paris *dreptul* de a se amesteca oricând, prin mișcări de stradă, în cârmuirea țării.

10. Constituția aceasta, mai rea decât cea d'întăiu, fû întărită prin biruințele pe care oastea republicană le câștigă în toate părțile împotriva dușmanilor : și în *Belgia*, care fû cucerită, cu toată trădarea generalului francez *Dumouriez*, și la Rin, unde comandă alt general, care nu fugi, dar căruia i se tăie capul din ordinul Guvernului, și la granița *Pirineiilor*, prin care încercau în zădar să pătrundă Spaniolii.

În curând însă, firea însăși a lucrurilor trebuia să înlăture pe neomenoși și să facă cu puțință o cârmuire mai puțin sângeroasă pentru Franța.

LECȚIA a XXX-a.

Luptele Franciei cu Europa până la întemeierea Directoriului.

1. Franța era în războiu, se poate zice, cu toată Europa. Războiul ținû în tot cursul anului 1793 și se întinse și în anul următor. Pe lângă aceasta, o parte din Franța era în stare de răscoală : unele orașe din Sud se ridicaseră împotriva Parisului cârmuit de revoluționarii cei mai sângeroși, pentru

a răzbună moartea Girondinilor. Orașul *Lyon* luă parte la răscoală și fû pedepsit în chipul cel mai sălbatec după înfrângere. Un alt colț al Franței, partea de Nord-Vest, unde țărani *bretoni* și *vandeeni* (din Vandea, lângă Bretania), duceau o viață cu totul deosebită, conduși de preoții lor, oameni de ispravă, și de nobili fără trufie, care locuiau în castele în mijlocul sătenilor, începuse altă răscoală. Ea fû înăbușită odată, însă, peste trecere de câteva luni de zile,

Fig. 26. — Carnot, organizatorul războaielor Republicei.

izbucni din nou. Țărani aceștia erau în stare să facă isprăvile cele mai mari, și numai prin nimicirea aceloră dintre dânșii care putea să poarte arme, ar fi fost Republica cea nouă cu desăvârșire asigurată.

2. Totuși, în anul 1794, se ajunsese și la potolirea Vandeei. Sudul Franței nu îndrăzneă să mai ridice capul. Spaniolii, care pătrunseseră pe pământul francez, fură goniți. O oaste

franceză intră în *Belgia*, și înaintarea Austrieilor fû oprită. În astfel de împrejurări, partidul care se găseă în fruntea Franciei, nemai având acuma să se teamă din partea dușmanilor din afară sau din lăuntru, întrecu toate marginile în setea lui de prigonire și de răzbunare. Nu numai în Paris, nu eră zi în care ghilotina să nu-și aibă jertfele sale, dar și în provincie, unii guvernatori își făceau o adevărată plăcere să omoare, puind pe oameni în luntri pe care le înecau în mijlocul râului, și săvârșeau alte sălbătăcii vrednice de cele mai urâte timpuri ale omenirii. Cruzimile păreau că nu vor mai aveă sfârșit. Răspunzător pentru dânsule eră, în rândul întâiu, un fost avocat din Arras, în părțile nord-estice ale Franciei, *Robespierre*, om fără însușiri deosebite, fără talent de a vorbi, fără vitejie și îndrăzneală, care săvârșeau toate aceste ticăloșii, nu din patimă, ci din hotărîrea rece de a nu îngădui să stea lângă el nicio altă putere. El izbutise să înlătore astfel prin ghilotină pe toți dușmanii săi politici sau pe toți aceia despre care credea că ar putea să ajute dușmanilor. Periseră astfel, nu numai regaliști, dar și girondini, care voiau republica senină și curată, și mulți alți cuvântători populari îndrăzneți: *Danton*, care poruncise măcelurile din închisori dela 1792, apoi unii oameni și mai îndrăzneți decât dânsul, care voiau să ducă revoluția încă mai departe, un fel de înaintași ai *anarhiștilor* de astăzi (oameni care vreau să dărâme tot ce este pentru ca apoi lucrurile să se orînduiască altfel de la sine).

3. La urmă însă, veni și ceasul lui; lumea eră obosită de dânsul. Până atunci, tovarășii săi îl îngăduiseră pentru că eră primejdia cea mare care amenința Republica din partea Austrieilor, din partea Prusienilor, din partea Englezilor, Spaniolilor, Italianilor (a regelui Sardiniei) și din partea țărănilor răsculați. Dar acuma eră liniște, și Robespierre nu mai aveă nici-o îndreptățire pentru purtările sale, care se vedeă foarte bine că vin numai din ambiție neînfrânată și din ură împotriva oamenilor. În *Iulie 1794*, el fû atacat cu multă înviersunare în Convenție, unde eră deprins să fie ascultat

mai mult decât un rege, și toate silințele lui de a se apăra și de a-și îngrozi dușmanii rămaseră zădarnice. Robespierre încercă să se ucidă cu pistolul, dar își sfărâmă numai falca; în halul acesta, el fu dus în piața unde se tăiau capetele, și aici avu același sfârșit ca și atâția oameni nevinovați pe care el făcuse să-i omoare. O altă fiară din acelea care necinstiseră prin sălbătăcia lor Revoluția, *Marat*, un gânditor veninos, care visă numai peirea a cât mai mulți oameni, fusese omorât înaintea, de o fată din provincie (Carlota Corday), care venise în Paris anume pentru a scăpa Franția de această urită dihanie.

4. Anul acesta, 1795, se mântue cu biruința franceză. Din toate părțile, granițele erau asigurate. Nu numai atât, dar o armată franceză, aceia care mersese în Belgia, trecu în *Olanda*, o cuceriră toată și izbuti să proclame acolo o republică nouă, pe care o numi Republica batavică, după numele cel vechiu al locuitorilor provinciilor olandeze. Altfel, cucerirea eră ajutată și prin faptul că o bună parte din populația țărilor în care năvăleă oștirea republicei franceze eră și ea încălzită de sentimentul revoluționar și republican, și, prin urmare, se învoia mai curând să jertfească interesele neamului și patriei decât să trăiască în formele cele vechi de cărmuire, pe care le judecă tiranice. Din nenorocire însă, Francezii nu erau niște cuceritori plăcuți; ei cereau foarte mari cheltuieli de războiu, și pe lângă aceasta, aveau în fruntea lor oameni care nu erau deprinși să cruțe pe nimeni și care își făceau adevărate averi din banii smulși dela popoarele învinse. Adăugind încă și faptul că soldații nu erau disciplinați, ci se deprinseseră a-și face toate poftele și chefurile, se va înțelege ușor de ce, peste câteva luni de zile, Francezii ajungeau să fie tot așa de mult urâți, pe cât fuseseră iubiți, înainte de a-i vedea lumea trăind lângă dânsa.

5. Și în lăuntru, anul acesta 1795 s'a mântuit în pace. Toate încercările ce se făcură pentru a aduce înapoi, fie vremea vărsărilor de sânge, fie vremea stăpânirii regale, au rămas zădarnice. În toamnă, Convenția s'a împrăștiat, dând Franciei o *constituție nouă*. Această constituție eră foarte cuminte. Iarăși se introducea alegerea cu două grade, adică alegerea alegătorilor de către popor și, pe urmă, alegerea deputaților de către alegători. În loc de o singură Cameră,

erau să fie de acum înainte două, dintre care una nu era decât un Senat, pentru care i se și zicea: *Consiliul celor bătrâni (anciens)*. De oare ce în Camera cealaltă erau 500 de deputați, i se zicea: *Sfatul celor 500 (Cinq Cents)*. Acuma se despărțea puterea de a vota legile de puterea de a cârmui țara prin îndeplinirea lor. Aceasta din urmă se dădă unui alt Sfat, de cinci oameni în vârstă de patruzeci de ani care se ziceau *Directori*, iar adunarea lor purtă numele de *Directoriu*.

6. Patru ani de zile a stăpânit Directoriul asupra Franciei.

Cârmuirea lui n'a fost cea mai bună care se putea pe acea vreme. Directorii erau în cea mai mare parte oameni necunoscuți. Doar unul dintre dâșii, *Carnot*, s'a făcut vrednic de recunoștința urmașilor prin îngrijirea pe care a avut-o pentru pregătirea și hrana oștilor. Ceilalți erau, nu numai oameni puțin însemnați, dar și risipitori ai banului public și foarte stricați, niște adevărate exemple de purtări rele. Ei nu s'au priceput nici să trăiască în liniște cu cele două Sfaturi, cu Camerele lor.

7. Când Directorii trimeteau în surgun pe o parte dintre deputați, când deputații ceilalți se uneau împotriva Directorilor și-i sileau pe unii dintre dâșii să-și dea demisia. Nu se putea ști la ce capăt s'ar fi ajuns cu astfel de deprinderi și purtări, dacă oștirile franceze nu s'ar fi arătat mai vrednice decât cârmuitorii, și dacă ele n'ar fi fost în stare, în clipa în care lucrurile mergeau în Paris rău de tot, să se amestece, impuind un Guvern.

LECȚIA a XXXI-a.

Războiul cu Europa: generalul Napoleon Bonaparte.

1. Oștirile câștigă în cursul anilor 1796 și 1797 cele mai frumoase biruințe, cu care se poate lăuda Franța. De unde, la începutul Revoluției, putea să fie de așteptat o împărțire a Franciei între Puterile cele multe și bogate care se uniseră împotriva ei, acum Franța se ridică împotriva acelor care năvăliseră pe teritoriul ei, și-i pedepseă: le zmulgeă țeri întregi.

În 1796, două oștiri franceze veniră la Rin și trecură

apa cu gând să meargă asupra Vienei, pe când o altă se coborâ în Italia, unde, cum știm, cea mai mare parte din pământul peninsulei se află în mâinile Austrieilor.

Cum se vede, este mai mult un războiu împotriva *Austriei*, căci această Putere rămăsese în luptă cu Franța pe când alți dușmani din anii 1791—1795 se grăbiseră să încheie pace, încă din anul trecut, la *Basel*, în Elveția. Prin această pace, la care luară parte regele Prusiei, regele Spaniei, Marele-Duce al Toscanei, frate cu Împăratul Austriei, și, în sfârșit, republica cea nouă batavică, Franța căpătă unele locuri la Rin, întreaga *Flandra olandeză*, care se alipă la Belgia cucerită de Francezi, și alte adaose de teritorii mai mici.

2. Austria putea însă numai cu greu să încheie pacea, așa cum o încheiaseră aliații ei. Împărat era pe vremea aceasta — după moartea lui Iosif și a fratelui său, Leopold, care fusese înainte Mare-Duce al Toscanei — *Francisc al II-lea*, fiul acestuia din urmă și nepotul Mariei-Antonietei, regina, ucisă de revoluționari, a Franciei. Ar fi fost, prin urmare, o foarte mare rușine ca el să se fi învoit așa de răpede la o pace cu aceia care vărsaseră sângele rudelor de aproape ale Împăratului german. Pe lângă aceasta, Austria reprezintă cu mult mai mult decât Prusia și decât celelalte Puteri vechile principii de cărmuire a popoarelor prin voința Suveranului și prin înrăurirea nestingherită de nimeni a funcționarilor numiți de acesta.

3. Și la Rin Francezii au avut izbânde frumoase, dar nimic nu poate fi pus alături cu isprăvile pe care ei le îndeplinesc în Italia. Aceste isprăvi nu se datoresc atât oștirii, căci oștirea franceză din Italia nu era mai bună decât cele din alte părți: erau aceiași soldați neascultători, bucuroși să prade, foarte obosiți, deprinși a-și numi și a-și scoate ofițerii după plată, ca pe niște «*cetățeni*» ce erau și ei, ci izbânda se datorește în rândul întâiu omului neobișnuit care stătea în fruntea acestei oștiri, adevărat lui *Napoleon Bonaparte*.

4. Generalul Bonaparte (la început, pe italianește : Buonaparte), care era încă un om destul de tânăr, se coboră dintr'o familie italiană din insula Corsica, familie săracă, cu mulți copii, care nu primiră o creștere deosebit de îngrijită. Napoleon se născu într'un timp când Corsica era acuma în stăpânirea Franciei ; pe când alți frați ai lui urmau alte învățături, el fu așezat într'o școală militară din provincie, la *Brienne*. Acolo a fost un școlar sârguincios fără să se poată

Fig. 27. — Chipul lui Napoleon tânăr.

prevedea însă care va fi mărirea lui viitoare. (Sânt talente ale oamenilor care pot să iasă la iveală încă din școală, dar sânt alte talente pe care le trezește numai atingerea copiilor, ajunși oameni, cu viața.) Numit ofițer de artilerie, Bonaparte stătui numai puțină vreme la regiment. Ca mulți alții, se lăsă de oaste și făcu politică. Nu era însă nici destul de cunoscut, nici destul de bogat ca să poată reuși. N'avea apoi nici prieteni care să-l sprijine. Pe vremea aceia

însă, dacă ieșea cineva din oaste, era îngăduit oricând să se întoarcă înapoi într'însa, și trecerea de la un grad la altul nu se făcea încet, după ani întregi de slujbă și după examene trecute înaintea superiorilor, ci un locotenent demisionat ca Napoleon putea să ajungă fulgerător, mulțămită împrejurărilor politice, general și comandant de armată. Astfel el fu adus înapoi în rânduri la 1793 și, înaintând iute, lucră la izgonirea Englezilor din Toulon. Făcând general, dar, schimbându-se politica, el fu șters din oaste.

5. Peste puțin însă, se întâmplă răscoala partidului regalist, care credea că a venit în sfârșit vremea de-a înlătura republica și de-a proclama rege pe urmașul lui Ludovic al XVI-lea (cărui îi murise fiul în temniță, la un om în seama căruia fusese dat), adică pe *Ludovic al XVIII-lea*, fratele cel mai mare al regelui ucis. Se întâmplă deci că *regaliștii* aceștia puseră la cale o mișcare de stradă și, înarmând pe o parte din mahalagii Parisului — locuitorii așa numitelor *faubourgs* — care țineau cu dâșii, merseră împotriva Camerelor. Grija de a răspinge pe năvălitori fu dată de unul dintre directori, care se împrietenise cu Bonaparte, acestuia, și el izbuti să sfarme răscoala. Îndată fu făcut general de divizie și, în primăvara anului următor, trimes în *Italia*.

6. În câteva săptămâni, Bonaparte împrăștiă și zdrobi oștirile *Împăratului* și ale *regelui Sardiniei* care-i stăteau în cale. Toată Italia de la Nordul râului Pò ajunsese în stăpânirea oștirilor franceze, care cuceriseră chiar vestitul cadrilater — locul cuprins între patru cetăți puternice ce slujeau pentru apărarea Italiei de Miazănoapte împotriva oricăror dușmani. Bonaparte mergea acum pe drumul care duce din Italia de Răsărit în Tirol, prin anume pasuri ale Alpilor, când Austriei, văzând că nu mai este nicio nădejde de-a păstra biruința, se hotărâră a încheia pace, în numele lor și al tuturor Puterilor din Italia care se sprijineau pe dâșii și nu puteau duce lupta fără oștirile împărătești.

7. Tratatul fu dezbătut însă multă vreme și se încheie abea anul următor, într-o localitate italiană *Campoformio*,

lângă orașul Udine. Prin acest tratat, Franța căpătă dela Împărat cedarea *Belgiei* de astăzi, prin urmare a Țărilor-de-jos austriace de pe acea vreme, și recunoașterea stăpânirii asupra unor Ținuturi dela *Rin*. Întreaga provincie a *Lombardiei* se luă din mâna Austriacilor, dar Franța nu o alipea la pământurile sale, ci, după datinile pe care le aveă atunci, făcù și dintr'însa o republică nouă, neatârnată, dar ocrotită și sfătuită de Republica franceză, republică numită, după situația ei geografică, *Cisalpina*. Ca despăgubire, Austria căpătă *Veneția*, care fusese până atunci o republică, dar eră în ultimul grad de slăbiciune, așa încât o putea cuprinde, vinde și schimbă orice puternic se apropiă de dânsa. Așa s'a mântuit, prin ocuparea de către Bonaparte și cedarea către Împăratul Austriei, viața de treisprezece veacuri — de peste 1300 de ani — a strălucitei Veneții!

LECTIA a XXXII-a.

Bonaparte merge în Egipt și se întoarce ca să schimbe instituțiile franceze.

1. După aceasta, Bonaparte n'avea ce să mai facă în mijlocul ostașilor săi. Pe de altă parte, să se întoarcă în Paris, unde nimeni nu-l privea ca pe un om politic și el nu eră în stare să joace rolul potrivit cu însemnătatea și gloria pe care o câștigase în războiul din urmă, aceasta i se părea o mare înjosire, și chiar o mare greșală în ceia ce privește viitorul lui. Îi dădù în minte atunci să facă un lucru la care nu s'ar fi gândit atunci nimeni, un lucru neauzit și neînchipuit, o ispravă ca în povești. Franciei nu-i păsa în vremea aceia de supărarea nimănui, și, pe cât în alte timpuri se ferea un Stat să nu ațâțe împotriva-i pe vecini sau alte State mai depărtate, pe atâta acum Franța își făcea de lucru cu toată lumea. I se părea lui Bonaparte că Englezii ar aveă mare pagubă dacă oastea franceză s'ar în-

dreptă spre *Egipt*, unde Anglia avea atâtea interese comerciale. Egiptul era însă în stăpânirea vitejilor *mameluci*, un fel de moşieri războinici care se coborau din vechi sclavi ai sultanilor turci din Cairo, şi aceşti mameluci erau ei înşii sub ocrotirea Turciei. Nu se putea, prin urmare, să se coboare în Egipt, oricât de vădit ar fi fost acest scop: de a face în năcaz numai Englezilor, fără să se puie în ceartă cu Turcii şi să fie privit ca făcând războiul împotriva Sultanelui. Dar ce-i păsa de aceasta lui Bonaparte, sau directorilor francezi, care se simţeau în stare să se lupte cu câte Puteri şi suverani erau în cele cinci continente! Aşa de mare încredere prinseseră pe urma biruinţei din 1796 toţi oamenii politici din Franţa!

2. Bonaparte se duse deci în Egipt; aici îi ieşiră înaintea mamelucii, cu care avu o mare luptă lângă vestitele *Piramide*, ridicate odată de Faraonii Egiptului. Fireşte că el, care avea cu dânsul o infanterie minunată, deprinsă în multe lupte şi care, pe lângă aceasta, era un om de geniu, în stare să înţeleagă într'o clipă cum se poate câştiga o bătălie şi s'o câştige pe o cale nouă, neprevăzută de alţii, a putut să risipească pe călăreţii egipteni la patru vânturi. Cu aceasta se poate zice că războiul, care, la dreptul vorbind, n'avea niciun rost, era încheiat. Lui Bonaparte însă îi trebuia să facă isprăvi şi mai mari, de care să povestească toată lumea acasă, aşa încât, când se va întoarce, să le se pară la toţi că văd pe Alexandru Machedon sau pe Xerxe întorcându-se după cele mai mari minuni războinice pe care le poate săvârşi mintea şi puterea omenească.

3. Prin urmare, sub cuvânt că Turcii au declarat războiul şi trebuie pedepsiţi, el trecu din Egipt, prin peninsula Sinai, în *Siria*, şi aici o luă drept pe lângă malul Mărei, atacând cetăţi, de stăpânirea cărora, mai la urma urmelor, îi păsa numai foarte puţin.

4. El află atunci că în Europa un nou război se începuse, atârnat de lăcomia Francezilor, care, în timp de pace desăvârşită, se apucau să înlăture în deosebitele ţări guverne legiuite

și să proclame republici cu nume vechi, precum au făcut de pildă la *Roma* și *Neapole*. Mai află că în războiul acesta, purtat în lipsa lui, Francezii n'aveau noroc, năpădiți cum erau de o mulțime de dușmani, între care se găseau, data aceasta, și Rușii, având în fruntea lor pe vestitul general *Suvorov*. (Pe atunci era împărat în Rusia, *Pavel*, fiul Ecaterinei, care, la o vârstă înaintată, murise lovită de damba), că ei fuseseră scoși din Italia, că abia scăpaseră prin biruința dela *Zürich*, pe când aliații, ruși și englezi, năvăliseră în *Olanda*, pe care totuși ei nu putură să o păstreze.

Bonaparte se purtă în aceasta, nu ca un om de Stat și un patriot iubitor al țării sale, ci ca unul care urmărește un singur gând: să se înalțe el cât poate mai sus, și care întrebuințează pentru aceasta, pe lângă alte mijloace, și mijlocul acesta de actor, cu care poate să sperie și să uimească lumea toată. În Siria izbucni și ciurma, și soldații lui mureau ca muștele, dar el n'avea durere pentru dinșii, de și, ca să se vorbească de dînsul și în această privință, el merse să vadă pe ciurmații aceia vineți la față, în spitalele care se făcuseră pentru dînșii.

5. Apoi el mai auzi că în Franța se petrec lucruri mari, că Directoriul este pe drojdii și că se pregătesc nouă lupte între dînsul și cele două Camere.

I se părea că acuma a venit, în sfârșit, și ceasul lui, în care poate să înlătore pe unii și pe alții și să capete puterea pentru sine însuși, care se credea — și pe dreptate — omul cel mai destoinic și mai bine înzestrat de fire, dintre câți Francezi trăiau pe atunci. El se grăbi deci să iasă cât mai răpede din Egipt.

Firește că este un lucru foarte necinstit ca un general să-și părăsească oastea în împrejurări grele, având aproape siguranța că această oaste va fi sfărâmată, în lipsa lui, de un dușman mai puternic. Dar Bonaparte nu se gîndea la d'alde astea. În adevăr, după plecarea lui, generalii, lăsați de dînsul, au avut zile tot mai rele, și, la urmă, ei trebuiră să încheie o capitulație rușinoasă ca să se poată întoarce măcar cu o parte dintre ostașii ce plecaseră odată din Franța, înapoi în țara lor. Dar Bonaparte își atinsese scopul: furișându-se de corăbiile engleze, el ajunsese în țara sa. La Paris i se dădu sarcina de a împrăștiă Corpurile Legiuitoare, și el o îndeplini.

6. După ce deputații fură goniți, precum li se cuvenea căci erau, în cea mai mai mare parte, niște netrebnici (de și izgonirea lor se făcea împotriva legii și a Constituției și eră, prin urmare, o zguduire a temelilor Statului), se alcătui un guvern nou, pe care îl aleseră numai câțiva deputați de strânsură, care *n'aveau* acest drept. În fruntea acestui guvern stăteau trei așa-ziși *consuli*, aleși pe zece ani. Neapărat că unul dintre ei era Bonaparte, care, chiar de la cele d'întăiu întâlniri cu tovarășii săi, le dădu a înțelege că singurul care are drept să vorbească, este dînsul, pe când ceilalți trebuie să asculte sau să plece.

7. Felul de alegere se schimbă cu desăvîrșire : alegătorii făceau numai lista fruntașilor din diferite comune, care alegeau și ei pe fruntașii Ținuturilor; *fruntașii neamului* erau aleși, la rîndul lor, de *fruntașii Ținuturilor*. Pe lîngă aceasta, fiecare rînd de fruntași avea drept să aleagă pe deosebiții funcționari administrativi din cuprins. Erau acum *trei adunări* pentru votarea legilor : una se chemă *Consiliu de Stat* și eră numită de primul-consul, — deci de Bonaparte ; ea pregăteă legile. A doua adunare, *Tribunatul*, aduceă legile înaintea celei de a treia, care se chemă *Corp Legislativ* sau făcător de legi, fiindcă le votă. Aceasta este *Constituția anului VIII* al Republicei. (Republica avea un calendar deosebit, care începeă de la proclamarea ei, 1792 ; el a fost părăsit mai târziu și în Franța, chiar sub Republică.) Ea a fost întregită prin adaosul din anul al X-lea, care prevedeă *consulatul pe viață* pentru *primul-consul*.

Cum se vede, toate lucrurile erau pregătite așa, — de altminteri cu mult meșteșug, ca lumea să poată crede ca trăește tot sub Republica veche,—încât puterea întreagă să se adune în mîna lui Bonaparte, care eră cu mult mai puternic decăt bietul rege tăiat în 1793, Ludovic al XVI-lea.

LECTIA a XXXIII-a.

Biruințele cele mari ale lui Napoleon, care se face Împărat.

1. Cărmuirea aceasta nouă n'ar fi putut să țină, cu câtă ură întâmpină, și din partea regalistilor, și din partea revoluționarilor *teroriști*, acelor care făcuseră *Teroarea*, vremea de groază din 1793, dacă ea n'ar fi fost sfințită oarecum prin izbânzile cele mari pe cîmpul de luptă împotriva Europei întregi. Războiul urmă deci și sub consuli în 1800, și încă odată Bonaparte se puse în fruntea unei oștiri care pătrunse în *Italia*.

De data aceasta însă, într'un chip deosebit de îndrăzneț, el trece, cu atâta mulțime de soldați, cu atâtea tunuri și căruțe, peste muntele cel mai înalt acoperit de zăpadă—in cea mai mare parte a anului și străbătut numai de câinii învâțați ai călugărilor dintr'o mănăstire de pe munte, care mergeau să caute oamenii înămoliți în zăpadă,—peste muntele *Sf. Bernard*. Înaintea lui, Bonaparte aveă o mare și frumoasă oaste austriacă, asupra căreia sosirea lui pe unde nu eră așteptat, fù ca o lovitură de trăsnet. În Iunie 1800, cu multă greutate totuși (căci în oastea austriacă erau mulți oameni viteji, între care și atâtea grăniceri și alți ostași români din părțile Ardealului și Ungariei care se țineau de Austria), se putu câștiga marea luptă de la *Marengo*, în Italia-de-sus. Printr'aceasta se hotărî războiul italian.

2. În același timp, mergând mai încet, căci n'aveă în fruntea ei un om așa de cutezător, un făcător de minuni ca Bonaparte, o altă oaste franceză treceă Rinul și înaintă pe calea Dunărei către *Viena*. Încă odată Austria trebuî să se plece. Cu toată puterea ei, ea nu eră în stare să se împotrivească războiului nebun, cu silințe strașnice în răpezițiunea mersului și cu jertfe de oameni nemai pomenite, pe care-l făceau Francezii de la Revoluție încoace.

Un astfel de războiu se chiamă *războiul maselor mari*, fiindcă fiecare luptător încearcă prin iuțea mișcărilor să arunce asupra unui punct dat mai multe oști decât dușmanul; războiul cel vechiu eră

războiu de *strategie*, fiindcă se făcea în chip învățat, cu socoteli măiestrite care crușau cât se poate mai mulți soldați.

Astfel, în Februar 1801, se încheiă pacea, — de data aceasta nu în vreun loc din Italia, ci, ca mai mare semn de umilință din partea Austriei, într'un oraș francez, la *Lunéville* (unde mai târziu au învățat la școală și unii Români, între care fiii lui Mihai-Vodă Sturza). Prin aceasta, pe de o parte, se întăreau punctele păcei din Campoformio. Pe de alta, acum se răsplăteau *Spaniolii*, care nu se mai ridicaseră împotriva Franciei. Aici în Spania stăpâneau Bourboni, dar un rege păcătos, o regină netrebnică și un ministru care urmărea numai scopurile sale. *Toscana*, luată de la Casa de Austria, eră făcută deci regat, numită după numele cel vechiu al *Etruriei*, și dată unui principe din Casa spaniolă. Toate republicele cele nouă, și, pe lângă ele, a *Sviterei*, rânduită acum după interesele Franciei, a *Genovei*, căreia i se zicea, tot cu un nume vechiu, Liguria (după Ligurii cei din antichitate), erau recunoscute de Austria și Italia.

Francezii căpatau dreptul de a rămâneă cât vor voi în Statele *regelui Sardiniei*, pentru ca acesta să fie pedepsit, căci și a doua oară dăduse ajutor Austrieilor.

3. Rămăsese astfel în războiu cu Franța, *Anglia* singură care nu se lăsă cu niciun preț.

Cea mai răbdătoare și mai sigură de sine între țările de pe lume este Anglia, care poate fi privită și ca țara cea mai sănătoasă, care se desfășoară în chip mai firesc și mai trainic. Celelalte Puteri râvniau biruințe mari și, dacă nu puteau să le capete, pierdeau curajul și alergau la încheieri de pace. Angliei nu-i trebuia gloria războaielor: ea se simțea tot așa și învingătoare și învinsă, odată ce știa că are dreptate și că urmărește scopurile ei firești. Trebuie să ținem însă seamă și de aceia că, și data aceasta, Anglia pierdù mai puțini soldați decât țările celelalte: dacă nu mai plătea soldați germani ca în veacul al XVIII-lea, întrebuintă altă cale pentru a ajunge la același scop: dădea subsidii, ajutoare, Puterilor celorlalte, ca să le îndemne să stăruie cât se poate mai mult în lupta împotriva Franciei. Angliei îi eră deopotrivă dacă Franța e republicană sau dacă este regat. Erau și unii Engleji care erau cuprinși de mulțămire când vedeau funcționând republica în Franța, dar cea mai mare parte a poporului englez

eră pe deplin mulțămită cu regalitatea constituțională, în care Cărmuirea se face în cea mai mare parte prin Parlament, așa cum-eră la ei în Anglia. Ei nu voiau nimic mai mult decât o îmbunătățire în starea materială a claselor de jos, care erau foarte sărace și nenorocite. Englezii cei mai mulți se poate zice chiar că urau republica cea nouă mai mult decât pe regatul cel vechiu, fiindcă aceasta eră mai tânără, mai neastâmpărată și putea face mai multă pagubă, mai mult rău vecinilor săi.

Angliei îi trebuia o Franță obosită, supusă, liniștită, care să trăiască mai mult prin îngăduirea și mila ei. De aceia, când toți se învoiră la pace, ea urmă și mai departe războiul, pe care, data aceasta, îl purtă, firește, numai pe Mare, căci ea nu eră în stare să trimeată oștiri însemnate pe continent împotriva strașnicei oștiri pe care o aveă Franța. La urmă însă, văzând că nu mai poate înteți pe nimeni, trebui să se învoiască și ea la încheierea unui tratat. Tratatul acesta a fost iarăși iscălit pe pământul francez, în orașul *Amiens*, Capitala Picardiei. Pacea cea nouă n'avea, de almințeri, cine știe ce însemnătate, căci printr'însa se hotără numai ieșirea cu totul a trupelor franceze din Egipt și din insula *Malta* și înapoierea de către Englezi a coloniilor pe care le cuceriseră, păstrând însă o insulă spaniolă și una olandeză, întinsa și însemnata insulă *Ceylan*, dela Sudul Indiei.

4. Îndată după aceasta, se mai luă o măsură foarte însemnată, care schimbă întreaga stare lăuntrică a Germaniei. Prin actul dela *Frankfurt*, din 1802, se făceau zece Electorate în Germania și alegătorii eclesiastici de pe malul Rinului: Trier, Colonia, Maiența, fură desființați, iar din *orașele libere* rămăneau numai șase.

5. Franța eră acuma a tot puternică în Europa. Francezii erau ca îmbătați de bucurie, căci niciunuia dintre popoarele lumii nu-i place așa de mult a umili și stăpâni pe altele cum i-a plăcut și-i place poporului francez. (Rușii cuceresc mai mult de nevoie, de oare ce cărmuirea lor absolută îi silește la cuceriri ca să-i orbească și să întunece starea lor nenorocită din lăuntru, pe când Francezii cuceresc și stăpânesc cu patimă, pentru plăcerea lor a tuturor.) Ei uitaseră, prin urmare, vechea călcare de lege pe care se întemeiasă puterea consulului Bonaparte. Se gândeau numai atâta, că omul acesta este în stare

să bată pe orice dușman, să adauge la pământul francez câte provincii socoate el de cuvîntă și să-și impuie voința lui Europei, dela un capăt la altul. Văzuseră acuma umiliți și pe cerbicoșii Englezi.

Se mai puteau ei gândi să se împotrivescă lui Bonaparte când acestuia îi dădă prin minte să-și întărească situația făcându-se Împărat!

În 1804 Bonaparte aduse la îndeplinire hotărârea sa de a se face Împărat cu învoirea, se poate zice, a tuturor (*Constituția anului al XII-lea*). El nu alese titlul de rege, fiindcă aceasta sună încă rău în auzul Francezilor, abia scăpați de stăpânirea regimului absolutist; pe de altă parte, Împărat i se părea mult mai potrivit: cuvîntul răspundea cuvîntului latinesc *imperator*, și putea să fie cineva *imperator* și în mijlocul unei republici. Chiar împărații romani de mai târziu nu credeau de loc că au înlăturat republica, din care păstrasera aproape toate magistraturile (consul, senator și așa mai departe). Astfel, Bonaparte nu înțelegea de loc—sau se făcea a nu înțelege—că înlătură republica atunci când își luă el titlul de Împărat; din potrivă, pe banii lui cei noi, dacă, pe de o parte, i se vedea frumosul cap cu liniile romane și ochii liniștiți, pe cealaltă parte erau însemnele Republicei, și se cetiau cuvintele: «Republica franceză. Napoleon Împărat».

De fapt însă, cum am mai spus, el eră Împărat tot așa cum Împărat eră, în Austria, Francisc. În Constituție, ce e drept, nu se făcuse nicio altă schimbare decât înlăturarea *Tribunatului*, de care se părea că nu mai este nevoie. Dar Bonaparte își luase un nume deosebit de cel vechiu, zicându-și: *Napoleon I-lea*, după numele său de botez, întocmai ca orice alt suveran din Europa. El puse în capul său coroană și pe trupul său mantie de cacom albă, încununându-se în fața Papei, pe care-l adusese anume pentru, aceasta, în biserica cea mare zisă Catedrala Notre-Dame din Paris. Coroana era să treacă și la urmașii săi.

Frații și surorile împăratului celui nou erau numiți principii; generalii biruitori și unii ajutători civili ai lui Napoleon I-lea primiră titluri de nobleță (principi, duci și baroni). Se făcî o Curte nouă și strălucitoare și pe lângă Împărat se adause,

ca și pe lângă Împăratul german, de dincolo de Rin, un șir de dregători care îndeplineau slujbele cele înalte pe lângă dânsul (arhicanțelariu, architezaurariu, conetabil, amiral și mari-electori).

LECTIA a XXXIV-a.

Cum a cârmuit Napoleon I-iu.

1. Ajungând Împărat, Napoleon aveă fără îndoială scopuri mari de orânduială nouă și temeinică a țării sale. Nu eră un om învățat, și

Fig. 28. — Napoleon ca Împărat.

în viața lui el cetise foarte puțin, ba se poate zice că și legăturile pe care le avuse cu oamenii fuseseră puține, și nu tocmai felurite. Cu toate acestea, genialitatea lui, puterea de a înțelege din puține elemente lucrul întreg și de-a potrivi totdeauna după nevoile cele ade-

vărate ale societății ideile pe care și le putuse forma el singur sau a căror cunoștință o capătă dela câte unul din sfetnicii lui cei foarte bine aleși, aceasta suplinea în foarte mare parte lipsurile cele mari ale creșterii și pregătirii speciale. El înțelese bine că o stăpânire ca a lui nu se poate ține cu dregătorii și magistrații aleși de popor într'un fel sau într'altul; prin urmare, el trecu, hotărât și fără să-i pese de părerea lumii, dela sistemul acela al alegerii, potrivit cu principiile de căpetenie ale Revoluției, la sistemul numirii din partea puterii centrale, adică din partea Împăratului și miniștrilor săi.

De acum înainte, în fiecare *district* al Imperiului lui se găsea un *prefect*, care stăpânea cu desăvârșire județul. Se adause pe lângă dânsul în fiecare *plasă* câte un *subprefect*, fără nici-un fel de *Consiliu* pe lângă dânsul. Iar *comunele* își aveau adevărate *Consilii comunale*, însă Consiliile acestea nu puteau să se împotrivească întru nimic *primarului*, pe care-l numea de-a dreptul Împăratul. *Judecătorii* erau numiți de același.

2. Pentru a avea totdeauna banii care erau de nevoie pentru îndelungatele și grelele lui războaie, el adause pe lângă *impozitele directe* ale Revoluției (darea pe persoană sau pe cap și darea pe avere) și o sumă de impozite *indirecte*. Strângerea dărilor se făcea cu deosebită luare-aminte prin *perceptorii* care fură orânduși atunci întâiași dată, de Napoleon. Trecuse vremea când Statul francez se zbătea în tot felul de *greutăți bănești*.

Revoluția stătuse în această privință așa de prost, încât, pentru a face față cheltuielilor dela o zi la alta, trebui să confisce toate averile nobililor fugari și ale clerului și să se împrumute cu *hârtie ipotecară* pe temeiul acestor pământuri confiscate. Pe lângă aceasta, ea a înmulțit numărul hârtiilor atât de mult, încât ele nu mai răspundeau nici pe departe valorii moșiilor.

Prin urmare, prețul lor scăzù așa de mult, încât pentru câțiva bani putea să aibă cineva o hârtie care valora cu numele poate câteva sute de franci. Directoriul trăise, în cea mai mare parte, din împrumuturi făcute cu voie sau fără voie, și numai în vremea Consulatului începù o siguranță mai mare

în viața financiară a Statului francez. Napoleon mai întemeie și o *bancă de Stat*, cu capitalul dat de mai mulți bancheri care căpătaseră încredere în solvabilitatea — în puterea de plată — a Imperiului. Deci, la orice nevoie mare, el n'avea nevoie să alerge la împrumut sau să aștepte venirea banilor dela perceptori, ci putea să capete sumele care-i trebuiau de la banca lui, ce-i stătea la îndemână.

3. Împăratul dădu o grijă deosebită și *școlilor*; pe vremea cea învechită a regilor (Francezii o numeau *vechiul regim*), școlile de jos ca și cele înalte erau ținute de Iesuiți și alți călugări. Statul n'avea nicio înrăurire asupra felului cum se dădea învățământul; chiar și Universitatea din Paris n'avea o alcătuire impusă de Guvern, ci trăia după vechile ei datini din evul mediu. Revoluția sfărâmasă cu desăvârșire puterea clerului asupra învățământului; ea se temea de preoți, și de aceia ea a înlăturat în totul rostul lor în ceia ce privește creșterea copiilor și tinerilor. Atunci s'a întemeiat un număr destul de însemnat din școlile cele nouă; în ele eră un puternic spirit de neatârnare față de orice putere și față de orice datini. Lui Napoleon însă nu-i trebuiau astfel de școli; el voia ca și învățământul, ca și toate celelalte forme de manifestare a vieții naționale, să-i fie cu totul la îndemână. El întemeie prin urmare, instrucția precum întemeiasă și administrația: toate școlile, dela cea d'întăiu până la cea din urmă, erau cuprinse într'o singură alcătuire, care se chemă *Universitate*.

Acum «Universitate» se numește numai școala cea înaltă, în care se capătă știința sau îndrumarea către o specialitate: drept, medicină, litere, știință, teologie, pe când atunci și școala primară ca și gimnaziile și liceul și universitatea din vremea noastră făceau parte din aceeași organizație universitară.

În fruntea Universității stătea un *mare-maestru* (*grand-maître*), ajutat de *directori*, care erau față de dânsul cum erau prefecții față de ministrul de Interne (Ținuturile școlare ale rectorilor se chemau *Academii*); pe lângă aceștia, mai erau încă și *inspectori*.

Napoleon avu o deosebită îngrijire pentru întregul învățământ, alcătuit astfel ca să nu poată răspândi nicio părere și niciun sentiment care să nu fie în potrivire cu scopurile sale. Prin urmare se poate zice că învățământul a fost *robit* de dânsul, căci, dacă este de nevoie ca învățământul să urmărească scopurile cele mai înalte ale unui popor și binele unei țări, el nu poate fi jertfit scopurilor interesate pe care le are, fie o persoană, fie o familie, fie unul sau mai multe partide. În cazul acesta, cineva își bate joc de învățământ și de sufletul unui popor.

Napoleon sprijini și mai departe *academiile* cele nouă, formate pentru cultivarea și ducerea mai departe a științei. Înaintea Revoluției, nu erau decât *Academia franceză*, întemeiată în veacul al XVII-lea de *Richelieu*, care avea grija limbii și cătă să țină în curent cu dezvoltarea limbii *dicționarul* ei. Academie de științe nu eră până la Revoluție. Împăratul ar fi fost foarte bucuros dacă pe vremea lui s'ar fi aflat scriitori vestiți și dacă acești scriitori ar fi fost tot așa de ascultători față de dânsul precum erau față de Ludovic al XIV-lea scriitorii de pe vremea lui, fără deosebire de vârstă și ocupație. Însă sufletele oamenilor fuseseră puternic frământate și răscolite de Revoluția franceză, și literatura și cugetarea lumii trăiseră într-o deplină neatârnamare, vioaie și îndrăzneată, în tot veacul al XVIII-lea. Prin urmare, acum nu mai putea să puie cineva stăpânire pe sufletul scriitorilor prin înrăurirea amenințătoare a Curței, sau prin daruri și sprijini ce plecau dela dânsa.

Cei mai însemnați scriitori erau însă împotriva stăpânirii napoleoniene, care le se părea lor o groaznică tiranie, ce jertfea toate interesele Franciei, toată viața ei sufletească pentru câștigul a cât mai multă glorie prin războaie care nu erau toate de nevoie pentru țară. Astfel e *Doamna de Staël*, fata vestitului Necker, o scriitoare care a dat romane vestite și, pe lângă aceasta, cea dintâiu zugrăvire a vieții culturale germane pentru Francezi; ea rătăcea prin străinătate, și, dacă ar fi putut s'o prindă Napoleon, ar fi pus-o fără îndoială la închisoare. *Châteaubriand*, care dădu o nouă viață creștinismului în literatură și care a descris foarte frumos priveliștile depărtate ale naturei, laudând viața sălbaticilor din America, trăia ca pribeag afară din Franța, așteptând vremea când în fruntea țării se va afla iarăși regele cel legiuit.

În țară rămâneau numai poeți foarte slabi și care nu erau vrednici de luarea-aminte pe care întâmplător le-o dădea puternicul Împărat.

4. Este adevărat că în alte ramuri de activitate artistică, în pictură, epoca lui Napoleon este foarte însemnată : atunci un număr de pictori au cătat să strămute în timpurile mai nouă forme curate și inspirații senine din vremile cele frumoase ale antichității. În fruntea acestei școli *clasice* a stat vestitul pictor *David*.

Sculptori însemnați nu a avut însă Franța ; atunci pentru opere sculpturale nici nu eră cererea tocmai mare, precum nu eră nici pentru arhitectură, căci Napoleon nu eră, ca Ludovic al XIV-lea, un clăditor de palate, în grădinile cărora să fie sămănate multe statui frumoase.

Napoleon n'avea înțelegere pentru muzică, o artă care căpătase o foarte mare dezvoltare mai ales din veacul al XVIII-lea. Muzica aceasta nouă căpătase și o formă pe care n'o cunoscuse trecutul : *opera*, în care se amestecă teatrul cu cântarea și instrumentația orchestrei. Opera căpătase într'alte părți, în Italia și apoi în Viena (Austria), un însemnat scriitor de versuri, un adevărat poet, pe *Metastasio*. Chiar în zilele lui Napoleon, Germania a avut fruntași ai muzicei, cu care nici pe departe nu se pot asămana cei mai de frunte componiști ai Franciei.

5. În multe privințe, Napoleon I-iu rămăsese tot fiul unei familii sărace de provincie și un militar aspru, fără multă știință de carte și lipsit cu totul de gust (cu toate că a scris și el unele încercări literare).

Napoleon aveă o deosebită prețuire pentru știință, mai ales pentru știința aplicată, care eră folositoare pentru țintele sale. Pe lângă aceasta, se adaugă că, încă în veacul al XVIII-lea, erau anume ramuri de știință pe care Francezii le întemeiaseră și în care au fost până foarte târziu în frunte. Astfel, chimia (Francezii au pe Bertholet, Fourcroy și Gay-Lussac), geologia și paleontologia (mai ales Geoffroy de St.-Hilaire, cu teoria lui că formele vieții vin una de la alta) și matematica (cel mai însemnat reprezentant al științelor matematice în domnia lui Napoleon, după vestiții astronomi din veacul al XVIII-lea, *Lagrange* și *Laplace*, este *Monge*).

6. Ca om practic ce eră, Napoleon a trebuit să simtă și nevoia unei *legi nouă*, care să nu mai fie plină de fel de fel de elemente istorice netrebuincioase și încurcătoare și să

nu plece dela mai multe izvoare și din mai multe puncte de vedere, cum erau legile de care se foloseau toate societățile europene în veacul al XVIII-lea. El a înțeles că temeiul veșnic al dreptului se află în dreptul roman, așa de temeinic și egalitar (adecă el nu făcea deosebire între oameni, ci căută și urmărea numai drepturile lor). Încă de mult, Revoluția începuse alcătuirea *Codicelui* sau condicelor de legi nouă; ele au fost însă duse la capăt, alcătuind cea mai bogată și mai bine încheată diutre legislații, în vremea lui Napoleon. Precum Europa se îndreaptă în ceia ce privește rânduiala administrativă după reformele lui Napoleon, același lucru l-a făcut el și în ceia ce privește legile: oriunde pătrundeă oștirea, stăpânirea sau înrăurirea franceză, acolo se introducea administrația cea nouă și codul lui Napoleon.

Și în administrație și în legi, până astăzi societatea europeană întrebuințează cu folos aceste daruri trainice ale marelui Împărat.

LECȚIA a XXXV-a.

Războaiele cele mari ale Împăratului Napoleon I-iu, până la înțelegerea cu Țarul rusesc Alexandru.

1. Napoleon era osândit însă să-și trăiască toată viața în luptă. Dacă-l recunoscuseră Puterile europene, cum l-au recunoscut, ca Împărat, o făceau numai de nevoie și de frică. Dar erau hotărâte ca, la cea d'întăiu ocazie priincioasă, să se unească din nou între dânsle pentru a căta să-l răpuie. Deosebiții suverani, diplomați și miniștri erau invidioși de mărirea lui, pe care nu i-o puteau iertă în niciun chip.

Dar mai erau și alte pricini de nesfârșite războaie. Franța se întinsese prea departe, era stăpână pe o parte a Rinului ca și pe cealaltă. Rostul lăuntric al Germaniei îl stricase; Francisc al II-lea era numai de formă Împărat al Germaniei, care era supusă la tot felul de înrăuriri și amestecuri din

partea Împăratului francez, sub cuvânt de alianțe. Dela liberarea provinciilor italiene, organizate apoi în formă de republici, Napoleon își asigurase înrăurirea lui dela un capăt al peninsulei la altul și aveà gândul — cum a făcut mai târziu — să prefacă republicele acelea în regate, pentru membrii familiei sale, sau pentru generali care se deosebiseră în războaiele sale. Văzându-l ce face și știind și apucăturile revoluționarilor francezi în de obște, Puterile europene nu puteau crede niciodată că, până la întoarcerea regelui în Franța, Francezii s'ar învoi să se astâmpere și să lase în liniștea de care aveau nevoie, pe vecinii lor.

2. Astfel, încă din 1805 se începură lupte cu scopul mărțurisit de a sili pe Napoleon să părăsească situația lui predominantă în Italia și în Elveția. Din coaliția aceasta făceau parte : *Austria, Anglia, Rusia și Suedia*.

Știm care erà starea Austriei și de ce trebuia să se amestece în orice luptă împotriva lui Napoleon. În cea ce privește Anglia, nici ea nu putea fi împăcată nici într'un chip. În fruntea ei, ca ministru al regelui Gheorghe al II-lea, stătea unul din oamenii cei mai ageri, cei mai pătrunzători, dar mai ales stăruitor cum nu a mai fost altul : *Pitt*.

3. În Rusia nu mai erà Țar fiul Ecaterinei, *Pavel*. Acesta fusese crescut sub îngrijirea bănuitoare a mamei sale, care nu-l lăsă să se amestece câtuși de puțin în afacerile ei : părea că-l menea unei morți silnice precum fusese aceia a tatălui său, Țarului Petru. Ajungând Împărat, el se uluise încă dela început de puterea cea mare, fără hotar și fără control din partea nimănui, pe care o căpătase la moartea maicei sale. Erà și el ca și tată-său un om cu toane și care nu ținea în seamă pe nimeni și nimic, atunci când erà vorba să-și îndeplinească voința sa, dreptă sau nedreaptă. Ca să se vadă ce fel de om erà Țarul Pavel, e de ajuns să se spuie că i-a dat în gând la începutul Domniei sale să dezmembrăteze pe tatăl său și să-l așeze în biserică lângă rămășițele maicei sale, care îl ucisese, dând tatălui un loc mai înalt, și răzbunând în felul acesta nedreptatea ce suferise ! Rușii au trebuit să vadă o grozăvie ca aceasta și să-și aducă aminte de zilele cele mai urâte din trecutul lor. Cum nu știuse să ierte păcatele maicei sale, așa n'a știut să crească în frica păcatelor pe fiii săi și să păstreze în sentimentul de iubire pentru dânsul pe soția sa, Împărăteasa. Într'o zi din anul 1801, se mai întâmplă deci încă o fără-de-lege la Curtea rusească, asemenea în această privință cu Curtea desfrânată și sălbatecă a Sultanilor din Constantinopol. Niște conspi-

ratori care erau înțeleși și cu fiul său cel mare (care fusese botezat *Alexandru*, nume grecesc, cu gândul la cucerirea Greciei, precum frate-său era botezat Constantin cu gândul la Constantinopol, pe care era menit să-l cucerească), pătrunseră în palat, descoperiră pe Țar în sobă, unde se ascunsese de frică, și, stingând luminile, năvăliră asupra lui. L-au gătit cu degetele și l-au lovit în tâmplă cu o unealtă culeasă de pe masă. Astfel a fost ucis Țarul Pavel, și a ajuns în domnie fiul său, Alexandru. Acesta era, de altfel, un om blând și bun, dar mândru și care suferea, pe lângă aceasta, de patima de a se pierde în visări, atunci când ar fi trebuit mai mult să știe ce se petrece în jurul lui. A trăit toată viața lui singuratec, nesuferind decât anumiți prieteni sau prietene, care-i cunoșteau slăbiciunea visătoare și o hrăneau și mai mult cu părerile lor exaltate.

4. În sfârșit, în Suedia era rege *Gustav al IV-lea Adolf*, un principe neînsemnat, fiul acelui Gustav al III-lea, prieten al vechei Curți franceze, care, din patimă, luptase totdeauna împotriva Revoluției, până în clipa când fu omorât de un nobil la bal-mascat, în 1792. Suedzii erau să-l silească în curând a părăsi tronul.

Cu aceștia trebuia să se lupte Napoleon.

5. Întâiu Napoleon se gândise să năvălească în Anglia. Pentru aceasta strânsese în portul *Boulogne* o foarte însemnată flotă, cum n'avusese Franța pînă atunci. Dar Anglia avea pe cel mai mare amiral din vremea aceia, pe vestitul *Nelson*, un om tot așa de deosebit prin însușirile sale morale ca și prin talentul său de comandant. Napoleon nu îndrăzni să încerce o luptă cu puternica flotă engleză, care avea în fruntea ei pe un astfel de conducător. Prin urmare, războiul de căpetenie se făcu pe uscat, iar pe Mare Englezii și Francezii se bătură mai târziu numai în apele spaniole, unde se dădu vestita luptă de la *Trafalgar*, în care o ghiulea luă pe Nelson în mijlocul biruinței sale. O frumoasă moarte de viteaz! (Și astăzi se vede pe una din cele mai însemnate piețe din Londra columna de bronz ridicată în amintirea marelui Nelson care a apărut neatârarea și cinstea țării sale.)

6. Armata franceză, mai puternică decît oricând, porni fulgerător, după datinile care se introduseseră din vremea revoluției și pe care le întărise încă Napoleon. La trei săptămâni după începerea ostilităților, comandantul-general al oștii austriace era încunjurat în cetatea *Ulm*, din Sudul Ger-

maniei, și prins, împreună cu toate regimentele, tunurile și steagurile sale. În zădar încercară să se împotrivească Rușii și cîți Austrieci mai rămăseseră. Napoleon intră în Viena Împăratului. (La apărarea Vienei împotriva Francezilor a luat parte și Românul din Ardeal care eră să fie peste cîțiva ani întemeietorul școlei naționale în București, Gheorghe Lazăr.)

7. Dar Țarul Alexandru se află acum în Moravia, unde așteptă pe Austrieci, al căror Împărat se află lîngă dănsul. Napoleon merse să-l caute, și, într'o zi de iarnă, pe câmpia înghețată de la *Austerlitz* se dădă o vestită luptă, pe care Împăratul francez o puneă pe urmă mai pre sus de toate biruințele sale : când mai târziu, în nenorocire, se gîndeă la zilele sale bune, pomeneă totdeauna de «soarele de la Austerlitz». frumosul soare de iarnă care luminase cea mai însemnată zi de războinic a lui.

8. Îndată se și încheie pacea, la *Pressburg* în Ungaria. Ea despoia cu desăvîrșire Austria, smulgându-i Veneția cu provincia sa, Dalmația, și o sumă de Ținuturi austriace, care se dau Electorilor din Sudul Germaniei pentru că fuseseră credincioși lui Napoleon ; ei mai primiră și demnități mai înalte, ajunseră regi (al Bavariei și al Württembergului) sau Mare-Duce (al Badenului). *Prusia*, care așteptase să vadă cum se hotărăște soarta luptelor și al cărei rege nou, *Frederic-Wilhelm al III-lea*, un om cu viață casnică foarte curată și firea foarte nobilă, dar fără însușiri mari, ură pe Francezi, trebui să le dea unele despăgubiri, primind însă, în schimb, ca să se îndușmănească pentru totdeauna cu Anglia, *Hanovra*, smulsă de la vechea ei dinastie.

9. Îndată după aceasta, Napoleon trase din biruință toate urmările ei : regii lui cei noi, ca și Marele-Duce de Baden și Marele-Duce de Berg (acest Stat eră făcut din nou de Napoleon, avînd drept Capitală Düsseldorf, la Rin), împreună cu mai mulți principii germani pe care Napoleon îi îngăduise a-și mai stăpîni țările și de acum înainte, alcătuiră *Confederația* cea mare a *Rinului*, cu Capitala *Frankfurt*, care aveă de pro-

tektor pe Napoleon. Cum se vede, aceasta înseamnă să lege de Franța toată Germania propriu-zisă. Împăratul Austriei văzù foarte bine că nu-i rămâne de acum înainte altcevă de făcut de-

Fig. 729. — Statuia reginei Luisa, soția lui Frederic-Wilhelm al III-lea

cât să părăsească Coroana vechiului Imperiu roman de nație germanică și să se intituleze Împărat al Austriei. Astfel Francisc, care își zise de acum înainte *Francisc I-ii*, fu cel d'întîiu Împărat al Statelor austriace.

10. Totdeodată Napoleon trimetea un frate ca rege în *Neapole*, pe *Iosif*, iar pe altul ca rege al *Olandei*, pe *Ludovic*. I se părea însă că nu poate fi în liniște atîta timp cât Prusia mai are frumoasa oaste pe care o moștenise de la Frederic al II-lea. Pe de altă parte, el văzuse foarte bine că în 1805 Prusia a fost gata să se ridice împotriva lui, dacă n'ar fi fost așa de iute în desvoltarea campaniei. Deci chiar în anul 1806 el atacă și monarhia prusiană.

Nu fără greutate, el biruește în marea luptă de la *Iena* (oraș care e vestit și prin Universitatea lui), în care se prăpădi vechea oaste de care se temuse Napoleon. Precum în 1805 el intrase în Viena, acum, în 1806, își făcu și plăcerea de a intra în *Berlin*, cu care prilej își arată, de alminteri, tot respectul deosebit pe care îl avea pentru amintirea marului rege Frederic.

11. Dorința lui Napoleon era acum să învețe minte și pe Ruși, care fuseseră bătuti în 1806, dar fără ca ei să se simtă de pe urma unei singure înfrîngerii, atunci când aveau atîta oaste și când se puteau alcătui, din atîtea locuitori ai atîtor provincii, încă multă vreme oștiri nouă.

Pentru a fi mai sigur de biruință, Napoleon vorbi Polonilor, în țara cărora credea să intre în curînd, de neatîrnare. Unii dintre nobilii poloni se bucurară așa de mult de această făgăduință, încât alergară în jurul lui, și până foarte târziu în oastea lui Napoleon s'a găsit un corp polon și un general așa de credincios cum a fost *Poniatowski* (din neamul regelui Stanislas, dar care nu sîmănă cu dînsul cătuși de puțin). Francezii intrară și în *Varșovia*, pe când alte despărțiri ale oștirii lor străbăteau Pomerania, asediau Dantzig și îngrămădeau pe bietul rege învins al Prusiei în *Königsberg*. Aici însă locuitorii primiră cu cele mai mari dovezi de iubire pe tînărul și nobilul lor Suveran și pe frumoasa și buna

lui soție, *Luiza*, care se poate zice că a murit de durerea înfrângerei.

În toiu iernii în sfârșit, Rușii și Francezii se întâlniră, dar nu în Polonia, ci în Prusia răsăriteană, la *Eylau*, nu departe de Königsberg. Francezii făcură cele mai mari silințe împotriva Rușilor fără număr, care se lăsau omorâți pe loc, cu o supunere de dobitoace răbdătoare. Aceasta a fost una din zilele cele mai sângeroase, din acelea care fac să se blesteme mai mult nevoia războielor; mii de tineri au rămas morți sau schingiuiți pe zăpada albă de Februarie a câmpiilor prusiene. Până și lui Napoleon, care nu se simțea nicăiri mai bine decât în bubuitul tunurilor și pocnetul puștilor, i-a fost scârbă de isprava ce făcuse, și a zis atunci, călătorind seara pe locul smuls dela dușman și plin de sângele celor căzuți: «Ce măcel! Și fără niciun rezultat!». Căci trebuî să se dea încă o luptă, de oare ce mai rămăseseră Ruși destui în stare să-i stea înainte. Lupta aceasta nu se dădû cine știe în ce loc depărtat, și chiar aici, în apropiere de Eylau, de și trecuseră dela o bătălie până la cealaltă patru luni de zile. Și la *Friedland* au învins Francezii, dar foarte cu greu, tot cu măcel și fără rezultat, cum zisese Împăratul întâiași dată. Țarul Alexandru nădăjduise însă să-l poate învinge și, când văzû că aceasta nu se poate, el stătû la învoială lângă un sat de pe apa Niemen, *Tilsit*. Aici Napoleon și Alexandru și-au împărțit lumea, tocmai așa cum ar fi împărțit un câmp moștenit dela părinții lor, iar pe oameni ca pe niște vite care se poate să fie vândute, cumpărate și schimbate de acei care le au.

Prusia eră, se poate zice nimicită, provinciile apusene, împreună cu foasta Hanovra, formau acum un regat nou, al *Westfaliei*, unde Napoleon trimesese pe cel de al treilea frate al lui, pe *Ieronim*. Numai dela Elba înainte eră să fie de acum înainte Prusia. Țarul Alexandru se învoia cu planul lui Napoleon de a împiedecă, fie și cu de-a-sila,

pe orice Putere din Europa de a mai primi mărfurile venite din Anglia. Această măsură se chemă «*blocul continental*», fiindcă *blocă*, închideă, negoțul englez pe tot continentul.

LECȚIA a XXXVI.

Luptele dintre Ruși și Turci la începutul veacului al XIX-lea. Răscoale sârbești.

1. Pe vremea aceasta, Rusia era în războiu și cu Turcii. Dela pacea din 1792, cele două Puteri trăiseră în liniște; în Scaunele domnești din Iași și București se urmaseră Domni fanarioți din trei familii: *Sutu*, *Moruzi* și *Ipsilanti*, care domniseră și mai înainte. De curând se luase, prin bună înțelegere cu Turcii, măsura ca Domnii din principate să fie lăsați a domni în pace *șapte ani* de zile, putând fi scoși numai în caz de vinovăție. Dar dela o bucată de vreme, Rusia începuse a unelti iarăși împotriva Turcilor, și Alexandru I-iu voia să-și aibă războiul lui de așa-zisă liberare a Creștinătăței, și, prin urmare, de însușire a provinciilor locuite de creștini, precum avuse astfel de războaie bunică-sa Ecaterina a II-a, ca al cărei moștenitor în ceia ce privește politica cea mare, el se privea.

Prin urmare, *Sârbii* fură ridicați împotriva stăpânirii turcești.

De când trăiau sub puterea Sultanului, adică din veacul al XV-lea, Sârbii duceau o viață modestă de plugari, și mai ales de păstori de porci. În sate erau așezați *spahii*, nobili turci, comandând fiecare o ceată de călăreți, în Belgrad stătea un Pașă, și în toate locurile întărite câte un *beg* sau *aiian*. Dela un timp, de prin veacul al XVII-lea, Sârbii începură a dori însă scăparea lor din robie. Nu puțin i-a îndemnat într-aceasta și un fruntaș al lor, care a stat în slujba lui Șerban-Vodă Cantacuzino al nostru, și al cărui frate, Sava, a fost Mitropolit al Românilor din Ardeal, vestitul Mitropolit *Sava Brancovici*, pe care Ungurii l-au chinuit și care a scăpat abia prin amestecul lui Șerban-Vodă. Sârbii erau bucuroși atunci să se amestece Austria în

afacerile lor și, năvălind asupra Turcilor, să-i stăpânească ea de acum înainte. Precum se vede, părerea Sârbilor eră asemenea cu părerea boierilor noștri dela începutul veacului al XVIII-lea, care, dorind să scape de Turci, nu-și inchipuiau că poate fi cu putință o stăpânire a Românilor prin Români și pentru scopuri românești, ci ar fi fost bucuroși să ajungă în puterea Împăratului german din Casa de Austria, dacă acesta ar fi respectat așezămintele și datinele țarei și ar fi pus în fruntea ei un cōbōrător al vechei dinastii românești.

2. Pe atunci o parte din Sârbi au trecut chiar în Austria și s'au așezat în partea de jos și apus a Banatului (de ex. la Vârșeț, la Lipova, la Biserica-Albă) și în regiunile de lângă Dunăre și râul Sava, care se numeau până mai dăunăzi *Confiniile militare* sau *Granița militară*. Dela o bucată de vreme, ei își avură și o căpetenie religioasă, care eră, în același timp, și căpetenia lor civilă, patriarhul așezat de Austriaci la *Carlovăț* și căruia i se supusese și Mitropolitul din Belgrad.

Se văzū însă în curând că stăpânirea austriacă în Serbia nu putea ținea multă vreme. Câteva zecimi de ani în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, Sârbii trăiră fără să mai aștepte nimic.

3. De odată se ridică, spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, un om din popor, un *haiduc* (haiduci se chiamă acei hoți care nu se luptă pentru pradă, ci pentru răzbunarea neamului lor. Și la noi, pe vremea Fanarioților au fost destui haiduci), *Gheorghe cel negru*, zis *Cerni-Gheorghe* pe sârbește, și *Cara-Gheorghe* pe turcește. Acesta s'a războit o bucată de vreme, și pe urmă a fost silit să se adăpostească în Austria; când s'a întors mai târziu, el a fost omorât de un rival al său. Acesta, *Miloș*, zis *Obrenovici*, după numele lui Obren, soțul cel de-al doilea al maicei sale, aveà mult mai puțină vitejie, dar mai multă viclenie și pricepere de a umblă cu oamenii decât voinicul haiduc Gheorghe. El adună pe ai săi pentru a-i îndemna să lupte cu Turcii, și în curând se găsi în fruntea unei mici oștiri care nu voia să se lase în niciun chip.

4. Încă dela început, el intrase în legătură cu Rușii, și Domnul de atunci din București, *Constantin Ipsilanti*, un Grec tânăr și foarte viclean, care ținea cu creștinii pentru că așteptă mai mult dela ei decât dela Turci, luă asupra-și mijlocirea între Ruși și Sârbi. Dela o vreme, Turcii simțiră lucrul și se înviersunară asupra lui Ipsilanti; ei se hotărâră deci

să-l schimbe și pe dânsul și pe Domnul ce era atunci în Moldova, Alexandru Moruzi. Franța, care avea de gând să se lupte cu Rusia, îndemnă din răspuțeri pe Turci să nu se lase căleți în picioare. Astfel, în toamna anului 1806, fură schimbați Domnii, trimițându-se alții în loc. Dar Englezii se amestecară, și flota lor amenință pe Sultan (era încă Sultan *Selim al III-lea*, cel doritor de reforme și înțelegător pentru viața europeană) că-i va bombarda Constantinopolea, dacă nu pune la loc, potrivit tratatelor, pe Domnii cei vechi. Turcii n'aură ce face și se învoiră la această măsură care-i umplea de rușine, dar Rușii nu se arătară mulțamiți nici cu atât, și astfel, împotriva cuviinței și a dreptății (căci Turcii, sărmanii, se învoiseră la tot ce li se ceruse), ostașii Țarului trecură Nistrul și intrară în Iași pe o zi de ninsoare la sfârșitul lunii lui Noiembrie.

5. Turcilor le merse foarte rău în războiul acesta, pentru care nici nu erau pregătiți. Și Englezii le făceau tot felul de năcazuri și umilințe. Asupra Sultanului se dădă toată vina împrejurărilor celor neprielnice, și astfel el fû scos din Domnie mai târziu și omorât, urmându-i un altul care n'avea nici pe departe însușirile lui. În anul următor, Turcii se mai învredniciră și de o răscoală, care umplu de sânge stradele Constantinopolei.

Lupte între Ruși și Turci nu se dădeau, dar Principatele erau în stăpânirea celor d'întăiu, care le țineau ca zălog pentru a le se îndeplini cererile pe care le făceau Porții Otomane. Sârbii se folosiră de împrejurări, și ajunseră a smulge dela stăpânii lor pentru sine însemnatul oraș *Niș*, din Serbia de Miazăzi. Se vedeă bine că hotărârea lucrurilor va veni însă, nu din norocul sau lipsa de noroc a uneia sau celeilalte din Puterile ce se luptau, ci din desfășurarea afacerilor europene.

6. La întâlnirea dela Tilsit, Napoleon, care umblă cu fel de fel de planuri în ceia ce privește Răsăritul și ne-a dat pe rând și Austrieilor și Rușilor, — pe noi toți, sau câte o parte numai din pământul românesc dela Dunăre —, Napoleon, va

să zică, se învoi cu Țarul Alexandru să ieă, pe de o parte, dela Suedia, *Finlanda*, iar, pe de altă parte, dela Turci amândouă Principatele noastre.

Războiul urmă însă tot așa de încetinel și fără tragere de inimă și după învoirea aceasta dela Tilsit, pentru că pe atunci hotărârile și învoielile nu țineau multă vreme, ci toate se făceau și se prefăceau după dorința neașteptată și hotărârile fulgerătoare ale Împăratului francez, care credeă că lumea întreagă, cu țările și neamurile ei, cu toată munca și viața ei sufletească, e ursită numai pentru a-și bate joc de dânsa un om ambițios ca el, care nu știă să întrebuințeze pentru binele omenirii însușirile cele înalte și fără de păreche cu care îl înzestrase Dumnezeu.

7. Nici prietenia cu Rusia n'a ținut mai mult de cât vre-o trei ani de zile. În acest timp, Napoleon a căutat mai ales să mântue cu doi din dușmanii săi: cu *Spania*, pe de o parte, și cu *Austria*, pe de altă parte.

În Spania, bătrânul rege *Carol* ajunsese în ultimul hal de slăbiciune, și fiul său, care eră încă tânăr, n'avea nicio înțelegere pentru chemarea lui. Napoleon văzù răpede că astfel de oameni se pot înlătură; prin urmare, îi chemă la el în Franța, și sili și pe tată și pe fiu să-și părăsească drepturile asupra Coroanei spaniole. Apoi aduse pe fratele său *Iosif* dela *Neapole*, și-l făcù rege al Spaniei, lăsând în *Neapole* pe un general al său, *Murat*, cu titlul de *Ioachim I-ii*, rege al *Neapolei*. Dară Spaniolii nu se învoiră în niciun chip cu această impunere a unui rege din partea străinilor. Lor le erau urâți Francezii ca niște oameni trufași, care nu credeau în Dumnezeu și în sfinți, ci-și băteau joc de legea aceia catolică la care Spania ținea mai mult decât la toate celelalte. Iar Napoleon, pe care îl numeau *Napoladron*, după cuvântul «ladron», care înseamnă: hoț, li se părea că este un tiran trimis de Iad spre a le face rău și pe care ei pot să-l desființeze cu ajutorul lui Dumnezeu. Atunci, după o bucată de vreme, cu ajutor englez, s'a dat o strașnică luptă înviersunată împotriva Francezilor. Nu se luptau numai oști, ci cete răzlețe care se ascundeau prin munți și deosebite locuri grele

ca să atace pe ostașii răătăciți, și care nu lăsau ca Francezi să se odihnească măcar o clipă.

8. Pentru întâia oară, Napoleon a trebuit să vadă că un neam care nu se lasă să fie cotropit, nu poate fi supus de nicio putere lumească. În curând, după ce se mai întâlnește încă odată (la *Erfurt*) cu Țarul Alexandru, întărind acolo cedarea țărilor noastre către Rusia, trebui să înceapă un războiu cu *Austria*, care simțea că el slăbește și credeă că poate scăpa de dânsul acum. Și data aceasta, Napoleon a ajuns destul de răpede până la Viena, și, după un șir de lupte, o cucerî. Dar fratele Împăratului, *arhiducele Carol*, un foarte bun general, izbuti să-l puie în împrejurări foarte grele, în care trebuia toată dibăcia lui ca să scape fără să biruiască cu adevărat (lupta dela *Wagram*; 1809). La urmă însă, tratatul fû încă odată folositor Franciei, pentru că *Austria* nu se mai putea răzimi, data asta, nici pe *Prusia* în *Apus*, nici pe *Rusia* la *Răsărit*, ci luptă singură cu puterile sale și văzuse că, dacă nu o putea învinge hotărât Napoleon, nici ea nu putea învinge pe Împăratul francez. Acuma *Austria* dădea *Triestul*, *Istria*, *Carniolia* și *Croația*, țările de deasupra Mării Adriatice, care se prefăcură în guvernul provinciilor ilirice franceze. Ea părăseă și *Galiția* și *Lodomeria*, care erau unite cu ducatul cel mare al *Varșoviei*, cuprinzând o parte din vechea *Polonie*, și pe care, cu învoirea Țarului Alexandru, îl întemeiasă Napoleon pentru a răsplăti pe credincioșii lui poloni, încă din anul 1807.

Acesta este *tratatul din Viena*.

9. Urmările lui fură însemnate pentru Franța, dar Împăratul n'avea simțul ce trebuia ca să fie cumpătat în tragerea acestor încheieri. Astfel, el prinse pe Papa, care i se părea că e neascultător, gonî pe fratele său din *Olanda* și anexă această țară; el puse mâna pe cele mai bogate orașe libere germane.

Regele *Suediei* abdicând, urmașul său, *Carol al XIII-lea*, un om șubred și bătrân, adoptă ca fiu și moștenitor pe Francezul *Bernadotte*, care se dovedî însă în curând, din invidie, cel mai mare dușman al lui Napoleon, pe care îl cunoștea și de

când nu era Împărat; el credea deci că și unul și altul se puteau privi ca deopotrivă. Napoleon căpătase în același timp o înălțare a situației lui și o asigurare a viitorului prin aceea că Împăratul Francisc se învoise a-i da de nevastă pe fiica sa *Maria-Luiza*, cea ce îl ridica în rândul suveranilor celorlalți și în cea ce privește legăturile familiare. Napoleon era însurat înainte cu femeia pe care o luase atunci când era un simplu ofițer, dar, nedobândind copii, el, care n'avea sentimente omenеști, ci se gândea numai la dinastia și la Împărăția lui, o lăsa pentru a lua pe principesa austriacă.

LECȚIA XXXVII-a.

Căderea lui Napoleon I-ii.

1. De mai multă vreme, Rusia nu mai era prietena de odinioară. Napoleon înțelegea că, ori umilește pe Țarul Alexandru, ori trebuie să i se sfarme puterea înaintea lui. Situația lui politică era așa, încât el nu mai putea să dăinuiască, atâta timp cât se afla o Putere neatârnată în preajma lui. Astfel încă din 1812 el se hotărâ la războiu.

Data aceasta, Europa întreagă mergea, de voie de nevoie, după dânsul. În oastea lui se aflau, pe lângă soldații francezi luați la sorti (mulți soldați francezi periseră până atunci, și în războiul acesta nou Împăratul avea cu dânsul mai mult flăcăi tineri, prea tineri, recruți, care n'aveau în destul cunoștința armelor), Germani din toate Statele, Italieni, care mergeau bucuroși la luptă cu dânsul, căci îl priveau ca pe suveranul lor, ca unul ce se încoronase și ca rege al Italiei (fiind stăpânitor în Milan și în cea ce fusese odată Republica cisalpină). Erau Poloni, din ai lui Poniatowski, și alte frânturi de popoare, care veniseră din deosebite părți ale continentului.

2. Napoleon ar fi vrut să împiedece pe *Turci* de a face pace cu Rușii, care trimeseră, tocmai ca s'o grăbească, în

țările noastre pe generalul *Cutuzov*, cel mai bun pe care-l avea Rusia după moartea lui *Suvorov*.

Și acesta era grosolan, și, pe lângă acestea, și stricat, cu toate că era bătrân și destul de urât, fiindcă un glonț îi trecuse prin cap, scoțându-i un ochiu.

Turcii ar fi fost în stare să se mai împotrivescă o bucată de vreme, dar Rușii și ajutorii lor, Grecii din diplomația Sultanului, mai ales frații *Moruzi*, îi prostiră așa, încât, tocmai atunci când ar fi putut să nădăjduiască și ei slăbirea vechiului lor dușman, făcură pacea de la *București*. Să ne însemnăm data acestei păci: **28 Maiu 1812**, fiindcă prin această pace am suferit una din cele mai mari și mai nenorocite pierderi de pământ românesc; Rușii, dacă nu putuseră să-și aducă la îndeplinire gândul lor de la început, de a lua tot pământul românesc până la Dunăre, smulseră cel puțin din trupul Moldovei toată bucata dintre Nistru și Prut, pe care o numiră *Basarabia* (*Basarabia* era mai de mult numai partea de jos a acestei țări, pe lângă Dunăre).

3. Gândul lui Napoleon era să intre cu oastea sa cea covârșitoare în Rusia, să o străbată foarte repede până la *Moscova*, Capitala cea veche și orașul cel sfânt al Rușilor, să înspăimânte pe Țar, și să-l silească a încheia o pace. La o cucerire a Rusiei, cine se putea gândi, așa de mare și sălbatecă cum era această țară? Dar Împăratul Alexandru era un om îndărătnic și îl încunjurau, pe lângă aceasta, Ruși, tineri și bătrâni, care desprețuiau puterea franceză și-și făceau o idee foarte mare despre tăria țării lor. Astfel, cu toate biruințele pe care, și de data aceasta, le câștigă Francezii, cu toate că ei ajunseră încă în toamnă să intre în Moscova, războiul nu fu hotărât prin această ispravă.

Comandantul Moscovei dădu foc orașului, numai ca să scoată pe Napoleon dintr'însa, fără să-i pese de peirea atâtor bogății și clădiri vrednice de venerație prin vechimea lor.

4. Rușii erau hotărâți la războiul pe viață și pe moarte. Să meargă de la Moscova înainte, nu putea Napoleon. Încotro ar fi putut să se îndrepte? Chiar să fi luat Petersburgul,

tot n'ar fi putut sili pe Împăratul-rusesc la pace : Napoleon cucerise doar Viena și Berlinul în alte timpuri, și mai trebuiseră și alte împrejurări pentru ca Austria și Rusia să se învoiască la un tratat potrivit cu cererile lui ! Se mai adause o iarnă foarte grea (precum se și țineau în anii aceia iernile foarte grele una după alta). Astfel, întoarcerea lui Napoleon se făcù în împrejurări de tot grele, fără destulă hrană, fără niciun sprijin din partea locuitorilor, și, pe lângă acestea, bătut de vânturile înghețate ale iernii, care încremeneau în loc cete întregi din oștirea franceză, ce rămâneau degerate în zăpadă după cele mai strașnice suferințe ce le poate îndura o ființă omenească. La *Berezina*, mii de oameni din oastea aceasta, a cărei retragere sămăna cu o fugă nebună, fură nimicite, și de armele Rușilor, și de asprimea iernei.

5. De la o vreme, Napoleon apucase înainte, ca să nu dea vreme dușmanilor săi să folosească împotriva lui toate urmările neizbânzei, iar oastea lui se târă cum putea, aproape fără comandă și nemai văzând înaintea ochilor îngroziți niciun mijloc de mântuire. Abia sfărmaturi dintr'însa ajunseră pe pământul german și putură aici să se alcătuiască la un loc. Dar cine-ar fi recunoscut în această grămadă de nenorociți frumoasa oaste pe peste 800.000 de oameni care plecase pentru a pedepsi și a înjosi Rusia !

6. Îndată, dușmanii din Germania întrebuintară înfrângerea lui Napoleon.

Pe vremea aceia, poporul german eră împărțit în mai multe State, dintre care unele bine cărmuite, iar altele mai rău. Austria nu eră, la dreptul vorbind, un Stat german, fiindcă aveà sub stăpânirea ei atâtea și atâtea popoare. Prusia, care ar fi fost chemată să conducă poporul german, se gândeà prea mult la interesele dinastiei sale, și de la înfrângerea dela Iena se poate zice că nici nu mai eră o Prusie în Germania. Ar fi crezut cinevâ că un popor împărțit, bătut și umilit nu e în stare să țină piept unui Napoleon, nici măcar atunci când acesta vine după o groaznică înfrângere. Dar puterea popoarelor nu o fac numai mijloacele materiale, banii, oastea, ci și hotărârea morală, care se află în sufletul lor, și, din punctul de vedere moral, poporul german eră foarte puternic.

7. Se dusesese acum timpul unui Frederic al II-lea, când regele Prusiei, Curtea lui și atâția Suverani din Germania, precum și o bună parte din clasa stăpânitoare, aveau acel mai mare despreț pentru limba, literatura, cugetarea și datinile germane și se închinau în toate aceste privințe Francezilor. Acum Germania se curățise și se luminase; fără deosebire de State sau provincii, ori de clase sociale și bogății, Germanul de oriunde se simțea înainte de toate German și se închină mai mult decât regelui și suveranului său culturei germane care se întemeiasă în anii aceștia.

Ca întemeietor al culturii germane nouă trebuie să se privească, pe lângă atâția artiști — atunci are Germania muzicanții cei mari, pe un *Mozart*, deosebit prin vioiciunea lui glumeată, pe un *Beethoven*, care se înseamnă prin adâncimea și originalitatea creațiunii sale —, doi mari scriitori. Unul dintre dânsii, *Schiller*, se deosebește mai ales prin sufletul lui curat și cald, prin iubirea lui de oameni și prin puterea de a-și înălța neconținut mintea către idealele cele mai mari ale omenirii și, prin urmare, și ale neamului său. *Schiller* a scris și lucrări de filosofie și istorie. A fost, o bucată de vreme, către sfârșit, profesor de Universitate pentru istorie. Dar lucrările lui cele mai mari sânt piese de teatru, și anume *tragedii*. Nu însă tragedii după moda franceză, cu eroi luați din antichitate, care vorbesc și se înfățișează tocmai ca niște curteni dela Curtea lui Ludovic al XIV-lea sau al XV-lea, ci tragedii care înfățișează lupte mari sufletești între patimile omului și conștiința lui, și dela cetirea sau ascultarea cărora cineva pleacă cu mintea îmbogățită și cu inima mai bună. *Schiller* a scris piese precum sânt: «Intrigă și iubire», «Hoții», «Tragedia lui Wallenstein», «Don Carlos», adevărate predici de învățătură pentru poporul german, deprinzându-l să nu se gândească înainte de toate la huzururi și la înlesniri ale traiului de fiecare zi, ci să-și înalțe mintea către ideal, ascultând de datoria poruncitoare. (Același ideal se desfăceă, cum știm, și din opera filosofului *Kant*, care schimbă părerile lumii asupra sufletului omenesc tocmai în acești ani.)

8. Cellalt mare scriitor german a fost *Goethe*, un fiu de burghez din Frankfurt. Acesta nu erà numai poet, ci un învățat cercetător în științele naturale (a întemeiat teorii nouă,

Fig. 30. — Statuia lui Schiller (din Berlin).

care sânt tot aşă de luminoase ca şi ale învăţaţilor care în viaţa lor n'au făcut altceva decât numai ştiinţe naturale), şi se poate zice că n'a fost nicio ramură din cunoştinţele omeneşti pe care el să n'o fi străbătut adânc şi pe care să n'o fi întrebuinţat pentru a îmbogăţi şi înălţa poezia lui.

În piesele sale, Goethe a înfăţişat capitole din viaţa germană a evului mediu, «Goetz de Berlichingen», scene istorice din Europa veacurilor trecute, «Egmont» şi, numai puţin, subiecte antice, «Ifigenia». A scris şi multe comedii, care nu se pot asemăna nici pe departe cu puterea şi trăinicia tragediilor sale. Într'un poem dramatic, «Faust», el a înviat o veche legendă germană din evul mediu, pe care o întrebuinţă ca să înfăţişeze viaţa omenească în toată durerea şi toată nădejdea ei. Acesta este un suflet omenesc covârşitor şi liniştit, sigur de sine, scriind într'o formă puternică şi veşnică, cumpătat în cuvinte şi în stare să-şi supravegheze simţirea. Din tot ce a scris el, se desface mai mult un sentiment de adânc respect faţă de viaţă, în care se intrupează pentru dânsul dumnezeirea însăşi.

Mai erau şi alţi poeţi de o însemnătate mai mică, tineri pe atunci, şi unul dintre ei, *Körner*, s'a şi grăbit, atunci când s'a ridicat poporul german împotriva lui Napoleon, să intre în rândurile oştirei celei nouă; el a murit în luptă, cu bucuria că-şi jertfeşte viaţa pentru ţara lui.

Mai erau în Germania oameni cuminţi şi cu rânduiială bună, pe care nu-i îmbătă fericirea şi căroră nenorocirea nu le sfărâmă sufletele. Unii dintre ei, aşezaţi în Prusia, au ajutat pe regele învins să-şi facă Statul la loc, dându-i o administraţie minunată şi o oştire nouă, răzimată pe un principiu care nu fusese primit până atunci de alte Puteri din Europa decât doar de Francezi în Revoluţie, anume acela că, ţara fiind a tuturor, fiecare şi are datoria de a lupta pentru păstrarea ţării şi pentru înlăturarea duşmanului ei: orice cetăţean trebuie să fie deci un soldat şi să jertfească anume ani din tinereţă pentru a purta arma întru apărarea patriei sale.

9. Germania avea o mulţime de Universităţi, şi creşterea care se dădea în aceste Universităţi eră, iarăşi, o creştere care îndemnă pe tineri către îndeplinirea datoriei, fie şi cu primejdia vieţii. Un profesor de Universitate, om bătrân, văzând că soseşte ceasul mântuirii de sub robia străinătăţii, s'a ridicat şi a propovăduit studenţilor să lase grija şcolii pentru a lua grija luptei.

Astfel se poate zice că tot poporul german, din toate părţile, eră gata de războiu, şi războiul acesta a început îndată după înfrângerea din Rusia a lui Napoleon.

10. Napoleon nu-si pierduse geniul lui militar de altă dată. Aceasta a dovedit-o luptând împotriva tuturor dușmanilor

Fig. 31. — Statuia lui Goethe (din Berlin).

săi în campania din *Saxonia* (luptele dela *Lützen*, *Dresda* și *Leipzig*), dar nici silința lui neauzită din lupta dela *Leipzig*, care țină trei zile și în care el avu în fața sa dușmani

Fig. 32. — Napoleon învins (după un tablou de Delaroche).

de toate neamurile, n'a fost în stare să-i scape stăpânirea peste Europa. El trebui să se adăpostească în Franța lui.

Aici însă, el nu mai era sigur de sprijinul supușilor săi de odinioară; ei nu-l iubiseră niciodată pe dânsul, ci iubiseră numai biruințele care veneau prin el. Acuma, când el nu mai garantă aceste biruințe, *liberalii* de odinioară — adică cei care erau doritori ca Franța să trăiască după principiile revoluționare, și nu sub tirania unui singur om — ridicară pretutindeni capul. Totuși Napoleon dădă un șir de lupte foarte însemnate pentru a păstra măcar stăpânirea asupra Franciei în hotarele ei cele vechi.

Fig. 33. Caricatura lui Talleyrand, reprezentantul francez la congresul din Viena.

Trei mari oștiri străine: una austriacă, alta prusiană și alta rusească, pătrunseră în țară. El a căutat să le desfacă una de alta, să le prindă singuratece și să le distrugă. Niciodată nu merse atât de răpede și nu se mișcă el cu atâta dibăcie, niciodată n'a întrebuințat mijloace mai subtile ale

dibăciei lui războinice decât în anul acesta 1814. Dar împrejurările erau hotărât împotriva lui, și el văzù că nu le poate învinge. Crezù măcar să păstreze fiului său *Napoleon al II-lea*, născut din căsătoria cu Maria-Luiza, Coroana franceză. Însă Puterile nu voră să țină seamă de abdicarea lui în folosul acestui fiu, nici să încheie pacea cu dânsul. Strângând Franța în *vechile ei hotare*, ele hotărâră în privința lui Napoleon că el va locui de acum înainte, păstrându-și titlul de Împărat și primind o pensiune foarte însemnată, în mica insulă *Elba*, de lângă coasta apuseană a Italiei, insulă în care va fi suveran deplin, neputând nimeni să se amestece în afacerile sale. Într'acolo plecă Napoleon, dar nu cu inima zdrobită, căci el eră un om deprins să se potrivească în orice stare a lucrurilor, ci cu hotărârea de a-și aștepta ceasul răzbunării.

LECTIA a XXXVIII-a.

Rânduiala cea nouă a Europei după căderea lui Napoleon.

1. Cei trei suverani care învinseseră pe Napoleon, chemară pe fratele lui Ludovic al XVI-lea, pe Ludovic al XVIII-lea (Ludovic al XVII-lea fusese copilul lui Ludovic al XVI-lea care murise în timpul Revoluției). Pe acesta, și nu pe fiul lui Napoleon, voiau să-l facă aliații stăpân al Franciei. Ei înțelegeau foarte bine că Imperiul francez aveă datinele sale deosebite de datinele Regatului, și ei nu se puteau învoi decât numai cu datinele de cuminție și de măsură față de vecini ale acestuia din urmă. Pentru ca Ludovic să poată cârmui însă în liniște, cei trei suverani îl siliră să dea Francezilor o *Constituție*, prin care el împărțeă puterea cu un Senat și o Cameră, asemănătoare cu acelea din Anglia, și prin care se înlăturau toate privilegiile cele vechi, la care, totuși, în adâncul sufletului lui, ținea foarte mult Ludovic al XVIII-lea, ca și

toți cei care îl încunjurau. Cei doi Împărați și regele Prusiei se întoarseră după aceasta în țările lor, rămânând ca ei înșii, împreună cu o mulțime de diplomați, să se adune la *Viena*, pentru a da o rânduială nouă tuturor afacerilor europene. Eră ca după moartea unui negustor, când trebuie ca toate afacerile lui să fie socotite și potrivite după interesele acelor care au ceva de cerut din moștenirea lui.

2. Ludovic nu se pricepă să cârmuiască. Dela început, el ridică împotriva lui pe toți acei care aveau idei liberale și-și aminteau cu mândrie de Revoluția franceză. Tot felul de bătrâni fără pricepere pentru timpurile nouă, dar însuflețiți de duhul răzbunării, se oploșiseră în jurul lui. Aflând despre această stare de lucruri, Napoleon crezută că poate să-și mai încerce norocul. Porni din insula Elba fără să-l simtă nimeni, și, într-o bună zi, debarcă pe coasta de Sud a Franciei, având lângă dânsul numai câțiva ostași bătrâni, care luptaseră cu dânsul pe toate câmpiile de luptă din Europa. Înaintea celui dintâiu regiment de trupe franceze care venea sub steagul cel alb al regalității nouă, și nu sub tricolorul pe care-l dusesese el biruitor în toate colțurile continentului, Napoleon se înfățișă cu pieptul descoperit, întrebând: «Cine cutează să împuște pe domnul și Împăratul său?». Soldații nu îndrăzniră, și se uniră cu acela pe care erau trimiși să-l biruiască și să-l omoare. În câteva zile, Napoleon se găsi în Paris Împărat, precum fusese cu un an în urmă. Ludovic al XVIII-lea plecase în Belgia.

3. Napoleon vedeă însă că nu mai putea cârmui fără *Constituție*, odată ce o astfel de Constituție fusese dată până și de acela care înfățișă trecutul, Ludovic al XVIII-lea. Dădu atunci și el un *adaos la Constituția Imperiului*, în care se cuprindea cam ce se cuprindea și în *Cartea (Charte)* lui Ludovic. El căută astfel să împace de dușmanii din launtru, și ar fi fost foarte bucuros dacă l-ar fi iertat dușmanii din afară. Aceștia însă erau hotărâți să-l zdrobească.

4. Răpede, Napoleon strânse oaste nouă, și mai toți generalii săi de odinioară se adunară în jurul lui. Luptele se

dădura în Belgia, și oastea aliaților, prusiană și engleză (Rușii și Austriecii n'avuseră vreme să vină), se întâlni cu oastea lui, care eră foarte mare, dar alcătuită din recruți de tot tineri, la *Waterloo*, un sățucean nu departe de Bruxelles.

Data aceasta, se poate zice că soarta războiului a fost hotărâtă de Englezi, în fruntea cărora stătea un om cu o hotărâre tot așa de puternică și rece, precum fusese odinioară în lupta pe Mare hotărârea lui Nelson. Acesta eră *Wellington* (cetește: Ūelinîtin) care luase parte și la celelalte campanii împotriva lui Napoleon. Prusienii sosiră când erau așteptați, pe când un general francez, pe care-l așteptă Napoleon, rămase în urmă. După cele mai strașnice silințe, care ținură o zi întreagă, Napoleon trebui să se recunoască învins și fugi deznădăjduit de pe câmpul de luptă.

5. În aceeași lună Iunie, el ajungea în Paris, unde încercă încă odată să facă a se proclamă Împărat fiul lui cel de tot tânăr, pe care mamă-sa, archiducesa, îl ținea în Austria. La urmă, văzându-se părăsit de toată lumea, el căută să-și potrivească măcar un sfârșit frumos. N'ar fi fost în stare să se omoare, dar el merse de se dădă în mâinile Englezilor, amintindu-le ce frumos știau să trateze oamenii din anticitate pe învinșii lor. Englezii însă, oameni practici, nu se uitară la astfel de exemple, și, prin urmare, îl suiră în corabie, îl duseră în Anglia, și de acolo în depărtata insulă *Sfânta Elena*, așezată în mijlocul Oceanului, în apropierea Africei-de-Sud. De acolo putea fi sigură toată lumea că nu se va întoarce niciodată înapoi în țara sa și nu va vedea vreodată pământul Europei. După șase ani de nenorocire, pe care o suferi cu răbdare, cu toate necontenitele neajun suri pe care i le făcea Guvernatorul englez al insulei pustii și sălbatece, Napoleon muri în *April 1821*.

6. Încă de la întâia înfrângere a lui Napoleon, se adună *congresul de la Viena* pentru a hotărâ în privința țărilor și popoarelor din Europa.

Aceasta eră sarcină grea, cu răspundere înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Dar diplomații crescuți în școala ușuratică a secolului al

XVIII-lea nu se priveau ca făcând parte dintr'un popor sau ca având datorii față de o țară, ci numai ca trimeși ai unei dinastii, însărcinați să facă a birui interesele acelei dinastii. Ei împărțeau țările și oamenii fără să se gândească la trecutul, la interesele actuale ale țărilor, la împrejurările economice și la dorințele pe care deosebitele neamuri le hrăneau în sufletul lor. Ba nu ținură seamă une ori nici de jertfele ce făcuseră atâtea neamuri pentru zdrobirea tiraniei lui Napoleon (minunată, e astfel, lupta țăranilor din *Tirol*, sub Andreas Hofer). Atâția kilometri pătrați, atâția oameni cutăruia, alți kilometri pătrați și alți oameni cutărui altuia, — acestea erau principiile de care se călăuzeau trimeșii suveranilor Europei la adunarea cea mare din Viena.

Hotărârile luate de acest congres au fost multe, și iată ce însemnau ele pentru deosebitele țări din Europa: *Anglia* luă *Malta*, *Insulele Ionice*, *Colonia Capului* de la Sudul Africii (foastă olandeză), o bună parte din India și din Australia (de la Francezi și de la Olandezi), și, afară de aceasta, o mulțime de insule și de puncte de coaste. Franța, pe lângă câteva colonii, pierdeă însemnatele cetăți de graniță pe care le avuse înainte de izbucnirea Revoluției. Dinastia cea veche, adecă *Ferdinand*, fiul regelui Carol, un om greoiu și fără suflet, se întoarse în *Spania*. *Portugalia*, care se amestecase și ea în războiul spaniol, rămase cum fusese înainte. În *Italia*, Austriacii se întorceau în Lombardia, păstrară *Veneția*; ei ținneau pentru principii din casa de Habsburg *Toscana*, dădeau Împărătesei lui Napoleon, care nici nu voise să știe de soarta bărbatului ei învins, *Parma*, *Piacenza* și *Guastalla*. Și în alte frumoase orașe din Italia mijlocie se făcea loc câte unui principe din această Casă. *Bourbonii* își luară iarăși în stăpânire tronul din Neapole. În locul *Confederației Rinului*, eră acum o *confederație germanică* cu 39 de State. Stăpânitorii germani care fuseseră înălțați în rang și îmbogățiți în hotare de Napoleon, își păstrară și rangul și hotarele; firește însă că din Marele-Ducat de *Berg* și Regatul *Westfaliei* nu se alegea nimic, ci provinciile se întoarseră la vechiul lor stăpânitor. Casa domnitoare în Anglia își căpătă înapoi *Hanovra*. Aici lucrurile erau potrivite așa, încât *Austria*, fără să mai ieă titlul imperial german, eră,

împreună doar cu Prusia, adevărata stăpână. Dar tocmai pentru că eră și Prusia cu aceleași drepturi, venite din lupta împotriva lui Napoleon, căsnicia frățească nu putea să ție multă vreme. Bernadotte, care trădase pe Napoleon și lup-

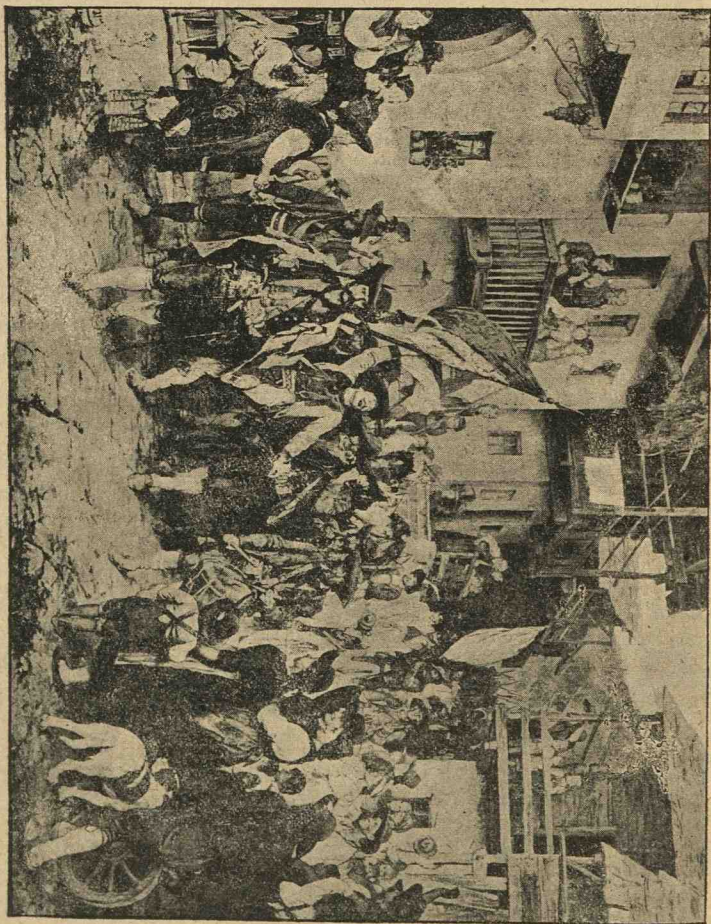

Fig. 34. — Tyrolezi biruitori se întorc în sat cu steagul.

tase împreună cu aliații, își cumpărase astfel rămânerea în *Suedia*. Acestei țări nu i se dădea înapoi *Finlanda*, pe care apucase a o lua Rusia, dar, în schimb, se desfăcea de la *Da-*

nemarca, credincioasă lui Napoleon în ultimul an, pentru că prea o nedreptăţiseră şi o umiliseră Englezii, toată *Norvegia* cu acel *Frederikshall*, unde murise Carol al XII-lea.

LECȚIA a XXXIX-a.

Viața Europei dela tratatele din Viena: Sfânta Alianță a Regilor.

1. *Olanda* era unită cu *Belgia* de astăzi, deci cu foastele provincii austriece dela gura Rinului, și un principe din familia *Oranje*, care păstrase și în veacul al XVIII-lea statuderatul, *Willem*, era numit rege acolo unde fusese rege unul din frații lui Napoleon. Marele-Ducat al *Varșoviei* rămânea așa, încât putea să fie înlăturat oricând; Țarul era, de altminteri, Mare-Duce și se pricepea să aducă în curând această frântură înviată a Poloniei în stare de provincie, asemenea cu alte provincii de sub stăpânirea sa.

Suveranii care au stăpânit Europa în această vreme, au fost acei trei care izbutiseră să învingă și să înlătore pentru totdeauna pe Napoleon: *Francisc al Austriei*, *Alexandru al Rusiei* și *Frederic-Wilhelm al III-lea al Prusiei*.

Împăratul *Francisc* era o fire cu totul slabă, fără nicio înțelegere pentru desvoltarea firească a unei societăți omenești; el voia ca lumea să trăiască așa cum trăise pe vremea tinereței sale. Își închipuise că odată cu zdrobirea lui Napoleon a nimicit și spiritul *Révoluției*, care nu va mai putea învia niciodată, că de acum înainte, cel mai mare lucru ce se putea face în folosul unui popor este ca suveranul să se întoarcă la datinile acelea de milă față de supușii săi pe care le avuseră un *Iosif al II-lea*, un *Carol al Spaniei*, un *Frederic al Prusiei* și atâția dintre suveranii veacului al XVIII-lea care poartă titlul osebitor de *lumi-nați* sau *filosofi*. Ajutătorii lui de căpetenie în tot ceia ce privește politica internă, adică călăuzirea țării sale, și în

politica externă, adică legăturile cu străinătatea, eră *Metternich*, care jucase un rol de căpetenie în toate războaiele din vremea Imperiului și fusese uneltitor de căpetenie, prin istețimea lui, al căderii lui Napoleon. Aproape până la sfârșitul vieții sale, Metternich a călăuzit toate afacerile austriece, și Împăratul Francisc eră încredințat că pe lume nu se poate afla om mai cuminte, și mai cunoscător al împrejurărilor decât Metternich. Metternich însă își închipuia că se pot stăpâni trupurile oamenilor fără să aibă cineva sufletul lor, sau că sufletul oamenilor poate să fie cucerit și stăpânit așa cum poate să aibă interes acela care stăpânește trupurile. Eră, prin urmare, un urmaș al lui Kaunitz; el nu știă și nu voiă să știe mai mult decât acest înaintaș al său din veacul precedent.

2. Nici Alexandru I-iu nu voiă reforme; el nu le-a îngăduit nici măcar în Polonia, unde făcuse jurământ de a păstră anume libertăți care fuseseră introduse în Marele-Ducat al Varșoviei de pe vremea scurtei cărmuiri franceze. Nu eră măcar un gospodar bun, ci se pierdeă în tot felul de de visări. În anii din urmă, l-au înrăurit mai ales unul dintre miniștrii săi, *Speranski*, și o femeie care-i vorbea de lucruri de pe ceia lume, *doamna de Krudener*.

3. Frederic-Wilhelm se găseă însă față de supușii săi într'o situație cu mult mai rea decât cei doi de mai înainte. Țarul rusesc stăpâneă peste o țară în care oamenii n'aveau încă nicio conștiință a drepturilor lor; Împăratul Austriei nu făcuse nicio făgăduială nimănui, ci îndemnase numai popoarele care stăteau sub stăpânirea lui, să se ridice pentru a apăra cinstea austriacă și interesele Casei de Habsburg, înfățișând pe Francezi ca pe niște oameni cruzi și sălbateci care nimicesc pretutindeni legea creștină și store și umilesc poporul ce le cade în mână. Cu totul altul eră trecutul lui Frederic-Wilhelm, Atunci când el se află adăpostit la Königsberg, n'ar fi crezut cineva că ar putea să-și capete din nou regatul: aveă puțini soldați, banii îi lipseau cu desăvârșire, sprijinul din străinătate eră cu

totul nesigur. Prin urmare, pentru a-și putea face la loc Prusia nimicită de Napoleon și împărțită la atâția stăpânitori, noi și vechi, el trebui să se îndrepte la sentimentele naționale germane, care se hrăneau din literatura germană modernă și-și aflau centrul în Universitate, iar altarul cel mai curat în sufletele întregii tinerimi din toate Statele germane.

Acestora le făgăduise o nouă viață națională, împodobită cu așezămintele cele mai liberale; îi făcuse a crede că s'a mântuit pentru totdeauna cu forma despotismului, fie chiar despotism luminat, și că de acum înainte poporul, care se purtase așa de vitejește întru desrobirea patriei își va avea dreptul său în cârmuirea Statului. Oamenii care ajutaseră pe Frederic-Wilhelm în această sarcină au fost *Stein*, pentru administrația civilă, *Scharnhorst* pentru armată. Erau și ei de părere că Prusia cea nouă trebuie să trăiască cu așezăminte nouă, date, măcar ca un semn de recunoștință, poporului care luptase cu atâta jertfă pentru liberarea teritoriului național din mâna Francezilor. Au fost însă alți sfetnici care au îndreptat pe rege pe alte drumuri, așa încât Universitățile acelea care odinioară hrăniseră ura legiuită împotriva străinului cotropitor, ajunseră în curând, întâiu în Prusia, dar și în țările vecine, locuri unde se uneltea împotriva cârmuirii absolutiste. Când veni vremea să se serbeze 300 de ani dela lupta lui Luther, se întrebuiță această serbare pentru o demonstrație împotriva regimului absolutist, căruia-i era supusă Germania. Semne și mai puternice de nemulțămire se iviră în același timp: precum pe vremea lui Napoleon un student german, vrând să-și răzbune țara și neamul, merse să ucidă pe Împăratul francez și, neizbutind, fu osândit la moarte și executat, tot astfel un student german din vremea aceasta căută pe scriitorul german *Kotzebue*, care era socotit ca un agent și spion al Rușilor, ca un sprijinitor al tuturor jignirilor polițienești, și-l omorâ.

4. Cei trei suverani erau uniți prin așa-numită «*Sfânta Alianță*», o legătură creștinească, vorba merge, și ei obișnuiau să se întâlnească din vreme în vreme. Astfel se alcătuiră

nouă așezăminte de politică internațională (legătură între State) care se chiamă *congrese*. Îndată ce într'un loc se ivea vre-o greutate, îndată ce într'una din țările Europei poporul se arată nemulțămît și îmbracă nemulțămirea sa în forma violentă a unei revoluții, se ținea un astfel de congres, din care ieșea o și mai mare asprime a măsurilor de poliție sau trimiterea unei oștiri împotriva acelor care se răsculasera și tulburase astfel ordinea, buna rânduială a Europei. În acest chip, armatele erau privite, nu ca apărătoare ale țării și sprijinitoare ale neamului, ci ca niște trupe de poliție, ca un fel de jandarmi pedestri. În congrese se hotărâ dacă într'o răscoală din Italia sau Spania vor fi trimiși să stornicească vechea rânduială Austriei și Francezii ori altfel de ostași, pe care, de altminterea, nu-i privea de loc ceia ce se petrecuse într'o țară străină. Este același lucru ca și cum astăzi s'ar trimete ostași români pentru a aduce înapoi la supunere pe Muntenegreni, care, să zicem, s'ar fi răsculat împotriva prințului lor, cu care Românii nu au nimic a face, nici în bine, nici în rău.

Astfel de congrese s'au ținut, pe rând, la *Aachen*, la *Troppau*, la *Laibach* și la *Verona*, cam în fiecare an.

LECȚIA a XL-a.

Luptele liberalilor din țările europene împotriva suveranilor absoluți.

1. Oamenii care luaseră parte la revoluție nu voiau nici într'un chip să-și părăsească amintirile și nădejtile. Ei erau hotărâți să lupte cu orice preț împotriva întoarcerii desăvârșite a vechiului regim.

În fiecare țară, erau mulți oameni, mai ales în generația tânără, care aveau astfel de păreri. Dar numai în *Franța* împrejurările erau destul de prielnice ca ei să se poată alcătui într'un singur *partid*, într'o adunare statornică, de oameni hotărâți să lupte pentru un anume ideal, pentru o anume țintă politică. Astfel Franța avea un partid

al libertății, deci un partid liberal, față de partidul Curței, care dorea întoarcerea înapoi la trecut. El ar fi cutezat și mai mult, dacă nu s'ar fi temut de un amestec din partea Europei, căreia în Franța nu-i trebuiau turburări stârnite de stângăcia stăpânitorilor. Partidul liberal n'avea însă *club*, local, sală de întrunire, în Paris și în alte locuri din Franța. Nu-i era îngăduit să scrie ceea ce ar fi vrut, pentru că atunci ziarele erau supuse la o aspră censură, adică la cercetarea în manuscris a lucrului ce rămâneau să tipărească mai pe urmă. Candidații partidului n'aveau voie să vorbească mulțimilor care s'ar întruni, cum se face în zilele noastre. Singurul mijloc prin care liberalii puteau să-și manifeste părerea, era să vorbească în Cameră, și, la deschiderea fiecărei *sesiuni parlamentare*, când regele obișnuia să îndrepte câteva cuvinte către deputați, ei să arate, după datina englezească, nemulțămirea lor (ceia ce numim noi azi : *răspuns la mesaj*). Liberalii se puteau alege însă numai cu multă greutate : o nouă lege *electorală* (a alegerilor), cea din 1820, aducea înapoi sistemul alegerii cu două grade : alegerea alegătorilor întâiu, și apoi alegerea deputaților de către acești alegători. Se întâmplă ca un deputat liberal mai cutezător să fie amenințat și chiar dat afară din Cameră de către absolutiști, care erau cu mult mai mulți și îndrăzneți, pentru că-i sprijineau Cărmuirea.

2. Ludovic al XVIII-lea, om bătrân și foarte gras, care abia se mișcă și nu era în stare să se ocupe de afacerile Statului, cărmui încă destul de dibaciu, înțelegând că altfel ar fi ridicat toată lumea împotriva lui. El se feri să cheme la guvern oameni prea învrăjmășiți cu liberalii, și, dintre miniștrii săi, *Richelieu*, acela care, când era pribeag în Rusia, a întemeiat portul *Odesei*, a fost chiar un cărmuitor cu înțelegere pentru nevoile timpului, deși era cu desăvârșire devotat regelui. Dar încă pe vremea lui Ludovic — mort în 1824 — *reacționarii*, — acei cari voiau să aducă trecutul întreg înapoi — ajunseră la putere. Regele cel nou, *Carol al X-lea*, nu înțelegea să întrebuințeze decât astfel de oameni.

Carol al X-lea în tinereță făcuse atâtea scandaluri și coborâse de mult prestigiul regalității în ochii poporului. Câtă vreme fusese în străinătate, el își înăcrise sufletul împotriva acelor care ucisese rege și gôniseră familia regală. Cât a cărmuit Ludovic, fratele său, el a fost printre nemulțămiiți, pentru că i se părea că fratele său este prea

blând, prea moale față cu dușmanii lui Dumnezeu și ai moralei, cum sânt liberalii. Când ajunse el rege, își luă un ministeriu, care mai păstră puțină cruțare în legăturile sale cu opoziția, dar, pe urmă, îl sili să se ducă și puse în loc pe un nobil care trăia cu desăvârșire în ideile și sentimentele clasei sale, pe *Polignac*. În zădar se găsiră în cameră 221 de deputați care să sfătuiască pe rege a înlătură pe acest ministru răzbunător. Camera fu *dizolvată* (adecă împrăștiată înainte de sfârșitul firesc al chemărei sale). Se făcură alegeri noi, și iarăși cei 221 fură aleși. Regele se încurcă într'un războiu cu *beiul* turcesc din *Alger* (Africa), nădăjduind că astfel, prin gloria războinică, de care Francezii erau lipsiți de multă vreme, va putea să orbească pe supușii săi sau să-i facă a primi măsurile cele strașnice pe care le pregăteă împotriva Camerei și a presei. Când măsurile acestea fură luate, în Iulie 1830, toată lumea se ridică însă împotriva lui. *Ducele de Orléans*, o rudă a lui Carol al X-lea, care trăia întocmai ca un cetățean de rând, care mergea bucuros prin mulțime și-și trimetea copiii la școala Statului, un prinț bun, zâmbitor, prietenos, care n'avea nici un fel de trufie, fu rugat să primească a fi locțiitorul regelui, și, peste câteva săptămâni, el se învoi bucuros a primi chiar titlul de rege. Astfel, Franța avea un rege nou, pe *Ludovic-Filip*, iar Carol al X-lea trecu în străinătate, unde i se întâmplă și moartea.

3. Ludovic-Filip trebuia să fie un om foarte dibaciu, ca să stea la putere. Eră lucru firesc ca el să încerce a-și întemeia autoritatea, însă oamenii care îl ridicaseră în domnie, ar fi vrut ca el să îndeplinească numai voia lor. Aceștia, liberalii, erau alcătuiți, pe de o parte, din bancheri bogați—Lafitte—pe de altă parte, din avocați tineri și ziariști de la gazetele ce făcuseră opoziție lui Carol al X-lea. Între aceștia se deosebeau mai ales *Mignet*, care a scris o istorie a Revoluției franceze, și *Thiers*, un om mic, foarte harnic și vioiu, foarte cinstit în viața lui, acasă, care a scris și el o istorie, și mai mare, a Revoluției franceze și a epocii Imperiului. În sfârșit

erau unii oameni cu sentimente mai cumpătate, care făceau parte din învățământ (ca unul dintre dâșii poate să fie privit *Guizot*, care a scris cărți foarte însemnate despre istoria Angliei și care socotea că nu se poate o cărmuire întemeiată pe alt ceva decât pe ființa unei *clase bogate* cu interese puternice, în stare a garanta pacea în societate) și erau și unii oameni de autoritate, făcuți anume, pare că, pentru a cărmui, precum a fost *Casimir Perier*.

4. Pe rând, Ludovic-Filip, cu foarte multă istețime, a schimbat miniștrii din aceste deosebite ramuri ale partidului

Fig. 35. — Guizot.

liberal biruitor la 1830. Pe urmă însă, și împotriva lui se ridicară cei care voiau o *lege electorală* mult mai largă, precum și iubitorii poporului, cărora, fiindu-le milă de sărăcia muncitorilor din orașe, ar fi vrut să alcătuiască societatea în așa fel, încât să fie *numai dreptate*, și oricine să capete *răsplata cuvenită pentru munca lui*, așa-numiții *socialiști*. Toată istețimea regelui, care începuse acum a îmbătrâni, nu i-a folosit la nimic. S'a mai întâmplat că fiul și moștenitorul său, un prinț foarte iubit de popor, a fost

jertfa unui accident, fiind zvârlit din trăsură sa, ai cărei cai se speriaseră, și ucis. Ministru era pe această vreme tot *Guizot*, care nu înțelegea să facă o concesie nimănui, ci ținea îndărătnic la ideile sale. Astfel, dintr'o mică neînțelegere, dintr'o oprire a unuia din banchetele în care se adună opoziția pentru a se sfătui asupra datoriei sale, se iscă un foc mare, lupte pe toate stradele Parisului, între lucrătorii tineri din școli, pe de o parte, și armată, pe de altă parte — cam așa cum se întâmplase în 1830. Ludovic-Filip a fost silit să părăsească pământul francez, și biruitorii au proclamat Republica în 1848, *Februar*.

Am urmărit lupta între partidul liberal și regalitatea absolută sau care mai păstră ceva din absolutismul cel vechiu, în Franța, unde ea se dădea oarecum în *forme legale*. Este drept că și aici partidul revoluționar ținea fel de fel de întruniri în ascuns, ațâțând pe *lucrători* și pe *soldați*, care își mai aduceau aminte cu admirație și recunoștință de Napoleon. Adese ori s'au făcut împotriva lui Carol al X-lea, și chiar lui Ludovic al XVIII-lea, *conspirații* și *comploturi*.

Ducele de Berry, fiul lui Carol al X-lea, a și fost injunghiat de un om din popor. *Patru sergenți din garnizoana orașului Rochelle* au fost descoperiți ca uneltitori și uciși. Ludovic-Filip era să piară zvârlit în aer de o *mașină infernală*. În sfârșit, nepotul lui Napoleon I-ii, fiul fostului rege al Olandei, *Ludovic-Napoleon*, fost ofițer de artilerie în Svițera, își cercă norocul de două ori în timpul domniei acestui rege, căutând să răscoală soldații în câte un oraș de provincie. Dar aici, în Franța, lupta se dădea mai ales în Parlament. Alte țări însă n'aveau parlament, și, prin urmare, ele nu se puteau lupta pentru drepturi și împotriva despotismului decât prin *societăți secrete*, prin încercări de a-și ucide stăpânii și prin *revoluție*.

5. În luptele dintre reacționari și liberali, în Franța, au jucat un foarte mare rol și *scriitorii*, care, pe urma *doamnei de Staël* și lui *Châteaubriand*, se iviseră, înrăurind foarte puternic asupra opiniei publice. Unii dintre acești scriitori aveau mai multă iubire pentru catolicism, pentru trecutul evului mediu, și astfel puteau să fie socotiți ca niște sprijinitori ai cauzei regelui și clerului catolic, care stătea mai totdeauna alături de rege. Astfel a început vestitul poet *Lamartine*, ale cărui versuri, foarte armonioase și pline de taină, au fost multă vreme cartea de citire cea mai iubită a tinerilor și femeilor.

Încă din anul 1830 a fost tradus și în românește de Eliad Rădulescu, și toată boierimea luminată din București a ascultat cu o deosebită plăcere citirea acestei traduceri.

Cu bucăți în care se lăudă strălucirea, viața cavaleriească a acelor timpuri din evul mediu, a început și un alt poet, care avea mult mai multă putere decât Lamartine și zugrăvea lucrurile în contururi deslușite și în colori tari, alegându-și subiectele cele mai felurite din toate țările și toate timpurile, și tratându-le cu aceeași nemai pomenită măiestrie în țesătura versului: *Victor Hugo*, fiu al unui general din vremea lui Napoleon.

Fig. 36. — Lamartine.

6. Dar, chiar de la cele d'întăiu scrieri ale sale, s'a înfățișat ca un luptător pentru liberalism *Casimir Delavigne*, care, ce e drept, este mult mai slab ca poet decât cei doi pomeniți până aci. În versuri ușoare, mlădioase și hazlii, pe care poporul le gustă mai mult decât ale oricui, a scris *Béranger*, bătându-și joc în tot felul, cu mult avânt, de reacționari, deși operele lui n'au avut o valoare mai trainică. Astăzi, abia dacă le cetește cineva, pe când Lamartine mai află prețuitori, iar Hugo este socotit încă drept unul dintre cei mai mari poeți ai Franciei. Înfrăurirea lui Béranger a fost cu atât mai răspândită și mai adâncă,

cu cât multe din bucățile lui au fost puse și în muzică, așa încât le cântă toată lumea, făcând în năcazul Cărmuirei. În sfârșit, *Paul Louis Courier* a scris în forma ușoară a unor scrisori, care, la înfățișare, nu erau îndreptate împotriva nimănui, dar care, când te uital bine la dănsese, cuprindeau cea mai amară satiră a împrejurărilor din Franța.

El fusese unul din soldații Republicei : a fost dat în judecată ca și Béranger, și a fost omorât tâlhărește de acei pe care îi jignise adânc în bătaia lui de joc.

Fig. 37. — Victor Hugo.

De la o bucată de vreme, și poeții, care treceau înainte ca apărători ai catolicismului și ai regalității absolute, au intrat în tabăra liberalilor. Victor Hugo a ajuns chiar unul dintre

liberalii cei mai înaintați, și a fost în anii următori și socialist, de și niciodată el n'a uitat, pe lângă iubirea pentru toți oamenii, iubirea mai aleasă, pe care fiecare om o datorește țarei și neamului său. Lamartine ajunsese a fi privit în curând ca unul din cei mai vestiți oratori ai opoziției, el eră dintre căpeteniile luptătorilor împotriva lui Ludovic-Filip și în 1848, când se proclamă un *guvern provizoriu*, el se afla între membrii acestuia.

Chiar vestirea Republicei celei nouă către Europa a fost făcută de dânsul.

7. Toți scriitorii aceștia, la un loc, se deosebesc foarte mult de scriitorii veacului al XVIII-lea și din vremea lui Napoleon I-ii. Li se zice *romantici*. Același cuvânt se întrebuințează și față de scriitorii din alte părți ale Europei care au scris în aceiași vreme și în același spirit. Cu toate că termenul *romantic*, care ar veni de la arhitectura romană a evului mediu, n'are un rost deosebit, ci a fost întrebuințat mai mult pentru ușurință.

LECTIA a XLI-a.

Revoluțiile europene din 1821.

1. În *Spania*, eră foarte puțin răspândită lumina. Cele mai multe dintre școli se aflau în mâna clerului catolic, care căută să întunece mințile cât se poate mai mult și, de asemenea, profesiunile libere : medicina, avocătura, erau foarte puțin reprezentate. Prin urmare, propaganda liberală, propăvăduirea ideilor liberale nu putea să aibă răspândirea pe care o avea în Franța. Aici nu se pomeneau societăți secrete, ca în Paris și alte orașe franceze. Dar *oastea*, care avuse a face atât de multă vreme cu oștirile franceze pe vremea lui Napoleon, eră pătrunsă de idei revoluționare. Regele care venise după retragerea oștirilor franceze, *Ferdinand*, eră un om vrednic de despreț din toate punctele de vedere : se ri-

dicase împotriva tatălui său, îi făcuse zile amare, silindu-l să părăsească tronul; trăia în cele mai rele legături de familie cu aceia ce-i stăteau mai aproape; era și leneș și lipsit de orice înțelegere pentru mersul timpului. Oastea nu-l putea suferi: încă din anul 1820, doi ofițeri se ridicară în fruntea unei mici trupe, proclamând constituția de la 1812, dată de regele Iosif (spaniolește: José), fratele lui Napoleon. Lui Ferdinand îi era cu totul imposibil să se lupte împotriva răsculaților. El mai avea o greutate, anume răscoala din *America-de-sud* și din *Mexico*, vechi provincii spaniole, care întrebuinșaseră vremea Revoluției și marilor războaie europene pentru a scutura jugul și a duce o viață politică și economică potrivită cu interesele lor, după ce, timp de mai multe veacuri, fuseseră stoarse, umilite și cârmuite cât se poate de rău de guvernatorii spanioli.

2. Deci Ferdinand nu putea face altceva decât să jure pe Constituție, ceea ce n'avea niciun fel de însemnătate, de oare ce acesta era unul dintre oamenii care sânt gata oricând să calce și jurămintele cele mai sfinte. Potrivit cu sistemul care domnea atunci în Europa, de a se trimete, adecă, împotriva oricărui popor răsculat un număr de trupe luate dintr'unul din Statele cârmuite după «cuvință», adecă după principiile absolutiste, *Francezii* intrară în Spania, și, fiind cu mult mai numeroși și mai bine pregătiți decât ostașii revoluționari spanioli, ei izbutiră a înăbuși cu desăvârșire revoluția. Și astăzi se chiamă *Trocadero* o piață din marginea Parisului, în amintirea biruinței pe care au câștigat-o Francezii la Trocadero, lângă Cadix, unde izbucnise la început răscoala. Ferdinand urmă mai departe domnia lui cea rea, desprețuit și de prieteni și de dușmani, până în 1833, când, în dauna fratelui său don Carlos, el lăsă moștenirea tronului fiicei sale *Isabela*, care era încă nevrâstnică, fiind născută din a doua căsătorie, încheiată târziu, a regelui. Și astfel, pe lângă războiul lăuntric cu sprijinatorii lui *don Carlos*, care credeă că are el drepturile cele mai mari la Coroana spaniolă, se

adăugiră și toate neajunsurile unei cărmuiri purtate în numele unui suveran copil.

3. În *Italia*, nemulțămirea era mai mare în cele două monarhii, de la Nordul și de la Sudul peninsulei. În cea d'întăiu, *regele Sardiniei* nu înțelegea să facă niciun fel de concesiie spiritului celui nou. Niciunul din Suveranii Europei nu era așa de îndărătnic în apărarea trecutului. Un sfătuitor de aproape al său a fost scriitorul *Iosif de Maistre*, care e privit ca *teoreticianul absolutismului*, ca acela care a făcut dintr'însul un sistem filosofic.

În Sud, *regele Neapolei*, deprins să asculte de multă vreme sfaturile poruncitoare ale soției sale, care nu era o regină cum trebuie să fie, ajunsese să fie luat în batjocură de mai toată lumea.

4. În multe provincii ale Italiei se alcătuiseră tovarășii de revoluționari care se ziceau *carbonari*, după cărbunarii care trăiau ascunși prin adâncul pădurilor, căutându-și de meșteșugul lor de a preface lemne în cărbuni de mangal. Tovărășiile acestea erau înțelese între ele și aveau legăturile cele mai dese și mai strânse; de la ele porneau toate încercările de a schimba starea de lucruri în sens liberal. Oastea, în ambele aceste provincii, era și ea pătrunsă de nevoia reformelor: cea din Sardinia fusese înrăurită multă vreme de Francezi, iar cea din regatul Neapolei își aducea amintă încă, cu iubire și recunoștință, de strălucitorul rege ce fusese *Murat*, cumnatul lui Napoleon.

Astfel, cam în aceiași vreme, în 1820, izbucniră *răscoalele militare*, și într'o țară și în cealaltă. Iarăși, după sistemul obișnuit pentru năbușirea revoluțiilor, se dădă *Austriecilor* sarcina de a face «liniște» în Italia. Nu le-a fost greu ca, în câteva săptămâni de zile, să aducă înapoi pe tronul lor, ca suverani scăpați de povara și umilinta Constituției, pe regii care apucaseră a jură credință așezămintelor celor nouă.

5. În *Prusia*, în alte State germane și în *Austria* poliția veghea prea de aproape, așa încât astfel de încercări revoluționare nu s'au putut face.

În Răsărit, ideile Revoluției și, pe lângă dănsese, *simțul de neam*, care începea să se deștepte și la alte popoare de sub stăpânirea Turcilor, afară de *Sârbi*, de care a mai fost vorba, aduseră mari tulburări, care

privesc de aproape și țările noastre, așa încât despre dânsle trebuie să se vorbească mai pe larg.

6. De mult încă, *Rusia* atâta-se pe creștinii supuși Turcilor, pe Slavi ca și pe *Greci*, și ei nu uitaseră proclamațiile cele infocate ale Împărătesei Ecaterina sau sfaturile pe care le dădeau trimeșii și agenții Țarului Alexandru. Erau o sumă de Greci care trăiau în Rusia, mai ales în porturile Crimei și în *Odeșă*, și prin aceștia diplomația rusească se îngrijea să țină totdeauna cărbunii aprinși în provinciile locuite de Greci ale Împărăției turcești. Erau și alți Greci așezați în *Pesta* și *Viena*, negustori mari. (Între dânsii se aflau și *Aromâni* sau Români macedoneni, care însă nu-și mai aduceau aminte de obârșia lor.) Acești Greci erau în curent cu toată mișcarea de idei politice a Europei apusene. În sfârșit, unii Greci mergeau ca studenți pe la *Paris*, și aici se hrăneau cu crezul revoluționar al Francezilor mai înaintați.

Astfel se încheagă în apropierea anului 1820 o mare societate pentru liberarea neamului, așa-numita *Eterie* (după un cuvânt grecesc care nu înseamnă alt ceva decât: tovărășie).

7. În toate părțile grecești, dar mai ales în porturile Rusiei și în țările noastre, unde Domnii erau de neam grecesc și încunjurați de o mulțime întreagă de boieri și altă lume grecească, se aflau membri ai Eteriei. Cei mai mulți credeau că Rusia este de părere să se înceapă rășcoala tuturor creștinilor din Împărăția otomană, și că ea e gata să se amestece, trimetând, atunci când se va ridica steagul cu crucea în vârf, oștile sale ca să ajute liberarea întregului popor grecesc. În fruntea eteriștilor se află *Alexandru Ipsilanti*, fiul lui Constantin-Vodă Ipsilanti, care domnise în Iași și în București. Ipsilanti cel tânăr eră general în armata rusească și-și pierduse o mână în luptele împotriva lui Napoleon. La începutul anului 1821, i se păru lui că ar fi vremea potrivită să se înceapă rășcoala, și, prin urmare, fără să se asigure că Rușii vor veni în ajutor, sau înșelat de Ruși cu cine știe ce vorbe meșteșugite, trecu Prutul și intră în Iași, unde eră Domn pe acea vreme *Mihai-Vodă Suțu*. El strânse pe lângă

dânsul o mulțime de Greci și tot felul de haimanale, ucise pe Turcii din Iași și, făcându-și o mică oștire, porni pe la Focșani asupra Bucureștilor, pe când în Galați, de alți Greci fără căpătâiu, erau uciși alți Turci, negustori cinstiți, ce se aflau în acest port.

8. Încă înainte de ivirea neașteptată al lui Ipsilanti în Iași, murise Domnul Țării-Românești, *Alexandru Suțu*, un om bătrân, dar lacom de bani. Încă de când era în viață, — dar i se prevedea sfârșitul — se luau măsuri pentru a face să izbucnească o răsccoală în părțile acelea oltene, unde paza împotriva hoților o aveau *pandurii*, un fel de milițieni, și unde Grecii aveau încredere într'un boierinaș care se luptase și în oștirea rusească între 1806 și 1812: *Tudor* din satul *Vladimir* (de aceia i se zicea: Vladimirescu). Tudor se ridică în adevăr împotriva Cărmuirii și a tuturor boierilor jăfuitori, dar aceasta nu o făcea de hatârul Grecilor, ci pentru nevoile neamului său. Oastea țărănească se îndreaptă spre București de către Apus, în același timp când oastea grecească pornea către Scaunul Domniei muntene de către Răsărit, venind din Moldova.

9. Dar Tudor și Ipsilanti nu se putură înțelege. Grecul era prea trufaș, iar Românul ținea prea mult la sărăcimea lui, pe care o adusese înarmată spre a-și căpăta dreptate, pentru dânsa, iar, pentru țară, vechile drepturi care de multă vreme fuseseră încălcate. Tudor se așază la *Cotroceni*, iar Ipsilanti la *Colintina*. Nici nu se văzură, deși erau așa de aproape unul de altul. La urmă, se auzi că vin Turcii, și atunci ambele oștiri plecară către munte. Ipsilanti ar fi vrut ca Tudor să meargă cu dânsul, și, neizbutind să-l înduplece, el unelti trădarea între rândurile oștirii românești. Niște Sârbi pe care Tudor îi întrebuință încă dela început, punându-i căpitani, se dădură de partea Grecilor, și astfel, prin negredința lor, fu prins Tudor, pe care pandurii lui făcură marea greșală de a-l lăsa să fie luat de vrăjmași și dus la moarte. El a fost tăiat într'o noapte, tâlhărește, lângă o fântână din marginea *Târgoviștei*, unde stătea atunci Ipsilanti.

10. Dar Ipsilanti însuși nu s'a bucurat de roadele cruzimei și ticăloșiei sale: pe când Grecii din Moldova erau îngrămădiți către granița rusească și sfărâmați cu desăvârșire la *Sculeni*, pe când alții fugeau prin mănăstiri ca să nu cadă în mâna Turcilor și se zvârliau în aer cu praful de pușcă pe care îl aprindeau, oastea cea mare grecească din Muntenia căută să se adăpostească în Oltenia. Apoi voi să fugă în Ardeal, fû ajunsă însă, în marginea viilor din *Drăgășani* și lovită așa de rău, încât dintr'însa rămaseră numai câțiva fugari. Ipsilanti stătû mulți ani închis într'o cetate din Maramurăș, după ce avuse norocul de a putea trece hotarul.

11. Dar alți Greci aprinseră răscoala în *Moreea*. Acolo lucrurile meraseră destul de bine, pe când încercarea ce fusese făcută în *Constantinopol* fû răpede descoperită, și vinovații, pe lângă care foarte mulți nevinovați, primiră crude pedepse (chiar *patriarhul Grigore* a fost spânzurat înaintea bisericei patriarhale).

Din toate părțile Europei, care, gândindu-se la Grecii cei de demult, la vitejia, învățătura și talentul lor de a face lucruri frumoase, se umpluse de dragoste și pentru Grecii aceștia noi, veneau tot felul de ajutoare. Europeanii nu știau că Grecii de astăzi au numai foarte puțin sânge grecesc de odinioară (mai mult sânge albanez și slav) și că din virtuțile anticității le-au rămas ca moștenire numai foarte puține lucruri. Până și marele poet al Angliei din această vreme, *Byron* (cet: Bairin) a venit să lupte alături cu Grecii; el a și murit de friguri în această călătorie a lui în armată prin locurile unde Grecii se războiau cu Turcii. Dar și de aici din Răsărit Grecii găseau destul sprijin; atâția *Români macedoneni* au luptat în rândurile lor, crezând că ei sânt Greci și că sânt, prin urmare, datori să lupte pentru cauza grecească.

12. La urmă, atât *Rusia*, care încă dela 1821 rupsesese legăturile cu Turcii și le înoui numai la 1826 (când s'a încheiat convenția dela *Cetatea-Albă* sau *Acherman*, în Basarabia), cât și *Franța* și *Anglia*, unde opinia publică eră cu totul câștigată pentru Greci (și Victor Hugo și Delavigne au scris foarte frumoase versuri în folosul Grecilor), crezură că trebuie să se amestece. Turcii chemaseră ca aliați pe

Egipteni, ce se aflau acuma, scăpând de dominația *Mamelucilor*, care fuseseră uciși până la unul, sub un Pașă turcest *Mehemed-Alî*, ce-și luase numele de *vice-rege*, și europenizase în cea mai mare parte provincia sa. Aceasta nu voiau să o îngăduie, nici Rusia, nici Puterile apusene. Ele trimiseră corăbiile lor aici, în Răsărit, ca să împiedece corăbiile turcești și egiptene de a nimici pe Greci. Stând așa corăbiile unora în fața corăbiilor celorlalți, se treziră încăierate, și atunci se dădu lupta cea mare din *Navarin*, care puse capăt flotei păgâne.

După aceasta, Anglia nu mai dușmăni în nimic pe Turci, Franța trimise numai un general cu câteva trupe în Moreea, dar Rusia începui un războiu nou cu Poarta.

13. Și de data aceasta, războiul se desfășură în țară la noi. Într-o bună dimineață a anului 1828, un ofițer rus veni în Moldova, unde eră Domn un boier de țară, *Ioan Sandu Sturza*, și-l arestă.

Căci acuma nu mai putea să fie Domnie grecească, după răscoala Grecilor împotriva Turcilor. Ofițerul spuse lui Vodă că-i pune strajă ca să-i facă cinste. Vodă răspunse ofițerului că de cinste rusească n'are nevoie, că-l păzește Dumnezeu, dar că e slobod, dacă are poruncă să-l prindă, să-și facă datoria. Așa și făcui ofițerul.

Oștile rusești trecură pe urmă în Muntenia, unde se află Domn, tot din anul 1822, pe urma răscoalei grecești, alt boier de țară, sprijinitor al școlilor românești, *Grigore Ghica*, nepot de frate al Domnului cu același nume care trăise pe vremea Ecaterinei a II-a și fusese omorât de Turci în Iași. Rușii trecură și Dunărea, și, pe când trupe de ale lor luau *Brăila*, atunci cetate turcească, altele se luptau la *Silistra*. La urmă, biruind, deși nu fără greutate, mareșalul rusesc *Diebici* trecu Balcanii. Vor fi crezut Rușii acuma că pot să puie mâna și pe Constantinopol, dar se amestecă Prusia, care făcui să se încheie pacea dela *Adrianopole*.

14. Prin pacea aceasta, se prevede, între altele, și înapoiarea către Țara-Românească a tuturor schelelor dunărene pe care de multă vreme le țineau Turcii, făcând dintr'însele

cetăți ale lor, precum și deplină libertate de comerț pentru amândouă Principatele. De atunci a început *negotul* nostru cel mare *cu grâne* în Europa, și locurile care erau întrebuințate înainte cu pășuni sau erau lăsate în plata Domnului, se prefăcură în ogoare pentru hrana mulțimei de locuitori, tot mai mare, a Apusului european.

Tot atunci se prevăzù ca Domnii noștri să fie pe viață, după încheierea păcii.

Rușii nu părăsiră însă Principatele, pe care se gândeau chiar să nu le mai dea niciodată Turcilor, cu toate că aceasta nu se prevedea în tratat.

Încă prin convenția dela Acherman se hotărâse ca Moldova și Muntenia să capete așezăminte nouă: un *Regulament Organic*, și la acest regulament se lucra acuma de comisiunea de boeri. Rușii puteau spune, prin urmare, că ei vor stă atâta vreme, cât nu se vor numi Domni în Moldova și Muntenia, după alcătuirea Constituției la care se lucra. Deci, până în 1834, când ajuese în Domnie *Alexandru Ghica*, fratele lui Grigore Ghica, pentru Muntenia (acesta era un desăvârșit cavaler și un om cu inimă nobilă) și *Mihai Sturza* pentru Moldova (acesta era un boier învățat și foarte ager și meșter, dar care fù prins dela o bucată de vreme de patima de a face bani și jertfi toate convingerile și sentimentele sale). Stăpânirea de fapt o avù, și într'o țară și în cealaltă, *generalul Chiselev*, care era de fapt mai mult Francez prin creșterea sa decât Rus și de sigur că, hrânind gânduri rele asupra noastră, ne-a făcut totuși mult bine.

15. Prin pacea dela 1829, și Grecia era hotărâtă liberă, dar numai în hotare foarte înguste (Moreea, vechea Atică, Beoția, Acarnania), dar nu, cum doreau patrioții greci, și Tesalia, Epirul Macedonia și insulele Archipelagului măcar. Se proclamă Republica grecească sub numele de Republică Elenă, în amintirea strămoșilor.

Dar Grecii nu erau destul de pregătiți ca să trăiască liniștiți în republică: ei făcură ticăloșia de a impușcă pe omul care lucrase mult pe la toate Curțile din Europa pentru triumful cauzei grecești, pe *Capodistria*, care fusese cancelar al Rusiei și jertfise această situație, în adevăr strălucitoare, pentru a se face un biet președinte de republică grecească.

După moartea lui, se hotărâ a se alege un rege. Fu chemat un principe din Rasa de *Bavaria*, *Otto*, căruia Grecii i-au zis *Othon*, un om tânăr.

foarte luminat și căruia îi plăcu să meargă la Atena, Capitala Greciei înviate, numai din admirație față de Elenii de pe vremuri și de civilizația lor vestită. Dar nici cu Othon nu fură Grecii cuviincioși și recunoscători: regele umblă bucuros îmbrăcat în fustanelă și cu fes pe cap și în orice prilej își arată iubirea sa pentru poporul grecesc, pentru limba și datinile lui, ceea ce din partea unui rege e, nu numai un lucru frumos, dar și o adevărată datorie. Însă Grecii începură să ceară împotriva curtenilor și unor sfetnici ai lui Othon I-ii, care erau Bavarezi, dar dela care aveau o mulțime de foloase, fiind Grecii un popor care nu era încă pregătit să trăiască o viață modernă. Deci, după ce-i făcură o mulțime de năcazuri, îl siliră să părăsească Grecia după treizeci de ani de stăpânire, în 1862, lucru decât care nu se poate altul mai urât. Să gonești un rege bătrân după ce treizeci de ani de zile a lucrat pentru binele țării, ce popor poate fi acela care face așa ceva!

LECTIA a XLII-a.

Lupta pentru soarta Turciei sub Sultanul Mahmud.

1. În Turcia era pe vremea aceia *Sultan Mahmud*: om strașnic și hotărât. Credea că Turcii nu mai pot trăi cu rostriile lor de odinioară și că, prin urmare, trebuie să se preschimbe în toate după modelul popoarelor din Europa. Mahmud e acela care, cu primejdia tronului și vieții sale, a nimicit pe *ieniceri*, care nu mai erau buni de nimic. I-a nimicit uci-gându-i cu grămada, și a întemeiat oastea cea nouă, îmbrăcată, înarmată și exercitată europenește, a *Nizamilor*, dela cuvântul *nizam* care înseamnă «rânduială»; ceilalți ostași, care nu purtau uniforma frâncă și nu se luptau disciplinați, erau numiți *başbuzuci*. Lui Mahmud nu-i venea de loc bine că Paşa din Egipt se ridicase la o însemnătate și putere așa de mare, încât nici nu se mai privea ca supus, ca rob, ci ca un vasal al său, și-și zicea vice-rege. El ştia bine că Mehemed-Ali e sprijinit de Francezi, de la care împrumutase pe conducătorii de căpetenie ai Egiptului celui nou în toate ramurile. Dar el însuși se răzima pe veșnica rivalitate dintre Francezi și Englezi, și ştia că aceştia din urmă sânt în stare ori,

când să sfărâme în câteva lovituri toată puterea lui Mehemed-Ali fără ca Franța să îndrăznească a se amesteca, pentru a nu intra într'un războiu cu Anglia.

Încă din anul 1831 se începù războiul între Sultan și vice-rege. Ceia ce erà sigur dela început, se întâmplă. Egiptenii cuceriră toată *Siria* și pătrunseră până în Asia-Mică, câștigând asupra Turcilor marea biruință dela *Conie*, vechiul Iconion, reședința de odinioară a Sultanilor selgiucizi. Și Rusia și Franța și Anglia se amestecară, fiecare pentru Statul pentru care aveà prietenie de mai multă vreme. Rușii trimeseră chiar corăbii și soldați ca să apere, vorba-merge, pe Sultan. La urmă, Mehemed-Ali căpătă guvernul Siriei, iar Rușii fură siliți să se întoarcă înapoi, deși ar fi vrut foarte bucuros să rămâie pentru totdeauna; ba chiar încheiară o învoială prin care nici ei, nicio altă Putere să nu mai aibă voie să treacă prin strâmtoarea Dardanelelor (1833).

2. Peste șese ani, războiul începù din nou. Egiptenii trăgeau nădejde să poată cuceri toate stăpânirile asiatice ale Turcilor, și chiar să înlocuiască la Constantinopole dinastia lui Osman, învechită și netrebnică, cu o nouă dinastie, care ar fi a lui Mehemed-Ali. Și data aceasta, biruința fù a Egiptenilor, care aveau o oaste organizată europenește mai demult decât Turcii. Iarăși Puterile se amestecară, și Franța nu prevăzù încheierea unei adevărate ligi împotriva lui Mehemed-Ali și împotriva ei însăși. Vice-regele Egiptului trebui să se supuie somației pe care i-o făcură Englezii, de a dà înapoi flota turcească prinsă de dânsul și de a scoate trupele din Siria, dacă nu vreà ca toate corăbiile să-i fie nimicite în portul Alexandriei. O clipă a fost vorba de un mare războiu între Francezi și Englezi pentru afacerea lui Mehemed-Ali, dar la urmă Franța lăsă pe ocrotitul ei fără apărare, și acesta se supuse cererilor engleze. Printr'o învoială deosebită, se prevedea, iarăși, că nicio corabie de războiu a niciunei Puteri din lume n'are voie să treacă Dardanelele venind din Marea Mediterană ca să intre în Bosfor, precum n'are voie ca, venind din Marea Neagră, să treacă Bosforul pentru a an-

coră înaintea Constantinopolului. Firește că această măsură privea și data aceasta pe Ruși, care nu pierdeau din ochi Constantinopolea râvnită de dâșii de mult, precum e râvnită și acum.

3. Rușii nu-și ajunseseră ținta în partea aceasta, dar, în schimb, ei își întindeau cu o răpeziune minunată granița în Asia. Aproape toată *Caucazia* ajunsesese în mâinile Rușilor încă d'inaintea anului 1820. În războiul dela 1828-9, ei câștigă o bună parte din *Armenia*, cu orașul *Erivan*. În apropierea anului 1840, ei pătrunseră în *Turchestan*, supunând cea mai mare parte din *hanaturile* în care era împărțită această țară. Aici erau să se încaiere cu Englezii pentru stăpânirea însemnatului oraș *Herat*, dar, deși Rușii și Englezii se pândesc și astăzi în aceste părți, fiecare căutând să câștige înrăurire mai mare în regiunile acestea dela mijloc, totuși, neavând sigură biruința niciunii, nici alții, ei au știut totdeauna să amâie dezlegarea prin puterea armelor a acestei vechi și însemnate întrebări.

LECȚIA a XLIII-a.

Desfacerea monarhiei Țerilor-de-jos. Revoluția din Polonia.

1. Ca o urmare a Revoluției franceze dela 1830, a fost sfărâmarea monarhiei *Țerilor-de-jos unite*.

De când ființa această monarhie în puterea tratatelor dela Viena, nu se putuseră înțelege Francezii din Belgia, amestecați cu Flamanzi, cu Olanda, locuită numai de Olandezi. Li se părea celor d'intâiu că regele, un Olandez, ține prea mult la conaționalii săi și că negoțul și alte interese economice ale provinciilor apusene sânt nedreptățite în folosul provinciilor răsăritene. Astfel s'a ajuns la răscoală, al cărui exemplu îl dădu *Bruxela*. Regele Olandei încercă, în adevăr să ajungă din nou în stăpânirea provinciilor belgiene, dar

hotărârea în oceață privință nu puteau să o aibă nici revoluția din Belgia, nici regele Olandei. O conferință a Puterilor se adună la *Londra*, și rezultatul fu acela că Belgienilor li se recunoscă dreptul de a se alcătui în Stat deosebit. Olandezii fură siliți să primească această dezbinare a Statului familiei de Oranje. Ca rege nou al Belgiei fu ales, mai mult sub înrâurirea engleză (Francezii ar fi vrut să se aleagă un principe din dinastia lui Ludovic-Filip), *Leopold de Saxa-Coburg*, tatăl lui Leopold al II-lea, de astăzi care s'a dovedit un model de suveran constituțional.

2. *Rusia* și-a avut și ea răscoala în 1830: *Polonia* nu era de multă vreme mulțămărită cu pierderea vechilor ei libertăți, pe care Țarul Alexandru I-iu le dăduse numai pentru a și le lua înapoi după trecere de câțiva ani.

Guvernator al Poloniei în numele Împăratului, care se intitulă și rege al acestei țeri, era în 1830 fratele Țarului celui nou, Nicolae, *Constantin*, care avuse el cele d'întăiu drepturi de tron, dar le părăsise la moartea fratelui său Alexandru.

La vestea celor petrecute la Paris, Varșovia se răsculă și gonî pe Marele-Duce Constantin. Îndată o mare oaste, pe picior de luptă, intră în Polonia. Polonezii găsiră și generali buni, în stare să țină piept generalilor ruși, dar revoluția polonă nu întâmpină niciun sprijin în Europa, afară doar de simpatiile franceze, care nu se puteau preface în niciun fel de amestec. Rușii trimeseră puteri hotărâtoare, care grăbiră sfârșitul republicei polone. Rare ori s'au săvârșit ticăloșii și nemernicii mai mari decât acelea cu care fu pătată intrarea Rușilor în Varșovia cucerită din nou de dânsii.

3. În apropierea anului 1848, când se petrecură în Apusul Europei schimbările cele hotărâtoare, Rusia era în cea mai bună situație, firește însă că nu din punctul de vedere al fericirii locuitorilor ei sau a înaintării culturai în această țară uriașă, ci numai din punctul de vedere al succeselor pe care le căpătă diplomația rusească. Turcii se supuneau aproape tuturor chefurilor pe care le avea Rusia. Aceasta s'a văzut și cu prilejul revoluției din *Principatele noastre*.

Un număr de tineri cari învățaseră în Paris sosiră, îndată după izbucnirea și succesul revoluției franceze înapoi în țară, și pregătiră o mișcare pentru scăparea Principatului muntean de sub suzeranitatea rusească și de sub regimul boieresc. Domnul, care eră atunci *Gheorghe Bibescu*, trebui să abdice și părăsi țara. O republică, în fruntea căreia stătea *Ioan Eliad*, un scriitor de merit, și mai ales un vrednic întemeietor al culturii românești nouă, fu întemeiată pentru câteva luni de vară. Revoluționarii încercară să capete sprijinul Turcilor și nu cruțară pentru aceasta niciun fel de stăruință, arătând ce mare folos ar fi și pentru Turci dacă țările noastre ar rămâneă orânduite așa cum voiau oamenii Revoluției. Turcii se făcură a înțelege și a se învoi; dar, la urmă, tot voința Rusiei învinse. Ostașii turci intrară în București și se încăierară cu pompierii noștri în *Dealul Spirei*. Peste câteva zile, Rușii, care veniseră mai de mult în Moldova, unde *Mihai Sturza* tăiasă de la început aripile revoluționarilor, intrară în București. Între Turci și Ruși se încheiă convenția de la *Balta-Liman*, care prevedeă ocuparea țării de trupele Sultanului și ale Țarului, atâta vreme cât va fi primejdie de altă răscoală, și întoarcerea vechei Domnii de șapte ani în locul Domniei pe viață. Domnii cei noi, *Barbu Știrbei* în Muntenia, fratele lui Bibescu, dar înfiat de un bogat boier, cel din urmă din familia Știrbei, și un om nobil doritor de reforme, *Grigore Ghica* în Moldova, începură domnia lor sub amenințarea pumnului rusesc. Oamenii de la 1848 erau pribegi prin Europa și stăruiau în zădar pe lângă cabinetele Puterilor apusene pentru o îmbunătățire a stărei patriei lor.

LECTIA a XLIV-a.

Starea de lucruri din Anglia.

1. Din Europa toată, o singură țară trăi, de la tratatul din Viena până la revoluția de la 1848, fără niciun fel de zguduire. Această țară eră prevăzătoarea, cumintea și cumpănita Anglie.

Totuși și aici erau multe lucruri de îndreptat : sărăcia claselor de jos eră înspăimântătoare și trebuia neapărat să se ia măsuri pentru ca mijloacele de hrană să ajungă mai ieftene. Constituția engleză trebuia să fie schimbată, înlăturând vechiul regim electoral, așa de prielnic pentru tot felul de înrăuriri și acte de corupție. Puterea pe care o aveau, din vechile timpuri ale trecutului, așa-numitele «târgușoare putrede», în care mai rămăseseră câțiva locuitori, trebuia să treacă asupra orașelor, mari, pline de vuietul mulțimilor de lucrători și producătoare de bogății. Aceste orașe n'aveau pe atunci încă dreptul de a-și trimete reprezentanți în Parlament.

2. Mai eră și *chestia Irlandei*, unde, încă din vremea lui Cromwell, catolicii localnici irlandezi erau priviți ca cei din urmă dintre oameni ; legea lor catolică n'avea niciun fel de drept ; aceia care rămăneau credincioși, nu puteau să aibă măcar drepturi civile. Irlandezii n'aveau niciun fel de amestec în cârmuirea țării lor, care stătea cu totul sub dependența Parlamentului din Londra. Erau și în Anglia *liberali înaintați, radicali*, care ar fi vrut o schimbare grabnică. În coloniile engleze mai erau *robi*, și, oameni de inimă, în fruntea cărora stătea *Canning*, (cet. : Canini) scriau cărți și țineau discursuri pentru ca Anglia să înlătore această nemai pomenită rușine.

3. Clasele împărțășite de drepturi țineau însă cu cea mai mare îndărătnicie să nu cedeze celorlalte în nicio privință. Regele *Gheorghe al IV-lea* se amestecă tot așa de puțin în afacerile Statului precum se amestecaseră predecesorii săi și lăsă partidele să se frământă între dânsule. A trebuit nu mai puțin de douăzeci și cinci ani pentru ca reforma prin care se dădea drepturi Irlandezilor catolici să fie adusă la îndeplinire. De alminteri, Irlandezii nu se dădeau mulțumiți cu atâta, ci, sub conducerea însemnatului lor om politic și focos orator, *O'Connell*, cereau chiar despărțirea deplină a Irlandei de Regatul unit.

În chestia desființării vămii pe grâul străin se făcură câțiva pași înainte, pentru ca pe urmă să se întoarcă lucrurile îndărăt de unde plecaseră. Numai revoluția franceză dela 1830 grăbi lucrurile măcar, în unele privințe.

4. După moartea regelui Gheorghe al IV-lea, sub fratele și urmașul său *William al IV-lea* (tatăl răposatei regine Victoria), se ajunsese astfel, în 1832, la *noua lege electorală*, care înlătură burgurile putrede, dădea drepturi orașelor mari și făcea alegători din toți aceia care plăteau o anume chirie sau erau cuprinși în anumite alcătuiri municipale în deosebitele comune ale Angliei. În chestia *săracilor* însă, nu îndrăzneă nimeni să ieă o hotărâre, ajutorarea lor eră lăsată în seama parohiilor din care ei făceau parte și, din partea lui, Statul nu făcea altceva decât să ofere acelor care erau în stare să lucreze, muncă plătită în așa-numitele *Case de lucru*.

În timpul domniei regelui William, se votară însă două legi foarte însemnate: noua *lege comunală*, care înlătură o mulțime de datini rele din evul mediu, și o nouă *lege asupra clerului*.

5. În 1837, regele moare și ajunsese pe tron o fată tânără, înzestrată cu foarte multe însușiri și în stare să câștige iubirea tuturor prin blândeța și bunătatea ei, *Victoria*. Situația regalității ajunsese cu mult mai bună decât pe vremea ultimilor regi, care se dăduseră, la tot felul de scandaluri. Totuși regina văzută în cei d'intâiu ani de stăpânire, și încă înainte de căsătoria ei cu frumosul și luminatul principe *Albert de Saxa-Coburg-Gotha* (o rudă a regelui Belgiei), răscoale ale săracilor, al căror număr se urcă la sute de mii de peritori de foame.

6. Totuși, nicăiri mai mult decât în Anglia nu se desvoltă, producând bogăție, *industria cea nouă*, care nu mai întrebuință acuma lucrători care să-și caute fiecare de meșteșug în căsuța lui, și nici măcar lucrători care să ceară unui mare fabricant să le deă de lucru acasă, la dânsii, ci *fabrici* întinse, cu mii de oameni, între care nu eră unul care să nu ajute într-o câtva la producerea atâtor articole de negoț, ce se răs-pândeau apoi în lumea întreagă. Dar, dacă din această alcătuire câștigau foarte mulți oameni cu mulți bani slobozi, care puteau să întemeieze fabrici, *lucrătorii* se aflau fără nicio apărare și fără nicio asigurare. Când afacerile mergeau bine, proprietarul fabricii le dădea de lucru și le plătea bine, când

mergeau rău (și nici el singur nu putea să știe, în marea concurență deschisă acum între toate neamurile și toate țările, când nu-i va merge bine), lucrătorii își vedeau leafa scăzută, și chiar erau aruncați pe drumuri. Oameni foarte însemnați și cu inimă foarte bună, precum a fost *Cobden*, și-au dat ani de zile toată osteneala pentru a face să se recunoască nevoia înlăturării vechilor legi care împiedecau in-

Fig. 38. — Gladstone, om de Stat (v. mai departe.)

trarea slobodă a grâului din străinătate. Însă abia în 1846 se ajunsese la acest capăt, fără ca o ușurare a stărei sărăcimei să se vadă îndată. Așa încât turburările urmară încă și mai departe. Dar aici, în Anglia, eră, de multă vreme încă, deprinderea ca toate lucrurile să se desfășoare încet și temeinic, așa încât, odată ce se îndeplinea o reformă, aceasta nu mai putea să mai fie niciodată stricată de înlocuirea la cârmă a unui partid cu altul.

Aceasta e taina cea mare a puterii engleze.

Vremurile se apropiau în alte țări de o revoluție nouă.

LECTIA XLV-a.

Revoluția din 1848 în Franța și Germania.

1. Și în multe țări din Germania avu un puternic răsunet mișcarea franceză de la 1848 (v. p. 202). Oameni care înainte de aceasta n'ar fi îndrăznit să se amestece, luară acum îndrăzneală de la biruința Francezilor. Hotărârea regelui Prusiei de a lucra pentru alcătuirea unei nouă Constituții a Imperiului german, în locul acelei, cu totul imposibile, pe care o dăduseră diplomații adunați la Viena, nu putu să înlăture furtuna. Chiar în Berlin, au fost câteva zile de turburări, dar suveranul german avu înțelegerea care trebuia pentru a împiedeca scene așa de sîngeroase precum fuseseră cele din Paris și precum erau să fie acelea din Pesta, unde un ministru al Împăratului a fost și spînzurat, din Viena și din deosebite locuri ale monarhiei austriace. Pentru a împiedeca unirea Polonezilor cu elementele nemulțămite din Prusia, regele se îngriji să facă locuitorilor Marelui-Ducat de Posen concesii foarte întinse. Această stare de lucru a ținut pînă în zilele noastre, când, acum, guvernul prusian se luptă din răspuțeri pentru a putea smulge din sufletul Polonezilor conștiința națională, înlăturând limba polonă din școli și răzbuindu-se împotriva copiilor care țin încă la limba lor strămoșească.

2. Măsurile de reformă fură luate în grabă, așa încât, chiar din luna Maiu, putu să se adune la *Frankfurt*, după dorința poporului, pe care și guvernul trebuî să o primească, un mare *Parlament*, menit să dea Imperiului organizația cea nouă. Chiar de la început, se hotărâ că și locuitorii din cele două ducate *Schleswigul* și *Holsteinul*, care erau unite cu Danemarca prin aceia că același principe stăpînea și asupra regatului și asupra acestor două ducate, au dreptul să-și trimeată reprezentanți la parlamentul de la Frankfurt, chemat pentru a face dreptate întregului neam german. Lucrurile meraseră chiar așa de departe, încât deputații adunați la Frankfurt aleseră un *vicariu al Imperiului*, un locțiitor, prin urmare, al Împăratului german

ce trebuia să se aleagă și care n'avea să samene nici într-o singură privință cu Împăratul austriac, de oare ce acesta era Împărat după datina medievală, pe când cellalt trebuia să fie Împărat după nevoile cele nouă, care cer ca fiecare neam să se găsească la un loc sub aceeași stăpânire. Vicariu a fost arhiducele austriac *Ioan*, om cunoscut pentru vederile sale foarte largi și pentru îngăduința pe care o avea față de ideile revoluționare. Se votă și un *steag al Imperiului*: negru, roșu și galben, colorile fiind așezate în lățime. Dară Adunarea de la Frankfurt n'avea puterile trebuitoare pentru a da vicariului imperial, care ținea steagul cel nou, banii și ostașii ce i-ar fi fost de nevoie, așa încât el și miniștrii săi aveau numai foarte puțin de lucru și înfrurirea lor nu putea fi decât cu totul slabă asupra vieții constituționale și politice din deosebitele State germane.

3. *Adunarea specială a Prusiei, strânsă la Berlin*, luă măsuri cu mult mai însemnate și mai trainice: Prusia căpătă un regim parlamentar cu două Camere și cu un singur grad de alegere. Legile votate la Frankfurt, după mai multe debateri între deosebiți cuvântători, care erau cu toții foarte bucuroși să arate putința lor de a vorbi frumos, n'avură nici o recunoaștere din partea nimănui. Totuși Parlamentul ținut și în anul următor, 1849, deși lucruri foarte tragice se petreceau aiurea.

4. Pe când se schimbau vorbe frumoase de o parte și de alta, și se îndreptau către poporul german cererile cele mai călduroase de a-și croi o soartă nouă, răskoale izbucniră în *Saxonia* și în *Baden*. Parlamentul general al Imperiului fu adus astfel să schimbe locul unde ținea ședințele, trecând de la Frankfurt la *Stuttgart*, Capitala Württembergului. Peste câțeva vreme însă, arhiducele Ioan, văzând că are un rost cu totul caraghios, își dădu demisia. Totuși în 1850 mai era un Parlament la Frankfurt, dar numărul membrilor se făcea din ce în ce mai mic. Regele Prusiei se înțelesese acum cu regele Saxoniei și cu Electorul Hanovrei (o rudă a reginei Victoria, care, ea, n'avuse dreptul de a urma în Electoratul

de Hanovra, de oare ce se cerea ca moștenitorul în această țară să fie un bărbat). Țările de la Miazăzi se înțeleseseră, din partea lor, pentru întemeierea unei nouă vieți germane. O dietă se adună în 1850 în *Erfurt*, și, peste câțeva vreme, un congres al *prietenilor Prusiei* (20 de State de toate) la *Berlin*. Cum se vede, eră o încurcătură desăvârșită. Adunările se deschideau și se închideau, Constituțiile se votau și, pe urmă, aceia care le iscăliseră, le luau înapoi; State se uneau între dânsese pentru a se părăsi peste câțeva vreme.

5. În 1851, Prusia izbuti să câștige un și mai mare număr de aderenți pentru planul său de a uni o parte din Statele germane printr'o legătură de vamă (scoțând vămile între țările unite și păstrându-le tot așa de mari pentru acelea care nu făceau parte din unire sau *Zollverein*). Adunarea dela Frankfurt fusese împrăștiată pe nesimțite, și pe urmă se adună din nou. De fapt însă, erau două lucruri mari, puternice, sigure și simple în acest amestec nebun de proiecte : pe de o parte, numărul, disciplina, hărnicia și înalta cultură a *poporului german*, care îl puneă în măsură să îndeplinească lucrurile cele mai mari, iar, pe de altă parte, înțelegerea din partea unuia dintre Statele germane, din partea Prusiei, nu numai a intereselor statornice ale acestui Stat, în privința economică și politică, dar prevederea intereselor mai mari care priveau de o potrivă pe toți locuitorii germani. Prin tratatul său de vamă, prin tot felul de conferințe și legături, prin spaima pe care o făcea tuturor armata prusiană, întemeiată din nou după înfrângerea din Iena, pe o temelie democratică și națională, și în stare să stea în fața celor mai puternice armate de pe continent, — prin toate acestea se asigură Prusiei locul d'întăiu în Germania prefăcută din nou. Poporul german putea să aștepte dela Prusia îndeplinirea visului pe care îl hrăneau de multă vreme școala și literatura.

În același timp, se desvoltă în Germania o literatură liberală, între fruntașii căreia stă Evreul *Heine*.

6. Literatura aceasta germană din epoca de după căderea lui Napoleon se deosebește simțitor de literatura mai veche. Și aceasta este

o literatură romantică și o literatură de luptă. Vechea literatură a unui Schiller predică iubirea pentru oameni, orideunde, apărarea dreptății omenești, în orice parte e încălcată; poezia lui Goethe sfătuiă pe oameni să fie încrezători în viață, să o privească pătrunzător și să știe a o stăpâni și îndreptă. Cea d'întăiu aveă, prin urmare, un caracter sentimental și filosofic în înțelesul deosebit pe care îl aveă filozofia în veacul al XVIII-lea. Cea de a doua eră obiectivă, în înțelesul științei celei nouă, și aveă, iarăși, o însemnătate și o îndreptare generală. Pe când literatura cea nouă este o *literatură liberală*, revoluționară, care tinde la înlăturarea tuturilor rămășițelor nedrepte ale trecutului și la întemeierea unei nouă vieți germanice. Se poate zice însă că scriitorii naționaliști nu se întâlnesc în număr mare după moartea pe câmpul de luptă a lui Körner și după prigonirea și obosirea în luptă a reprezentanților generației care scăpase Germania de stăpânirea lui Napoleon. Cu atât mai mult este însă liberal tot scrisul cel nou german. Între apărătorii ideilor liberale se întâlnesc însă, nu numai Germani, dar și Evrei care au scris în limba germană și dintre care unul, *Heine*, a izbutit să deă opera cea mai spirituală și, în același timp, mai adânc omenească ce se scrisese din foarte îndepărtate timpuri. Unii dintre tineri au avut chiar îndrăzneala de a ataca pe bătrânul Goethe, care eră un fel de Împărat al cugetărei germane din această vreme. Criticul acesta, precum și alții care aveau părerile lui, găseau că Goethe, cu toată mărirea lui, care îl făcea să fie asemănat cu zeii, zicându-i-se «Olimpianul Goethe», se face vinovat față de țara și poporul său, dar mai ales față de omenirea ce se zbuciumase pentru dreptatea ei, prin desăvârșita nepăsare pentru interesele timpului și locului său pe care el le socoteă ca fiind de mâna a doua numai, și trecătoare.

LECȚIA a XLVI-a.

Revoluția din 1848 în Austria și prefacerea acestei țări.

1. Revoluția din 1848 a cuprins îndată toată Europa, putem zice. În Viena se ridică studențimea cu o mare parte dintre tineri, cerând Împăratului, care nu mai eră acuma Francisc, mort încă din 1835, ci fiul său, *Ferdinand I-iu*, reforme asemenea cu cele câștigate de Francezi. Peste câteva săptămâni, se răscoală orașul *Cracovia*; *Cehii din Boemia* vorbeau despre adunarea unui mare congres al Slavilor supuși stăpânirii

austriece. Din partea lor, în sfârșit, *Ungurii* se ridică împotriva Împăratului, căutând să întemeieze o republică a Ungariei neatârnată. Totdeodată și *Românii din Ardeal*, încă din luna lui Maiu, se adunară pe Câmpia Libertății din *Blaj*, reședința episcopului unit (la începutul veacului al XVIII-lea, o parte din Români se uniseră, cum știm, cu Biserica Romei) și declarară sus și tare că nu înțeleg a se contopi în poporul unguresc, ei vreau să trăiască de sine, cu steagul și legile lor, în corpul cel mare al monarhiei.

2. Turburările din Viena urmară multă vreme: Împăratul trebui să primească o *Constituție*, apoi fugi în Tirol, la *Innsbruck*, și de aici încercă să șteargă orice urmă a schimbărilor petrecute în primăvară (ceea ce nu-i izbuti deocamdată). Ungurii începură în toată forma războiu împotriva Împăratului, după ce Adunarea din *Cluj*, în care se aflau, pe lângă Sași, și Români, dar Români îngroziți, votase *unirea Ardealului cu Ungaria*. Și în 1849 urmară turburări în aceste părți: Ungurii își făcuseră o oaste puternică, își organizaseră un guvern republican, în fruntea căruia stătea un avocat de origină slovacă, *Ludovic Kossuth* (cet: Coșut). Românii din Ardeal însă nu înțelegeau să se unească nici într'un chip cu dânsul; sub călăuzirea altui avocat, *Avram Iancu*, ei se bătură în *Munții Apuseni*, unde și femeile luptară, oprind înaintarea dușmanului și făcându-i tot răul cu putință prin arderea târgurilor și satelor curat ungurești.

3. Împăratul, ca să scape de revoluția ungurească, trebui să ceară amestecul *Rușilor*, care se aflau, cum știm, în Principate. La a doua intrare a lor în Ardeal, ei izbutiră să strângă pe Unguri de toate părțile și, cu toate că aceștia erau ajutați și de revoluționari poloni, cu *generalul Bem* în frunte (acesta a intrat și în Moldova, pe la Oituz, încercând să răscoale pe Ungurii de acolo), ei fură încunjuțați în satul *Șiria (Villágos)* de lângă Arad și siliți să capituleze. Astfel ajunse iarăși în stăpânirea Ungariei Împăratul cel de tot tânăr, nepot al lui Ferdinand, care abdicase, *Francisc-Iosif*

I-iu (care domnește și până acuma, o jumătate de veac după împrejurările dela 1848).

4. Kossuth fugi, și mulți dintre tovarășii săi de luptă fură urmăriți judecătorește, ba chiar ajunseră în spânzurătoare pentru călcarea credinței față de Împărat (dar ei apărau neamul lor și, din punctul lor de vedere, aveau toată dreptatea). Românii fură răsplătiți pentru credința lor prin ridicarea *episcopiei dela Blaj* la demnitatea de Mitropolie, în 1850, și după 17 ani, la 1867, același lucru se făcù și pentru *episcopia din Sibiu* a celorlalți Români, neuniți.

La aceasta a ajutat foarte mult, prin destoinicia și legăturile sale, prin demnitatea sa aristocratică și călduroasa sa iubire de neam, marele *Andrei Șaguna*, cel dintîiu Mitropolit al Românilor neuniți din Ardeal și Ungaria. Episcopii românești de amândouă confesiuni, adevă unită și neunită, se întemeiară ori se păstrară la Gherla (unit), la Arad (neunit), la Lugoj (unit), la Caransebeș (neunit), la Oradea-Mare (unit). Legătura bisericească pe care o avuseră multă vreme cu Sârbii Românii neuniți din Banat mai ales, fù astfel ruptă, și Românii avură două Biserici ale lor neatârinate, fără nicio legătură cu Bisericile altor neamuri.

Să vedem acum cum s'a sfârșit revoluția dela 1848 în Italia, unde până atunci se poate zice că Austria eră stăpână și în provinciile ei și în acele stăpânite de deosebiți principi care stăteau sub înrâuirea austriacă.

LECTIA a XLVII-a.

Revoluția dela 1848 în Italia și întemeierea în Franța a puterii lui Napoleon al III-lea.

1. În toate Statele mai mari din Italia, revoluția franceză dela 1848 avù un puternic răsunet. Pretutindeni, toți stăpânitorii de pământuri și oameni, până și *Papa Piu al IX-lea*, care, ce e drept, eră un om cu o deosebită pricepere

pentru lucrurile lumii acesteia, și chiar un călduros iubitor al poporului italian din mijlocul căruia se ridicase (liberalii îi strigau dela un capăt al Italiei la cellalt: «Trăiască Piu al IX-lea!», văzând într'însul o viitoare căpetenie a Italiei unite), toți aceștia se grăbiră să dea constituții, mai mult sau mai puțin din toată inima, supușilor lor. Dar cu atât nu se puteau mântui afacerile italiene. În afară de țările pe care le stăpâneau suverani de obârșie italiană sau ramuri ale dinastiilor străine așezate pe pământul Italiei, precum erau *Bourbonii*, de origină hispano-franceză, precum și *dinastia ducală din Toscana*, de origină austriacă, mai erau provincii *austriece*, întinse pe o mare parte din suprafața peninsulei. În provinciile acestea, viața națională eră foarte de aproape supravegheată și ținută în frâu: pentru cea mai mică bănuială, oamenii poliției, *sbirii*, cum îi numeau Italienii, aruncau pe un Italian patriot și iubitor de neam în închisoare, unde putea să zacă multă vreme fără să știe nimeni și fără să se înfățișeze înaintea judecătorilor săi firești.

Eră vestită în această privință marea și aspra închisoare din Tirol a *Spielbergului*, în care a fost închis *Silvio Pellico*, acela care pe urmă a zugrăvit într'o carte înduioșătoare suferințele sale din temniță. Cartea aceasta este astăzi în mâinile tuturor tinerilor, nu numai din Italia, ci și din alte țări. Italienii nu puteau suferi pe Austrieci, pe care îi numiau «barbari» și «Croați» (pentru că în oastea de ocupație se află un mare număr de soldați, nu tocmai aleși în purtări, care veneau din Croația). Ei nu voiau să aibă nici măcar legături în societate cu stăpânitorii, iar acela dintre dânsii care ar fi încheiat încuscriri cu vreun ofițer sau dregător austriac, eră sigur că toate ușile se vor închide înaintea lui și nimeni dintre Italienii bine-cugetători și cu simțirea cuvenită nu-i vor întinde mâna. Așa se cuvine să se poarte totdeauna un popor, atunci când n'are puterea trebuitoare ca să scape de sub jugul de asuprire, față de asupritorii săi, făcându-i astfel în fiecare clipă să-și aducă aminte de nedreptatea pe care o săvârșesc față de poporul acela!

2. Deci, cu voie sau fără voie, *regele Sardiniei* trebuî să înceapă războiul în potrive Austriei pentru liberarea *Lombardiei*, cu bogata cetate Milan, și a frumoasei *Veneții*, așa de plină de amintiri. Până și Papa eră pentru un astfel de

războiului. Ostașii lui *Carol-Albert*, un rege nobil, care avea aceleași înalte ideale ca și scriitorii și cugetătorii italieni din această vreme, trecură granița și năvăliră în provinciile austriece. Împotriva lui merse oastea împărătească, sub conducerea vestitului mareșal *Radetzky*, unul din cei mai buni, dar și din cei mai grosolani generali ai Europei din această vreme. Oastea italiană era nouă și slabă, pe când în oastea austriacă se găseau atâtea elemente minunate.

Și data aceasta, erau Români de-ai noștri, din Ardeal, Banat și Țările Ungurești, care luptau cu cea mai mare pornire și jertfă pentru cauza Împăratului.

Astfel Carol-Albert fû învins strașnic în lupta dela *Custoza*, care puse capăt războiului.

3. Italienii s'ar fi așteptat ca măcar Republica franceză să vie în ajutorul lor, dar în Paris se întâmplase lucruri de acelea care prefăcuseră Republica cea nouă într'un Guvern mai fricos față de răscoală decât chiar Guvernul lui Ludovic Filip. Pe când regele gonit vorbea foarte bucuros cu burghezimea, pe când el se găsea bine în mijlocul gardei naționale (orășeni din Paris care făceau serviciul militar numai în cuprinsul Capitalei), pe când el întindea mâna oricui și primea la balul Curței oameni care veneau în omnibusuri, în loc să vie în trăsuri luxoase, unii dintre conducătorii Revoluției dela 1848 priveau cu neîncredere mulțimile zbuciumate. Și, într'un fel, aveau dreptate. În Revoluție erau amestecați tot felul de oameni: câte un visător de obârșie aristocratică și care cântase odinioară pe Dumnezeu și pe rege, cum era *Lamartine*. Apoi erau unii burghezi foarte bogați, care țineau să nu se schimbe prea mult societatea unde puteau să înainteze și să stăpânească cu bogățiile lor. Erau căpetenii teoretice ale socialiștilor, pe lângă alți oameni care erau mai mult *filozofi* liberali decât socialiști. Între toți, însă, și între mulțimea care se trezise la conștiința durerii și nedreptăței prin propaganda socialistă, era o foarte mare deosebire. Deosebirea aceasta se arată îndată: poporul cerea pâine pentru lucru sau și fără lucru, ca un drept al lui, și se ajunsese la marea

răscoală din Paris, care părea menit să piară în flăcări. Mai mulți generali fură uciși în lupta de stradă care se purtă cu o îndrăzneală nemai auzită, cu furia pe care o dă foamea. Căci revoluția dela 1848 stricase o mare parte din legăturile negustorești și din rosturile economice ale poporului francez și, prin urmare, sărăcia se simțea foarte mult, fără să se înțeleagă de unde vine răul. Arhiepiscopul Parisului, un bătrân milos, care se credea trimes de Dumnezeu pentru a împacă vrăjmașii și pentru a îndulci suferințele, se puse la mijloc

Fig. 39. Ludovic-Napoleon (Napoleon al III-lea).

între luptători, dar muri lovit de gloanțe, spunând aceste cuvinte frumoase: «De ar fi sângele meu cel din urmă care se va vărsa!».

4. Comanda trupelor se dădu atunci unui general necruțător, și acesta izbuti să facă liniște, dar cu multă vărsare de sânge. Atunci se făcură alegerile pentru presidenția Republicei. Pentru că toți oamenii cu avere și cu dorință de muncă liniștită erau înspăimântați de ceia ce se petrecuse

la Paris, fû ales preşedinte, în Decembre 1848, acel *Ludovic-Napoleon*, fiul regelui Olandei şi nepot de frate al lui Napoleon I-iu, care, cum ştim, îşi încercase de mai multe ori norocul pe vremea lui Ludovic-Filip.

5. Ludovic-Napoleon nu sămănă la înfăţişare cu Napoleon I-iu. Pe când acela aveă o măreaţă figură romană, cu ochii albaştri străbătători, cu nasul drept, cu buzele strânse şi cu bărbia poruncitoare (Napoleon I-iu, după obiceiul vremii sale, se purtă ras), viitorul Napoleon al III-lea eră un cavalier elegant, cu trup sprinten, cu faţa lungă, cu ochii visători, cu lungă mustaţă, ale cărei capete erau unse cu ceară pentru a stă drepte, şi cu barbişon care a trecut pe urmă de modă, aşă încât până mai dăunăzi lumea purtă barbişon ca Napoleon al III-lea, sau Vodă Cuza al nostru. Acesta nu eră un doritor de războaie, şi, când datoria lui de stăpânitor de ţară l-a adus mai târziu în fruntea oştirilor, el se invineţeă de spaimă. Îi plăcea mai mult să scrie cărţi, să facă proiecte între cei patru pereţi ai odăii sale. Vorbeă foarte frumos, aveă cultură foarte întinsă, nu eră lipsit de iubire pentru popor, faţă de care hrăneă anumite planuri, şi visă pentru Europa întreagă o nouă alcătuire pe temeiul nou al osebirilor dintre neamuri: *politica naţională*. Dar, decamdată, el trebuia să se gândească la altceva decât la răscolirea Europei în vederea plămădirei Statelor celor nouă: de o parte, el trebuia să arate burghezimei franceze că este mână de fier, în stare să păstreze pretutindeni rânduiala şi neîngăduind nicăiri, în ţara sa sau în apropierea ţării sale, mişcarea supuşilor împotriva stăpânitorilor. Şi în acest fel el credea că, asigurând pe toţi cetăţenii Franciei republicane că el este în stare a dă şi pacea în lăuntru şi, la întâmplare, prestigiul gloriei în afară, să întemeieze *un al doilea Imperiu*, bucurându-se astfel de dreptul pe care i-l dădea naşterea.

6. Napoleon cel tânăr nu putea, deşi bunicul său eră un Italian, să ajute pe Italienii striviţi de Austria şi ameninţaţi de întoarcerea tiranilor lor. El lăsă pe Radetzky să mântuie ceea ce începuse, lăsă pe toţi suveranii cei vechi să se întoarcă, călcând în picioare actele constituţionale acordate la 1848. Iar, când locuitorii din Roma se ridicară împotriva Papei, care le se părea că înşeală nădejdlile liberalilor, el trimese, cu învoirea Europei, un corp de armată, care ocupă *Roma* şi *Ancona*, asigurând pe stăpânitorul sufletesc al Creştinătăţii apusene. De atunci s'a înfipt în inima Italienilor patrioţi ura împotriva Franciei, care, deşi soră latină, totuşi

nu căută să sprijine înaintarea Italienilor către scopurile lor firești, ci întrebuintă până și nenorocirile lor pentru a întări situația ei în lume.

Astfel s'a mântuit cu totul revoluția italiană, și Italia a trebuit să aștepte încă un număr de ani până ce interesele franceze erau să fie în concordanță cu interesele de unitate și de organizare națională ale Italienilor, și prin urmare armele franceze, deocamdată dușmane, să sune pentru întemeierea Italiei unite și scăpate de străini, așa cum o vedem astăzi.

LECȚIA a XLVIII-a.

Împărăția lui Napoleon al III-lea. Viața cea nouă de muncă a omenirii.

1. Ludovic-Napoleon începù cu un șir de măsuri cu totul conservatoare, menite să-i câștige clerul și burghezia: noua lege electorală, care cerea doi ani de domiciliu pentru alegători și înlătură astfel un foarte mare număr de cetățeni de la dreptul de vot, noua lege a instrucțiunii, care dădea voie preoților să deschidă școli unde și cum voiau ei.

Președintele republicei franceze potrivì lucrurile așa, încât ajunsese în neînțelegere cu *Adunarea Națională* (acum numai eră nici Senat, nici alte corpuri legislative, ca pe vremea lui Napoleon I-iu, ci o singură adunare). El se hotărâ să-și sfărâme dușmanii dintr'o singură lovitură; cu de la sine putere și împotriva tuturor legilor, el arestă pe o parte dintre deputați, împrăștiă pe ceilalți, puse să se tragă cu pușca, nu numai asupra mulțimei care se adună ca să apere parlamentul, dar și asupra curioșilor care se arătau la ferestre, privind la luptă. Trimise un mare număr dintre dușmanii politici în deosebite locuri de surgun și cerù poporului francez să hotărască printr'un *plebiscit* (învoire a poporului) dacă vrea sau nu ca puterea lui să fie prelungită pe zece ani de zile. Plebiscitul se făcù sub înrâurirea prefectilor și subprefectilor, așa încât el ieși cu totul în favoarea preșe-

dintelui. Acesta zăbovi numai câteva luni de zile, și apoi, la *2 Decembre stil nou 1852*, el căpătă de la Senatul din nou întemeiat, prin Constituția de la 1851, recunoașterea ca Împărat.

2. De atunci el a fost Napoleon al III-lea, Împărat francez. Peste alte câteva luni, el se însură cu fiica unui nobil spaniol, Eugenia, și în 1856 se naște din această căsătorie *Napoleon-Ludovic*, care eră menit să fie al patrulea Napoleon Împărat francez.

Imperiul lui Napoleon al III-lea are mare însemnătate și din punctul de vedere al vieții lăuntrice a Franței, și al creșterii bogăției și înaintării culturai franceze.

Se poate zice că acuma vremea cea nouă, veacul cel nou aveă toate însușirile sale deosebitoare. De la Revoluție și de la războaiele lui Napoleon I-iu, mulțămită păcei și îngrijirei sănătăței publice, numărul locuitorilor din Europa se înmulțise foarte mult și neasemănat mai mare eră puterea și sporul lor de muncă după descoperirile cele nouă. Acum pretutindeni lucrau *mașini*, în fabrici, care începuseră întâiu cu *mașina de țesut*, ce, o bucată de vreme, a făcut norocul Angliei și, după câteva decenii, mai ales pe vremea lui Napoleon I-iu, pătrunsese în Franța și în alte părți ale Europei, făcând ca prețul țesătoriilor de tot felul să fie mult mai mic decât înainte. (Dar calitatea lor nu eră totdeauna mai bună decât în vremile cele vechi, ci se poate zice că a scăzut neconținut.)

3. Îndată după aceasta, începù să se scoată cu cea mai mare stăruință *fierul* și *cărbunele*, care trebuiau pentru alcătuirea și mersul mașinelor. Oriunde a fost scormonit pământul pentru a scoate aceste două elemente creatoare ale industriei moderne. În curând se ajunsese să se lucreze cu mașina cele mai multe din fabricatele industriale care se ziceau odată *manufacturi* pentru că se lucrau cu mână. Acuma *orașele* crescură foarte mult, și ca întindere, și ca număr al locuitorilor, și ca însemnătate, și ele hotărau, nu Curtea sau provinciile, despre soarta deosebitelor țări.

4. O altă ramură de nașcociri a veacului al XIX-lea

este aceia care schimbă *mijloacele de transport și legătura dintre oameni*. Pe când, altă dată, trecerea dintr'un loc la altul se făcea călare, sau cu căruța, sau pe jos (drumuri de o lungime pe care abia ne-o putem închipui, le făceau oamenii săraci pe jos: astfel, Petru Poenaru, bursier al Guvernului muntean în Franța prin anii 1830, neavând o bursă destul de mare pentru a întrebuița diligența, a văzut în felul acesta cele mai multe orașe din Franța).

De mult se făcuse încercarea de a întrebuița puterea *aburului*, strâns într'un spațiu mic și călăuzit în așa fel, încât să nu sfărâme pereții tari de fier în care e prins, pentru a pune în mișcare pe uscat căruțe, iar pe apă luntri. Americanul *Fulton*, Englezul *Watt* (cet.: Ūot), Francezul *Jouffroy* și-au însemnat numele, luând parte la aceste descoperiri, tot așa de puternic precum și-l însemnase Francezul *Jacquart*, în născocirea mașinei de țesut. Fiecare dintre dâșșii e mult mai vrednic de pomenire decât atâția generali care stătuseră în fruntea mulțimilor omenști ce se sfâșiau și se nimiceau între dâșșele, de multe ori pentru scopuri zădarnice, sau chiar nemernice.

Un Englez, *Stephenson* (cet.: Stivînsn), venit și el în urma a unui întreg șir de încercători, printre care se află, încă mai de mult, și un Francez, izbuti să dea problemei mersului căruțelor trase de aburi o dezlegare practică, făcându-le să lunece pe șine de fier, ceia ce făcea să se piardă mult mai puțin din puterea dezvoltată de aburi.

Încă din vremea lui Ludovic-Filip, începură a merge *cele d'întâiu trenuri în Franța*, spre groaza și uimirea locuitorilor, care însă se deprinseră foarte răpede. Se poate zice că hotarele dintre țări au fost apropiate prin această născocire, iar locuitorii fiecărei țări au fost în măsură să poată mult mai bine cunoaște și străbate țara lor proprie și întreg cuprinsul pământului locuit de neamul lor.

5. Altă dată, veștile mergeau foarte încet, ceia ce aducea o mulțime de încurcături și nenorociri și îngreuiă foarte mult viața de negoț a omenirii. Acum, un Francez, *Arago*, și un

American, *Morse* (cet. : Mors), care și ei și-au avut înaintașii, din deosebite neamuri, izbutiră prin întrebuințarea electricității într-o potrivire, relativ lesnicioasă, de mașini de primire și transmisiune și de fire de legătură, să facă a merge la distanțe oricât de mari, și cu răpezițiunea fulgerului, știri dintre oameni sau dintre grupări omenești.

În felul acesta, viața omenească nu mai eră îndreptată, ca în alte timpuri, numai spre agricultură sau spre funcționarism, sau spre meșteșuguri făcute în împrejurări modeste și primitive, nici, iarăși, spre risipa de putere și de viață a luptelor, ci spre *munca în bună rânduială și aducătoare de câștig*, prin urmare de *înlesnire și fericire* în fiecare zi.

A fi un stăpânitor mare în acest timp, însemnă deci a înțelege puterea vieții economice ce se trezise, și a încercă, pe lângă sprijinirea neapărată a acesteia, și îndeplinirea unei opere de dreptate, care să împiedece jertfirea unei prea mari suferinți omenești și întemeierea unei prea strigătoare nedreptăți. Napoleon al III-lea a înțeles aceasta poate mai mult decât ceilalți suverani contemporani ai săi din dinastiile vechi, și, în această privință chiar, el este fără îndoială *un mare împărat*.

6. Înainte de a fi Împărat chiar, Napoleon se ocupase cu chestiile privitoare la lucrători. După ce a ajuns singur stăpânitor al Franciei, el a luat măsuri pentru ajutorarea lor în tot felul, statornicind *numărul de ceasuri* cât trebuie să lucreze, silind pe stăpânii de fabrici să le dea o *pensie* și să-i facă să trăiască în *împrejurări mai priincioase sănătăței*. O mulțime de lucrări fură începute și, în cea mai mare parte, mântuite în Paris și în tot cuprinsul țării, pentru *a da de lucru milioanelor de lucrători*, care erau, altfel, amenințați în momente de criză a industriei (atunci când, pentru un cuvânt sau altul, cererea de mărfuri eră mai mică decât cantitatea care se fabrică). Astfel, sub dânsul s'au făcut o mulțime de *drumuri* și *canale*. Din vremea lui Napoleon se poate zice că începe marea dezvoltare a căilor ferate din Franța, (însă, în această țară; căile ferate nu sânt, ca la noi, în mâna Statului, ci erau, până mai dăunăzi, *în întregime* în stăpâ-

nirea societăților private, care și până astăzi au cele mai multe dintre dânsule).

Parisul cel vechiu, foarte potrivit pentru izbucnirea și biruința răzcoalelor, cuprindea tot felul de strade, unele foarte înguste (așa încât mai că nu putea pătrunde în ele o trăsură), întunecoase și dăunătoare sănătății. Napoleon a dat *Parisului*, pentru a-l înfrumuseța, pentru a-l însănătoși și, în același timp, pentru a face ca încercările de răzcoale să fie mult mai grele decât altă dată, *stradele* cele foarte *largi*, sădite cu copaci pe ambele laturi, care se cheamă *bulevarde*. Și după *bulevardele* cele mărețe ale Parisului și-au luat pe urmă și celelalte Capitale ale lumii datina de-a crea, cu orice cheltuială și cu orice jertfă, asemenea *bulevarde*. Așa în Berlin s'a deschis marea arteră de comunicație «Unter den Linden», *Sub Tei*, iar în Viena, dărâmandu-se o foarte mare mulțime de urâte case vechi, în care muzezeau atâtea vieți omenești, s'a tras linia în formă de cerc a inelului celui mare de *bulevarde*, zis pentru aceasta: *Ring*, pe care au fost înălțate și cele mai însemnate din clădirile nouă ale Capitalei austriace. Pentru a dovedi lumii cât de bogată este producția industriei franceze, Napoleon a urmat pilda dată înainte de dânsul de Englezi și a organizat la Paris o vestită *Expoziție*, care a produs și câștig și glorie fabricanților francezi. Ea poate fi privită ca cea mai însemnată expoziție de industrie care s'a alcătuit de vre una din țările Europei în cel de-al treilea sfert al veacului trecut.

7. Pentru a ușura legăturile bănești cu străinătatea și pentru a da banului francez puțința de a fi așezat cu siguranță și cu folos în așezăminte trainice, Napoleon a întemeiat, întrebuintând pentru aceasta mai ales exemplul luat dela Englezi, fel de fel de *bănci* și *Credite*, asemenea cu care am întemeiat și noi, mai ales dela venirea pe tron a Regelui nostru.

8. Împăratul a păstrat în cea mai mare parte orânduirea administrativă, pe care pentru întâia oară o statornicise Napoleon I-iu, de opera căruia eră bucuros să se lege oricând opera sa. El a introdus însă o sumă de înnoiri, care plecau, fie dela dorința de a putea stăpâni mai bine țara prin meșteșugul orânduierilor administrative, fie dela aceia de a folosi în adevăr obștei locuitorilor. În această din

urmă privință, trebuie să se însemne că el a fost unul din aceia care au dat mai mult poporului francez, *ajutorul medical*, până și în satele cele mai depărtate. Nici sub el *învățământul public* nu s'a desfășurat în chip neatârnat și în adevăr potrivit cu nevoile societății cele nouă: ca și Napoleon I-iu, Napoleon al III-lea înțelegea să facă din școală un ajutor al poliției și jandarmeriei și al administrației; învățătura nu era chemată atâta să formeze sufletul și inima școlarilor, cât să le dea un număr cât mai mare de cunoștințe, învățate în cea mai mare parte pe de rost și uitate foarte răpede, și să strecoare în mintea lor păreriile acelea care erau potrivite cu schimbările pe care, sub Imperiu, le făcuse Statul.

LECȚIA a XLIX-a.

Politica externă a lui Napoleon al III-lea până la tratatul dela Paris.

1. În ceia ce privește politica externă, Napoleon al III-lea de multă vreme își făcuse un plan de a prefăce cu desăvârșire legăturile dintre Statele Europei. Până atunci, hotarele erau statornicite pe temeiul tratatelor din Viena, și, de oare ce nu fusese multă vreme războiu în Europa, însemnătatea militară și politică a unei țări față de celelalte eră hotărâtă mai ales de războaiele cele vechi care se dăduseră împotriva lui Napoleon I-iu.

O astfel de stare de lucruri eră și nedreaptă și nesigură. Eră nedreaptă, fiindcă de hatărul dinastiilor și suveranilor, și din dorința de a se tăia cât se poate cărările Franciei aplecate spre revoluție și încălcări, se jigneau interesele de căpetenie ale desvoltării popoarelor. Erau nesigure, pentru că acum, în urma avântului mare pe care îl luase o literatură și o artă întemeiate pe viața adevărată a mulțimilor, popoarele nu mai puteau îngădui să fie prinse cu sila în forme de Stat dușmane nevoilor lor celor mai adânci. Dacă împrejurările n'ar fi fost astfel, fără îndoială că ambiția lui Napoleon al III-lea, care voia să dea Franciei situația pe care o avuse sub Imperiul cel d'întăiu, cel puțin în partea de desvoltare normală și cumpănită a acestuia, n'ar fi fost primită cu simpatie și nu s'ar fi putut prefăce în fapt. Așa cum se înfățișau însă lucrurile, planurile lui Napoleon de a prefăce cu desăvârșire înfățișarea Europei, dând popoarelor, dacă nu tot ceia ce

aveau dreptul să ceară, cel puțin cea mai mare parte a dorințelor lor legiuite, trebuia să izbutească.

2. Întâiu, trebuia umilită și scăzută *Austria*, care, în războiul împotriva lui Napoleon I-ii, fusese centrul în jurul căruia se adunaseră silințele celorlalți dușmani ai Franciei, și care, pe lângă aceasta, săvârșise un act de trădare atacând pe Împăratul înrudit cu Casa domnitoare din Viena. Napoleon voia să restrângă pe Împăratul Austriei la Statele sale de moștenire, la așa-numitele «State ereditare», gonindu-l cu desăvârșire de la putere, atât din Germania, unde el era încă președinte cu multă influență al Statelor confederației, cât și din Italia, unde Napoleon era sigur că va găsi ca un aliat puternic și credincios pe poporul italian, doritor de a-și îndeplini în sfârșit unitatea națională. Încă un aliat, mai puternic de cât Italianii și mai hotărât de cât dâșii trebuia să afle Napoleon în *Prusia* însăși, care fusese odată buna prietenă a Austriei și împreună cu dânsa păstrase în Europa centrală sistemul început și sprijinit de Sfânta Alianță.

3. În adevăr, Prusia, în ultimele decenii, se văzuse săvârșind o sumă de schimbări din cele mai însemnate. Țara luase, pe de o parte, un mare avânt economic și ajunsese a fi, nu numai una din țările bogate ale Europei, dar una dintre acelea în care bogăția este mai bine împărțită și controlată de Stat. În Prusia, care nu se putea lăuda în veacul al XVIII-lea cu o foarte mare răspândire a învățături, învățătura poporului căpătase în ultimii cincizeci de ani locul de căpetenie. Astfel se putuse forma, atât în orașe, cât și în sate, afară de câteva provincii mai depărtate de centru și mai nenorocite, din toate punctele de vedere, o mulțime înzestrată cu cunoștințele trebuitoare pentru a duce o viață modernă, în stare să înțeleagă rostul Statului, ca și rosturile, încă mai înalte, ale națiunii.

Prusia pierduse foarte multe din vechile ei caractere de Stat dinastic și militar din veacul al XVIII-lea. În veacul al XIX-lea, ea se făcuse o țară cu iubire pentru cultură și cu iubire pentru masele mari ale poporului. Pe când, chiar în 1848, regele Prusiei se temuse a se pune în fruntea mișcării naționale încheiate în Parlamentul de la Frankfurt, care a perit în mare parte și din cauza dușmăniei, mai mult sau mai puțin ascunse, a Prusiei, acum toți cei de sus în Prusia țineau și se sileau din ce în ce mai mult, atât diplomații cât și Curtea, să-și adauge silințele la silințele întregului popor german, care tindeau

spre unitate, tocmai precum spre unitate tindeau silințele poporului italian. Unirea vamală, Zollverein, fusese un mijloc din cele mai potrivite pentru pregătirea unității naționale. În altă ordine, de foarte multă vreme unitatea aceasta eră deplin statornicită. Dacă Viena are în această vreme scriitori care sânt ai ei cu deosebire, precum ar fi umoristul *Saphir* sau poetul durerii legate în chip firesc de soarta omenească, *Lenau*, sau, în sfârșit, marele dramaturg *Grillparzer*, care, în dramele sale, întrebuiță, pe lângă subiecte luate din antichitate sau din istoria deosebitelor State, și mai cu plăcere subiecte austriece, încolo literatura care se scrie într-o parte a Ținuturilor de limba germană este potrivită și pentru a înrăuri asupra tuturor celorlalte ținuturi.

4. Războiul cu Rusia începù încă din anul 1853, cu toate făgăduielile pe care le dăduse Împăratul că Împărăția cea nouă nu va fi Împărăția războiului, precum fusese cea veche, ci Împărăția păcii. Motiv pentru războiu se găsi în politica cotropitoare a noului Împărat *Nicolae*. Alexandru I-iu, visător și blând, care ascundeă însă sub blândeța sa o ambiție neobișnuită, muri, otrăvit, se zice. Ar fi fost să-i urmeze fratele său *Constantin*, care eră guvernator al Poloniei, dar el declară că nu vrea să primească moștenirea, care i se pare prea grea și nepotrivită cu obiceiurile și gusturile sale. Deși o parte din aristocrația, și mai ales din oastea rusească, păstră până foarte târziu iubire pentru Constantin, ceilalți se învoiră foarte răpede cu stăpânirea celui alt frate al Țarului: *Nicolae*.

5. *Nicolae I-iu* eră om înalt, frumos, cu obiceiuri cavale-rești, cu mersul mândru și cu vorba răspicată.

Bun soldat, om de societate, și, în același timp, în stare une ori să se puie în legături cu poporul, să asculte durerile lui, să ieă unele măsuri de îndreptare, *Nicolae* n'avea niciun gând de prefacere în sens liberal. Lui, ca și tuturor oamenilor politici din Rusia, până destul de târziu, ba chiar până în ziua de astăzi, i se părea că nu se poate pentru Ruși o viață mai mulțămită decât aceea a unor dobitoare muncitoare, bine păzite de poliție și asigurate că asupra lor privighează ochiul părintesc al Țarului.

6. Gândul lui eră îndreptat, prin urmare, numai asupra afa-cerilor din afară: i se părea că a venit, în sfârșit, momentul

când Împărăția turcească poate să fie sfărâmată cu desăvârșire, iar Turcii, a căror stăpânire este o pată pentru viața creștină și civilizată a Europei, să fie gonțiți înapoi în Asia de unde veniseră. Pe când el căută orice prilej de ceartă Turcilor, care erau bucuroși numai să fie lăsați în pace, Nicolae cerea sprijin la deosebitele Puteri din Europa, făcându-le și lor o parte în împărțirea teritoriului turcesc din Europa. Firește însă că nici-una dintre Puteri n'a voit să se înțeleagă în această privință cu Țarul, a cărui ambiție înfricoșă pe oricare din ele. Totuși Nicolae eră hotărât să încerce, fie și singur, măturarea Turcilor de pe pământul european.

7. La *Ierusalim*, călugării greci nu se înțelegeau de foarte multă vreme, adică, mai bine, nu se înțeleseseră niciodată cu călugării latini sau catolici. Fiecare din aceste tagme aveau dreptul de a face slujbă în biserica Sfântului Mormânt, avându-și fiecare și paraclisele lor deosebite. În gâlcevirea aceasta neconținută între astfel de clerici fanatici și răi, Grecii se răzimau, firește, pe sprijinul Rusiei, iar Latinii pe al Franciei, care, încă de pe vremea lui Francisc I-lu, aveă un fel de ocrotire generală asupra religiei catolice din Răsărit. Sultanul făcù oarecare concesii Francezilor. Aceasta înfuriă peste măsură pe Țar. Un trimis al său veni la Constantinopole, unde se purtă cu o nemai auzită obraznicie.

8. În alte timpuri, Turcii ar fi suferit și aceasta, dar, acum, se ridicaseră din mijlocul lor câțiva oameni care învățaseră în școli europene, ceteau literatura franceză și primeau astfel, pe deosebite căi, ideile de demnitate omenească și de patriotism de care erau însuflețiți Europeanii. Acești oameni, unii dintre dânsii întrebuințați în administrație, alții în diplomatie, foarte mulți fiind ofițeri din oastea cea nouă pe care o întemeiasă *Sultanul Mahmud* (care a nimicit pe ieniceri), erau hotărâți mai bine să dea o luptă ultimă în care să se nimească Împărăția întemeiată de Osman, decât să trăiască și mai departe în împrejurări de smerenie, umilință și ticăloșie cum nu le mai trăise vre-un alt popor cu un trecut ca al lor. Mencicov, trimesul acela obraznic al Țarului, nu primi

multămirea pe care o aşteptă. Pentru întâia oară Ruşii băteau cu pumnul în masă şi Turcii nu se ascundeau sub dânsa. Mencicov trebui să se întoarcă în grabă la Petersburg, şi aceasta însemnă războiul.

9. Ruşii, şi de data aceasta, ca şi la 1828, trecură Prutul şi ocupară ţările noastre. În Moldova domnea atunci *Grigore Alexandru Ghica*, un om tot aşă de ales în trăsăturile frumoase ale feţei sale nobile, ca şi în purtările sale binevoitoare faţă de oricine, ca şi în ideile lui liberale foarte înaintate şi, în sfârşit, ca şi în sentimentele de adâncă iubire pe care le purta faţă de Moldova sa şi de neamul românesc întreg. Eră un gospodar bun, dar nu se gândea numai la gospodărie, ci şi la viitorul care ne aşteptă. Înţelegea foarte bine că poporul românesc nu e osândit să trăiască în acele două stătuleţe mici care erau până atunci Moldova şi Muntenia, şi că acum, când se prefac toate neamurile, îl aşteptă un viitor mult mai mare şi mult mai mândru.

10. În Ţara-Românească stăpâneă, tot dela convenţia dela Balta-Liman (aceia prin care, după revoluţia dela 1848, se înlăturase Domnia pe viaţă, puindu-se în locu-i Domnia de şapte ani), *Barbu Dimitrie Ştirbei*, un fiu al boierului Dumitrachi Bibescu, înfiat de cel din urmă boier din vechea familia Ştirbei. Învăţase în Franţa, eră un om cu cultură modernă, foarte priceput în administraţie, încă de pe vremea Ruşilor lui Chiselev, şi stăpânirea lui înseamnă în adevăr o îmbunătăţire în condiţiile materiale de viaţă ale părţii poporului român care trăia în Principatul muntean. Nici un Domn, nici cellalt nu erau bucuroşi de amestecul străinului, de care abia scăpaseră, când, statornicindu-se liniştea în ambele ţări, Ruşii trebuiră să retragă regimentele rămase din 1848. Turcii ar fi vrut ca ei să părăsească Scaunul Domniei; lor le părû însă că e mai bine să rămăe, nădăjduind poate că stăpânirea lor să urmeze până la sorocul de şapte ani, şi după această năvălire rusească.

11. Odată ce Ruşii aveau Principatele noastre, ei trebuiau să facă precum făcuseră şi altă dată, adecă să atace cetăţile

turcești dela Dunăre. Ei asediară astfel *Silistra*, căci cetățile de pe malul stâng fuseseră dărâmate după războiul dela 1828-9 și prefăcute în orașe românești nouă. Dar războiul în aceste părți n'avea nicio însemnătate căci greutatea luptelor nu mai cădea asupra Turcilor singuri. Întreaga Europă apuseană se ridicase, fie cu arma, fie cu mijloace diplomatice, împotriva tendinței rusești de a crește până la nemărgenit întinderea Împărăției Țarului.

LECȚIA a L-a.

Amestecul Europei în războiul Crimeei și pacea dela Paris.

1. *Prusia* nu intră în războiul cu Rusia, de care eră legată prin atâtea încusciriri și datini de prietenie și foarte multe interese mai adânci. *Austria* nu-și trimise nici ea catanele împotriva Cazacilor lui Nicolae I-ii. Ea așteptă ca împrejurările să se desfășoare în așa fel, încât, fără să primejduiască nimic, nici oameni, nici bani, ea să smulgă Rusiei stăpânirea asupra *Principatelor* noastre, pe care, și acum ca și mai înainte, Austria se gândea să le anexeze la Ardeal, Banat și părțile ungurești locuite de Românii de sub stăpânirea sa.

2. *Franța*, jignită prin felul cum Rusia înțelegea să trateze dezbinarea dela Ierusalim, se grăbi să declare războiul. Vechea ei dușmană *Anglia*, care, nu mai departe decât cu zece ani în urmă, îi făcuse atâtea neplăceri în chestia Egiptului, eră acum gata să lupte alături de Franța pentru păstrarea Împărăției turcești din Europa. Cevă mai târziu, *regatul Sardiniei*, care voia să se vorbească cât mai mult despre dânsul și să atragă tot mai puternic luarea-aminte a tuturor asupra împrejurărilor din Italia și asupra chemării pe care Casa de Savoia, domnitoare în Piemont, are să o îndeplinească în Italia, trimise și ea un număr de regimente împotriva Rușilor. Prin urmare, Puterile apusene, care luptau împotriva întinderii rusești în Răsărit, sânt, pe deoparte,

Franța, ca răzbunare pentru câte suferise dela Ruși sub Napoleon I-iu, pe de altă parte, Anglia, ale cărei interese de negoț în Răsărit cereau numai decât păstrarea Împărăției otomane și, în sfârșit, *Sardinia*, care doreă să se vorbească

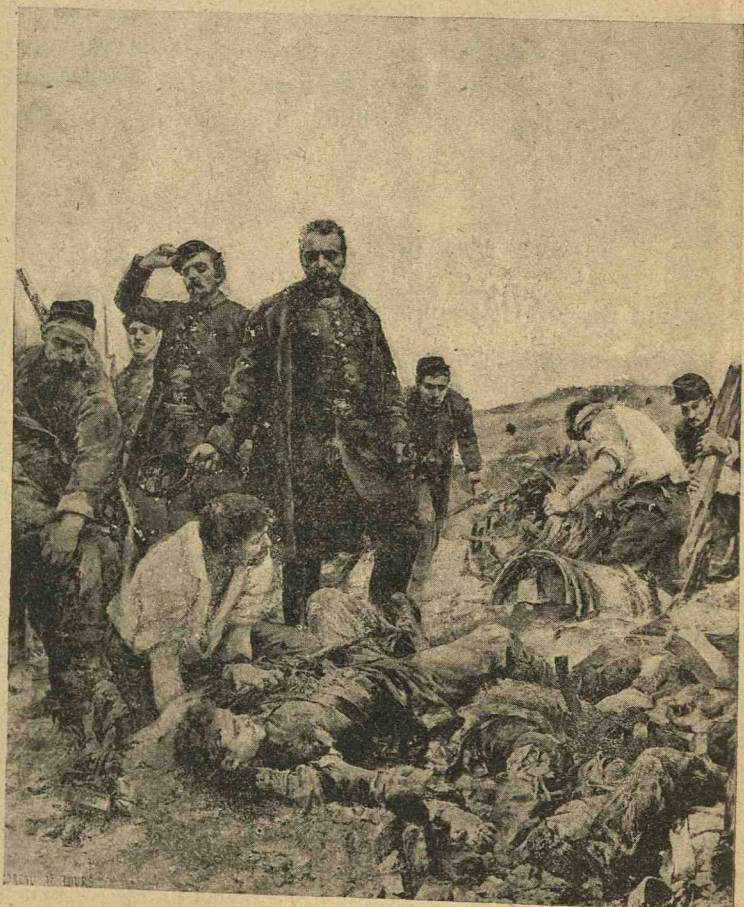

Fig. 40. — Scenă de sub Sevastopol (după un tablou).

de dânsa și să impuie Europei, pentru îndeplinirea cât mai răpede a unității italiene.

3. Războiul s'a purtat întâiu pe Mare: aliații nu izbutiră în Marea Baltică, unde încercaseră să cucerească portul Peters-

burgului, *Kronstadt*, dar ei putură să bombardeze în Marea Neagră *Odesa*. Fota rusească nu eră în stare nici în apele Mării Negre să oprească corăbiile anglo-franceze. Astfel, ele putură să arunce oștiri în peninsula *Crimeei*. Firește că din Crimeea până la Petersburg e drum lung, pe care niciodată nu s'au gândit generalii lui Napoleon al III-lea și ai reginei Victoria să-l facă pentru a silii pe Țar, precum visase Napoleon I-*u*, să încheie o pace rușinoasă în însăși Capitala rusească. Dar de multă vreme silințele rusești tindeau către stăpânirea Mării Negre și cucerirea tuturilor provinciilor care o mărginesc. Nu putea să fie lovitură mai mare pentru dânșii decât să le să smulgă acuma stăpânirea asupra acestei Mări, distrugând minunatul arsenal și port de războiu pe care-l făcuseră ei la *Sevastopol*, în această peninsula a *Crimeei*.

4. Prin urmare acolo, la *Sevastopol*, s'a dat războiul. Timp de luni de zile, ba chiar de mai mult de un an, toată lumea așteptă să vadă dacă Englezii și Francezii, uniți cu Turcii și Piemontezii, vor fi în stare sau ba să cucerească *Sevastopolul*.

De la căderea *Sevastopolului* atârână și hotărârea războiului, căci Rușii grămădiseră aici oștiri uriașe. În sfârșit, după pierderi de oameni cum nu se pomeniseră de cincizeci de ani încoace, strășnica cetate căzû. Țarul Nicolae n'ar fi încheiat pace nici atunci, dar moartea îl luă înainte de vreme, chinuit fiind de rușinea pentru neizbânda planurilor mari ce făcuse.

Avû ca urmaș pe fiul său *Alexandru*, crescut în idei pașnice. A aplicat reforme mari înăuntru, ca să dea țărănimii rusești o adevărată viață omenească, desrobind-o din șerbă, din jumătatea de robie în care zăcea încă din veacul de mijloc. Pentru acesta nu putea să fie așa de umilitor să încheie o pace, atunci când eră vădit că niciodată soarta războiului nu se poate întoarce în folosul Rusiei singuratece.

5. Astfel se începură negociațiile în *Paris*, Capitala celui mai strălucitor dintre suveranii care purtau războiu împotriva Rusiei. Ele duseră la pace.

Desbaterile se îndreptară asupra mai multor puncte de cea mai mare însemnătate: eră vorba să se hotărească dacă Marea Neagră va fi des-

chisă corăbiilor de războiu rusești, sau dacă numai corăbii de mărfuri vor putea-o străbate. Eră vorba dacă Rusia va păstra dreptul acela de a ocroti cu orice prilej pe creștinii din Răsărit, pe care drept îl câștigase prin pacea de la 1774 și, în sfârșit, trebuia să se ieă hotărări cu privire la țările noastre.

Prin tratatul încheiat în luna lui Martie 1856, steagul de războiu rusec eră oprit în apele mării Negre, și creștinii răsăriteni erau scoși de sub ocrotirea apăsătoare a Rusiei singure.

6. În cât ne privește pe noi, s'a ajuns, în sfârșit, după multă greutate, la părerea că trebuie să ne se dea voia de a ne alcătui după dorința noastră. Aceasta eră, în rândul întâiu, părerea lui Napoleon al III-lea, pe când Austria, care ocupase Principatele cu învoirea Europei, ar fi vrut să le păstreze pentru totdeauna pentru dânsa ; iar Anglia înțelegea să sprijinească și mai departe pe Turci și să nu le facă rușinea și paguba de a le smulge amestecul în afacerile românești.

Tratatul din Paris deslipi din *Basarabia* rusească trei județe: Cahulul, Bolgradul, în jurul cetăței Bolgrad, locuită de coloniști aduși din Bulgaria, și Ismailul, numit după cetatea Ismailului. Cele două din urmă județe n'aveau, în urma colonizării întinse pe care o făcuse Guvernul Țarului, o populație românească, ci erau un fel de adăpost pentru vagabonzi din toată lumea.

7. Înțelegându-se Napoleon cu regina Angliei, se adunară *Divanurile ad hoc*, adică Divanuri chemate pentru un scop anumit, care trebuiau să-și arate părerea asupra celei mai bune orândueli care s'ar potrivi cu țările noastre. Eră vorba dacă Divanurile vor vota pentru *Unirea Moldovei cu Țara-Românească* sau pentru păstrarea desbinărei Românilor de la Dunăre în două State. Cu toate amenințările Turcilor, cu toate viclenele intrigi ale Austriei, cu toata pofta de stăpânire, care megea până la trădare, a unor boieri, și chiar a fostului Domn *Mihai Sturza*, cu toate uneltirile Caimacamului Moldovei, Grecul *Vogoride*, Divanurile primiră Unirea. Când, potrivit cu prevederile Constituției celei nouă, pe care o dăduse Europei Convenția de la Paris, membrii Divanului se adunară încă o dată pentru a alege pe viitorii stăpânitori ai

Principatelor, asupra unui singur nume se opriă și voturile Moldovenilor și ale Muntenilor, care veniră mai târziu.

Alesul fû un tânăr dintr'o familie destul de veche, dar nu tocmai bogată, *Alexandru Cuza*, care fusese pe rând prefect la Galați și colonel în oastea lui Vogoride (pe atunci Vogoride înaintă foarte răpede pe orice ofițer tânăr până la gradul de colonel). El luă numele de *Alexandru Ioan I-lu*, și Puterile, care nu vedeau toate cu ochi buni îndeplinirea Unirei, ci credeau să ne ție tot despărțiți, cu o adunare comună, care și-ar fi ținut ședințele la Focșani, trebuiră să recunoască faptul îndeplinit. Nici Austria nu eră în măsură să dea drumul iarăși regimentelor sale prin pasurile Carpaților ca să ne ocupe din nou, și, cât despre Turci, deși biruitori împotriva Rușilor, ei erau așa de slăbiți, încât nu le-ar fi fost cu putință să înceapă alte isprăvi războinice.

LECTIA a LI-a.

Războaiele pentru unitatea Italiei.

1. Dacă Unirea și alegerea lui Alexandru Cuza au fost recunoscute de Puterile europene, aceasta se mai datorește unui lucru: se găteă în Europa alt războiu mare, acela pe care Franța eră să-l ducă împotriva Austriei pentru altă răzbunare veche, de o parte, și, pe de altă parte, ca să-și asigure înrăurirea în Europa centrală față de Prusia și de Statele din sudul Germaniei.

Sardinia eră îmbărbătată acum de biruința pe care o câștigase în războiul din Crimeea: și astăzi în cele mai însemnate orașe din Italia anumite străzi amintesc prin numele lor biruințele pe care soldații Italiei libere le câștigaseră pe aceste țărmuri îndepărtate. Îndată Sardinia începû să vorbească de suferințele Italienilor care se aflau încă sub stăpânirea Austriei. Aceasta înseamnă ațâțare la războiu.

Napoleon al III-lea se înrudise de curând cu Casa de Savoia prin căsătoria unuia din verii săi cu fiica regelui

celui nou al Sardiniei, *Victor-Emanuel*. Victor-Emanuel al II-lea era fiul lui Carol-Albert, regele din timpul nenorocitului războiu cu Austria : om vioiu, vesel, foarte isteț, bucuros de petreceri, dar destoinic la muncă, foarte iubit de toată lumea, pentru care găsea totdeauna o vorbă bună sau o glumă potrivită.

Victor-Emanuel nu era general mare, nici om de Stat, dar, cu însușirile și defectele sale, era poate mai potrivit decât oricare altul pentru a îndeplini unitatea Italiei.

Fig. 41. — Victor-Emanuel.

Lângă dânsul stătea un bărbat politic cu cugetarea rece, un om măsurat și cumpănit, care nu se supunea niciunui avânt al mulțimilor și nu ascultă de nicio înbiare din partea cercurilor Curții ; acest om era *Cavour*, un Piemontez.

Victor-Emanuel și Cavour erau ajutați în silințele lor de o mulțime de oameni aleși, care formau floarea Italiei nouă. Această Italie nouă se alcătuisese sufletește sub înrăurirea unei literaturi care propovăduia

înainte de toate iubirea de țară și de neam, jertfa pentru scăparea întregului popor italian de sub stăpânirea urâtă a Austrieilor.

2. La începutul veacului al XIX-lea, și Italia avuse o literatură clasică, inspirându-se numai după modelele antichității, dar această literatură era cu mult mai presus de literatura franceză din această vreme, și oameni cum sânt *Alfieri*, vestit autor de tragedii senine ca și cele ale vremilor vechi, și *Monti*, ale cărui ode se ridică până la cele mai înalte culmi, și ca formă, și ca nobleță de sentimente, sânt vrednici să fie puși alături de cei mai mari poeți ai omenirii. După dâșii vine literatura *romantică*, dar această literatură romantică nu caută inspirația în trecut, ca în Franța, nici nu propovăduiește liberalismul pentru orice fel de popoare, ca în Germania, ci vorbește despre viitorul așa de mult dorit, al poporului italian. Dintre acești scriitori face parte un

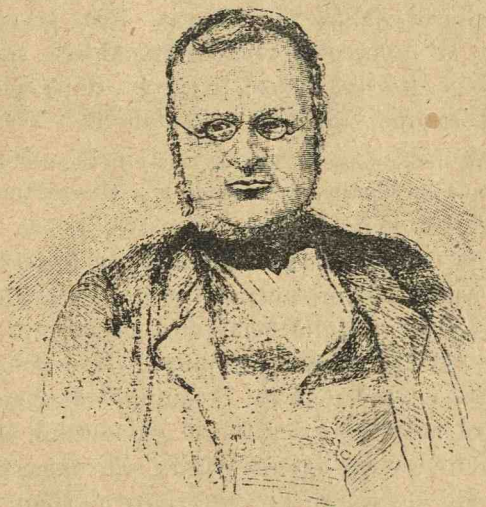

Fig. 42. — Cavour.

Manzoni, care a scris și un minunat roman, cel mai curat din toate literaturile: «Logodnicii»; mai vechiu decât el e *Leopardi*, un poet nenorocit și trist, amărât de împrejurările din vremea sa, dar cu ochii ațintiți asupra măreției trecutului italian pe care ar fi dorit să-l învie. În cântece scurte ca sunetul de trîmbițe ce chiamă la atac, cântau poeți ca *Berchet*, îndemnând la lupta pentru dezrobirea Italiei. Astfel se trezi în inima tuturor oamenilor luminați din generația tînără conștiința italiană și râvna pentru cele mai înalte scopuri ale neamului.

3. Războiul se începù în 1859. Francezii pătrunseră în Italia ca aliați ai soldaților lui Victor-Emanuel. Împăratul Napoleon însuși comandă trupele franceze. În două lupte mari, la *Magenta* și *Solferino*, aliații bătură pe Austrieci. Aceștia însă se luptaseră foarte bine, mai ales Românii, dintre care, și data aceasta, se aflau foarte mulți în oștirea austriacă și erau însuflețiți de cele mai bune sentimente de credință față de Împăratul care venise în locul lui Ferdinand cel abdicat în 1848, față de *Francisc-Iosif I-iu*, foarte bătrânul Împărat de astăzi, care pe atunci era numai un copilandru. După această îndoită biruință, Împăratul Napoleon se întâlnește cu Împăratul Francisc-Iosif, și se hotără adunarea unui congres de pace în orașul *Zürich* din Elveția. Prin pacea încheiată aici, Austria se învoi a da Italiei stăpânirea asupra Lombardiei, și astfel *Milanul* ajunsese, în sfârșit, după atâtea veacuri de stăpânire străină, iarăși în mâni italiene.

Acesta era însă numai un început. Atât în centrul Italiei, cât și în provinciile de la Miazăzi, se pragătea, mai ales de tinerime, opera cea mare a unității italiene.

Îndată după încheierea păcei, *ducele de Toscana* fu gonit din Statele sale, care fură anexate la Italia; micile ducate de odinioară de peste râul Pò făcură tot așa.

Atunci se ridică din mulțime un om de o nebună vitejie, trăind frățește cu tovarășii săi de luptă, milos cu dușmanii, cavalier în cel mai deplin înțeles al cuvântului, lipsit de orice gând de ambiție sau interes pentru sine însuși, *Garibaldi*. El strânse mii de tineri, din care făcù o sfântă legiune a neamului, Garibaldienii cu cămășile roșii, cărora le s'a zis *Cei o mie*.

Garibaldi, care nu era înțeles, de almintrelea, cu Victor-Emanuel și Cavour, luă *Sicilia* împotriva Bourbonilor din Neapole, care nu erau în stare să-și apere stăpânirea. Neapole însăși căzu în mâinile lui Garibaldi.

Față de această fulgerătoare biruință, Piemontezii, soldații regelui Sardiniei, se puseră și ei în mișcare. Ar fi vrut să ieșă *Roma* din stăpânirea Papei, dând astfel Italiei Capitala

ei firească, dar nu venise încă vremea pentru așa ceva. Totuși, generalul francez care stătea pentru apărarea Papei, fu încunjurat și prins. Italienii nu iubeau pe vremea aceea pe Francezi și pentru că, îndată după tratatul din Zürich, Napoleon își ceruse plata și silise pe regele Sardiniei să-i cedeze Nizza și provincia *Savoia* cu orașul Chambéry, leagănul acestei familii domnitoare. Dpua această anexare, vechea prietenie între Napoleon al III-lea și Victor-Emannel scăzuse foarte mult.

LECTIA a LII-a.

Scoaterea Austriei din Germania de către Prusia.

1. Gonită din Italia, Austria încercă să-și crească înrâurirea în Germania. Știm că, încă dela 1848, cele două ducate germane unite sub aceiași stăpânire cu Danemarca: *Schleswigul* și *Holsteinul*, doreau să se afle la un loc cu toate celelalte provincii germane. Însă atunci nu se putea face nimic. Peste câțiva ani, murind regele Danemarcei, s'a supt pe tron un principe, care a murit numai anul trecut, *Cristian al IX-lea*, și acesta voiă să puie capăt chestiei celor două ducate, alipindu-le cu desăvârșire la Danemarca. Aceasta aduse o mare nemulțămire, aproape o răscoală în Schleswig și Holstein, și cele două mari Puteri germane, Austria și Prusia, se hotărâră să se amestece. Răpede Danezii, care avură mândra cutezanță de a ieși cu mica lui oștire împotriva trupelor, multe la număr, ale unor țări așa de puternice, fură învinși. Se luară șanțurile dela *Düppel*, care au fost pentru poporul danez un fel de Termopile, pe care însă dușmanul a putut să le ieă, cu toată vitejia apărătorilor.

2. Se hotărâ ca ducatele să fie administrate împreună de cele două Puteri germane cuceritoare. Dar aceasta eră cu totul imposibil. Prusia, fiind aproape, voiă să le stăpânească singură. Austria doreă să arăte și cu acest prilej că ea stă-

pânește totuși confederația germană; și un războiu izbucni. Astfel se înfățișă prilejul de a hotărâ prin arme vechea întrebare dacă Germania trebuie să fie a Austriei, care mai are atâtea alte interese cu atâtea alte țări și popoare, sau dacă trebuie să se adune în jurul Prusiei, care reprezintă punctul de vedere național german și a cărei biruință nu însemna alt ceva decât întemeierea vechei Împărății germanice din evul mediu, dar nu ca *Împărăție sfântă, venită dela Dumnezeu, ci ca Împărăție de pe lumea aceasta, venită din puterea germană pentru poporul german*.

3. Austria n'avea generali mari, precum n'avea diplomați vestiți. Cu totul altfel, în Prusia. Aici, pe lângă administrație model, pe lângă un învățământ al poporului cum nu se mai află în altă parte pe lume, erau în fruntea diplomației oameni cu totul neobișnuiți, — se poate zice chiar oameni geniali. Regele de atunci al Prusiei, *Wilhelm I-lea*, nu era înzestrat cu însușiri deosebite; era bătrân încă de pe atunci și doritor de liniște. El dela el n'ar fi început de sigur niciun războiu, căci n'ar fi pus nimie în primejdie pentru a da poporului german împlinirea visului hrănit de atâta vreme. Altfel de sentimente însă avea ministrul său de căpetenie, *Bismark*, născut în Germania-de-Nord, dintr'o familie nobilă și săracă, dar trufașă, crescut așa, încât să i se întărească încrederea în sine și credința în *puterea* prin care se îndeplinesc lucrurile cele mari. Bismark dădă politicei prusiene o îndrumare cu totul deosebită de a trecutului. El vedeă limpede că unitatea germană trebuie să se facă, că momentul pentru îndeplinirea ei a sosit, că el trebuie prins și că nu e alt mijloc pentru aceasta decât lovitura de sabie dată împotriva oricărui dușman, în această clipă fără păreche. Voiă războaie iuți și hotărâtoare, și era sigur de biruință, căci în fruntea oștii germane stătea un general ca *feldmareșalul Moltke*, și acesta un German-de-Nord, din părțile de lângă Schleswig. Era un om de știință exactă, matematic, rece și precis, care putea ști oricând ce putere are la îndămână și-și avea de

multă vreme pregătite planurile pentru a duce această putere pe calea cea mai scurtă și mai bună către biruință.

4. Austria a fost zdrobită răpede, împotriva așteptărei lumii întregi, care credea mai curând că Prusia va fi pedepsită greu pentru cutezanța ei. În zădar se uniră cu Austria unele State germane mai mici din Apus, precum și *Electorul de Hanovra*, care privea cu ochi răi întinderea, amenințătoare pentru dânsul, a stăpânirii prusiene. În zădar chiar acești aliați din Germania ai Austriei câștigă anumite succese. Între Prusia și Austria trebuia să se hotărască lupta, și oștile prusiene, cu siguranța lor minunată,

Fig. 43. — Bismarck.

pătrunseră prin Saxonia în Boemia, ca odinioară Frederic cel-Mare. La *Sadova* și *Königrätz*, iarăși cu pierderea a multor Români, Austriecii fură bătuti. Prințul moștenitor al Prusiei, viitorul Împărat *Frederic al II-lea*, tatăl Împăratului care domnește astăzi, putea merge acum asupra Pragei și a Vienei.

Austria trebuia să facă deci o pace (pacea dela *Praga*,

August 1876), care îngăduia Prusiei să anexeze *Hanovra* cu câteva mici State renane și să păstreze numai pentru dânsa Schleswigul și Holsteinul. Confederația era desfăcută; în locul ei, 22 de State din Nordul Germaniei se uneau sub președinția Prusiei, având un Parlament comun, *Parlamentul Unirei* (nemțește: Bundesrath).

Aceasta însemnă gonirea Austriei din afacerile germane. Deși Statele de Sud: Saxonia, Bavaria, Württembergul, Baden, rămăneau pe din afară, totuși era sigur că ele nu erau să fie niciodată în stare să se împotrivească Prusiei, întărită acum prin anexiuni, de-o parte, și prin uniunea cu celelalte State nordice, pe de altă parte. Decât să aibă soarta Hanovrei, ele înțelegeau bine că este mai potrivit să ajute Prusia în orice împrejurare.

5. În același timp cu acest războiu, un altul se purtase în Italia, unde Victor-Emanuel, de data aceasta aliat al Prusiei, trecuse granița, năvălind, ca rege al Italiei (dela 1861), peste hotarele dela 1859, pe când flota lui, foarte puternică, încercă să nimicească în Marea Adriatică flota austriacă. O îndoită înfrângere îi arătă că Italia nu e încă în stare să lupte de sine cu Austria. Regele însuși fu bătut pe uscat la *Custoza*, iar amiralul *Tegethof*, căruia i s'a ridicat pe urmă în Viena o columnă rostrată cu boturi de corăbii, asemenea cu aceia care se ridicase în Roma unui biruitor pe Mare, nimici flota italiană lângă insula *Lissa*, din apropierea coastei Dalmației. Totuși, fiindcă soarta luptei nu atârna dela ceia ce se petrecea în Italia sau în Marea Adriatică, ci dela ciocnirile dintre Prusia și Austria, Italia bătută câștigă ceia ce doreă dela Austria victorioasă. Numai cât Împăratul Francisc-Iosif voi să umilească pe Victor-Emanuel, nedându-i câștigul în mâinile lui chiar, ci făcându-l să-l primească dela Napoleon al III-lea. În adevăr, Austria cedă *Franciei*, pentru a mijloci pacea, *Veneția*, și Veneția, împreună cu teritoriul ei, fu dată acum de Franța lui Victor-Emanuel.

LECȚIA a LIII-a.

Sfârșitul puterii lui Napoleon al III-lea. Întemeierea Imperiului german.

1. Franța eră acum rău jignită. Nu-i plăcea de biruința aceasta, așa de desăvârșită, a Prusiei asupra Austriei, și aveă o muștrare de cuget că nu știuse să se amestece în momentul potrivit pentru a scăpa pe dușmana ei de odinioară de o înfrângere sdrobitoare.

Dela 1866 înainte, Franța și Napoleon al III-lea n'au pierdut niciodată din vedere orice înaintare a Prusiei, în care vedeau o amenințare și o primejdie pentru ei, Totuși, Prusia a încercat dese ori să se apropie de vecina ei, dar Bismark prevedeă că se va ajunge totuși la un războiu, și luase toate măsurile pentru aceasta.

2. El fû bucuros chiar când se găsi un prilej: Spania, sub stăpânirea reginei *Isabela*, mergeă cum nu se poate de rău. Regina fusese foarte rău crescută, n'avea niciun simț al datoriei unei suverane, eră deprinsă să-și bată joc de miniștrii săi și de poporul pe care-l stăpâneă. Pe lângă aceasta, măritată cu un bărbat cu totul slab, ea duceă o viață care nu eră vrednică de laudă. De o parte, o dușmăneau *Carliștii*, având în fruntea lor pe *Don Carlos*, care se numeă Regele Carol al V-lea, pe de altă parte, se mișcau împotriva ei *republicanii*. La urmă, Spaniolii n'o mai putură suferi, și o siliră, printr'o revoluție, să se adăpostească în Franța lui Napoleon al III-lea, de unde nu s'a mai întors niciodată să domnească, ci a murit ca o persoană particulară, acum câțiva ani.

Acuma, Spaniolii trebuiau să-și dea un rege, și se gândiră să se îndrepte către un principe din *ramura catolică de Hohenzollern*, care aveă castel la *Sigmaringen*. Principele *Carol-Anton*, din această ramură, fusese o bucată de vreme ministru prusian, și dovedise idei foarte liberale; una dintre fetele sale fusese, scurtă vreme, regină în Portugalia; fiul său

cel mai mare, *Leopold*, era căsătorit cu o principesă portugheză. Pe acesta și-l chemară Spaniolii ca rege. Napoleon al III-lea nu se învoui la așa ceva cu niciun preț. El era acum bătrân și bolnav, dar doritoare de strălucire și biruinți era soția sa, *Împărăteasa Eugenia*. Îi trebuia un războiu cu Prusia, pentru ca, pe de o parte, să asigure prin glorie nouă moștenirea la tron a fiului ei *Ludovic-Napoleon*, iar, pe de altă parte i se părea că o biruință asupra Prusiei ar întări situația Împăratului.

3. Acesta avea, de o bucată de vreme, să ducă o luptă înviersunată cu *partidul liberal*, în fruntea căruia se găsea istețul avocat *Thiers*, cunoscut nouă de pe vremea lui Ludovic-Filip. Prin chemarea la guvern a unui liberal, avocatul *Ollivier*, și prin începerea unei activități mai libere a Parlamentului, nu se căpătaseră acele foloase pe care le așteptase Împăratul. Mai înrăurise mult asupra scăderii simpatiilor de care se bucurase odinioară, și neizbânda rușinoasă a expediției din *Mexic*. Aici Mexicanii aduseseră pagube străinilor, și Franța se încercase să-i răzbune; ea făcuse Împărat în Mexic pe fratele Împăratului Francisc-Iosif, *Maximilian*, și-i dăduse oștiri franceze ca să-l susție. Dar Maximilian se dovedî nedestoinic, trupele franceze fură chemate înapoi, și Împăratul mexican, rămas fără ele, fû prins și împușcat.

4. O astfel de umilință trebuia spălată printr'un războiu nou, și împotriva nimănui nu se putea face războiul acesta în chip mai firesc decât în potrivea Prusiei. Astfel Napoleon se împotrivi suirei principelui Leopold pe tronul spaniol. Împăratul Wilhelm făgădui că se va retrage candidatura principelui. Aceasta nu ajungea partidului care în Franța dorea războiul; el cerea să se făgăduiască și mai mult: că *nici-odată* prințul nu va fi îngăduit să primească Coroana spaniolă. De aici urmă un schimb de note și depeșe, și, în sfârșit, izbucni războiul.

5. Francezii crezură că pot năvăli în Germania, dar oștirile lor nu erau pregătite, n'aveau un plan hotărât și se văzură lipsite de multe lucruri de nevoie. Ele trebuiră să

se dea răpede înapoi. În fața lor nu era numai Prusia, căci Bismark izbutise a uni cu țara sa celelalte țări germane în războiul național împotriva Franței. Prusienii cu aliații lor pătrunseră astfel în Franța, și, după o serie de lupte iute câștigate, ei putură să încunjure în orașul *Sedan* pe Împăratul însuși cu cea mai mare parte a trupelor sale. În zădar încercă Napoleon să scape din cercul de fier care se alcătuisese în jurul său; trebui să sufere nemai auzita rușine de a-și da sabia în mâna învingătorului. Cea mai mare nenorocire războinică ce se pomeneste în toată istoria contemporană și căderea cea mai răsunătoare de suveran care de multe veacuri se întâmplase în Europa!

Fig. 44.—Scenă din războiul dela 1870—71 (după un tablou).

6. După aceasta rămăneau încă destule oștiri închise în cetatea *Metz*, capitala Lotaringiei, dar mareșalul care comandă acolo, un favorit al Curței, *Bazaine*, dădu orașul atunci când putea să-l mai apere (încât pentru aceasta a fost osândit la moarte, dar iertat și închis într'o cetate, de unde a fugit pe urmă). Acum Prusienii și ceilalți Germani putură să vie până la *Paris*, pe care-l asediară. În împrejurări grele,

iarna, urmă încunjurarea Parisului. După silinți și suferințe nemai pomenite, ajungând locuitorii acestui oraș de vreo două milioane de locuitori să mănânce lucrurile cele mai spurcate, pe care le plăteau cu prețuri foarte mari, orașul trebui să se predeă, și Parizienii văzură cu durere intrând în Capitala Franciei, glorioase odinioară, oștile cuceritoare ale suveranului Germaniei unite.

Ca un adaos la această rușine, partidul socialist înaintat găsi cu cale să uneltească o mare răscoală, încercând ca printr'însa să ieșă puterea. Guvernul care a ieșit din această răscoală, se cheamă *Comuna* (fiindcă, după planul cel nou de organizare, Franța trebuia să se împartă în comune ne-atârinate unele de altele). Încă din toamna anului 1870, după cele dintăiu înfrângeri, Împărăteasa și fiul ei fuseseră siliți să părăsească Franța și se proclamase *Republica*, al cărei întâiu președinte fu însuși *Thiers*. Acuma între republicanii burghezi (reprezentanți ai clasei mijlocii din orașe: *bourgeois*), și între socialiștii care aveau în mâna lor Parisul, se începă războiul în toată forma, sub ochii Germanilor. *Comunarzii*, luptătorii pentru Comună, făcură cele mai mari sălbătăcii, ucigând oameni, arzând clădirile frumoase din timpurile cele mai vechi, până ce, la urmă, ei fură striviți în câteva zile de măcel.

7. Peste câteva săptămâni de la aceasta, se ajungea în sfârșit la încheierea păcii. Ea se făcù, nu numai cu Prusia, ci și cu Germania întreagă, căci, în timpul cât oștile biruitoare se aflau în Franța, în *Versailles*, foasta reședință a lui Ludovic al XIV-lea, regele *Wilhelm al Prusiei* fusese proclamat de Împărat al Germaniei nouă. Tratatul de la *Frankfurt* smulgea Franciei *Alsacia*, cea mai mare parte din *Lotharingia*, împreună cu însemnatul oraș Strassburg și puternica cetate Metz, și impunea țării învinse o contribuție zdrobitoare, pe care patriotismul Francezilor însă a fost în stare să o facă a fi plătită în câteva luni de zile, scăpând în felul acesta țara de rușinea și umiliința de a avea mai multă vreme pe străini ca stăpâni ai ei.

8. Astfel, ca o urmare a războiului de la 1870—71, Franța trece în stare de Republică, dar o republică în folosul clasei de mijloc, și nu

Fig. 45. — Coloana de amintire a războiului, în Berlin.

în folosul muncitorilor, care numai târziu au putut să câștige îndeplinirea unora dintre dorințele lor. Din partea ei, Germania este acum

Fig. 46. — Monumentul din Leipzig al războiului.

o confederație sau legătură de State, între care nu e unul care să-și fi părăsit dinastia cea veche, așezămintele și datinele lui de mai de mult.

După înțeleapta chibzuire a lui Bismark, fiecare Stat german rămâne și după 1871 ceea ce fusese înaintea, numai că toate la un loc fac Imperiul german. Toate oștirile se unesc într'o singură oștire germană. Imperiul are o administrație generală a poștelor (afară de Bavaria, care are poștă deosebită), el are Curtea de justiție superioară, pentru anumite afaceri, care stă la Leipzig, are anumite legi fundamentale cu caracter general pentru tot Imperiul. Tratatelor cu străinătatea se încheie numai în numele Imperiului și se aplică fiecărui Stat care face parte din Confederație. Împăratul, care, ca rege al Prusiei, are Parlamentul său prusian, mai are, ca Împărat german, un Parlament deosebit, care se ocupă numai cu afacerile cele mari ale Imperiului (*Reichstag*). Mult mai mic rol are pe lângă acest Reichstag, ales prin vot universal direct, adică prin votul, dat de-a dreptul, al tuturor locuitorilor Imperiului care au vârsta de 25 ani, o altă adunare mai mică: *Bundesrath*, adunare cu delegați numiți de deosebitele State și în fruntea cărora se află un *mare-cancelariu*, care conduce toate afacerile străine ale Imperiului german.

9. Cât despre fostul împărat Napoleon al III-lea, după ce stătut o bucată de vreme în castelul *Wilhelmshöhe* din Germania, i se dădă drumul, și el se așază în Anglia, unde stătuse și regele detronat Ludovic-Filip. Aici la *Chislehurst* (cet.: Cislehörst) petrecu el câțiva ani de bătrâneță, boală și adâncă umilință, nădăjduind, totuși, că republica nu va merge și că, astfel, Francezii îl vor chema înapoi. Dar această nădejde se dovedî zădarnică. Fiul său, pe care imperialiștii sau bonapartiștii din Franța îl priveau ca pe Împăratul lor adevărat, *Napoleon al IV-lea*, intră, ca să capete deprinderea militară, în oastea engleză, și luă parte la un războiu pe care Englezii îl purtau cu Negrii din Sudul Africei, din tribul *Zulușilor*. Într'o zi, când mergea să facă o recunoaștere, fû încunjurat de sălbateci, care îl străbătură cu săgețile, lăsându-l mort. Bătrâna și nenorocita împărăteasă *Eugenia* trăește încă: de și membrii familiilor care au domnit în Franța, n'au voie să vie în Paris, i se

îngăduie ca unei văduve părăsită de toată lumea, să vie une ori, în oraşul unde a fost odată o puternică, mândră şi frumoasă Împărăteasă.

Fig. 47. — Statuia din Niederwald a Germaniei împărăteşti

LECTIA a LIV-a.

Vremurile de azi: emigrări și colonizări.

1. Cu înfrângerea franceză din anul 1871 se începe o *eră nouă* în dezvoltarea Europei contemporane. Această eră nouă nu se întinde numai asupra continentului european, ci, în același timp, asupra celei mai mari părți din continentele celelalte, de oare ce în ultimul sfert de veac aproape toate Puterile europene au căutat să-și deschidă așa-numite *debușuri* (locuri unde se pot desface produse și mărfuri) în celelalte părți ale lumii. Această dorință a diferitelor State europene vine din căutarea tot mai stăruitoare a *bogăției* și din îndeplinirea tot mai răpede a deosebitelor *fabricate*, pe care fiecare țară are, prin urmare, interes a le vinde în număr cât se poate mai mare și în condițiuni cât se poate mai bune. Astfel în istoria lumii, adevărată a culturii omenești, a luminei răspândite între oameni, a producerei și răspândirii bogățiilor, interesul nu se oprește numai asupra Europei, ci trece asupra tuturor coastelor Africii, asupra Asiei întregi aproape și asupra unei părți însemnate din Oceania. Această întindere industrială, această creștere și înfăptuire a legăturilor comerciale, acest schimb de lucruri materiale și înrâuriri culturale între deosebitele părți ale lumii, este caracterul osebitor al epocii care pornește dela 1871 și urmează încă în timpurile noastre. Se poate zice, prin urmare, că acești treizeci de ani din urmă sânt vremea întinderii, a desfășurării, prin urmare a *extensiunii* și *expansiunii coloniale*. Nu e țară în Europa care să fi ajuns la o activitate industrială mai însemnată și care să n'aibă nevoie de a încheia legături de acestea cu țări, de multe ori foarte îndepărtate, care ele înseși n'au niciun fel de industrie; nu e niciuna din țările muncitoare, bogate, care au neconținut lucruri de desfăcut, și care să nu caute a întemeia în deosebitele părți mai puțin civilizate ale lumii colonii unde au să li se cumpere și să li se consume produsele fabricilor lor.

2. Pe de altă parte, America-de-Nord și cea de Sud, care, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea, însemnaseră foarte puțin în istoria lumii, se dezvoltă acum în toate sensurile. Ținuturi care fuseseră odinioară pustii sau aveau o populație de tot rară, care nu putea da naștere unei civilizații adevărate, Ținuturile acestea se umplu de orașe legate între dânsese prin drumuri și canale. O lume întreagă de locuitori harnici se așează acolo unde cu puțină vreme înainte fusese numai pustiu. *Statele-Unite*, după ce scapă de toate greutățile lor și mântuie cu bine războiul dintre *Nord* și *Sud*, care, acesta din urmă, voia să păstreze *robia Negrilor* din lăuntru, ajung una din Puterile cele mai mari ale lumii. *Mexicul*, ieșind de sub epitropia străinătății, se orânduiește iarăși în republică, sub conducerea președintelui *Juarez*, și ajunge la o stare cu mult superioară celei din trecut. În republicile din America-de-Sud, banii și munca europeană și, împreună cu dânsese, civilizația Europei, pătrund într-o măsură tot mai mare, smulgând puterea din mâna *creolilor* leneși, care, până atunci, avuseră monopolul, singura stăpânire în toate ramurile de viață. În anumite largi Ținuturi din ultima prelungire a continentului american de Sud, o *viață agricolă* înfloritoare este chemată la viață prin sosirea unui contingent foarte bine pregătit de muncitori din acele părți ale Europei, care nu pot să-și mai hrănească, în împrejurări potrivite pentru timpurile moderne, pe locuitorii lor, precum și din alte părți ale Europei. Astfel, la Sudul *Brazilei* (acum Republică, după ce fusese Imperiu în mai tot veacul trecut, până la abdicarea bătrânului Împărat *Dom Pedro* din Casa de Braganța portugheză), în *Argentina* se întemeiază însemnate colonii agricole, ai căror exploatatori și locuitori sânt în cea mai mare parte Europeni, veniți din *Italia* (mai ales din Italia de Nord).

3. Acest fenomen nou în dezvoltarea omenirii, desfacerea de zeci și sute de mii de oameni săraci, dar în cea mai mare parte tineri, sănătoși, bucuroși de muncă, coborârea lor din deosebitele corăbii ale *Companiilor transatlantice* (mai ales engleze sau germane), pentru a căuta o viață mai bună în

America-de-Nord sau de Sud, unde foarte mulți dintre dâșii și rămân, acest fenomen de *emigrație* este iarăși una din însușirile timpului celui mai nou. Pleacă astfel oameni, nu numai din Italia (Italienii cată, de alminteri, îndeletnicire, nu numai afară din Europa, ci chiar în Europa; de aceia vedem pe atâția dintre dâșii venind la noi în țară, unde sânt întrebuințați la tot felul de lucrări publice sau particulare, ca zidari, tăietori de piatră), dar și din *Germania*, unde populația sporește foarte mult și pământul țerii, deși e foarte bine lucrat, nu ajunge pentru a hrăni atâta lume. Mai pleacă și din *Rusia* și *Ungaria*, unde, în urma unei cârmuii rele, locuitorii din țară nu-și pot afla hrană îndesulătoare. Astfel, departe, în America, deosebite națiuni plecate dela vetrele lor se organizează din nou acolo și trăiesc o viață asemănătoare cu viața de acasă, cu limba lor, cu iubirea pentru literatura și sufletul poporului lor, în jurul bisericii de legea lor. Dacă *Români* din România nu pleacă decât în număr foarte mic pentru a se duce în America, unde pornește dela noi doar o parte foarte neînsemnată din populația evreiască a orașelor din Moldova, în schimb atâția Români din Ardeal și Ungaria, mai ales din părțile de lângă Murăș, văzându-și moșioarele în primejdie de a se pierde, pleacă pe corăbii transatlantice și trăiesc în deosebitele locuri din Statele-Unite cu bisericile lor, societățile lor de cultură și ajutor, care le păstrează un caracter curat românesc.

4. Ceia ce se petrece în Europa: *împuternicirea din ce în ce a principiului național*, după care fiecare popor e chemat să trăiască potrivit cu nevoile sale proprii, în organisme de Stat care să răspundă acestor nevoi, este poate ceva mai puțin însemnat decât această mare circulară a bogățiilor în tot cuprinsul lumii și decât această mare strămutare a populației dintr'un continent în altul ca să îndeplinească munca din care se hrănește omenirea, în condiții mai potrivite decât cele de acasă. Acest schimb de mărfuri, această trecere a mulțimilor omenesti lucrătoare dintr'o parte a lumii în cealaltă, această întrecere între deosebitele State

din Europa, care de care să poată cuprinde mai mult loc străin, în care să caute bogățiile unei țări mai sălbatece și să-și desfacă mărfurile din fabricile lor de acasă, este un fenomen tot așa de măreț, precum erau în timpurile cele vechi războaiele neconținute între deosebitele popoare și State sau între părți ale aceluiași popor sau aceluiași Stat. Ele samănă cu ce erau în evul mediu marile expediții cruciate care, de dragul legii, mergeau să se lupte cu necredincioșii și să aducă dezrobirea din mâni păgâne a mormântului lui Hristos și locurilor unde el trăise, predicase și suferise. Este un fenomen vrednic să fie pus alături, în ceia ce privește însemnătatea și înrăurirea lui asupra sorței omenirii, cu războiul de liberare și prefacere politică și socială care ocupă cele dintâiu decenii ale veacului al XIX-lea. Se poate zice, prin urmare, că opera de colonizare, prin emigrările mari, de muncă industrială, din care pleacă și colonizarea și emigrarea, de înaintare a civilizației *materiale* a oamenilor, după care, fără îndoială, va veni o foarte mare înflorire a civilizației *morale* între oameni, că acesta este *rostul de căpetenie* al timpurilor noastre. Prin urmare se cuvine a vorbi întâiu de aceste lucruri mai mari decât toate celelalte din epoca noastră, și numai pe urmă de schimbările acelea care se aduc în harta Europei sau se pregătesc pentru aceeași hartă din desfășurarea neconținută a deosebitelor civilizații naționale și de luptele pe care aceste civilizații le duc, pentru că *trebuie* să le ducă, între sine.

LECȚIA a LV-a.

Producerea bogăției în vremea noastră.

1. Lucrul de căpetenie în timpul nostru este *munca* aceia care caută toate bogățiile pământului și încearcă să le dea, prin adausul ce vine dintr'însa, o valoare mai mare. Munca aceasta întrebuințează milioane de oameni în toată lumea. Niciodată n'a fost scormonit și exploatat pământul cu atâta stăruință și atâta înviersunare ca astăzi. Se poate

spune că, în setea mare de câștig și de traiu bun care a cuprins pe oamenii din toate părțile, pământul nu e cruțat de loc, așa încât unele bogății ale sale, precum este bogăția cărbunelui sau a pământului vegetal, din care se fac sămănăturile, se pierde încetul cu încetul, primejduindu-se viața generațiilor viitoare, dacă generațiile acestea viitoare nu vor găsi mijlocul de a se hrăni și de a-și dezvolta industria în împrejurări de cheltuială mai puțină a acestor materiale, decât cheltuiala ce se face astăzi.

2. Această operă mare de muncă necruțătoare, care întrebuițează tot ce poate pentru binele oamenilor care trăiesc acum, fără să se gândească prea mult la oamenii care vor veni după noi, se face în *condiții tehnice* cu mult superioare celor de odinioară. Prin urmare, nu mai poate lucra cineva cum lucra în timpurile vechi, stând acasă la dânsul și întrebuițând mijloace de lucru destul de ieftene, care ar fi ale lui. Pe de altă parte, mijloacele cele nouă de muncă se schimbă neconținut, din cauza însemnătății celei mari pe care o are în ocupațiile științifice de astăzi știința aplicată, care caută a găsi neconținut procedări nonă, mai ușoare. Deci, un particular sărac nu e în măsură să-si poată procura astăzi mijloacele de muncă; aceste mijloace de muncă: mașini scumpe, care iese foarte răpede din întrebuițare, puteri motrice uriașe (puterea aburului, în parte, puterea cea nouă a electricității, de la descoperirile făcute în acest domeniu de o bucată de vreme încoace), toate acestea se pot face numai cu foarte mare cheltuială de bani. Cheltuiala aceasta de bani nu o pot duce de cât puțini, care, prin deosebite împrejurări, între care trebuie să se pomenească însă că locul de căpetenie îl joacă tot munca, de la o generație sau de la altă generație, au ajuns a stăpâni *banul*, care, în întrebuițarea lui industrială și agricolă, se numește *capital*. Cei care au capital, pot întrebuița, prin urmare, pe acei care nu-l au. Și, de oare ce civilizația omenească în ordinea morală nu e așa de dezvoltată astăzi precum e în ordinea materială, această întrebuițare a celor ce n'au capital, *lucrătorii*, de aceia care-l au, *capitaliștii*, se face în împrejurări de stoarcere care merg une ori până la cruzime. Astfel se întrebuițează la lucru copii prea tineri, se întrebuițează oameni bolnavi sau prea bătrâni, și timpul de lucru la care sânt siliți lucrătorii, este adese ori cu mult mai mare de cât s'ar potrivi cu păstrarea sănătății lor.

3. De altminterea, *banul*, în timpul nostru, n'are însemnătatea materială pe care-o avea în alte timpuri: acum o sută de ani, «bani» însemna *aurul* care trecea din mână în mână, și acela eră mai hogat care avea în lăzile sale sau în deosebite ascunzători o mai mare cantitate de aur (el se cuprindea, în părțile noastre, în *pungi*, ce aveau totdeauna același număr de monede de aur). Acum însă, în nesfârșit de multe legături pe care le au capitaliștii între dânsii, în răpeziciunea cea mare cu

care ei trebuie să se înțeleagă și să se mulțamească, în schimburile fulgerătoare pe care le fac între sine, e nevoie ca banul de aur, care se mișcă prea greu, să fie înlocuit cu ceva care să-i țină locul. Acest locuitor al aurului se poate înfățișa în hârtii de tot felul (hârtie de Stat, hârtie-monedă, hârtiile deosebitelor Companii, cecul, care face ca cineva să fie plătit oriunde după o simplă iscălitură a celui care îl emite).

Hârtia aceasta, firește, n'are în sine nicio valoare; valoarea constă numai în încrederea de care se bucură cel de la care pornește. Această încredere se numește, cu un cuvânt de origină latină: *credit*; are credit acela despre care lumea are părerea că este în stare a-și îndeplini făgăduielile și datoriile.

4. În felul acesta, cu existența unei puternice clase de capitaliști, care se îngrădesc cu tot felul de legi și învoieli, cu înlocuirea banului greu prin hârtia ușoară, care este garantată de o încredere ce se poate controla la fiecare moment prin multe mijloace, se poate alcătui puternica viață economică a timpurilor de astăzi. Capitaliștii se luptă neconțenit și între sine; fiecare industriaș mare caută să găsească materialul mai ieftin, oameni pe care să-i plătească mai puțin, caută să întrebuițeze metode de acelea care să-i îngăduie a produce cu mai multă răpeziune lucruri care să poată mulțumi mai mult pe cumpărători prin prețul lor și prin anumite însușiri strălucitoare, care nu cuprind însă în ele și trăinicia. Fiecare caută să știe care este starea târgului în fiecare moment, pentru a ști să-și potrivească fabricația după puțința pe care o are piața de a consuma un număr oarecare de mărfuri. Socotelile acestea se pot face numai cu totul pe de-asupra, căci nimeni nu e în stare să aibă cunoștiața lucrurilor așa de întinsă, încât să-și dea seama de ceia ce se petrece în fiecare clipă pe toată suprafața activității industriale în cutare sau cutare fel. De aici vine că acela care-și face socoteala mai rău, sau acela care n'are noroc, prin aceia că lucruri neprevăzute vin să stingherească socoteli oricât de bine făcute, acela trebuie să dea drumul unui număr de lucrători și să-și scadă producția, desfăcând, de multe ori cu prețuri foarte scăzute, cantitatea de mărfuri adunată. Se mai întâmplă că o întreagă ramură de activitate industrială e atinsă de faptul că cererea din partea consumatorilor se face, dintr-o pricină sau din alta, mai mică și, prin urmare, acea ramură industrială suferă o mare catastrofă, ceia ce se numește în ordine economică un *crah*. Crahul este tot așa de stricător pentru interesele capitaliștilor, care se pot ruina, cât este pentru interesele lucrătorilor, care pot ajunge în cea mai neagră mizerie.

5. Ca să se împiedece astfel de lucruri, niciun Stat n'are puterea trebuitoare, și, dacă toate Statele s'ar uni între dănsese pentru a face un regulament de protecție economică, regulamentul acesta n'ar fi

recunoscut și n'ar putea să se aplice. Acum, se poate zice că un mare capitalist este într'o țară mai puternic decât miniștrii și decât chiar suveranul, pentru că poate aduce țara (care trăiește pe credit, având nevoi mari) în stare de faliment, înțelegându-se cu deosebiții capitaliști și pregătind prin urmare o astfel de lovitură. O schimbare se poate aduce numai prin unirea strânsă a lucrătorilor, care, înțelegând că numai prin astfel de unire pot să-și apere interesele și să capete o stare mai bună, încheie învoieli între dâșii, se unesc în societăți, nu numai în cuprinsul aceluiași Stat, ci peste deosebitele hotare ale Statelor. Capitaliștii se tem, și cu dreptate, de înțelegerea lucrătorilor, pentru a opri într'o anume clipă, și până la satisfacția unor anumite cereri ale lor, lucrul în deosebitele fabrici. Acest fenomen economic nou se numește *grevă*, după un cuvânt francez, pe când Germanii sau Italienii întrebuințează cuvinte al căror înțeles este «oprirea lucrului». Rare ori se întâmplă ca o grevă să nu biruiască, de oare ce, dacă lucrătorii nu pot nimic fără mașinile și banii capitalistului, care sânt păzite de armatele Statelor, în schimb, cu toți banii și toate mașinile lor, capitaliștii nu pot să facă nimic dacă lucrătorii nu-și pun brațele lor în serviciul acelor mașini și aceluși capital. Greve sânt foarte multe de o bucată de vreme, de atunci adecă de când muncitorimea din cea mai mare parte a Europei s'a unit într'o mare asociație internațională (care se întinde asupra mai multor națiuni). *Internaționala* are mijloacele sale de informații în toate părțile lumii și dispune de sume foarte însemnate, pe care le poate trimete oricând pentru a hrăni pe locuitorii puși în grevă și a le asigura, va să zică, biruința asupra capitaliștilor sau patronilor.

6. O bucată de vreme, de la 1870—1880, se credea că se va ajunge în curând la o mare revoluție socială, care va sfârșimă toate drepturile capitalului și va face ca oamenii să trăiască, într'un termen apropiat, într'o desăvârșită frăție și dreptate, fără ca vre-unul să aibă mai mult decât ceia ce se cuvine pentru munca sa, fără a se face nicio deosebire între *calitatea* de muncă. Pe atunci se mai auzea cuvântul lui *Proudhon*, unul dintre agitatorii socialiști, care spunea că proprietatea este hoție, adecă tot ceia ce un membru al societății ține numai pentru dânsul, este furat de la ceilalți membri ai societății. Pe atunci mai trăiau încă amintirile Comunei din Paris, în care se făcuse atâta pagubă prin foc și atâta vărsare de sînge. Se așteptă ca întreaga civilizație a lumii să se prăpădească într'o groaznică nenorocire răsplătitoare. Socialiștii teoretici, care căutau în știința despre munca omenească îndreptarea pentru o societate mai dreaptă și mai bună în viitor (cel mai însemnat dintre dâșii este Germanul *Marx*, un adevărat om de știință), nu erau așa de ascultați, cum erau *anarhiștii*, care predica că tot răul vine din faptul că oamenii trăiesc

cu anume legi și sub o anume conducere și că, dacă n'ar mai fi nicio lege și nicio conducere, ci fiecare ar trăi de capul lui, oricine ar fi mulțămît de viața lui pe pământ.

Dar, de la un timp, s'a ajuns la alte păreri și multe temeri mai vechi au dispărut. Când este o grevă, se petrec, fără îndoială, lucruri sălbatece, ciocniri cu poliția, cu oastea, care vine să apere pe proprietar, ciocniri între lucrătorii, care vreau să lucreze și cei care nu vreau, dar, la urmă, lucrurile se impacă de la sine și o parte dintre lucrătorime capătă drepturi pe care nu le avuse mai înainte.

Credința ce eră altă dată că se va ajunge ca un număr mic de oameni să stăpânească tot banul pentru a-l cheltui în felul cel mai nebunesc, pe când toți ceilalți vor fi robii lor, nu s'a arătat îndreptățită. Capitaluri se fac și se desfac și în timpurile noastre, și s'a văzut chiar că și munca micilor meșteșugari, care n'au mașini, nici bani mulți la îndemână, poate să-și apere totuși colțișorul său, întrebuințând vechile metode, alături de munca uriașă din atelierele cele mari mișcate cu aburi și electricitate și hrănite de milioane.

7. Dar, oricum, pentru a se face o rânduială mai mare, se încearcă în timpurile noastre tot felul de mijloace de îmbunătățire, de ușurare și împăciuire. Astfel, vedem că mai mulți capitaliști care se ocupă cu aceeași industrie se înțeleg între dânsii și fac un *trust*, care hotărăște ca lucrătorii să fie plătiți tot atâta și mărfurile să fie vândute publicului de toți cu același preț.

Sânt și trusturi rele, făcute anume pentru stoarcerea lucrătorilor și publicului; în America, astfel de trusturi sânt urmărite de o bucată de vreme de autoritățile publice, dar sânt și trusturi bune, care nu vor alt ceva decât să împiedece acele necontenite clătinări ruinătoare ale prețului muncii și mărfurilor, pe care societățile mai nouă au avut să le sufere, până acum, așa de mult. Pe de altă parte, și consumatorii, cumpărătorii, prin urmare, își ieau măsurile lor pentru a nu fi storși: ei se unesc în așa-numite *tovărășii de consum*, care fac ca, în locul cumpărăturii fiecăruia, care-l lasă slab față de producător, să cumpere cu toții la un loc, ceea ce le dă o putere cu mult mai mare. Și Statele înseși ieau măsuri foarte hotărâte și puternice, pentru a împiedecă nenorociri sociale. Astfel, unele din ele, și dintre cele mai înaintate, fac așa-numitul *socialism de Stat*, adică ieau apa de la moara socialismului și îndeplinesc un număr de reforme. Ele silesc pe patroni la îndeplinirea lor, pentru a împiedecă pe socialiști de a le stoarce pe cale violentă și pe calea luptei de clase, care înseamnă ura între oameni. Astfel a făcut socialism de Stat într-o măsură foarte întinsă *Bismark*. Și la noi, când se cere din partea oamenilor cu prevedere și inimă bună amestecul Statului în legăturile dintre țărani, care sânt ca lucrătorii fără capital, și între proprietari sau arendași, ce au în mână

lor și banul și pământul (care, în această privință, este ca o parte din mașine, cealaltă parte din mașine fiind chiar mașinele perfecționate ce se întrebuințează pentru lucrarea pământului), nu se cere altceva decât tot un socialism de Stat în ordine agrară, ca socialismul de Stat în ordine industrială din Germania. Și în Franța, în cei douăzeci de ani din urmă, s'au luat atâtea măsuri din partea Statului pentru a sili pe patroni să-și vadă de interesele lor cele adevărate care sânt, în oarecare măsură, de împăciuit cu interesele lucrătorilor. Astfel e vorba acolo de o *Casă de pensiuni*, care să fie pe lângă fiecare fabrică, de o *Casă de ajutor*, și așa mai departe. În toate părțile lumii se aude neconținut strigătul de a se reduce *ziua de muncă* la opt ceasuri, și, în foarte multe părți, fie cu ajutorul Statului, fie în afară de acel ajutor, s'a și ajuns la acest ideal, care corespunde trebuințelor firești ale trupului omenesc.

8. În același timp, sub ocrotirea și prin îndemnul Statului se pun la îndemâna lucrătorilor mijloacele pentru a face dintr'înși niște oameni cu adevărat civilizați. În loc să-i lase să cetească numai ziarele lor socialiste, care îndeamnă la ură, în loc să audă numai pe deosebiții agitatori, care sânt adese ori oameni fără conștiință, le se deschid sale unde aud conferințe despre deosebite subiecte științifice, unde se cetesc bucăți literare. Li se înfățișează opere de artă și li se pun la îndemână școli pentru creșterea în condiții bune a copiilor, chiar a copiilor acelora ce se întrebuințează în fabrici.

9. Tot odată, Statele moderne se întrec în a lua măsuri de împiedecare a nenorocirilor, mereu lucrând în alte două domenii; în al *colonilor* și al *emigrațiilor*. Prin colonii se duc mărfurile de prisos ajutându-se fabricile să meargă înainte și să se lupte cu fabricile din alte țări, iar prin reglementarea și conducerea emigrației se face ca elementele care nu se mai pot hrăni și sânt un focar nestins de răscoale, să meargă în alte părți, unde munca lor e cerută și unde, muncind, nu numai să se țină pe dânsii, dar să ajute, în același timp, întinderea și biruința neamului lor. În ceia ce privește emigrările, ele sânt, prin urmare, același lucru ca, în marmita lui Papin, din fizică, supapa de siguranță, prin care iese o parte din aburii ce se formează în vas, împedecându-l de a se sfărâma în bucăți prin neîncăperea într'însul a tuturor aburilor.

Despre emigrație, a fost vorba și înainte, în măsura în care trebuie să o cunoaștem; acuma rămâne să se vadă care este întinderea colonială a deosebitelor țări din Europa și împrejurările în care s'a săvârșit.

10. Deamintrelea, deosebitele State cată să asigure debușeuri pentru mărfurile și pentru produsele muncii locuitorilor lor și pe altă cale, pe aceia a *tratatelor de comerț*. Înainte chiar de veacul al XVIII-lea, un tratat de comerț eră foarte rar și aveă însemnătate mult mai mică decât în timpurile noastre, pe când astăzi, de multe ori, partea cea mai

grea din politica unui Stat este tocmai pregătirea unui tratat de comerț care să fie folositor adevăratelor interese ale țării care îl încheie. Deosebitele State întrebunțează unul față de cellalt în negocierile pentru asemenea învoieli toată înrăurirea și toată superioritatea pe care pot să o aibă într'un domeniu al vieții sau în altul. Se întrebunțează până și amenințări, și adese ori o țară mică care nu știe să-și apere după cuviință interesele sale, trebuie să primească în tratatul de comerț pe care-l încheie cu o Putere mai mare decât dânsa, condiții de acelea care osândesc la o moarte o anumită ramură din viața ei economică. Statele cele mici pot să se împotrivescă însă la asemenea încercări ale Statelor mari de a le smulge vămi mai mici pentru produsele lor fără ca aceste vămi mai mici să fie răscumpărate prin concesiuni făcute produselor Statului mai slab, dacă negociațiile sunt purtate cu dibăcie și hotărâre de oameni pricepuți. Căci, dacă Puterea cea mare amenință, niciodată ea nu se hotărăște a întrebunța alte mijloace de constrângere decât acela ale represaliilor (măsuri pedepsitoare economice). Prea însemnată e pacea, care asigură munca fiecărui popor, pentru ca ea să fie primejduită numai în interesul unei afaceri de negoț. Negustorii se folosește de politică, fără ca în continentul european ei să întrebunțeze armele Statului din care pornește. Războaie purtate numai pentru scopuri comerciale se întâlnesc însă în celelalte continente, împotriva unor populații slabe și nepregătite pentru lupta cu Europeanii.

LECȚIA a LVI-a.

Coloniile Statelor Europei nouă : Anglia.

1. *Anglia* pierduse o mare parte din stăpânirea ei colonială prin desfacerea provinciilor Americii-de-Nord din atârnarea ei. Aceasta a fost, fără îndoială, și o lovitură foarte însemnată adusă negoțului englez. Anglia însă producea prea mult, mai ales ca una care introdusese cea d'întăiu mașini pe o scară mai mare, ca să se poată învoi cu o împuținare a teritoriului de desfacere în afară de Europa. De aceea, în tot timpul Revoluției franceze, ca și în timpul războaielor lui Napoleon, atenția Englezilor a fost îndreptată mai ales într'acolo ca să poată căpăta compensații, despăgubiri pentru America-de-Nord perdută. Știm că în multe privințe această

politică a Angliei a fost încununată de izbândă, fără ca, totuși, după încheierea erei napoleoniene, Anglia să fi rămas în stăpânirea unor pământuri nouă de o întindere mai mare.

2. În America ea n'a putut să capete nimic care să poată înlocui pierderea provinciilor ce formează Statele-Unite: de aici ea a rămas numai cu insulele din golful Mexicului, pe o parte, iar, pe de altă parte, cu posesiunea *Canadei*. Canada însă trăește astăzi mai mult de sine decât în atârănarea Angliei. Locuitorii dintr'însa sânt Francezi, care păstrează limba și datinile lor și nu înțeleg să folosească în rândul întâiu poporului străin de care atârână în privința politică. Mica întindere de pământ pe care Anglia o stăpânește în Nordul Americii-de-Sud (*Guiana*), este de o însemnătate care se poate trece cu vederea.

3. În Asia, luarea-aminte a Angliei a fost îndreptată în mai multe direcții. Întâiu, ea s'a întărit foarte mult în *India*, căpătând insula *Ceylon* la Sudul peninsulei, care insulă este față de Industan ceia ce este Sicilia față de Italia; a asigura mai bine dominația aceasta indiană.

Francezii au însemnat din ce în ce mai puțin în aceste părți, până ce, mai la urmă, mai toate stăpânirile pe care le avuse Franța aici, au dispărut. Față de localnici, Anglia este, într'o privință, cruțătoare: ea îi lasă să trăiască cu căpăteniile lor de odinioară, *rajahii*, pe lângă care se mulțamește să puie ca supraveghetor, ca spion, pe un ofițer englez de un rang mai înalt. Indienii pot să creadă lesne că ei trăesc în împrejurările de mai de demult, și trebue oarecare pătrundere politică pentru ca să-și dea seama că, de fapt, sânt cu desăvârșire în mâinile Englezilor.

În administrația Indiei, se face oarecare loc și băștinașilor. Religia lor nu suferă nicio împiedecare, limba Indienilor se vorbește slobod oriunde, dar mai puțin în anumite orașe mari care se poate zice că au intrat cu desăvârșire într'o fază nouă modernă și engleză a dezvoltării lor. Astfel *Bombay*, *Madras* și Capitala Indiei engleze, *Calcutta*.

Din Indieni s'a alcătuit și un corp de armată deosebit, anume *Cipaii*, care odată se ridicaseră împotriva dominației engleze, dar fură răpede învinși și pedepsiți cu o cruzime rece (unii dintr'înșii fură legați de gura tunurilor, care, slobozându-se, i-au sfărâmat în bucăți). India căpătă, de o bu-

cată de vreme, un vice-rege, și, în Londra, pe lângă ceilalți miniștri, fû numit și un *ministru al Indiilor*. Mai târziu, pentru a câștiga și mai mult pe locuitori, *regina Victoria* fû încoronată ca *Împărăteasă a Indiilor*.

India aduce mai multe foloase Englezilor decât cele mai multe dintre celelalte provincii din afară din Europa; este o țară foarte întinsă, cu o populație foarte numeroasă, supusă, muncitoare, puternică, deprinsă a trăi din puțin. Guvernul englez nu-și dă cine știe ce osteneală pentru binele acestui popor, și foarte adeseori regiuni întregi sânt bântuite de foamete, după care urmează cu o furie sălbatecă *ciuma* aproape endemică (obișnuită, neîntreruptă) în unele Ținuturi ale mării peninsule.

4. Având India, Anglia se poate întinde în trei direcții. De o parte, ea trebuia să se întindă către stăpânirea *Indo-chinei*, peninsula dela Răsărit, și a Ținutului indo-chinez care se desfășoară de-alungul coastei apusene în față cu India. Răpede, Anglia a căutat să se asigure de acestea, silind pe căpeteniile indigene să-și facă supunerea față de regina-împărăteasă, lăsându-i de aici înainte într-o stare de inferioritate față de stăpânitorii europeni. Astfel au făcut și în *Birmania*, care eră odată regat foarte puternic, cu totul neatârnat, astfel au făcut în provinciile, cu totul supuse și înzestrate cu o administrațiune europeană, *Pegu*, *Tenaserim*, *Malaca* și *Singapur*. Portul Singapur a ajuns unul din centrele de înrăurire comercială și politică ale Angliei în Răsărit.

5. Ar fi dorit foarte mult, firește, Anglia să-și asigure și monopolul comercial al *Chinei*, care hrănește sute de milioane de oameni și mai muncitori decât Indienii și mai supuși decât dâșșii, cu mult mai puternici, pe lângă aceasta, și deprinși din vremile cele mai vechi să aibă un respect desăvârșit față de puterea stăpânitoare, ori de unde ar veni ea. În calea spre China, Englezii trebuiau să întâlnească *Tibetul*. Aici locuia o populație de munte care avuse însușiri războinice deosebite; aici stătea patriarhul, Papa religiei budiste, așa-numitul *Dalailama*, încunjurat de o șleahtă întreagă de călugări murdari și leneși, care îl tratau ca pe un

zeu. De mult, Englezii au încercat să prindă în mrejele lor și să înspăimânte pe Tibetani; n'au izbutit însă decât în anii din urmă cu prilejul scăderii înrăuririi rusești în urma înfrângerii de către Iaponezi.

Cu China au trebuit să se poarte mai multe războaie. Pentru Anglia, ele sânt foarte însemnate, pe când, la început măcar, pentru China ele aveau însemnătate cu totul mică și se priveau numai ca tulburări petrecute într'un colț îndepărtat și neînsemnat de provincie (atât eră de mare și de mândră de trecutul ei această Împărăție a Fiului Cerului!). Pentru că Statul chinez nu mai îngăduia de o bucată de vreme ca supușii săi să cumpere dela Englezi *opium*, o materie narcotică și dătătoare de visuri, care îndobitocesc cu timpul, Anglia alergă la mijlocul războiului.

Încă din 1839, corăbii engleze se iviră pentru întâia oară pe latul râului *Iangtchiang*, însemnatul port *Canton* trebui să se răscumpere cu o sumă foarte însemnată.

Chinezii, păstrau însă tot desprețul lor pentru Europeni, pe care îi numeau «dracii Apusului» și cărora nu le recunoșteau niciun fel de superioritate de civilizație, cu atât mai mult, cu cât mai veche eră civilizația chineză, pe care Chinezii aveau toată voia să o privească drept o civilizație desăvârșită, de oare ce răspundeă tuturor nevoilor lor.

La urmă, Chinezii trebuiră să încheie un tratat de pace, care deschideă Europeanilor un număr de porturi.

6. Aceasta eră o concesiune foarte însemnată pentru că, înainte, toate porturile Chinei erau închise străinilor, și aceștia nu se puteau furișă decât numai prin unele vechi puncte care se aflau de multă vreme în stăpânirea Puterilor europene, ce începuseră negoț în aceste părți încă din veacul al XVI-lea sau al XVII-lea.

În 1857 se începù un nou războiu, care duse și mai răpede la încheierea unei păci. Firește că în cazul acesta nu se purtasera lupte mari; în cele mai multe întâlniri, Chinezii se risipeau înaintea dușmanilor lor la cele dintâiu împușcături.

La dreptul vorbind, ei nici n'aveau oaste; tunurile lor nu erau de veacuri întrebuințate, și vestita cavalerie a Împăratului Chinei se deo-

sebea mai mult prin frumuseța hainelor ei de mătasă, purtând pe dânselle tot felul de flori și balauri, decât prin meșteșugul de a se încăieră cu vrăjmașii.

Al doilea tratat deschidea porturi noi și dădea chiar voie Europeanilor să-și așeze ambasadorii lor statornici la Peking. Totuși, după un scurt răstimp, trebui să se înceapă un al treilea războiu. Nici acesta nu ceru silinți mari aliaților europeni, căci, și de data aceasta, Francezii erau aliați cu Englezii, ca și în cel de-al doilea războiu. Până și garda imperială fu împrăștiată în chipul cel mai rușinos cu putință. Europeanii pătrunseră în *palatul de vară* al Împăratului Chinei și-l prădară, îmbogățindu-se fiecare dintre soldații amestecați la această ispravă, mai mult hoți decât luptători.

Pacea dela 1860 întăreă cele câștigate prin cele două păci d'înainte. Și data aceasta, Rusia, care urmărise cu cea mai mare luare-aminte cele ce se petrecuseră între Chinezi și între Puterile Apusului, se grăbi a cere, ca răsplată pentru prietenia ei fătarnică, concesiile tot așa de însemnate ca și concesiile de care trebuiau să se bucure de acum înainte Franco-Englezii.

Această stare de lucruri s'a păstrat apoi neturburată. Tot mai mult Europeanii se amestecară în toate afacerile Chinei. Ast-fel vameșul cel mare al Împăratului chinez este un Englez, a cărui înrâurire este atot puternică în toată uriașa Împărăție. Dacă se fac îmbunătățiri, dacă se deschid linii ferate, toate acestea se săvârșesc cu banii Europeanilor, sub călăuzirea lor și în folosul lor.

Dacă, acum câțiva ani, Chinezii din popor s'au răsculat împotriva amestecului Europeanilor în afacerile lor și dacă ambasadorii Puterilor au fost încunjuțați în Peking și amenințați cu moartea, de care au scăpat numai ca prin minune, dacă, pe urmă, trupe trimise din toate țările mai însemnate din punct de vedere militar ale Apusului european au venit să răzbune această insultă și să pedepsească pe Chinezii urători de străini, aceasta n'a adus niciun fel de înoire.

China e atinsă în părțile mărginașe de această cotropire europeană; înrâurirea deosebitelor Puteri la Curtea din Peking este din ce în ce mai puternică, pe când provinciile d'înăuntru, lipsite de drumuri și cu totul răzlețe, trăesc o viață care nu se deosebește întru nimic de viața celor mai depărtate timpuri medievale. Cu greu va ajunge Eu-

ropa, deși nu-i lipsește dorința, să facă din China, în proporție ceva mai mare, o colonie a ei.

7. Anglia ar fi fost bucuroasă să răzbată și în grupa de insule care se întinde în Oceanul Pacific, la distanță de vre-o două zile de navigație de coasta chineză, *insulele iaponeze*.

Aceste insule, locuite de Iaponezi, un popor mai mărunț, mai istet, mai viteaz și mai în stare de a se preînoi decât Chinezii, cu care sînt rude de sînge și dela care au primit puternice îurări de civilizațiune, fuseseră, o bucată de vreme, în atîrnarea unui suveran cu putere religioasă, care se privea, și el ca și Împăratul Chinei, ca o întrupare a Dumnezeirii. Pe urmă, a venit o stăpînire asemenea cu stăpînirile feudale din Europa. Țara eră împărțită, la dreptul vorbind, în deosebite provincii, care trăiau neatîrnate și aveau mai mult de nume în fruntea lor pe *șogunul* sau *taicumul* care ședea în Iedo (vechea Capitală a Împăratului religios, *Micado*, eră orașul *Kioto*). Aceasta e vremea cînd întreg poporul iaponez este supus cu desăvîrșire aristocrației militare a *samurailor*, oameni cărora nu le eră frică de nici o primejdie, ci mai bucuros o cătau în toate părțile. Era aceasta se înseamnă prin apărarea hotărâtă a neatîrnării Iaponezilor împotriva oricăror străini. Abia putură Olandezii să capete dela Iaponezi, cerșind umil, un loc unde să-și aducă mărfurile și localnicii să fie îngăduiți a veni să le cumpere: o insulă cu totul deosebită, *Deșima*, în apele portului *Nagasachi*. Nu numai că Iaponezii nu suferiau nici o cucerire, dar ei putură să facă inșii cuceriri mari, și, în vremea cînd stăpînea la noi Mihai Viteazul, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, să ieă pentru o bucată de vreme peninsula *Coreei*, în care eră o Împărăție vasală a Împărăției chineze și care părea menită pentru primirea emigrației și spiritului de întreprindere al Iaponezilor.

Numai în anul 1852, un Englez. sosi pe un vapor de războiu dintre acelea, pe care Iaponezii le numeau, mirați, «corăbii negre» (ei întrebuițau, ca și Chinezii, corăbii frumos vopsite și împodobite cu pânze, pe care Europeanii le numesc *jonce*). Europeanii căpătaseră curaj prin ceia ce se petrecuse în China. Ei cerură și aici încheierea unui tratat de comerț, și, amenințați de tunurile flotei engleze, Iaponezii trebuiră să se învoiască cu îndeplinirea acestei cereri. Cătvă timp însă, Europeanii, care pătrunseseră în Iaponia, fură primiți cu foarte multă neîncredere, ba, din vreme în vreme, goniți sau și uciși. Înfuriați împotriva șogunului, care nu eră în stare

să apere țara, ci o dădea pe mâna străinilor năvălitori și aplecați spre cotropire, Iaponezii cu iubire de țara lor se hotărâsc a înlocui regimul cel nou cu cel vechiu al Împăratului de obârșie dumnezeiască. În frunte cu oameni ca Ito, Iamagata, Ocuba, Ocuma, revoluționarii izbutesc. Șogunul părăsește de bună voie puterea, Micadul e așezat în Iedo, care își schimbă și numele, că să arate că timpurile sânt în adevăr schimbate, și se numește de acum înainte *Tokio*. Această mare prefacere se petrece în anul 1868, și de atunci Iaponezii socot o eră nouă, pe care o numesc era *Meigi*. Cel d'întăiu Împărat iaponez din dinastia cea veche și dreaptă este *Mutuhito*, care domnește și până acum. Astfel se mântuie pentru Iaponia era feudală și începe era modernă.

Cu o răpezițiune uimitoare Iaponezii fuseseră în stare a deprinde dela Europeni toate înoirile tehnice care îi uimeau la început. Astfel ei ajunseră să aibă industrii și învățământ științific împrumutat dela Europeni și, în același timp, o bună flotă și o armată minunată, pe care o desăvârșiră ofițeri pregătiți în Franța și în Germania, așa încât au putut să aibă una din cele dintăiu oștiri de pe lume. Micadul dăduse un parlament. În parlamentul acesta se luptau pentru stăpânire deosebite partide, în totul asemenea cu partidele care erau în Europa. În același timp însă, se făcea gospodărie bună în Iaponia, comerțul creștea în fiecare an, numărul mărfurilor ieftene care se puteau trimite de acolo, era tot mai mare, și, prin urmare, și Iaponia ca și țările industriale din Europa trebui să caute debușeu. Debușeul acesta nu se putea căuta într'altă parte decât în Coreea.

Iaponezii văzură că stăpânirea Coreei, care fusese odată a lor în veacul al XVI-lea, era neapărat trebuitoare, coborându-se Împăratul ei în situație de vasalitate față de Împăratul iaponez. S'a ajuns astfel, încă din 1894, la un războiu cu China. Europeanii râseră, în cea mai mare parte, când auziră de declarația de războiu a Micadului, închipuindu-și că el va fi învins foarte răpede. Se dovedi însă că Iaponezii sânt mai în stare decât Europeanii chiar să biruiască pe Chinezi, să-i supuie și să tragă toate foloasele din supunerea lor. Încă de atunci ar fi luat Micadul Coreea, pe care o străbătuseră oștile iaponeze, care atinseră și *Manciuria*, dacă nu s'ar fi ames-

tecat Europa, și anume cele trei Puteri care ocupaseră anume porturi din China și care își închipuiau că sânt în stare a-și împărți singure această întinsă țară: Franța, Rusia și Germania. Data aceasta, numai marea insulă *Formosa* fû anexată la Iaponia, o stăpânire frumoasă la înfățișare, dar foarte greu de stăpânit și întrebuințat. Iaponezii văzură cu cea mai mare durere că, după retragerea lor, Rușii se așează în pământul pe care ei îl ocupaseră.

Încă din anul 1897, cu prilejul atacului legațiilor europene și pedepsirei Chinezilor de către Puteri, se văzû ce oaste are Iaponia-Anglia, înțelegând că nu o poate înlătură, avû bunul simț de a se înțelege cu dânsa.

8. În 1902, Englezii încheiară tratat cu Iaponezii, fiecare dintre cei doi contractanți învoindu-se a apăra pe cellalt dacă va fi atacat de două Puteri în același timp. În anul 1903, Iaponezii, întăriți prin acest tratat, cerură Rușilor să iasă din Manciuria pe care o ocupaseră provizoriu. Mândria rusească neînvoindu-se cu astfel de concesii, se începû un nou războiu, despre care iarăși cea mai mare parte dintre privitori credeau că se va mântui cu zdrobirea desăvârșită a micului Stat japonez de către uriașul rusesc.

Însă, atât flota iaponeză, cît și oastea, se arătară vrednice de cele mai mari laude; corăbiile rusești fură bătute de o mulțime de ori, cele mai însemnate scufundate, altele căzură în robia iaponeză. În același timp, trupele iaponeze, sub comanda celor mai buni generali din generația veche, și mai ales a desăvârșitului tactician Kuroki și a stăruiitorului Nogi, izbutiră să bată în toate întâlnirile pe Ruși, care n'avură să se bucure măcar de cea mai mică biruință. Rusia își întrebuință toate puterile ei pentru a scăpa de rușinea unei păci care să mărturisească nenorocul ei, ce venea din conducerea greșită și din corupția care năvălise în toate ramurile vieții rusești. La urmă însă, ea pierdû strașnica cetate *Port-Arthur*, lângă zidurile căreia se prăpădiseră peste 100.000 de luptători, atât iaponezi, cât și ruși.

Rusia fû bucuroasă să primească ofertele de mijlocire ale

Statelor-Unite, care aduseră pacea dela 1905. Iaponia a dovedit în felul acesta că este în stare să țină piept cu orice dușman, și ea dovedește zilnic, nu numai că poate să colonizeze Coreea, pe care a căpătat-o sub înrăurirea sa prin tratatul de pace, dar că este o concurentă primejdioasă pentru orice Putere europeană care urmărește scopuri egoiste în Extremul-Orient.

9. Englezii n'au cutezat să se atingă de posesiile foarte bogate pe care le are Olanda în *Insulele Sôndei*, dela Sudul peninsulei Malaca (*Sumatra, Iava*), cu toate că Olandezii apasă foarte mult pe locuitori, care îi urăsc de moarte. Ei și-au întins însă pe încetul stăpânirea în insulele oceanice. A lor este în continentul acesta al Australiei marea insulă cu acest nume; aici însă, Englezii nu stăpânesc de-a dreptul, ci, cu o socoteală cuminte, au alcătuit un număr de provincii care se călăuzesc fiecare după interesele lor, întrebuintând limba engleză și ținând seamă de interesele comerciale generale ale tuturor posesiunilor engleze sau ale Angliei însăși. Un scriitor patriot a numit aceste legături între țara-mamă și între coloniile unite prin aceleași interese de muncă, Împărăția *Oceana*, țara *Oceanelor*.

10. Spre Apus de râul Indus, între Persia și între granița indiană, se întindeau din vechile timpuri niște sate locuite de Iranieni, de același neam ca și Perșii, mohamedani ca și aceștia. În fruntea acestor State erau încă din evul mediu stăpânitori ziși *Hani*. Rusia, pe de o parte, Anglia, pe de altă parte, încercară să cucerească sau măcar să aducă în cea mai deplină atârnare pe Hanii Iranienilor mohamedani din *Herat, Afganistan, Belucistan* și *Chiva*. Influența Angliei în Herat nu a fost tăgăduită niciodată, precum nu a fost tăgăduită niciodată influența Rusiei în Chiva. Pentru Afganistan însă, Englezii și Rușii erau să ajungă de multe ori la războiu, și Anglia a încercat toate mijloacele pentru a pune stăpânire pe această țară. Odată, trufia soldaților englezi i-a făcut să fie omorâți în Capitala Afganistanului. Dela o bucată de vreme, se poate spune însă că Afganistanul ascultă de poruncile care îi vin din Calcuta, capitala Indiilor engleze. Când și când însă, pe locurile acestea, pe drumul cel mare de negoț între India și Marea Roșie și Golful Persic, se va ajunge la o luptă hotărâtoare pentru soarta civilizației lumii, între Englezii care vin din India și Rușii care se coboară din regiunile transcaucaziene.

11. Englezii au ocupat puncte și în Golful Persic și în Marea Roșie; ei caută să năpădească cu mărfurile lor și să înrăurească prin sfaturile lor *Persia*. Această țară, care, cum văzurăm, se luptă încă împotriva Turciei în veacul al XVIII-lea, este de vre-un veac în deplină deca-

dență. Încercările de a o moderniza și de a o întări astfel, pe care le-au făcut cei doi din urmă șahi, *Nasredin* și fiul său (nepotul de fiu al celui d'întăiu domnește astăzi), n'au fost în stare să dea Persiei nimic serios și trainic, iar parlamentul care i s'a dăruit dăunăzi, este mai mult o maimuțarie proastă a lucrurilor din Europa. Persii nu mai au nici credința, nici conștiința pe care o aveau în alte timpuri. Anglia poruncește în partea de Sud și de lângă Mare a Împărăției Șahilor, pe când Rusia îi face concurență în părțile dela Nord, care se învecinează cu Transcaucazia Țarului. Nu e greu să se prevadă ce soartă va avea, așa cum e slăbită, Persia, între doi vecini atât de puternici, care o omoară cu dragostea.

În *Africa*, *Anglia* a păstrat, întregindu-le, stăpânirile ei de pe așa-numita Coastă de aur, din Apus, unde se culegea odată aur și unde sosesc acum caravane din lăuntru, care aduc oase de elefant sau fildes și fel de fel de produse rare și scumpe ale interiorului african. Călători englezi au străbătut de mai multe ori în acest interior al continentului negru. Doi se înseamnă mai cu deosebire; *Livingstone* (cet.: Lîvinîstn), un cleric englez, și *Stanley* (cet.: Stanli), al cărui spirit de întreprindere, vitejie și talent de organizare au întrecut pe ale tuturor călătorilor celorlalți care au fost în părțile primejdioase și cu totul întunecate ale Africei. În această Africă, Englezii au căpătat două stăpâniri foarte întinse, care întrec cu mult, ca însemnătate și ca rol în viitor, posesiunile celorlalte Puteri europene.

Englezii au în Africa-de-Nord *Egiptul*. După moartea lui Mehemed-Ali și a fiului său Ibrahim, țara a stat și mai departe în stăpânirea dinastiei acestora, rămânând în oarecare atârnare de Turcia. (Stăpânitorii ei nu poartă titlul de rege, ci pe acela de vice-rege sau *chediv*.) Unul dintre chedivi, *Ismail*, care trăia pe vremea lui Napoleon al III-lea, și în zilele căruia s'a tăiat *istmul de Suez*, deschizându-se corăbiilor europene putința de a trece din Marea Mediterană în Marea Roșie, eră un mare petrecător și cheltuitor. Fiul său *Tevfic* se arată nedestoinic: țara se coboră din ce în ce mai mult în datorii. Englezii se îngrijiseră ca cea mai mare parte din aceste datorii să fie față de supuși englezi, astfel ca Anglia să se poată amesteca oricând pentru a cere epitropia Egiptului în ordine economică, și prin aceasta supravegherea politică asupra lui. Aceasta s'a și întâmplat. Egiptenii, dovedindu-se cu totul incapabili de a plăti și, pe de altă parte,

anume trupe de ale chedivului răsculându-se sub conducerea unui ofițer energic și patriot, Arabi-Pașa, Anglia își trimise soldații, sub comanda *lordului Wolseley* (cet.: Ülzel), și luă *Alexandria*. Europa nu era pregătită pentru a se împotrivi acestei încălcări din partea Angliei, și deci Englezii rămaseră în posesiunea Egiptului. Ei au păstrat pe chediv, și astăzi vice-regele este fiul lui Tevfic, un tânăr crescut în Viena și deprins întru toate cu civilizația europeană. Chedivul are un ministeriu din care fac și miniștri arabi și miniștri englezi, dar Anglia ține în Egipt un *lord-comisariu*, ea are ofițeri și trupe aici, și, pe lângă aceste avantagii, finanțele sânt cu totul în atârnare de dânsa.

Adesea ori, Franța și Rusia s'au lăudat că vor goni pe Englezi din Egipt; une ori Turcia, mai mult ca să nu i se uite drepturile, a vorbit de dânsule. Totuși, astăzi, și pe multă vreme în viitor, Englezii sânt și vor fi stăpânii Egiptului.

De aici mai multe expediții au plecat către Miazăzi pentru a stăpâni și Nubia și *Sudanul* egiptean. Aici s'a ridicat împotriva lor un nou profet arab, *Mahdiul*, care, în fruntea unei oștiri de călugări cerșetori, de *derviși*, a dus, multă vreme, lupta împotriva Angliei. Un general englez, *Gordon* (cet.: Gordn), a fost chiar încunjurat și ucis în Capitala Sudanului, *Cartum*, dar astăzi, după moartea Mahdiului, influența engleză este cu totul precumpănitoare. Lacurile cele mari din Africa centrală, cele două *Nianze*, sânt numite după regina Victoria și soțul ei, Albert.

12. În Sudul Africei, încă din vremea războaielor napoleoniene, izbutise, cum știm, Anglia să răpească Olandei învinse *Colonia Capului*, unde supușii erau în cea mai mare parte Olandezi. De aici Englezii au început opera lor de înaintare spre Nord și Nord-Est, făcând să se retragă înaintea lor băștinașii, negrii Zuluși (în lupta cu care a fost omorât principele Ludovic-Napoleon), și vechii stăpâni de moșii olandezi, «țărani» sau *Boerii* (*Boer*, cet.: bur, înseamnă țăran în limba olandeză), care de veacuri stăteau aici, pe pământul luat dela *Cafri* și *Boesmani*. De la o vreme, Boerii aceștia întemeiaseră două republici, una numită *republica Oranje*, după râul cu acelaș nume, care și el amintează de numele dinastiei

Oranje, iar cealaltă zisă *Transvaal*, pentru că se întindea dincolo de râul Vaal. Cele două republici trăiau o viață patriarhală și ar fi dus-o astfel încă multă vreme, dacă nu s'ar fi descoperit în Transvaal mine de aur foarte însemnate. Această descoperire făcu să se grămădească în republică vagabonzi din toată lumea, Evrei, Ruși, Poloni, Germani, Englezi. Englezii îi întrebuițau împotriva Boerilor, cerând necentenite drepturi pentru acești străini sau, pe limba olandeză, *Uitlanderi*. Odată se ajunsese la un războiu, în care Englezii fură învinși într-o mare luptă. Din norocire pentru Boeri, se întâmplă ca partidul liberal englez, care avea în fruntea lui pe un vestit om de Stat, *Gladstone* (cet.: Gladstn), să ajungă la putere, și astfel se încheiă pacea, care garantă neatărnarea Transvaalului. Dar după câțiva ani chestia străinilor veni iarăși în discuție, și se porni apoi un al doilea războiu. De data aceasta, Boerii săvârșiră, luni întregi de zile, minuni de vitejie, care făceau ca lumea din timpul nostru să se gândească la vremurile eroilor din anticitate. Totdeauna se va pomeni cu admirație numele unor patrioți și oameni de războiu, precum au fost *Krueger*, președintele republicii Transvaalului, și *Devet*, cel mai însemnat dintre generalii boeri. Dar Englezii trimeseră puteri foarte însemnate, și cheltuiră sume de bani enorme. Ei izbutiră să facă așa, încât Boerii n'au fost ajutați de nimeni în Europa, cu toată marea lor dreptate. La urmă, bieții oameni, ruinați, încunjurați din toate părțile de oști superioare, trebuiră să încheie pace, care nu putea să însemne altceva decât sfârșitul neatărnării lor. Astăzi foastele republici sânt posesiuni engleze. Dar o măsură nouă face ca ele să se bucure, ca și Colonia Capului, de un parlament deosebit, în care, ca și în Colonia Capului, limba olandeză are drepturile ei pe lângă limba engleză.

Englezii sânt stăpâni și în *Natal* și în *Rodesia*. Aceasta este o colonie întemeiată de un Englez din popor, foarte harnic și cu vederi foarte largi, *Cecil Rhodes* (cet.: Sesil Rodz), despre care s'a zis că este «Napoleonul Africii». Planul lui Cecil Rhodes eră de a uni Egiptul cu provinciile acestea sudice printr-o cale ferată. Și astăzi, după moartea lui

Rhodes, sânt, de sigur, destui oameni în poporul englez care să se gândească la visul său, pe care-l va îndeplini într'un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat Anglia.

LECȚIA a LVII-a.

Anglia de astăzi. Franța colonială și internă de astăzi.

1. Rostul de căpetenie al vieții engleze din timpul nostru este această întindere colonială; Englezii nu vreau să stoarcă coloniile, precum se obișnuise altă dată, ci să le unească într'o legătură frățească cu metropola și să asigure astfel neamului englez stăpânirea asupra tuturor Mărilor lumii. Pentru aceasta Anglia ține cea mai puternică flotă de pe lume, și pentru aceasta se gândește, de o bucată de vreme, să facă și o oaste la înălțimea acestei flote. Biruitorul din Africa, *lordul Roberts* (cet.: Robörts), a fost sfătuitorul acestei reforme a oștirei engleze.

2. Creșterea din ce în ce mai mare a însemnătății navale și comerciale a Germaniei neliniștește pe Englezi și îi face să se apropie de dușmanii lor de veacuri întregi, Francezii, cu care trăesc astfel în cele mai bune legături de alianță. Politica engleză, stăpânită de acest interes, nu se schimbă așa de mult ca politica din Statele continentului la schimbarea partidelor dela putere. Sub conservatori (tories), ca și sub liberali (whigs) se urmează drumurile tradiționale ale diplomației și științei de Stat engleze. Țara, unde de curând regele *Eduard al VII-lea* a luat locul foarte bătrânei regine Victoria, este însă în oarecare scădere. Cel din urmă mare om de Stat al Angliei a fost *Gladstone*, care eră numit cu evlavie «Marele Bătrân». Era un om vrednic de cele mai bune timpuri ale omenirii: luminat, cu credință în Dumnezeu și iubire de oameni, doritor de a păstră pacea și de-a asigura munca răsplătită a fiecăruia. El a fost petrecut la mormânt de părerea de rău a tuturor Englezilor morali și patrioți.

3. În literatură, Anglia modernă a dat, în vremea luptelor cu Napoleon, pe *lord Byron*, unul din cei mai mari scriitori ai lumii, om pătimaș, slobod de orice jug al datinei, visător de isprăvi din cele mai mari pe care le poate îndeplini un om. El însuși a trăit așa ca eroii din poemele sale și, pe vremea luptei Grecilor pentru liberarea țării lor, a mers de a luat parte la dânsa, murind de friguri sub zidurile orașului *Misolonghi*. Mai târziu, Anglia a dat un șir de povestitori vestiți ai vieții de toate zilele, între care se ridică mai sus *Dickens* (cet.: Dichinz), care a zugrăvit viața engleză potrivit cu adevărul în toate ramurile și înfățișările ei, și poate fi privit ca un cântăreț în

proză al Angliei nouă burgheze. În sfârșit, cam în aceeași vreme, dar trăind ceva mai mult decât Dickens, a fost poetul *Tennyson* (cet.: *Tenisin*), care a știut în poeziile sale, de o formă cum nu se poate mai aleasă, mai gingașă și mai înduioșătoare, să dea expresie simțirilor celor mai nelămurite care se pot ivi în sufletul omenesc și să trezească din nou poveștile frumoase și senine ale evului mediu în vestitele sale «*Idile ale regelui*», scrise întru pomenirea principelui Albert, soțul reginei Victoria. Dar după acești scriitori nu s'au ivit alții vrednici de dâșii.

4. *Franța* și-a întărit stăpânirea în *Algeria*, unde totuși locuitorii băștinași urăsc domnia Europeanilor și a creștinilor și sânt gata în orice clipă să se răscoale. Pe de altă parte, Francezii trimet în Algeria elementele cele mai rele dintre dâșii, așa încât administrația acolo nu e de loc vrednică să fie imitată aiurea. Totuși Francezii au avut succese însemnate în Africa: au izbutit să unească la stăpânirea lor algeriană și un adaos răsăritean prețios, prin anexarea *Tunisului*, unde au păstrat numai de formă pe deiul sau beicul arab și musulman, care nu e astăzi mai mult acolo decât cum este un rajah din India engleză. Ei ar fi voit bucuros să anexeze și *Tripolisul*, asupra căruia însă au ochii ațintiți și Italienii și pe care Turcii, la orice prilej, îl reclamă ca adevărată provincie a lor.

5. *Marocul* a fost privit totdeauna cu lăcomie de Franța: în timpul din urmă, acest vechiu sultanat arab a intrat în deplină descompunere. Un răsculat, Raisuli, stăpânește mai multe provincii, și Sultanul tânăr, un om fără nicio destoinicie, fără nicio aplecare spre muncă, nu e în stare să înfrângă pe acest vechiu haiduc al pustiei. Europa a căutat să-și apere interesele ei în aceste părți, dar, pe lângă poftele franceze, pe lângă dorințele Spaniolilor de a căpăta pe această coastă africană din fața țării lor rosturile pe care le avuseră odinioară, s'a ridicat în conferința de la *Algeciras* Germania, care înțelege a păstră neatinsă stăpânirea Sultanului Marocului. Totuși Franța se țină gata de luptă pentru a putea smulge o parte din Ținuturile Sultanului decăzut. Uciderea câtorva Evrei și Europeni în micul port *Casablan-*

ca a dat în sfârșit prilej să se ocupe de Spanioli și Francezi această localitate.

6. În *Senegal* și în părțile vecine, Franța a izbutit a se întinde, înălăturând pe șefii negri care de un timp avuse îndrăzneala să o cheme la luptă. Dar, în alte părți, ea n'a putut să ție pasul cu rivalii săi coloniali: cucerirea insulei *Madagascar*, care era cârmuită până atunci de o regină neagră, a costat o sumă de bani și foarte mulți oameni, și totuși insula nu răsplătește pe departe cheltuielile care s'au făcut pentru robirea ei. Cele din urmă vești ce vin de acolo, sânt vești desnădăjduite, și mulți dintre colonii europeni părăsesc un pământ unde silințele lor nu rodesc decât într'o măsură foarte slabă.

7. Cu mult mai bine le-a mers Francezilor într'o parte a Asiei. Am văzut cum ei luaseră parte împreună cu Anglia la lupta împotriva Chinei. dar, dacă au căpătat aceleași drepturi ca și Englezii, ei nu s'au dovedit în stare să se folosească tot așa de bine de dănselle. Amestecul Franciei în chestia chineză pe vremea lui Napoleon al III-lea se datorește mai mult dorinței acestui Împărat de a se vedeă pretutineni steagul francez și de a arăta că el e, de fapt, acela care călăuzește mișcarea politică a lumii întregi.

Cu mult mai cuminte a fost amestecul Franței în *Indochina*, pe o vreme când rivalitatea cu Anglia era foarte ascuțită, pentru a împiedecă pe Englezi să stăpânească întreaga peninsulă. Franța luă întâiu în stăpânire *Cochinchina*, la gura râului Camboge. De aici, căutând un drum de negoț către China, ea ajunse la golful *Tonchin*, ale cărui termuri le cuceriră. China întrebuintă împotriva Francezilor pe regele din *Anam*, vecin al lor, dar în zădar se alcătuiră bande de Chinezi și Anamiți împotriva Francezilor. În loc să aibă rezultatul dorit, ele aduseră numai un scurt războiu biruitor al Franciei contra Chinei. Anamul a căzut cu totul în sfera de înrăurire franceză. Dar politica colonială pe care o face Franța în aceste părți asiatice nu a fost încuviințată de toată lumea republicană, și chiar unul din cei mai destoinici oameni ai Franciei a pierdut trecerea de care se bucurase altădată în urma sprijinirii prea puternice a gândului de cucerire în Indochina (Ferry).

8. Cum se vede, întinderea dominației coloniale franceze s'a făcut într-o măsură cu totul mică ¹. Încercarea de a pătrunde din Algeria în regiunea Sudanului, încercare făcută, mai mult pe riscul său propriu, de câte un ofițer francez îndrăzneț, cum a fost căpitanul Marchand, n'a izbutit. Franța trebui să-și retragă trupele înaintea Englezilor (afacerea *Fașodei*, după localitatea Fașoda, de unde steagul francez a trebuit să fie coborât). Acestea sânt singurele războaie pe care le-a purtat Franța de la întemeierea Republicei în anul 1870.

Franța a avut tot președinți pașnici, începând cu bătrânul Thiers: chiar mareșalul *Macmahon*, din ai lui Napoleon al III-lea, cu tot titlul său militar, a făcut o politică liniștită. Multă vreme, Franța s'a temut că va fi atacată de Germania, care ar fi dorit să o strivească și, prin urmare, marile măsuri militare pe care le-a luat, nu erau luate pentru a ataca, pe cât erau pentru a se putea apăra la o primejdie. Luarea-amine a Francezilor eră îndreptată mai ales asupra afacerilor din lăuntru. Aici eră lupta împotriva dușmanilor Republicei: monarhiștii bonapartiști, care acum se gândeau la cei doi fii ai vărului lui Napoleon al III-lea, la principii *Ludovic* și *Victor Napoleon*, și monarhiștii regaliști, ai căror pretendenți la tron au fost, pe rând, *contele de Chambord*, zis Henric al V-lea, *contele de Paris*, nepotul de fiu al lui Ludovic-Filip și fiul acestuia, *ducele de Orléans*. Apoi Franța a avut mult de lucru în chestia muncitorilor, în care numai în timpul din urmă s'a ajuns la unele rezultate fericite, chemându-se la Guvern partidul *radical* și, de la un timp, chiar partidul radical amestecat cu elemente *socialiste*. Trebuie să se adauge, în sfârșit, stricarea moravurilor, foarte răpede, în timpul republicei; o mulțime de afaceri de corupție au pasionat în ultimul timp opinia publică franceză (vânzări de decorații, afacerea Panama, afaceri de trădare în armată), și au zguduit întru câtvă prestigiul acestei țări în străinătate. Republica eră să piară chiar într-o clipă când simpatiile tuturor erau pentru frumosul *general Boulanger*, care, vorbind de răzbunare împotriva Germaniei, izbutise să înjghebe un

¹ Spania a pierdut într'un războiu cu Statele Unite insula *Cuba* și arhipelagul *Filipinelor*.

puternic partid, și numai prin hotărâri energice a putut să scape partidul republican de această primejdie, care nu-l amenințase numai pe dânsul, dar și cinstea și viitorul Franciei.

LECȚIA a LVIII-a.

Germania și Italia de azi.

1. *Germania* de la 1871 încoace s'a manifestat și ea înaintea de toate ca un Stat care se gândește mai mult la problemele muncii decât la cuceriri, Și Bismark, până ce a fost silit să se retragă (el a murit dăunăzi, la o vârstă foarte înaintată), și bătrânul Împărat Wilhelm I-iu, și fiul acestuia, Frederic al III-lea, o figură nobilă, pe care moartea l-a luat înaintea de vreme, și Împăratul de astăzi, *Wilhelm al II-lea*, au căutat să încredințeze toată lumea că politica Germaniei nu urmărește altceva decât ocrotirea muncii poporului german. În această vreme s'au luat măsuri pentru *apărarea clasei muncitoare*, dar nu s'a putut împiedeca alcătuirea unui foarte puternic *partid socialist*, care, fără sa se facă vinovat de uneltiri trădătoare, precum fac socialiștii în alte țări, pregătește schimbări hotărâtoare în condițiile muncii. Astăzi în fruntea acestui partid este *Bebel*. Chiar acum Împăratul a ajuns în completă neînțelegere cu partidul mai înaintat și chiar cu partidul *centrului* (conservator), care îl sprijinise până azi, și a fost silit să dizolve parlamentul Imperiului, aducând astfel o clipă de criză în dezvoltarea Germaniei. Alegerile au ieșit după dorința lui.

2. Nici într'o țară n'a crescut mai răpede și cu folos mai mare activitatea industrială decât în Germania.

Nici în America nu s'au făcut mai multe descoperiri pe terenul științei aplicate decât tot în Germania. Numărul fabricilor, însemnătatea lor au crescut aproape neîntrerupt din an în an. Păstrându-și armata care îi dăduse biruința la 1871, Germanii și-au creat și o flotă de războiu foarte puternică, și, pe lângă dânsa, o altă flotă de transport

și comercială, pe care poate să o invidieze oricare țară de pe lume.

Germania este adevărat că n'a izbutit să capete colonii însemnate în continentele celelalte. Încercarea ei de a pătrunde în China nu se poate privi ca fericită; posesiunile africane pe care le-a câștigat în Sud-Vestul continentului, în părțile *Hotentoților*, se dovedesc mai mult dăunătoare decât folositoare; negrii s'au revoltat de multe ori, și, cu toată cruzimea cu care răscoala lor este strivită, totuși pacea nu se poate asigura încă în aceste locuri. Nici în posesiunile din Africa Orientală nu le merge Germanilor cu totul bine. (În aceste părți s'au descoperit purtări din cele mai urâte din partea ofițerilor și guverna-

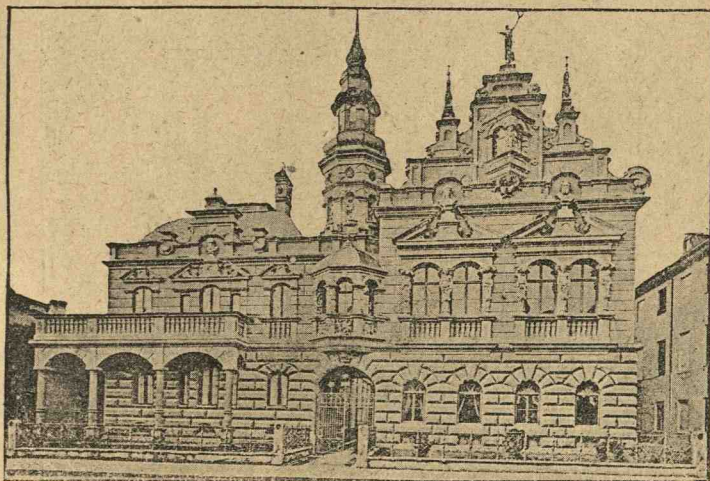

Fig. 48. — Palat german modern.

torilor germani). Dar negustorii germani își pot strecura produsele în deosebitele țări ale Europei chiar, și, mai ales, diplomația germană a știut să capete debușee în Turcia și în țările vecine cu dânsa. Și la noi exportul german a luat un avânt pe care nu l-ar fi bănuit cineva mai înainte. El poate să fie privit chiar ca primejdios prin însemnătatea lui și prin numărul de elemente germane pe care îl atrage după sine în orașele noastre de căpetenie. Multă vreme s'a vorbit în Germania de îndreptarea pentru viitor, cuprinsă în cuvintele «Drang nach Osten», «înaintarea către Răsărit».

Împăratul Wilhelm a călătorit la Constantinopole, ba chiar și la Ierusalim, și a căutat totdeauna să încredințeze pe Sultan de gândurile bune pe care le are dânsul. Niciun suveran nu e mai iubit și mai ascultat în Turcia decât dânsul. În toate afacerile din Răsărit,

capitalul german are un loc precumpănit, și de curând s'a dat unei Companii germane croirea *lunii ferate în Anatolia* sau Asia Mică, care prin această linie va fi chemată la o nouă viață economică.

3. Prin înaintarea Germaniei pe toate terenurile se arată în chip strălucit ce poate să facă un popor prin aceste două mijloace de că-

Fig. 49. — Tabloul german modern (de Hofmann).
Infățișează pe domnul Hristos și femeia pocăită,

petenie ale înaintărei, care sânt *lumina* și *munca*. Literatura germană, ce e dreptul, nu s'a dezvoltat în veacul al XIX-lea în chip cu t... vrednic de începuturile sale din cele d'întăiu decenii. În epoca romantică, Germanii, după Heine, pe care l-am pomenit și mai înainte, au dat mai mulți scriitori de mână a doua. Într-o vreme când în toată Europa se făcea literatură *realistă*, care căută să dea înfățișarea adevărată a vieții, Germania a avut un singur scriitor mare, și anume pe

Freytag, care poate fi pus alături cu scriitorii realişti cei mari din Franţa lui Napoleon al III-lea, precum sânt, în rândul întâiu, *Flaubert*, şi, după dânsul, *Daudet* şi *Zola*. În a doua jumătate a secolului al

Fig. 50. — Tablou din veacul al XVIII-lea (de Mengs). Deosebirea între acest tablou şi cel de la pag. 288, arată şi deosebirea dintre cele două epoce; una serioasă şi simţitoare, cealaltă zglobie şi uşurată.

XIX-lea, nici Germanii n'au avut poeţi sau povestitori de o însemnatate hotărâtoare; literatura s'a mărginit mai mult la întrebuiţarea zilnică şi la oglindirea în chip destul de slab a simţirei generale.

Pictori foarte mari nu s'au ivit. Numai în muzică un German a găsit un drum nou, *Wagner*, a cărui armonie complicată, învățată, întrece cu mult ca putere muzica celorlalți.

4. Și *Italia* și-a înjghebat în ultimul deceniu o viață industrială puternică, mai ales în cea ce privește construirea de corăbii și lucrări metalurgice. Și-a câștigat un adevărat loc de cinste în dezvoltarea economică a popoarelor Europei contemporane. Și acum Italienii dovediră însușirile lor cele mari, care sânt: răpezițiunea lucrului, istețimea în iscodirea metodelor nouă, și chiar îndrăzneala originală: unui Italian i se datorește minunea cea mare din ultimul timp, a descoperirii telegrafiei fără fir (acest Italian e *Marconi*).

5. Dacă *Veneția* a decăzut neconținut, dacă niciun port al Italiei n'a putut să ajungă la însemnătatea pe care o are astăzi în Germania *Hamburg* sau *Brema*, porturi ale lumii, *Genova* s'a dezvoltat destul de bine.

Dela 1871 *Italia* este în stăpânirea Capitalei sale firești, *Roma*. Trăgând folos din războiul franco-german, *Victor-Emanuel* a luat în stăpânire cetatea, care eră pe atunci păzită de soldații *Papei*, și *Papii*, dela *Piu* al IX-lea încoace, cu toate că le se asigură stăpânirea *Vaticanului*, a palatului *Lateran* și a unui castel în apropiere, cu toate că posesiunile acestea se consideră ca fiind afară din *Italia*, se privesc ca nedreptățiți și prizonieri, și nu vreau să-și părăsească locuința din *Vatican*.

6. Din *Italia* pleacă în fiecare an, cum am spus, către Răsărit sau *America-de-Sud* și părțile de Sud ale *Franciei* un mare număr de lucrători pe care nu-i mai poate hrăni țara (între altele, și pentru că proprietarii din împrejurimile *Romei* și *Neapolei* își lucrează foarte neîndestulător pământul, care ar putea hrăni mii de oameni).

Și Italiei i-ar trebui coloni aiurea decât în *Europa*. N'a îndrăznit să încerce a ocupa *Tripolis*. Dorința ei de a pune stăpânire pe *Albania* și alte părți din *Peninsula Balcanică* n'a adus până acum niciun rezultat. Dar soldații ei au debarcat în *Abisinia* dela Sudul *Egiptului* și au întemeiat acolo colonia pe care Italienii au numit-o *Eritrèa*.

după numele vechiu grecesc al Mărei Roșii. Dar Italienii n'au nemerit bine, căci țara eră cu totul săracă, locuită de negri foarte îndrăzneți, care aveau în frunte pe Împăratul *Menelic*. Întețit de Francezi și Ruși, dușmani ai Italiei, Menelic a început războiu cu trupele italiene și a izbutit să câștige marea biruință dela *Adua*, împotriva generalului Baratieri, care a făcut atunci rușinea Italiei. Regatul a fost silit să părăsească colonia sa africană, care a trecut în parte în stăpânirea Angliei.

Altfel, Italia joacă un rol de cinste în dezvoltarea culturii contemporane. În muzică, această țară, care se lăudă odinioară cu un *Verdi*, un contemporan al lui Wagner, mai puțin puternic, dar mai armonios decât dânsul, a dat o întreagă școală înrăurită de muzica wagneriană. În literatură, pe lângă mulți povestitori dibaci, între care cel d'întăiu e *Verga*, Italia a produs, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un poet mare, scriind în timpurile moderne așa cum se scria în timpurile cele mai senine din antichitate: *Giosuè Carducci*, care a fost profesor la Universitatea din Bologna și a murit de curând.

LECȚIA a LIX-a.

Chestia naționalităților. Războiul dela 1877.

1. Alte țări sânt frământate de griji deosebite. Acestea n'au o industrie puternică, un comerț însemnat, nu sânt în stare să întemeieze colonii și să producă mari curente de emigrație în alte părți. Ele atârnă sub raportul economic de țările de care a fost vorba până acum, primind, nu numai mărfurile lor, dar și capitalul lor, cu care se țin, în parte, cheltuielile Statului și care hrănește în cea mai mare parte întreprinderile particulare.

Asmenea țeri sânt Rusia, Turcia, țara noastră și țările din Peninsula Balcanică.

Austro-Ungaria are, pe lângă o viață agricolă înfloritoare, industrie, dar această industrie nu produce decât mărfuri care se pot vinde foarte bine în regiunile dunărene și balcanice, așa încât ea n'are nevoie de debușeuri în afară din Europa, pe, care de almintrelea, le-ar putea cu

Fig, 5L. — Viață de țară în Anstria (Tirol) (după Defregger).

ceri numai cu multă greutate. Cât privește țările nordice, Suedia și Norvegia, Danemarca, precum și Olanda, acestea au un prea mic număr de locuitori și hotare prea restrânse pentru a jucă un rol de căpetenie în marea mișcare industrială a lumii.

Dar și în Austro-Ungaria, și în Nordul Europei, ca și în Balcani și în Rusia, joacă rolul de căpetenie *problema națională*.

De la o vreme încoace, fiecare popor voiește să trăiască cu cultura sa deosebită, dacă se poate cu o viață economică numai a lui și în hotare care să cuprindă toate elementele acelu popor. Această credință sufletească a milioane de oameni în timpul nostru le îndeamnă spre muncă, jertfă și luptă. Napoleon al III-lea a recunoscut legitimitatea ei și de atunci, mai mult sau mai puțin, toată diplomația europeană trebuie să țină seamă de principiul acesta firesc, care cere orânduirea vieții fiecărui popor *întâiu* pentru scopurile *sale* și, *pe urmă*, și *prin acestea*, pentru *scopurile generale* ale omenirii.

2. Îndată după mântuirea celui de-al doilea războiu italian, *Austria* a fost silită să ieă măsuri pentru a împăcă măcar pe unele din naționalitățile care se zbăteau pentru o viață proprie în cuprinsul Statelor sale. Împăratul *Francisc-Iosif*, sfătuit de ministrul său *Deák*, nu s'a gândit la meritele pe care și le câștigaseră față de dinastia habsburgică Românii și Croații, luptând pentru dânsul în 1848, ci se gândi numai la o împăcare cu *Ungurii*, mulțămind dorințele vechi ale acestora. Ungurii își întemeiaseră o *Academie*, aveau o întreagă literatură încălzită de cel mai puternic sentiment național, o literatură care dăduse în timpul din urmă pe focusul *Petőfy*, de obârșie slovacă. Cu toată apăsarea poliției austriace, ei erau hotărâți să se lupte din răspuțeri pentru a întemeia un Stat unguresc. *Kossuth*, conducătorul revoluției dela 1848, eră fugăr în Italia; unde și muri, dar atâtia alții se găteau de o nouă revoluție. La 1866 însă, Împăratul Francisc-Iosif s'a încununat rege al Ungariei, a numit miniștri deosebiți pentru Ungaria, a dat Ungurilor dreptul de a-și organiza Statul după interesele lor, apăsând neamurile celelalte și încercând prin toate mijloacele să le facă deopotrivă cu dânsii. Împăratul păstră numai comanda supremă a oștirea, dreptul de a convoca și a disolva parlamentul. În același timp se păstră monarhiei același ministru de externe, și unitatea în legăturile comerciale cu lumea. Ajutați foarte mult și de *Evrei*, care se dau drept cei mai buni și cei mai înviersunați patrioți, Un-

guriu au ajuns să aibă o țară destul de înfloritoare în ceea ce privește industria, deși cea mai mare parte din nobili s'au ruinat în mâinile Evreilor și deși Evreii au stăpânirea asupra întregului comerț și industriei întregi.

3. Acum se purtă însă în Austria altă luptă: lupta naționalităților împotriva stăpânirii elementului german în Austria, precum și a elementului maghiar în Ungaria. *Cehii* din Boemia vreau să întemeieze din nou *regatul boem* și să silească pe bătrânul Împărat a se încunună de rege acolo, precum s'a încoronat rege în Ungaria. Ei cuceresc din ce în ce mai mult teren și duc o luptă de moarte împotriva Germanilor. *Italianii din Tirol*, și mai ales Italianii din *Triest* și *Istria*, nu doresc nimic alt, decât să se desfacă de Austria și să se anexeze la Italia. Pentru a împiedeca acest lucru, Austria a căutat să aibă legături de prietenie cu regatul italian, și astfel, în *tripla alianță* de apărare, care cuprinde pe Germania și pe Austria, se adause și Italia, încă de pe vremea regelui *Humbert*, tatăl regelui de astăzi (*Victor Emanuel al III-lea*). Dar poporul din Italia nu ubește pe Austrieci din cauza apăsării pe care aceștia o exercită asupra Italianilor din țările lor. În *Dalmația*, *Croații*, *Sârbii* și *Italianii* se luptă pentru întâietate.

4. În Ungaria, dușmanii supremației ungurești și ai idealului de a contopi toate neamurile la un loc sub firma maghiară, sânt mulți: *Sârbii* din Banat și părțile vecine ar dori o alipire la Serbia; *Croații*, care se bucură de o viață mai slobodă, având în frunte Banul lor, cu un ministeriu deosebit, și parlamentul lor croat, care trimete numai reprezentanți în parlamentul din Pesta, nu sânt mulțumiți cu atât, ci ar vrea să se statornicească din nou *regatul croat* din veacul de mijloc. În sfârșit *Românii* din Ardeal, din Banat, din părțile crișene, din Maramurăș, strânși în jurul *celor două Biserici* și în jurul întregii alcătuirii de *scoli* pe care le-au întemeiat, având ziare și o întreagă literatură, caută să-și afirme din ce în ce mai puternic individualitatea lor ca popor, fără să piardă din vedere și legăturile firești cu regatul românesc. Din partea lor, Ungurii luptă împotriva prin *proces de presă* și prin măsurile pe care le ieau împotriva fruntașilor, pentru împiedecarea alcătuirii unui *partid național* românesc.

5. În *Peninsula Balcanică*, încă din anul 1875 începuse o mare mișcare pentru liberarea popoarelor creștine supuse stăpânirii turcești. Ațâtau aceste nemulțumiri și ajutau cu oameni și cu arme. *Sârbia*, în fruntea căreia se găsea prințul *Milan Obrenovici*, Român după mamă, și *Muntenegrul*, care

avea încă de pe atunci ca principe pe *Nichita I-ii*. Din partea ei, *Rusia* nu pierde niciun prilej de amestec, căutând să facă tot felul de greutăți Turcilor. Astfel se ajunsese la răscoala *Bosniei* și *Herțegovinei*, pe care Turcii nu se arătară în măsură să o poată potoli. Mai amenință și *Grecia* cu un războiu pentru stăpânirea *Tesaliei* și *Epirului*, și, în sfârșit, se răsculase *insula Creta*. Puterile au căutat să împace lucrul, și în această operă s'a deosebit mai ales Anglia, care, atunci ca și acum, avea nevoie de întregimea Împărăției otomane, cu care poate face afaceri mai bune decât cu orice înlocuitor al ei. Turcii au căutat să înlăture primejdia decretând o *Constituție* și poftind toate popoarele din Peninsula Balcanică să vie să dezbată interesele lor naționale în Parlamentul din Constantinopol, în loc să se răscoale sau să se îndrepte către străini. Această Constituție, zisă a lui *Midat-Pașa*, nu a avut însă nicio trăinicie. A fost desființată răpede, în hohotele de răs ale tuturor.

6. Războiul era aproape: îl începură Rușii, care de multă vreme își luaseră toate măsurile pentru aceasta, încheind chiar o *convenție de trecere* cu Guvernul nostru. De la *Unire*, în 1859, încoace, de când venise, prin urmare, Domn în Iași și în București *Alexandru Ioan Cuza*, trăisem în relații foarte reci cu Rusia, care nu era bucuroasă cătuși de puțin de această întărire a Românilor la Dunăre. Cuza a îndeplinit lucruri în adevăr mari, sfătuit de fruntașii generației sale, și mai ales de marele istoric și însemnatul scriitor *Mihail Kogălniceanu*: el a împrumutat pe țărani, și a înlăturat atâtea piedeci în dezvoltarea slobodă a poporului românesc. Dar a fost silit să întrebuinteze pentru acest scop mijloace care nu erau legale, căci partidele noastre se împotriveau la multe îmbunătățiri și, pe lângă aceasta, avea o viață particulară care înfruntă moralitatea publică. Astfel se ajunsese la înlocuirea lui de o conspirație de oameni politici înțeleși cu unii ofițeri (Februar 1866); atuncia a fost chemat pentru a conduce mai departe dezvoltarea poporului românesc de dincoace de munți *principele Carol, din ramura Sigmaringen a fami-*

iei de Hohenzollern. Principele întâlnește multe greutăți, pe care știu să le învingă, impunând respect partidelor; el caută să îndrumeze dezvoltarea noastră mai ales pe teren economic. Carol I-iu domnește de mai bine de zece ani asupra *Principatelor Unite*, cărora le se zicea acum *România*, când Rușii se pregăteau de război împotriva Turcilor. Față de primejdia războiului, noi nu puteam să avem altă politică decât aceea de a ne da de partea celor mai puternici, Rușii. Dar principele și Guvernul său, în fruntea căruia stătea istețul și inimosul *Ion Brătianu* ar fi dorit ca independența noastră să nu ne fie dăruită de Ruși, ci să ne-o câpătăm noi cu armele, amestecându-ne în război.

Deocamdată însă, nu se putea câpăta altceva decât o convenție de trecere, onorabilă pentru noi. Rușii veniseră, prin urmare, în țară, și mulți dintre ai noștri plânseseră văzând încă odată străinul înarmat pe pământul românesc. Rușii făcuseră pod peste Dunăre, la Zimnicea, trecuseră în Bulgaria, care era de mai multă vreme cutreierată de bande revoluționare bulgărești plecate din orașele noastre, și se îndreptară către Balcani.

7. Un general turcesc cu însușiri neobișnuite, *Osman-Pașa*, avu însă gândul îndrăzneț de a se arunca cu o oaste destul de însemnată în adâncitura dela *Plevna*, unde se arăta îndată în stare să oprească înaintarea oștirilor rusești. Războiul tot se strânse prin urmare în jurul Plevnei, și Rușii suferiră la început pierderi mari, așa de mari încât se părea că vor fi aruncați peste Dunăre. Atunci se ceru de-a dreptul, de Marele-Duce Nicolae, comandantul trupelor Țarului, care și el nu întârziă să vie în mijlocul oștirei, ajutor românesc. Românii veniseră, având în fruntea lor pe Domnul Carol, și Mariei Sale i se dădu comanda supremă a oștirei în jurul Plevnei. Se încercară mai multe asalturi, care nu izbutiră, dar care au pentru noi însemnătatea de a ne fi dat gloria dela reduta *Grivița*. La urmă, se văzu că trebuise *un asediu*, și acest asediu ținu mai multe săptămâni de zile, până ce, la sfârșitul lui Noiembrie, Plevna căzu în mâinile oștirei aliate.

După aceasta, Românii cătară să câștige asupra Turcilor mai multe biruințe parțiale în părțile *Vidinului*, de pildă, pe când oastea cea mare a Rușilor trecea prin pasul Șipca, și, ajungând dincolo de Balcani, înaintă către *Adrianopol*, în care ei își făcură chiar ei intrarea.

8. Atunci se încheiă de Ruși, care simțeau foarte bine că Europa nu-i va lăsa să cucerească Constantinopolea, tratatul dela *San-Stefano*, un sătuleț din apropierea Capitalei turcești. Prin acesta, Sârbii, care se amestecaseră în războiu și fuseseră bătuti, căpătară *Sârbia Veche*, cu orașul Niș ; *Bulgarilor* le se făcea o țară dela Dunăre la Archipelag, iar Turcii rămâneau cu Constantinopolea și prea puține locuri în Europa. Noi eram aproape uitați în acest tratat, și Rușii declarară lămurit că ei înțeleg să ne ieă înapoi *cele trei județe basarabene* pe care Europa le dase Moldovei prin tratatul dela Paris. Dar Puterile europene se puseră la mijloc : *Austria* știu să capete dela Sultan, ca preț pentru că nu se amestecase în luptă, dreptul de a ocupa *Bosnia și Hertegovina*, în care, cu toată împotrivirea locuitorilor, ea știu, și cu binele, și cu sila, să rămâie stăpână până astăzi. *Angliei*, Turcii îi aruncară bogata insulă *Cipru*, de unde puteă stăpâni toate apele răsăritene ale Mediteranei.

9. Se adună, totuși, *un congres la Berlin*, în care cuvântul hotărâtor îl avu în numele Germaniei Bismark. *Francezii* avură mai ales grija de a face să se acorde drepturi *Evreilor* în țările noastre. Din acest congres tratatul dela San Stefano a ieșit simțitor schimbat. Bulgaria a fost făcută mică numai până la Balcani, iar Ținutul de peste Balcani, până aproape de Adrianopole, fû alcătuit ca un fel de principat autonom, cu guvernator numit de Poartă dintre creștini, *Rumelia Orientală*.

Grecia căpătă și ea o parte din Tesalia, cu toate că nu se luptase de loc. Toate silințele noastre de a face să ne se păstreze districtele basarabene au rămas zădarnice. Degeaba se duse la Berlin ca să ne arăte drepturile, nu numai Ion Brătianu, dar și Mihail Kogălniceanu. În schimb, ne se dădu *Dobrogea*, țară locuită de tot felul de neamuri, cu un pământ

slab și care cere silințele cele mai mari pentru a face dintr'însa un Ținut civilizat în stare să ajute la dezvoltarea noastră și

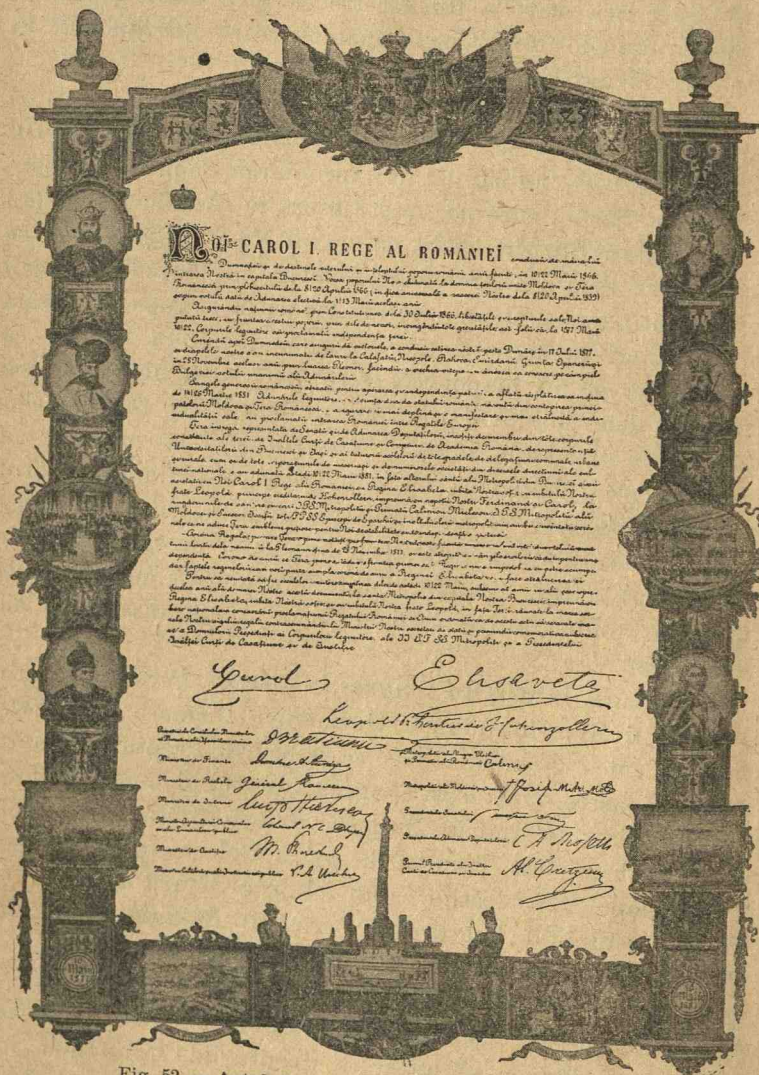

Fig. 52. — Actul de proclamare a Regatului românesc.

să ne dea drumul spre Mare care ne lipseă până atunci.
Noi însă nu ne-am învoit cu această schimbare și am declarat

solemn prin Cameră atâta numai că ne retragem autoritățile din Basarabia și că primim, *din partea Europei*, Dobrogea.

După tratatul din Berlin, țările dunărene și balcanice s'au dezvoltat foarte mult. România s'a proclamat regat încă din 1881, *Martie 14*; de atunci ea caută să se orânduiască din punct de vedere economic și cultural, ferindu-se de orice aventuri războinice. *Sârbii* n'au vrut să se lase mai pre jos, și au proclamat și ei rege pe *Milan I-iu*. Acesta însă se dădă la o viață de petreceri și scandaluri, și a trebuit să părăsească Serbia de două ori. Fiul său, crescut slab, ridică împotriva lui cercurile politice și o parte din armată, și fu omorât împreună cu soția sa, regina Draga, iar tronul trecu la urmașul bătrânului Caragheorghe și al principelui *Alexe* din aceeași dinastie, la *Petru I-iu*. *Sârbii* fac gospodărie bună, dar viața lor politică este pătată de păcate.

10. Bulgarii au lucrat stăruitor și sistematic. Cel d'întăiu principe al lor a fost o fire nobilă de viteaz, *Alexandru de Battemberg*, care a izbutit să unească Bulgaria cu *Rumelia Orientală* fără nicio vărsare de sânge și a putut răspinge biruitor pe *Sârbi* care intraseră în țară în urma acestei uniri a principatului cu teritoriul nou. În sfârșit, a fost răsplătit de Bulgari prin gonirea din țară. Chemat înapoi, n'a putut să rămâie, pentru că Țarul era împotriva lui, și a abdicat definitiv. Urmășul său, principele *Ferdinand de Coburg*, fost ofițer în armata austriacă, domnește și astăzi.

11. *Grecii*, după gonirea regelui Othon, chemaseră pe un fiu al regelui Danemarcei, *Gheorghe*. Noul rege a avut și are foarte mult de lucru cu partidele grecești, care n'au nicio orânduială bună și care sânt grupate numai după interese. Pe de altă parte, politica grecească urmărește cu mijloace prea slabe scopuri prea mari; politica a pătruns în toate ramurile vieții publice și, între altele, a ticăloșit, cu desăvârșire armata. *Grecii* au crezut că pot zdrobi lesne pe *Turci*, smulgând Epirul și partea Tesaliei care le lipsea; fură însă bătăuți rușinos și urmăriți până la Atena. Puterile europene s'au amestecat; de aceea ei n'au suferit nicio pierdere de teritoriu în urma înfrîngerii. Nu numai atât, dar insulei *Creta*, răsculată din nou împotriva *Turcilor*, i s'a dat de Puteri un guvernator grec, *prințul Gheorghe*, fiul regelui. și, după dânsul, un om politic grec. Unirea Cretei la Grecia este numai o chestie de timp. În toată *Macedonia* și în *Ținuturile tracice*, dorința deosebitelor naționalități de a duce viață de sine stătătoare, înlăturând stăpânirea turcească sau împacându-se cu dânsa, cășunează

neconținut o mulțime de turburări. Turcii nu sânt în stare să le împiedece. Și aici a trebuit să se amestece Europa, căci bande bulgărești și grecești erau, se poate zice, stăpâne pe toată țara.

12. Numai frații noștri *aromâni* din aceste locuri păstrează credința Sultanului, dar aceasta îi facea și îi face să fie prigoniți de toți ceilalți concurenți la stăpânirea asupra Macedoniei. *Rusia* și *Austria* s'au înțeles în chestia macedoneană ca și în alte chestii balcanice, și s'a dat Macedoniei o jandarmerie condusă de ofițeri europeni; s'au impus anume reforme în ceea ce privește dările. S'a dat țării un guvernator-general cu atribuțiuni foarte întinse. Dar luptele urmează neconținut acolo, și ca urmare a lor a fost ruperea legăturilor între Grecia și România. Grecii din Filipopol, Anchialos și alte părți au plătit pentru păcatele pe care le săvârșesc Grecii din Grecia sau bandele plătite de dâșii în Macedonia. Hotărârea în această chestiune macedoneană este foarte grea de luat, din cauză că naționalitățile sânt foarte împărțite și amestecate, și unele elemente naționale nici nu se pot hotărâ de partea cui trebuie să cadă.

Un lucru este sigur că *Turcia* nu se poate dezvolta și că o mențin numai dușmăniile, rivalitățile Puterilor europene. Sub *Sultanul Abdul Hamid*, care stăpânește și acum, Turcia a păstrat prin dibăcia vicleană a unuia din diplomații cei mai încercați din Europa, unele puncte de stăpânire care se puteau crede pierdute. Dar *Siria* este cu totul nesigură, și *Arabii* trăesc în continuă revoltă. *Finanțele turcești* sânt în starea cea mai rea, și Europa nu cruță Împărăției lui Osman în decădere nici un fel de umilire.

13. Și în *Rusia* trăesc mai multe naționalități laolaltă fără să se poată iubi. *Rușii Mari* se deosebesc de *Rușii Mici*. Aceștia au o literatură deosebită, literatura malorusă sau *ucraină*, care nutrește visul unei Ucraine libere. Pe când *Rușii Mari* au avut un poet ca *Pușchin* romanticul, au avut povestitori ca *Turgheniev* cel blind și durerosul *Dostoievski*, iar astăzi au încă pe *Tolstoi*, un suflet măreț, între Maloruși s'a ridicat minunatul povestitor de viață țărănească: *Gogol* (care a scris rușește) și poetul *Șefcenco*, care a trăit în Austria, între Rutenii din Galiția.

Polonii s'au răsculat în anul 1873, și răscoala lor a fost înăbușită în sânge în cel mai sălbatec chip. Atunci mulți Poloni s'au risipit prin țările vecine, și s'au așezat și la noi, mai ales în Moldova. De atunci Polonii nu s'au mai mișcat printr-o revoluție. Dar și în Polonia rusească, și mai ales în Galiția austriacă, unde limba polonă stăpânește și în administrație, s'a dezvoltat o puternică literatură, și chiar o artă polonă. Polonii avuseră pe la 1848 pe marele lor poet *Mickiewicz* (cet.: Mischievici), care poate stă alături de Victor Hugo în bogăția inspirației și în frumuseța de icoane a stilului său. Un șir întreg de scriitori duce apoi până în

zilele noastre și ajunge la *Sienkiewicz* care a scris povestea vechei Rome decăzute în lupta cu Creștinătatea: *Quo vadis* (vorbe pe care Sf. Petru le spune lui Hristos ce i se năzări la Roma), care a povestit în mai multe romane viața de mult a Poloniei medievale și a zugrăvit și înfățișarea vieții de astăzi a poporului polon. Este unul din cei mai mari scriitori ai lumii. Dăunăzi abiă, a murit pictorul *Siemiradzki*, vestit prin felul strălucit cum puneă pe pânză scene din viața romană. Un astfel de popor cu astfel de cultură nu moare.

În *Germania*, Polonii se luptă hotărât, dela mare până la mic, împotriva gândului de a-i germaniza; în *Galiția*, ei sânt stăpâni, în *Polonia rusească* ei stăpânesc viața publică în toate ramurile.

14. La *Baltică*, *Finlanda*, smulsă dela *Suedia*, ține morțiș la vechea ei civilizație și la vechile ei datini de pe vremea Suedezilor. Rușii au trebuit să-i dea o alcătuire deosebită, în fruntea căreia stă senatul finlandez.

Conștiința națională se trezește până și la popoarele *Estoniei*, *Livoniei*, dela Sudul Finlandei. Numai *Tatarii* din Crimeia și neamurile de tot felul care locuiesc *Siberia*, unde Rușii s'au așezat bine, întemeind în ultimul timp și o Universitate, în aceste depărtate Ținuturi friguroase, numai aceștia nu știu să deosebească între neamul lor și între alte neamuri, între libertate și robie, între bine și rău.

15. Rușii au cucerit în adevăr regiunea *Transcaucaziei*, unde viteazul *Șamil*, apărătorul libertății musulmane, a fost învins în anii 1850. Ei au luat și o bună parte din *Armenia*, unde prigonesc în tot felul pe Armeni, răpind până și averile bisericilor armenesti. Ei au în mână lor o largă parte din *Turchestan*, cu vestitele orașe Chiva, Bucara și Samarcand, în care se află înmormântat bătrânul Timurlenc, Tamerlan al Tatarilor, și o parte din Turchestanul chinez e în mână lor. Înaintea războiului cu Iaponia, Rușii ocupaseră *Manciuria* și aveau la Oceanul Pacific, lângă *Vladivostocul* siberian, porturile *Port-Arthur* și *Dalni*.

16. Țarul este stăpân peste toate aceste Ținuturi, și Împărăția cuprinde într'însa bogății care nici în sute de ani nu vor putea fi scoase la lumină după cuviință. Dar țara nu e a unui singur neam, ci a mai multor neamuri, care se urăsc. Administrația este rea, mulți slujbași, cătându-și de interesul lor, și nepăzind credința față de Împărat, nici grijind de interesele țării. Nemulțămiiții sânt mult mai mulți decât cei mulțămiiți cu starea de lucruri. E adevărat că Țarul Alexandru al II-lea a făcut fapta mare de a scoate pe țărani din *șerbie*, de a-i face oameni liberi. El a înființat și *consiliile județene*, cu dreptul de a îngriji de drumuri, școli, etc. Dar revoluționarii n'au fost împăcați cu atât. S'a început o serie de atentate cu revolve și bombe împotriva fruntașilor societății rusești. În 1881, o bombă izbucni sub tră-

sura Țarului, strivindu-i amândouă picioarele; la câteva ceasuri după aceasta, el a murit. Fiul său *Alexandru al III-lea* începî o luptă înviersunată împotriva elementului revoluționar. De, altfel, el avea și părțile sale bune: este acela care s'a încercat a da Rusiei un caracter național rusc, înlăturând, în bună parte, înrăurirea covârșitoare pe care o căpătaseră străinii. Groaza de atentate l-a îmbolnăvit însă și, pe urma bolei acesteia, s'a stins încă tînăr. Sub Țarul de astăzi, *Nicolae al II-lea*, om cu intenții bune, spiritul revoluționar a cîștigat tot mai multă putere, în urma înfrîngerei rușinoase a oștirea rusești în Manciuria. Acei care altă-dată încercaseră numai să lupte cu mijloacele ascunse ale conspirației, se ridicară ca un puternic partid de prefacere; se dădură lupte îndărătnice pe strade, care au costat viața a mai multor mii de oameni. Țarul, ca să-și împace dușmanii, elementele înaintate, a fost silit să cheme, în 1905, un parlament sau *Dumă*, pe care el o înțelegea însă mai mult ca un corp sfătuitor decît hotărător; de aceia i-a dat numele acesta, luat din vechile așezăminte rusești. Duma, care doreă, de altfel, lucrurile cele mai bune, n'a știut să se conducă, a pierdut vremea cu discursuri zădarnice și, la urmă, când Țarul a dizolvat-o, nu s'a ridicat lumea în arme pentru a-i luă apărarea. De atunci, în așteptarea convocării unei Dume nouă, ministerul liberal al lui Nicolae al II-lea a luat un număr de măsuri menite să împace măcar pe nemulțămiiții unei clase; s'a luat astfel măsura de a desface proprietatea de pămînt pe care o au țăranii din proprietatea obștească a satului, înlăturând vechea instituție a *mirului* (*mir* înseamnă o proprietate obștească comună neîmpărțită), pe care Alexandru al II-lea crezuse că trebuie să o păstreze încă. A doua Dumă a fost și ea disolvată în 1907.

În această luptă a radicalilor și socialiștilor împotriva absolutismului Țarului, toți obijduiții s'au trezit mai deplin și au căpătat mai multă îndrăzneală. Și în *Basarabia* noastră, smulsă încă din 1812 de la trupul Moldovei, s'au ivit astfel de semne bune; a apărut un ziar românesc, s'a întemeiat o tipografie românească de cărți bisericești, și limba românească pătrunse iarăși în predicele bisericești.

Rusia pare menită să se îndrepte spre o lungă muncă de prefaceri în sens liberal și național.

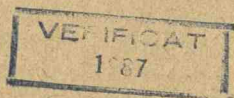

TABLA CAPITOLELOR

TABLA CAPITOLELOR

	<u>Pagina</u>
<i>Lecția I-a.</i> Ludovic al XIV-lea și vremea lui: firea Regelui și cultura sprijinită de dânsul. Cele dintâiu războaie purtate de el: întregirea hotarelor	1
<i>Lecția II-a.</i> Războaiele din Europa pe vremea lui Ludovic al XIV-lea: Gloria regelui frances. Luptele Turcilor împotriva Casei de Austria. Regatul polon sub Ion Sobieski. Războiul din Răsărit împotriva Turcilor pentru stăpânirea țărilor noastre	12
<i>Lecția a III-a.</i> Războiul din Răsărit împotriva Turcilor: partea a doua. Năvălirea Germanilor în Țara-Românească. Luptele Rușilor și Venețienilor cu Turcii. Începuturile Țarului rusesc Petru-cel-Mare. Pacea din Carlovăț.	17
<i>Lecția a IV-a.</i> Liga dela Augsburg. Schimbarea dinastiei engleze. Începerea erei constituționale.	20
<i>Lecția a V-a.</i> Înălțarea Brandenburgului și încoronarea celui d'întâiu rege al Prusiei. Lupta lui Ludovic cu liga dela Augsburg	23
<i>Lecția a VI-a.</i> Decăderea Spaniei. Începutul războiului pentru urmare la tronul ei. Cum se purtau războaiele pe atunci. Europa pe la 1700	29
<i>Lecția a VII-a.</i> Războiul pentru moștenirea Spaniei până la încheierea lui. Europa după încheierea păcii, Moartea lui Ludovic al XIV-lea	35
<i>Lecția a VIII-a.</i> Țarul Petru-cel-Mare al Rusiei. Începuturile vieteazului rege al Suediei Carol al XII-lea.	41
<i>Lecția a IX-a.</i> Carol al XII-lea în luptă cu Petru-cel-Mare. Rușii în Moldova și pacea dela Prut. Moartea regelui Carol al Suediei. Pacea din Nord. Frederic-Wilhelm al Prusiei.	49
<i>Lecția a X-a.</i> Imperiul, Franța și Spania între anii 1715 și 1733.	59

<i>Lecția a XI-a.</i> Războiul cel nou din Răsărit și pacea dela Passarowitz.	66
<i>Lecția a XII-a.</i> Turcia și Austria dela pacea din Passarowitz la noul războiu dintre ele : 1738. Pacea din Belgrad	73
<i>Lecția a XIII-a.</i> Frederic-cel-mare, regele Prusiei, și cultura germană din vremea sa. Războiul pentru moștenirea Austriei.	81
<i>Lecția a XIV-a.</i> Războiul pentru moștenirea Austriei	85
<i>Lecția a XV-a.</i> Câțiva ani de pace în Europa. Cultura și literatura cea nouă franceză. Coloniile franceze și engleze în India.	90
<i>Lecția a XVI-a.</i> Coloniile engleze și franceze în America de Nord.	97
<i>Lecția a XVII-a.</i> Războiul între Austria și Rusia, Franța și Anglia (războiul de șapte ani)	99
<i>Lecția a XVIII-a.</i> Amestecul Rusiei în războiul de șapte ani. Italia și războiul. Spania ieșă parte la războiu. Încheierea păcii.	103
<i>Lecția a XIX-a.</i> Starea Angliei în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea. Răscoala coloniilor din America-de-Nord .	107
<i>Lecția a XX-a.</i> Franța cea nouă a lui Ludovic al XVI-lea. Războiul cu Anglia pentru neatârarea coloniilor americane.	113
<i>Lecția a XXI-a.</i> Decăderea Poloniei și creșterea Rusiei la sfârșitul veacului al XVIII-lea.	118
<i>Lecția a XXII-a.</i> Ecaterina a II-a, Împărăteasa Rusiei. Legăturile ei cu Turcii	120
<i>Lecția a XXIII-a.</i> Împărțirea întâiu a Poloniei și noul războiu între Rusia și Turcia	123
<i>Lecția a XXIV-a.</i> Pacea dela Chiuciuc-Cainargi și luarea Bucovinei. Pregătirea unui nou războiu. Moartea lui Frederic-cel-Mare.	126
<i>Lecția a XXV-a.</i> Războiul pentru împărțirea Turciei	131
<i>Lecția a XXVI-a.</i> Păcile dela Șiștov și dela Iași. A doua împărțire a Poloniei	134
<i>Lecția a XXVII-a.</i> Izbucnirea revoluției franceze.	136
<i>Lecția a XXVIII-a.</i> Alcătuirea Constituției franceze	141
<i>Lecția a XXIX-a.</i> Republica se înființează în Franța	143
<i>Lecția a XXX-a.</i> Luptele Franciei cu Europa până la întemeierea Directoriului	148
<i>Lecția a XXXI-a.</i> Războiul cu Europa: generalul Napoleon Bonaparte	152
<i>Lecția a XXXII-a.</i> Bonaparte merge în Egipt și se întoarce ca să schimbe instituțiile franceze	156
<i>Lecția a XXXIII-a.</i> Biruințele cele mari ale lui Napoleon, care se face împărat	160
<i>Lecția a XXXIV-a.</i> Cum a cărmuit Napoleon I-iu	164

<i>Lecția a XXXV-a.</i> Războaiele cele mari ale Împăratului Napoleon I-iu, până la înțelegerea cu Țarul rusesc Alexandru.	169
<i>Lecția a XXXVI-a.</i> Luptele dintre Ruși și Turci la începutul veacului al XIX-lea. Răscoale sârbești	176
<i>Lecția a XXXVII-a.</i> Căderea lui Napoleon I-iu	181
<i>Lecția XXXVIII-a.</i> Rânduiala cea nouă a Europei după căderea lui Napoleon.	190
<i>Lecția a XXXIX-a.</i> Viața Europei dela tratatele din Viena: Sfânta Alianță a Regilor.	195
<i>Lecția a XL-a.</i> Luptele liberalilor din țările europene împotriva suveranilor absoluți	198
<i>Lecția a XLI-a.</i> Revoluțiile europene din 1821.	205
<i>Lecția a XLII-a.</i> Lupta pentru soarta Turciei sub Sultanul Mahmud.	213
<i>Lecția a XLIII-a.</i> Desfacerea monarhiei Țărilor-de-jos. Revoluția din Polonia.	215
<i>Lecția a XLIV-a.</i> Starea de lucruri din Anglia	217
<i>Lecția a XLV-a.</i> Revoluția din 1848 în Franța și Germania.	221
<i>Lecția a XLVI-a.</i> Revoluția din 1848 în Austria și prefacerea acestei țări.	224
<i>Lecția a XLVII-a.</i> Revoluția dela 1848 în Italia și întemeierea în Franța a puterii lui Napoleon al III-lea.	226
<i>Lecția a XLVIII-a.</i> Împărăția lui Napoleon al III-lea. Viața cea nouă de muncă a omenirii.	231
<i>Lecția a XLIX-a.</i> Politica externă a lui Napoleon al III-lea până la tratatul dela Paris.	236
<i>Lecția a L-a.</i> Amestecul Europei în războiul Crimeei și pacea dela Paris	341
<i>Lecția a LI-a.</i> Războaiele pentru unitatea Italiei.	245
<i>Lecția a LII-a.</i> Scoaterea Austriei din Germania de către Prusia.	249
<i>Lecția a LIII-a.</i> Sfârșitul puterii lui Napoleon al III-lea. Întemeierea Imperiului german	253
<i>Lecția a LIV-a.</i> Vremurile de azi: emigrări și colonizări.	261
<i>Lecția a LV-a.</i> Producerea bogăției în vremea noastră.	264
<i>Lecția a LVI-a.</i> Coloniile Statelor Europei nouă: Anglia	280
<i>Lecția a LVII-a.</i> Anglia de astăzi. Franța colonială și internă de astăzi.	282
<i>Lecția a LVIII-a.</i> Germania și Italia de azi	286
<i>Lecția a LIX-a.</i> Chestia naționalităților. Războiul dela 1877	291

VERIFICAT
2017

NOTĂ.

Ilustrațiile sânt luate după reproduceri artistice, după fotografii și câteva din ele după manualul francez al lui Blanchet.
